

ESKİŞEHİR
OSMANGAZI
ÜNİVERSİTESİ

iibf

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ESKİŞEHİR OSMANGAZI UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT/VOLUME: 13, SAYI/NO: 1
NİSAN/APRIL 2018
ISSN 1306-6730

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİSEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Sahibi

Üniversite Adına
Prof. Dr. Hasan GÖNEN (Rektör)

Editör

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA

Editör Yardımcısı

Prof. Dr. Emrah FERHATOĞLU

Bilimsel Danışma Kurulu

Prof. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI (Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Michael LANG (Wirtschaftsuniversität Wien)
Prof.Dr. João Félix Pinto NOGUEIRA (International Bureau of Fiscal Documentation)
Prof. Dr. Salim Ateş OKTAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Pasquale PISTONE (University of Salerno)
Prof. Dr. Fazıl TEKİN (Emekli Öğretim Üyesi-Onursal Üye)
Prof. Dr. Ömer TORLAK (Rekabet Kurumu)
Prof. Dr. Billur YALTI (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Erinç YELDAN (Bilkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz YILMAZ (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA Prof. Dr. Özcan DAĞDEMİR
Prof. Dr. Nuray GİRGİNER Prof. Dr. Emrah FERHATOĞLU
Prof. Dr. Tunç KÖSE Doç. Dr. Füsun YENİLMEZ
Doç. Dr. Arzum ERKEN ÇELİK Doç. Dr. Oytun MEÇİK
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha KAYGISIZ ERTUĞ Dr. Öğr. Üyesi Ferdi ÇELİKAY
Dr. Öğr. Üyesi Ali Onur ÖZÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Rukiye TINAS

Dergi Sekreteryası

Arş. Gör. Ömer Faruk GÜNAL
Arş. Gör. Betül YAVUZ
Arş. Gör. Gökhan SARIÇİMEN
Arş. Gör. Damla GELDİŞEN

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Mustafa AĞIRTAŞ

Dizgi - Mizanpaj

Arş. Gör. Betül YAVUZ
Arş. Gör. Gökhan SARIÇİMEN

Basım Yeri

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi

iibfdergi@ogu.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/oguibf>

ESOGU İİBF Meşelik Kampüsü 26480 ESKİŞEHİR

Tel: 0 222 2292523-2393750/1732-1746 Faks: 0 222 2292527

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda üç kez Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli ve süreli bir dergidir. Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmeksizin kısmen ya da tamamen alıntılanamaz. Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi; Emerging Sources Citation Index (ESCI), ULAKBİM TR Dizin, EconLit, EBSCO, ASOS Index, Sobiad, Akademik Dizin, Acarindex ve Arastirmax tarafından indekslenmektedir.

ISSN 1306-6730

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'ne katkıda bulunan hakemlere teşekkür ederiz.

Cilt 13, Sayı 1, 2018 NİSAN Sayısı Hakemleri

Prof. Dr. Ozan BAHAR	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim ÇAĞATAY	(Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuray GİRGINER	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÖZER	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan YETKİNER	(İzmir Ekonomi Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÇINAR	(Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Engin DEMİREL	(Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN	(Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Etem Hakan ERGEÇ	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuray ERGÜL	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Yeşim ÜÇDOĞRUK GÜREL	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Şafak KAYPAK	(Mustafa Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Füsun YENİLMEZ	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Yılmaz KILIÇASLAN	(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Umut KOÇ	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan ÖZATA	(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Nazlı Ayşe AYYILDIZ ÜNNÜ	(Ege Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hasan CÖMERT	(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK	(Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serhat YÜKSEL	(İstanbul Medipol Üniversitesi)
Dr. Işıl Fulya ORKUNOĞLU ŞAHİN	(Gazi Üniversitesi)

İçindekiler (Table of Contents)	Sayfa (Page)
Makaleler (Articles)	
Psikolojik Rahatlık Algısının Otantik Liderliğin Sinizmin Üzerindeki Etkisinde Aracı Rolü (The Mediating Role of Psychological Safety on the Relation between Authentic Leadership and Cynicism)	1-14
<i>Serdar Yener</i>	
Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi (Determination of Factors Affecting Financial Fragility in Banks Using Panel Data Analysis)	15-38
<i>Emre Esat Topaloğlu</i>	
İkinci El Otomobil Talep Fiyatının Regresyon Analizi: TR83 Bölgesi Örneği (Regression Analysis of Used Car Demand Price: The Case of TR83 Region)	39-52
<i>Rüştü Yayar, Erkan Yılmaz</i>	
Yenilenebilir Enerji, Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Ülkeler için Ampirik Bir Analiz (Renewable Energy, Environment and Economic Growth Nexus: An Empirical Analyses for Selected Countries)	53-64
<i>Ali Acaravcı, Sinan Erdoğan</i>	
Faiz Oranı Paritesi ve Etkin Piyasa Hipotezinin Gelişen Piyasa Ekonomileri İçin Test Edilmesi (Testing the Interest Rate Parity and Efficient Market Hypothesis for Emerging Market Economies)	65-86
<i>Faruk Mike</i>	
Vicdan ve Akıl Kısılcacında İnsanlık, Komşuluk, Kardeşlik: Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Algılara Politika Pazarlaması Perspektifinden Bir Bakış (Humanity, Neighbourhood, Brotherhood between the Clip of Conscience and Mind: A View on the Perceptions about the Syrian Refugees from the Perspective of Marketing the Politics)	87-112
<i>Elif Boyraz, Hatice Sözüpek, Sabriye Esen, Okan Ay</i>	
Türkiye’de İşsizlik Süresinin Bireysel Belirleyicileri (Individual Determinants of Unemployment Duration in Turkey)	113-128
<i>Hülya Arslan, İsmail Şentürk</i>	
MIST Borsalarında Rassal Yürüyüş Hipotezi (Random Walk Hypothesis in MIST Stock Markets)	129-142
<i>Eray Gemici, Müslüm Polat</i>	
Sektör Düzeyinde Rekabet Edebilirlik ve Dünya Talebine Uyum: Türkiye ve Seçili Ülkeler için Bir Analiz (Industry Level Competitiveness and Adaptation to World Demand: An Analysis of Turkey and Selected Countries)	143-166
<i>Uğur Aytun, Yılmaz Kılıçarslan</i>	

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
ESKİEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY
JOURNAL OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

MAKALELER (ARTICLES)

Psikolojik Rahatlık Algısının Otantik Liderliğin Sinizmin Üzerindeki Etkisinde Aracı Rolü

Serdar Yener¹

Psikolojik Rahatlık Algısının Otantik Liderliğin Sinizmin Üzerindeki Etkisinde Aracı Rolü

Öz

Bu çalışmada örgütlerde otantik liderliğin sinizm üzerindeki etkisinde psikolojik rahatlık algısının aracı rolü sorgulanmıştır. Otantik liderlik davranışı liderlerin örgütte bireylerin düşünce, inanış, kültürüne farkındalığını öne çıkararak davranışlarını ifade etmektedir. Otantik liderliğin oluşturacağı güven ve hoşgörü kültürüyle psikolojik rahatlık algısının ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Psikolojik rahatlık algısı bireylerin saygıya dayalı kişilerarası ilişkilerde psikolojik risk hissetmeden konuşması ya da davranmasını ifade etmektedir. Sinizm bireylerin umutsuzluk, hayal kırıklığı vb. olumsuz duygularla karşı tarafa olan güveninin sarsılması ve inancının kaybolmasını ifade etmektedir. Sinop ilinde aynı sektörde üretim yapan yerel fabrikaların 200 çalışanı üzerine uygulanan anket sonuçlarına göre otantik liderlik davranışlarının sinizme olumsuz etkisi gözlenirken psikolojik rahatlık algısının kısmi aracılık etkisi de gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Rahatlık, Sinizm, Otantik Liderlik, Sürdürülebilir Rekabet Avantajı

The Mediating Role of Psychological Safety on the Relation between Authentic Leadership and Cynicism

Abstract

In this study mediating role of psychological safety on the relationship between authentic leadership and cynicism is questioned. Authentic leadership is defined as leaders' behaviors which reveals awareness to the thought, belief and culture of followers in an organization. Psychological safety is thought to be predicted with the tolerance and trust culture formed by authentic leadership. Psychological safety perception explains the mood of a person who doesn't sense or feel interpersonal psychological risk in respect based interpersonal relations. Cynicism explains the mood of individuals in which they lose their trust and confidence on the result of their negative experiences like disappointment and disillusionments. According to the results of surveys, which were conducted on 200 employees, working in the local factories at the same sector in Sinop, the negative effect of authentic leadership on cynicism and partial mediating effect of psychological safety were observed.

Keywords: Psychological Safety, Cynicism, Authentic Leadership, Sustainable Competitive Advantage

1. Giriş

Sürdürülebilir rekabet avantajı (SRA) alanyazında birçok çalışmaya farklı boyutlarıyla konu olmaktadır. Kavram karmaşasını ortadan kaldırmak için Garriga ve Mele (2004: 57) literatür taramasında SRA konulu çalışmaları 4 grupta toplamıştır. Bunlar ;

- Kar elde etme anlamıyla SRA
- Örgütün sosyal gücü ve diğer eklentilerinin bir bileşeni olarak SRA
- Örgütün içinde bulunduğu toplumda hayatını idame ederken yapmış olduğu sosyal sözleşme anlamıyla SRA,
- Etik ve ahlaki sorumlulukların anlamı olarak SRA.

Waldman ve Siegel (2008: 120) işletmelerin temel amacı olan karın maksimizasyonunu yaparken ahlaki ve etik konularındaki sorumluluklarına uymayı SRA olarak tanımlamıştır. Ahlaki ve etik sorumluluklarını yerine getiren bir işletme kısa vadede kar maksimizasyonunu sağlarsa da uzun dönemde rekabet avantajını elde ederek karını arttırmaktadır. Secchi (2007: 351)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İİBF, İşletme Bölümü, serdaryener@sinop.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-1413-7422>

bu aşamada kurumsal sosyal sorumluluk veya SRA'nın üç boyutu olduğunu ifade etmektedir. Bunlar;

- Fayda Boyutu: Kar maksimizasyonunu sağlamayı ifade eder.
- Yönetimsel Boyutu: İşletmenin iç işleyişi ve liderliğinin etkinliğini ifade eder.
- İlişkisel Boyutu: İşletmenin çevresiyle olan ilişkilerini ifade eder.

Waldman vd. (2006:119) liderliğin iki boyutunun SRA elde etmede hayati öneme haiz olduğunu iddia etmektedirler. SRA için kritik olan iki liderlik boyutu (Waldman vd.,2006: 119) ;

- Vizyonerlik boyutuyla misyon ve vizyonun çalışanlarca içselleştirilmesi ve adanmışlığı sağlama
- Otantiklik ve entegrasyon boyutuyla belirsizliğe karşı esneklik sağlayıp sürdürülebilirliğin artırılması olarak ifade edilmektedir.

Otantik liderlik liderin içinde bulunduğu toplum ve çevrenin kültür, ahlak ve etik değerleriyle örgütün amaçlarını uyumlaştırma sürecini ifade etmektedir (Luthans ve Avolio, 2003:244). Otantik liderliğin örgütte sürdürülebilir gelişme ve SRA için örgütte üyelerin entegrasyonunu sağlarken amaçlara yönelik dönüşümünü sağlaması SRA için kritik hale sokmaktadır (Angus-Lepan vd., 2010: 192).

Küreselleşen dünyayla birlikte yerelin farkındalığının artması rekabet için kültürlerle hassasiyeti arttırmaktadır. Kültür farklılığı dezavantaj gibi görülse de avantaja çevirmenin bir yolunun otantik liderlik olduğu iddia edilmektedir (Luthans ve Avolio, 2003:245). Liderliğin kültüre ilişkin boyutunu ifade eden etik ve ahlaki sorumluluğu öne çıkaran otantik liderlik değişken çevrede sürdürülebilirliğin anahtarı olarak görülmektedir. Liderliğin sadece davranışlarıyla örgütlerde verimlilik ve etkinliği sağlayamayacağı izleyenlerin psikolojik durumlarının veya algılarının liderliğin davranışlarının etkinliğini etkileyeceği birçok araştırmada iddia edilmektedir (Clapp-Smit vd., 2009: 230, Luthans vd., 2007; 43). Bu açıdan otantik liderliğin etkinliğinin sorgulanmasında örgütteki psikolojik iklim ve süreçlerin dikkate alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Örgütteki paylaşılan psikolojik risk algısının bir göstergesi olarak görülen psikolojik rahatlık algısı (Yener, 2015: 35) bu çalışmada belirleyici bir değişken olarak kullanılmaktadır.

Psikolojik rahatlık algısı hoşgörü ve güvene dayanan bir psikolojik iklimde çalışanların kendilerini ifade ederken, fikir ve önerilerini sunarken hissettikleri kişilerarası psikolojik risk seviyesi olarak tanımlanmaktadır (Yener, 2015:47). Bireyler diğer bireylerinin tepkilerini kestiremediği ortamlarda kişilerarası risk hissederler (Edmondson, 1999:358). Belirsizliğin oluşturduğu bu risk bireyin davranışlarını planlayamamasına yol açmaktadır. Bunun yanında karşılıklı güven, hoşgörü ve saygının olduğu çevrede üyelerin daha rahat hareket edebilecekleri ifade edilmektedir (Kahn, 1990:695). Böyle bir ortamda çalışanlar kişilerarası güven duyarak küçük düşme, hor görülme, soyutlanma vb. tepkilerle karşılaşmayacaklarını düşündüklerinde düşünce ve davranışlarında şeffaflığı tercih edebilirler. SRA konusunda dünyanın en iyi girişimlerinden sayılan Google ailesi Aristotle projesiyle SRA yeteneğini psikolojik rahatlık yoluyla elde etmeye çalışmaktadır (Wilson, 2016). Psikolojik rahatlık algısının seviyesinin örgütlerdeki güven algısıyla değişebileceğini ifade eden Edmondson (1999: 360) güven duyulmayan kişilerarası ilişkilerin çalışanlarda olumsuz duygulara yol açabileceğini iddia etmiştir. Diğer yandan olumlu psikolojik sermaye ve otantik liderlik ilişkisini inceleyen Caza vd. (2010: 57) izleyenlerin kendilerini yansıtan liderlerin davranışlarına güven duyarak karşılık verebileceğini ve sinerji yaratılabileceğini ifade etmektedir. Liderlerin izleyenler üzerinde güven oluşturamayan davranışlarının izleyenlerde

şüphe, umutsuzluk ve olumsuz duygulara yol açabileceği ifade edilmektedir (Caza vd., 2010: 59).

Bireyin içinde yaşadığı çevrede diğer bireylere, yönetime, gruplara, topluma ve kurumlara karşı güvensizlik duyması ve bunun sonucunda umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaşayarak diğerlerinin davranışlarını samimi bulmaması ve küçümsemesi sinizm olarak adlandırılmaktadır (Andersson, 1996:1398).

Otantik liderliğin etkin olarak görüldüğü ortamlarda oluşan saygı ve hoşgörü ikliminde psikolojik rahatlığın oluşacağı ve bunun yoluyla oluşan kişilerarası güvenle belirsizliğin düşerek sinizmin etkisinin yok olabileceği ya da düşebileceği tahmin edilmektedir. Araştırmanın bu önerisi temel olarak LMX (Leader-member Exchange) lider üye etkileşim kuramına dayandırılmakla birlikte Blau'nun (1964:45) sosyal mübadele kuramından da yararlanılmaktadır. Lider-üye etkileşim kuramına göre lider ve üyelerin arasındaki etkileşim seviyesi tarafların birbirine takındığı tutum ve gösterdiği davranışlarla orantılı olarak şekillenmektedir. Bireylerin davranışlarında müteakabiliyet esasının olduğunu öneren kuram bireylerin maruz kaldıkları davranışlara uyumlu davrandıklarını ifade etmektedir. Yani içten, samimi, saygılı, farkındalığı yüksek tutum ve davranışlara maruz kalan bireylerin aynı şekilde karşılık vereceği ve kişilerin arasındaki ilişkinin bu yolla şekilleneceği düşünülmektedir (lütfen ilgili kaynakları ekleyin). LMX kuramı ayrıca liderin her bir çalışanıyla ilişkisinin etkileşim seviyesine göre değiştiğini ifade etmektedir (kaynak. Yani her bir çalışanla farklı şekil ve seviyede etkileşim kurulabilir. Aynı şekilde Blau (1964:45)'nun sosyal mübadele kuramı da bireylerin maruz kaldığı davranış model olarak karşı tarafa aynı şekilde davranış gösterdiğini ifade etmektedir. Her iki kurama göre de duyarsızlaşmanın bir şekli olarak görülen sinizm davranışının otantik liderlik yoluyla oluşturulacak saygı, hoşgörü ve güven ortamında ortaya çıkacak olumlu psikolojik rahatlık algısıyla azalacağı önerilmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Otantik Liderlik ve Psikolojik Rahatlık

Otantik liderlik özelliklerini otantik kelimesinden almaktadır. İngilizce "Authentic" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan otantik kelimesi doğal, içten, samimi, doğru anlamına gelmektedir (Turhan, 2007:4). Yaşamda otantiklik bireyin kendinin farkında olması, kabul etmesi ve yaşamını buna göre şekillendirmesi anlamına gelmektedir. Yaşamış olduğu çevrede ne hissediyorsa, ne düşünüyorsa veya neye inanıyorsa ona göre davranması ya da buna saygı gösterilmesini ifade eder (Harter, 2002:383). Her bir bireyin kendi gerçeği, deneyimi ve bilgisi olduğu düşüncesinden hareketle bireylerin yaşamlarına saygıyı öngören davranışlar otantik liderliğin temelini teşkil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında otantik davranışın veya liderliğin temelleri Konfiçyus (Büyük insan önce hareket eder, hareketine göre konuşur) ve Sokrates'e (Görünmek istediğin gibi ol) daha sonra Mevlana'ya dayandırılabilir (Memiş vd., 2009:296).

Walumbwa vd. (2008: 94) otantik liderliği örgüt üyelerinin pozitif psikolojik kapasitelerinin ve pozitif etik tutumlarının arttırılarak farkındalıklarının ortaya çıkarılması süreci olarak tanımlamaktadır. Örgütlerde öz farkındalık, içselleştirilmiş ahlaki yaklaşım, dengeli bilgi işleme ve bağlamsal şeffaflık algılarının arttırılarak bireysel gelişim sağlanabileceği düşünülmektedir (Walumbwa vd., 2008:95). Bireyleri olduğu gibi kabul etme bireylerin örgütsel amaçlar yönünde kullanılacak olumlu yönlerini kullanma fırsatı ortaya çıkarabilir. Bunun yanında otantik liderlik düşüncesi bireylerin örgüte zarar vermeyen diğer yönlerine saygı duyulmasını da kapsamaktadır (Avolio vd., 2004:809). Örgüt üyelerinin yaşantı ve kişiliklerine saygı duyulması yüksek bir farkındalık ve hoşgörüyü gerektirirken saygı duyan bireye ise çok yönlü bakış kazandırmaktadır.

Önyargısız bir şekilde bireyleri olduğu gibi kabul ederek işletmeye olumlu katkısı olabilecek davranışlarını ortaya çıkarma süreci olarak kabul edilen otantik liderlik davranışı liderlere model olma fırsatı vermektedir (Sağnak ve Kuruöz, 2017:449). Alanyazında otantik liderlik davranışlarının genellikle 4 alt faktörden oluşan modeli kullanılmaktadır. Bunlar (Avolia vd., 2008:810) ;

• **Özfarkındalık:** Bireyin kendi kişisel özelliklerinin farkında olmasını ifade etmektedir. Bireyin algı süreçleri, tutumları, motivasyonları, duyguları ve isteklerinin farkında olması davranışlarıyla uyumun başlangıcını oluşturmaktadır (Gardner vd., 2005:345). Özfarkındalığı yüksek olan bireylerin özfarkındalıklarına uyumlu davranmaları halinde doğal bir görünüm sergileyecekleri ve çevrelerinde kendileriyle ilgili belirsizlikleri ortadan kaldırarak güven oluşturacakları düşünülmektedir. Bireylerin bilmediği veya tahmin edemediği durumlardan tedirginlik duyduğu gözönüne alındığında otantik liderlik davranışları çevrelerinde oluşacak tedirginliği azaltabilir. Diğer yandan da öz farkındalık bireye özyeterliliklerinin de farkında olmasını sağladığı için vereceği kararlarda gerçekçi olmasına yol açar.

• **Bilgiyi Dengeli Değerlendirme:** Otantik liderlerin kendileri ve çevrelerine ilişkin bilgiyi olduğu gibi değerlendirerek tutum, duygu ve davranışlarını şekillendirmesi ileride karşılaşacağı hayal kırıklıklarını engellerken gerçekçi olma imkanı da sağlamaktadır. Dürüstlikle özdeşleştirilen bilgiyi tarafsız değerlendirme boyutu çevresel çeldiricilerden arınmayı ifade eder.

• **İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı:** Bireyin kendinin farkında olup durumu tüm gerçekliğiyle değerlendirmesi olaylara ve süreçlere etik ve ahlaki bakışı da beraberinde getirmektedir. İçinde yaşadığı toplumun gereklerine uygun bir şekilde olayları ve süreçlerini değerlendirme ve davranma içselleştirilmiş ahlak anlayışını ifade etmektedir. Bunu alışkanlık haline getiren otantik liderler olayları ve süreçleri olması gerektiği gibi değerlendirerek bazen zarar görme pahasına ahlaki davranışı gösterirler. İçselleştirilmiş ahlak anlayışı bireyin etik dışı çeldiricilerden etkilenmeden kendisine göre ve içinde bulunduğu toplumun yapısına göre davranmasını ifade etmektedir.

• **İlişkilerde Şeffaflık:** Bireyin ilişkilerinde şeffaflık içinde bulunduğu örgütteki kişilerarası ilişkilerinde samimiyet ve içtenlikle şekillenen davranışlar göstermesini ifade etmektedir. Yukarıda anlatılan diğer boyutlar olan özfarkındalık, bilgiye objektif yaklaşım, içselleştirilmiş ahlak anlayışıyla uyumlu bir şekilde bireyin davranışlarını şekillendirmesi çevresindekilerin bireyi olduğu gibi değerlendirmesini sağlamaktadır. Otantik liderlerin ilişkilerindeki şeffaflık sayesinde etkileşim içinde bulunduğu çevresi otantik liderleri doğru ve yerinde değerlendirebilir. Doğru ve yerinde değerlendirme imkanı bulan çevrenin belirsizlik kaygısı yaşamayacağı düşünülür. Otantik liderler ilişkilerinde şeffaf olurken aynı zamanda örgütün diğer üyelerinin durumlarına saygı ve hoşgörü gösterdikleri için davranışlarını da bu çerçevede şekillendirir. Otantik liderler şeffaf davrandıkları için diğer örgüt üyelerinin kendisini tanımalarına imkân sağlamaktadır. Uyumlu bir örgüt çalışmasına temel teşkil eden bu süreçte birbirlerinin farkında olan taraflar arasındaki yanlış anlaşılma uyumsuzlukların en aza indirileceği tahmin edilmektedir. Özfarkındalık boyutunun dürüstlük ilkesiyle uyumlu olmayı gerektiren ilişkilerde şeffaflık örgütte önyargısız, içten ve samimi ilişkilerin artmasını sağlayabilir.

Liderliğin etkinliğinin izleyenlerin algılarıyla şekillendiğini ifade eden Walumbwa vd., (2008: 91) izleyenlerin tutumlarının algıları etkilediğini iddia etmektedir. Tutumların bireylerin nesne ve olgulara karşı olumlu veya olumsuz duruşu olduğu gözönüne alınırsa çalışanların olumlu tutum sahibi olduğu durumlarda algılarının olumlu ve açık olacağı değerlendirilmektedir. Çalışanların örgütteki psikolojik algıları üzerine oturtulan psikolojik sermaye bu anlamda Otantik liderliğin etkinliğini değiştirebilir. Psikolojik sermaye çalışanların örgütte hissettikleri öz yeterlilik,

umut, iyimserlik, sorunlarından üstesinden gelebilme durumlarına ilişkin değerlendirmeler olarak tanımlanmaktadır (Luthans vd., 2007: 36). Psikolojik sermayenin çalışanların liderin davranışlarına yönelik algılarını şekillendirebileceğini öneren Caza vd., (2010: 57) psikolojik sermayenin yaratacağı iyimserlik ve umut iklimiyle liderin davranışlarının örgüt üzerindeki etkisinin artacağını ifade etmiştir.

Otantik liderlik davranışının liderlere sağladığı bir diğer fayda ise kişilerarası ilişkilerde önyargısız yaklaşma yoluyla yanlış anlaşılmaların ortadan kaldırılmasını sağlamasıdır. Otantik liderlerin kendilerini olduğu gibi kabul ederek doğal davranması çalışanlara da güven aşılacaktır (Gardner, 2005:351). Çalışanlarını da olduğu gibi kabul eden otantik liderler onlara önyargısız olark davrandığı için çalışandan da bir tepki, önyargı vb. olumsuz engelleyici bir davranış görmemektedir (George, 2003:36). Otantik liderler diğerlerine göre kendine sınırlar koymadığı için veya önyargılar oluşturma davranışını göstermediği için enerjisini örgütsel amaçlara ulaşma yolunda harcamaktadır. Kişilerarası değerlendirme ve olumsuz etkileşimle ortaya çıkabilecek olumsuz psikolojik iklimin ortadan kaldırılmasını sağlarlar. Kişilik ve yaşantısıyla uyumlu davranan otantik liderler çalışanların doğal olarak hata yapabileceğini kabul ederek bunlara hoşgörülü yaklaşır çalışana hatalardan öğrenme fırsatı vermektedirler (Kernis, 2003:9). Bhindi ve Dugnan (1997:1120) otantik liderlik davranışlarının örgütlerde saygı ve hoşgörü iklimiyle pozitif psikolojinin gelişimine katkıda bulunacağını ifade etmektedirler. Otantik liderlikle özellikle özdeşleşen davranışlar olmamakla birlikte kişilerin davranışlarında rehber rolü oynayan saygı ve hoşgörüye dikkat çekilmektedir.

Psikolojik rahatlık algısı bireylerin içinde yaşadığı çevrede hissettiği kişilerarası risk algısı olarak ifade edilmektedir (Edmondson, 1999:359). Kişilerarası risk algısı örgütte bireylerin kişilerarası etkileşimlerinde, fikir, öneri, düşüncelerini ifade etmelerinde veya inisiyatif aldıklarında diğer bireylerin muhtemel davranışlarına göre şekillenmektedir. Algı deneyim ve duymalardan etkilenir. Bireylerin saygı ve hoşgörü ortamında diğerlerinin davranışlarını kestirebileceği, buna yönelik tahminde bulunabileceği düşünülebilir. Bireyin endişe ve kaygı duymadığı bir durumda güven duygusu da tesis edilebilir. Psikolojik rahatlık algısı tam da bunu ifade etmektedir (Yener, 2015:23). Bireylerin endişe seviyesi içinde bulunduğu çevrede bilinmezlik veya tahmin edilemezlik seviyesiyle orantılıdır. Bireyler örgütte tahmin edemediği süreçler yaşadığında davranışını nasıl şekillendireceğine karar veremez ve ikilem yaşamaya başlar. Bunun yanında bireylerin içinde bulunduğu duruma ilişkin belirsizlik yaşamadığında ve gelecekte karşılaşacaklarını tahmin edebildiğinde kendilerini daha fazla güvende hissettikleri ifade edilmektedir (Kahn, 1990:695). İçinde bulunduğu çevrede güven hisseden bireyin kendinden emin bir şekilde gelecekte karşılaşacaklarını tahmin ederek davranacağı tahmin edilmektedir. Edmondson (2004:242) bireylerin içinde yaşadığı toplumdaki hissettiği psikolojik rahatlık seviyesinin duyduğu güvenle doğru orantılı olduğunu iddia etmektedir. Örgütlerde endişenin kaynağı olarak görülen bilinmezlik seviyesinin düşmesiyle güven seviyesinin yükseleceği önerilmektedir.

Otantik liderlik içinde bulunan çevreye psikolojik, etik ve ahlaki farkındalığı da getirmektedir. Otantik liderler örgütlerinde kişilerarası saygıyı yerleştirerek bireyleri yukarıda ifade edildiği gibi deneyimleri, psikolojisi, içinde bulunduğu etik ve ahlaki çevrenin normları içinde değerlendirip davranırlar (Avolio vd., 2005:811). Otantik liderler bu tanıma göre bireylere özel iletişim şekli oluştururlar ve bu yönüyle de LÜE kuramına göre (Leader-member Exchange Theory, Lider Üye Etkileşim Kuramı) karşılıklı farkındalığı yerleştirirler. LÜE kuramı liderlerin izleyenlerle kurmuş oldukları güvenilir, karşılıklı ve birey odaklı iletişim ve etkileşimin çıktılar üzerinde etkili

olabileceğini önermektedir (Graen ve Uhl-Bien, 1995: 223, Burns ve Otte, 1999: 249). LÜE kuramı çerçevesinde göre otantik liderlerin izleyenlerin bağlamsal özelliklerine farkındalığa dayalı davranışlarının istenen değişimleri yaratabileceği düşünülebilir (Wherry ve Heather, 2012). İzleyenlerin kendi bağlamlarına özel iletişim şekli kuran liderlere karşı tutumlarının olumlu olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca otantik lider insiyatif olarak bu saygı çerçevesini oluşturduğunda diğer bir kuram olan sosyal değişim kuramına (social exchange theory) göre üyeler de aynı çerçevede karşılık vereceklerdir. Üyeler karşılaştıkları otantik lider davranışlarıyla kişilerarası saygıyı, güveni ve hoşgörüyü yaşayarak liderden gelen olumlu davranışların karşılığında örgütlerin lehine fedakarlık yapabilirler. Bireylerin içinde buldukları çevrede değer, düşünce ve inançlarına göre davranması karşılaşılan birçok engelden dolayı çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Buna rağmen otantik tarzda davranan ve buna bağlılık gösteren bir liderinde görmek istediği aynı kendisi gibi doğal davranan bireylerdir. Otantik liderler örgütte doğal davranış modeli olduğu sürece bir süre sonra örgütte doğal davranışların yaygınlaştığı görülebilir. Bireylerin bu şekilde davranması birçok örgütte dönüşümü gerekli kılmaktadır. Liderin otantik davranışı sayesinde oluşturacağı saygı bu dönüşümü sağlayabilir. Otantik liderin davranışlarının durağan ve istikrarlı olması kendisini model yapacaktır.

Çalışanların zayıf ve olumsuz yönlerine odaklanmadan ve önyargı oluşturmadan bakmak çalışanların hissedeceği kişilerarası psikolojik risk seviyesini de düşürebilir.

Otantiklik doğallığı, içtenliği, samimiyeti vurguladığı için bu açıdan pozitif psikolojinin de ilgi alanına girmektedir. Pozitif psikolojinin çalışma sahası bireylerin düşünce ve yaşayışlarının uyumsuzluğundan ortaya çıkan memnuniyetsizlik ve mutsuzluk olduğu için otantik liderliğin bu çatışmayı önleyici etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Çünkü bireyin ihtiyaçları, değerleri, düşünceleriyle davranışlarının uyumunu öngören otantik yaklaşım ve liderlik bireyin yaşayacağı iç çatışma ve örgütte oluşacak kişilerarası çatışmayı engelleyebilir (Kernis, 2003).

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde otantik liderliğin bireylerin deneyim, bilgi, psikoloji, etik ve ahlaki önceliklerine saygı ve hoşgörü gösteren yönüyle kişilerarası güvenin ve bu sayede psikolojik rahatlık algısının yerleşeceği düşünülmektedir. Buna göre aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₁ Otantik liderlik psikolojik rahatlık algısını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

2.2. Otantik Liderlik – Sinizm

Sinizm bireyin başka bir birey, grup ya da örgüte karşı inancının ve güveninin kaybolması, hayal kırıklığı yaşayarak umutsuzluk beslemesi gibi olumsuz algılarla özdeşleşen (Andersson ve Bateman, 1997:453) ve bağlamsal olarak öğrenilerek değişebilen bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Kanter ve Mirvis, 1989:41). Çevre özellikleri değiştiğinde sinik duyguların da değişebileceği ifade edilmektedir (Albarracın vd., 2005:11). Sinizm duygusunun öğrenilen bir duygu olması kişinin sinik duygular beslediği kişi, grup ya da topluluklarıyla etkileşiminden ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003:631). Dean vd. (1998) sinizm duygusunun oluşma sürecinin bilişsel ve duygusal aşamalardan oluştuğunu ifade etmektedir. Kişinin etkileşim içinde bulunduğu taraflarla ilişkisinde sürekli hayal kırıklığı yaşayarak tek taraflı zarar görmesi ve bunun tekrar etmesi kişinin karşı tarafın samimiyeti ve içtenliğine olan güvenini ve inancını kaybetmesine yol açmaktadır (Andersson ve Bateman, 1997:455). Wanous vd. (2000:135) sinizm duygusunun oluşumuyla kişinin sinik duygular beslediği tarafa karşı sorumluluklarında duyarsızlaşarak performansının düştüğünü iddia etmektedirler. Çünkü sinizmin olu-

şumunda hayal kırıklığı ve umutsuzluk deneyimleri rol oynamaktadır (Dean vd., 1998:345). Bundan yola çıkarak bireyin sonuçlarından umutsuz olduğu bir işte performansının da düşük olacağı düşünülmektedir. Bireyin davranışlarının inanışları yoluyla şekillendirildiği gözönüne alındığında bireyin inanışlarının umutsuzluğa ve hayalkırıklığına oturması davranışlarının da olumsuz yada beklenen düzeyde olmamasına yol açmaktadır. Bireyin güven duygusunun kaybolmasıyla sinizm duygusunu yaşadığı ifade edilmektedir (Johnson ve O'Leary-Kelly, 2003:635). Bireyin etkileşim içinde bulunduğu taraflara karşı güven duygusunu beslemesi sinik duyguların oluşmasını engellemektedir.

Örgütte sinizmin 4 hedefi olduğunu ifade eden Dean vd. (1988:326) bu hedefleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır ;

- Örgütün tamamıyla kendisi
- Örgütsel Değişim,
- İş ortamı,
- İşyerindeki diğer çalışanlar

Bireyin yukarıda sayılan taraflarla etkileşiminde sürekli hale gelen güvensizlik, hayal kırıklığı ve olumsuz duygularında bu taraflara karşı sinik duygular oluşturduğu iddia edilir (Dean vd., 1988).

Bireyin maruz kaldığı davranışa göre bilinç ve duygusunun geliştiği gözönüne alınırsa lider-üye etkileşim kuramına göre maruz kaldığı davranış ve tutumlara göre bilinç ve duygularının oluşacağı düşünülebilir. Otantik liderlik davranışlarıyla belirsizliğin yaşanmadığı, samimiyetin yaygın olduğu ve sonuçların tahmin edilebildiği örgüt ikliminde bireylerin liderlerine, diğer çalışanlara ve örgütlere güven duyabileceği, umutsuzluk ve hayal kırıklığı yaşamayacağı düşünülebilir. Bundan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₂ Otantik liderlik davranışları sinizm duygularını azaltmaktadır.

2.3. Psikolojik Rahatlık – Sinizm

Psikolojik rahatlık algısı örgütlerde değişim ve belirsizliğin getirdiği olumsuz iklimin seviyesine göre değerlendirilebilir (Schein ve Bennis , 1965:87). Bireylerin değişimin getirdiği belirsizlikten endişe duyduğu ve davranışlarını belirleyemediği ifade edilir (Yener, 2015:42). Bireyin belirsizlikten duyduğu bu endişeyle içinde bulunduğu çevre ve zamanın tadını çıkaramayacağı, zevk alamayacağı, memnuniyet ve iyi oluş seviyesinin düşeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte psikolojik rahatlık seviyesinin liderlik davranışlarıyla belirlendiğini ifade eden Edmondson ve Lei (2014:29) belirsizliğin yanında olumsuz tepki ve davranışların da psikolojik rahatlık seviyesini etkileyebileceğini belirtmektedirler. Bireylerin tepki ve davranışlarına karşı olumsuz tepkilerin verilmesi, bireylerin dışlanması ve soyutlanmasının örgütteki psikolojik rahatlık seviyesini düşürerek bireylerin örgüte katkısını azaltacağı düşünülmektedir (Schepers, 2008:762). Günümüzde örgütlerin karşılaştığı engel ve problemlerin aşılmasında kollektif bir bakış açısıyla farklı yaklaşımların başarılı olduğu düşünülürse takım çalışmasının örgütler için önemi anlaşılabilir. Bundan yola çıkarak takım çalışmasını teşvik etmek veya etkinliğini arttırmak için takım çalışmasının önündeki engelleri irdelemek gerekir. Kişilerarası etkileşiminin performans üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmalar etkileşim seviyesi ve yönünün olumlu olması durumunda örgütsel performansın artacağını iddia etmektedirler. Psikolojik rahatlık seviyesi kişilerarası etkileşimdeki hissedilen psikolojik risk veya kaygı seviyesi olarak tanımlandığına göre psikolojik

rahatlık algısının seviyesinin arttırılmasıyla örgütlerin performansının arttırılabileceği düşünülebilir. Ayrıca etkileşim içinde bulunduğu karşı tarafın davranışlarını tahmin edememesi bireyin kendi davranışını şekillendirememesine yol açmakta ve bu da psikolojik rahatlık seviyesini düşürmektedir. Edmondson ve Lei (2014:30) günümüzde birlikte ve etkileşim içinde çalışmanın bir gereklilik olduğu iş dünyasında bireylerin hissedeceği güven duygusunun performansı etkilediğini ifade etmektedirler. Bireylerin etkileşim içinde bulunduğu taraflara karşı hissedeceği güven duygusuyla hayal kırıklığının, umutsuzluğun olmayacağı beklenti ve inanışlarının artacağı tahmin edilmektedir. Sinizm duygusunun belirleyeni olarak ifade edilen hayal kırıklığı, umutsuzluk ve olumsuz inanışların yukarıda ifade edilen psikolojik rahatlık seviyesiyle oluşmayacağı düşünülmektedir. Yukarıda ifade edilen alanyazı taramasıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

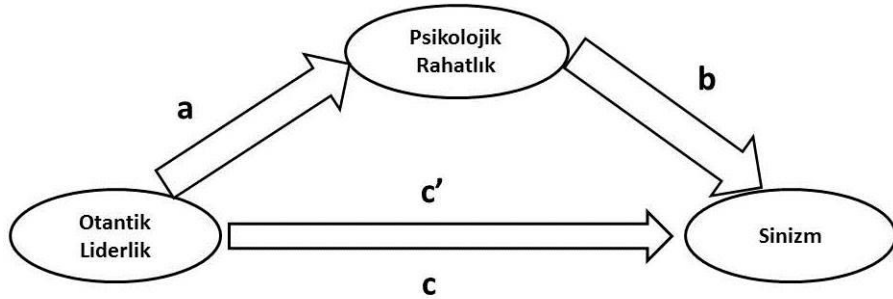
H₃ Psikolojik rahatlık seviyesinin artması sinizm duygusunun azalmasına yol açar.

2.4. Psikolojik Rahatlık Algısının Aracı Rolü

Edmondson ve Lei (2014:34) örgütlerde karşılıklı güven ve hoşgörünün liderlerin bu duyguları teşvik eden model davranışlarıyla ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Otantik liderlerin her bir çalışanına özel bir iletişim formu geliştirmesi ve göstereceği doğal, samimi, içten davranışlarıyla oluşacak etkileşim ortamında bireylerin öncelikle liderin davranışlarını tecrübe edecekleri, liderin davranışlarının istikrar göstermesi durumunda sosyal mübadele kuramına (social exchange theory) göre liderlerine güven duyarak belirsizliğin getirdiği kaygı ve endişenin yok olacağı düşünülmektedir. Olumlu psikolojik rahatlık ikliminin göstergesi olarak görülen kişilerarası ilişkilerde endişe ve kaygının olmaması ve yüksek güvenin hakim olması bireylerin psikolojik rahatlığının artmasına yol açabilir. Yani yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının psikolojik rahatlık seviyesini arttıracak ve bu yolla artan psikolojik rahatlık seviyesiyle örgütsel iklimde güven, hoşgörü, umut ve olumlu beklentilerin hakim olacağı düşünülmektedir. Bu duygularla umutsuzluk, hayal kırıklığı, olumsuz inanış ve beklentiyle özdeşleştirilen sinizm duygusunun yaşanmayacağı düşünülmektedir. Bundan yola çıkarak otantik liderlik davranışının sinizmi oluşturacağı psikolojik rahatlık algısıyla azaltacağı önerilmektedir. Bundan yola çıkarak aşağıdaki önerme oluşturulmuştur.

H₄ Psikolojik rahatlık algısı otantik liderlik ve sinizm arasında aracı rol oynamaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Prosedür

Anket yöntemiyle saha çalışması şeklinde icra edilen araştırmada anketler katılımcılara birer ay arayla iki parti halinde sunulmuştur. Sinop ilinde faaliyet gösteren yerel fabrikaların çalışanlarına yüz yüze uygulanan anketlerin tamamı kullanılmıştır. Araştırmada otantik liderliği ölçmek için ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık adında 4 alt faktörden oluşan Walumbwa vd. (2008) tarafından geliştirilen 16 maddelik otantik liderlik ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların sinizm algılarını ölçmek için Vance vd. tarafından geliştirilen tek faktör ve 9 maddeden oluşan sinizm ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların psikolojik rahatlık algılarını ölçmek için Edmondson (1999) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Yener (2015b) tarafından çevrilen hoşgörü ve insiyatif adlarında iki alt faktör ve 7 maddeden oluşan psikolojik rahatlık algısı ölçeği kullanılmıştır.

3.2. Katılımcı Profili

Yerel fabrikaların 200 çalışanı üzerine yapılan anket yöntemiyle elde edilen veriler SPSS 21 ve SPSS 21' e eklenti yapılarak çalıştırılan Process adlı bir makro yoluyla analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun 115 tanesi kadın, 85 tanesi erkek olarak gözlenmiştir. 159 katılımcının 26-33 yaş aralığında, 41 tanesinin 34-41 yaş aralığında olduğu ifade edilmektedir. 52 katılımcı evli olduğunu, 148 katılımcı bekar olduğunu beyan etmiştir. 12 tanesi ortaokul mezunu olduğunu, 176 tanesi lise mezunu olduğunu, 12 tanesi üniversite mezunu olduğunu beyan etmiştir.

3.3. Veri Analizi

Elde edilen veriler SPSS 21 ve SPSS 21'e eklenti şeklinde çalıştırılan ve internet ortamından ücretsiz olarak indirilip kullanılan Process makrosu kullanılmıştır. Aracı ve düzenleyici modellerde Baron ve Kenny 'nin (1986) 4 aşamalı aracı modeline uygun analiz sunabilen Process makrosu güvenilir sonuçlar sunmasının yanında Sobel testiyle de etkinin oranını verebilmektedir.

3.4. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirliği (Doğrulama)

Araştırmada kullanılan otantik liderlik, psikolojik rahatlık ve sinizm ölçeklerine ilişkin geçerlik ve güvenilirlik sonuçları aşağıdadır. Araştırmada kullanılan ölçeklere uygulanan faktör analiz sonuçları aşağıda görülmektedir. KMO oranlarının 0,60 dan büyük olması ve tamamının anlamlı çıkması geçerlik testi için uygun olduğunu göstermiştir. Yapılan faktör analizleri sonucunda otantik liderlik ölçeği 4 faktörlü bir yapıda ve % 54 açıklama oranına sahip, psikolojik rahatlık algısı ölçeği 2 faktörlü ve % 58 açıklama oranına sahip ve son olarak sinizm değişkeni 4 faktörlü ve % 56 açıklama oranına sahip bir yapıda gözlenmiştir. Otantik liderlik ölçeğinin güvenilirlik test sonucu cronbach alpha, 89, psikolojik rahatlık algısı ölçeğinin güvenilirlik sonucu 0,76 ve sinizm ölçeğinin güvenilirlik sonucu 0,91 çıkarak eşik değer olarak kabul edilen 0,70 değerini aşarak araştırma için uygun olduğunu göstermiştir.

Tablo 1: Geçerli ve Güvenirlik Sonuçları

	Otantik Liderlik	Psikolojik Rahatlık	Sinizm
KMO and Barlett	,902 (p < .01)	,823 (p < .01)	,940 (p < .01)
Factor Numbers and Total Var. Exp. Rates	4 Factors 54 %	2 Factors % 58	4 Factors 56 %
Chi-Square	871,628	316,841	1317,050
Bartlett's Test of Sphericity df	36	21	91
Reliability Results	$\alpha=0,89$	$\alpha=0,76$	$\alpha=0,91$

3.5. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları

Değişkenler arasındaki ilişki pearson korelasyon analiziyle kontrol edilmiştir. Otantik liderlik ve sinizm arasında olumsuz ve orta dereceli ilişki ($r=-450$, $p < 0,01$), otantik liderlik ve psikolojik rahatlık arasında orta dereceli ve olumlu ilişki ($r=420$, $p < 0,01$) ve sinizm ile psikolojik rahatlık arasında orta dereceli ve olumsuz ilişki ($r=-426$, $p < 0,01$) gözlenmiştir.

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki İlişki Tablosu

Otantik Liderlik-Psikolojik Rahatlık-Sinizm Arasındaki Korelasyon Sonuçları				
		OtantikOrt	SinOrt	PsiRah
OtantikOrt	Pearson Correlation	1	-,450**	,420**
	Sig. (2-tailed)		,00	,00
SinOrt	Pearson Correlation	-,450**	1	-,426**
	Sig. (2-tailed)	,00		,00
PsiRah	Pearson Correlation	,420**	-,426**	1
	Sig. (2-tailed)	,00	,00	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Baron ve Kenny'nin (1986) aracılık modeline uygun uygulanan regresyon analizlerine göre ilk aşamada otantik liderliğin psikolojik rahatlığı olumsuz olarak etkilediği ($\beta= -,37$, $R^2= 0.1768$, $p<0,01$) ve psikolojik rahatlık üzerindeki değişimin % 17'sinin otantik liderlik yoluyla açıklanabildiği görülmüştür. İkinci aşamada otantik liderliğin sinizm üzerindeki etkisine bakılmıştır. Otantik liderliğin psikolojik rahatlık algısı üzerinden sinizmi olumsuz ve anlamlı etkilediği ($\beta= -,39$, $R^2= 0.20$, $p<0,01$) görülmüştür. Üçüncü aşamada otantik liderlik ve sinizm arasındaki ilişki psikolojik rahatlık algısı çekilerek test edilmiştir. Psikolojik rahatlık algısının çekilmesiyle birlikte otantik liderliğin sinizm üzerindeki etkisi azalmıştır $\beta= -,29$, $R^2= 0.2703$, $p<0,01$). Anlamlılığın değişmemesi kısmi aracılık rolü olduğunu düşündürmüştür. Etki seviyesini kontrol etmek için uygulanan Sobel testine göre psikolojik rahatlık algısının otantik liderlik ve sinizm ilişkisini % 10 kadar etkilediği görülmüştür ($\beta= -,1066$).

Tablo 3: Araştırma Modeline Göre Regresyon Sonuçları

Aracı Model (Baron ve Kenny, 1986; HayesProcess 2.15)						
Doğrudan Etkiler	Katsayı	S.e.	t	p	R ²	
Psi. Rah. (Bağ. Değ.)						
Sabit	2,0603	,2148	9,5896	.000		
Otan. Lid. (Bağımsız Değişken)	-.3737	,0573	6,5210	.000	.1768**	a
Sinizm (Bağımlı Değişken)						
Sabit	4,5036	,2438	18,4707	.000		
Psi. Rah. (Aracı Değişken)	-.2854	,0666	-4,2816	.000		b
Otan. Lid. (Bağımsız Değişken)	-.2907	,0592	-4,9067	.000	.2703**	c'
Sobel Test		Etki		z		
Dolaylı Etki		-.1066	.0300	-3,5500		
Doğrudan Etki		Etki		S.E.		LLCI
		-.2907	.0592	-.4075		ULCI
						-.1738
Toplam Etki		Etki		S.E.		t
		-.3973	.0561	-7,0884		.000
						.2024**
						c

*** p < .001; n=200 Number of bootstrap samples for bias corrected bootstrap confidence intervals: 5000 Level of confidence for all confidence intervals in output: 99,00

H₁ Otantik liderlik psikolojik rahatlık algısını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. **DESTEKLENMİŞTİR.**

H₂ Otantik liderlik davranışları sinizm duygularını azaltmaktadır. **DESTEKLENMİŞTİR.**

H₃ Psikolojik rahatlık seviyesinin artması sinizm duygusunun azalmasına yol açar. **DESTEKLENMİŞTİR.**

H₄ Psikolojik rahatlık algısı otantik liderlik ve sinizm arasında aracı rol oynamaktadır. **DESTEKLENMİŞTİR.**

4. Sonuç

Günümüzde liderlik uygulamalarının örgütlerin sürdürülebilir rekabet avantajı (SRA) üzerine etkileri daha fazla sorgulanırken artan bir şekilde liderin rolü daha da artmaktadır (Edmondson ve Lei, 2014). İşletmenin en değerli kaynağı olarak görülen beşeri sermayenin örgütlerin hedefleri doğrultusunda kullanılabilmesi işletmelere SRA kazandırırken liderlere büyük iş düşmektedir. Otantik liderlik tarzını araştıran güncel araştırmalar babacan ve otantik liderlik davranışları gibi kolektivist toplum çerçevesinden çıkan liderlik davranışlarının işletmelerin etkinliğini arttırdığını ortaya koymaktadır (Güler ve Boz, 2016: 490, Coşar, 2010:89). Bu çalışmanın kolektivist toplum özelliğine sahip Türk kültüründe yapılması ve otantik liderliğin olumlu etkilerini ortaya koyması bu araştırmaları desteklemektedir. Özellikle Coşar'ın (2010) yapmış olduğu çalışmada otantik liderliğin örgütsel güven, bağlılık üzerindeki etkisini ortaya koyarken sinizm üzerinde olumsuz etkisini ortaya koyması bu çalışmada aracı değişken kullanmanın nedenini açıklayabilir. Coşar'ın yapmış olduğu çalışmada örgütsel güven ve sinizm ayrı ayrı bağımsız değişken olarak alınırken bu yapılan çalışmada güvene dayalı psikolojik rahatlık algısının aracı olarak kullanılması

ve anlamlı etkisinin ortaya konması etkinin psikolojik rahatlık üzerinden olduğunu düşündürmektedir. Gerçekten işletme hayatında, devlet kurumlarında veya tarihimizdeki başarı ve kahramanlık örneklerine bakıldığında izleyenleriyle karşılıklı, içten ve birebir ilişki kurabilen liderlerin imkânsız görülebilen sonuçları elde edebilmesi izleyenlerin bağlamına erişmek ya da aynı perspektiften bakabilmenin değerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da örgütler için yıkıcı davranışların temeli olarak görülen sinizm duygusunun içtenlik, samimiyet ve güven vaadeden otantik liderlik davranışlarıyla azaltılabileceği hatta yokedilebileceği görülmüştür. İşletmelerin yapıları itibarıyla genel olarak takım çalışmasına ihtiyaç duyması etkileşimi gerekli kılmaktadır. Sosyal psikoloji alanında iki önemli kuram olan lider-üye etkileşim kuramı (LMX Theory) ve Sosyal Değişim Kuramı (Social Exchange Theory) çerçevesinde oluşturulan modele otantik liderlik davranışının oluşturacağı psikolojik rahatlık iklimiyle sinizm duygusunun zararlı etkilerini ortadan kaldıracığı önerilmiş ve araştırma sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Bundan yola çıkarak yönetici ve liderlerin örgütsel psikoloji alanında etkisi geçmişten beri bilinen fakat araştırmalara yeni konu olan psikolojik rahatlık algısının önemini algılamaları gerekmektedir. Günümüzde giriş bölümünde verilen Google örneğinde olduğu işletmelerin başarısı takım çalışması üzerinde şekillenmektedir. Etkin ve verimli takım sürecinin sonucunda işletmelerin SRA elde edeceği düşünülmektedir. Araştırma sonuçları Guan-Feng ve Bing (2014:29) Çin’de yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu psikolojik rahatlık algısının sinizm üzerindeki etkisini düşürmesi sonucunu desteklemektedir. Araştırmacıların örgütsel performans üzerinde sinizm ve psikolojik rahatlık algısının ayrı ayrı etkisini ölçtüğü çalışmalarında psikolojik rahatlık algısının yadsınamaz rolünü ortaya koyması psikolojik rahatlık ile ilgili yapılan diğer çalışmalar gibi konuya ilgiyi çekmektedir. Edmondson ve Lei (2014) giderek zorlaşan şartlarda faaliyet gösteren örgütlerin esnek ve etkin olması için liderlerin psikolojik rahatlık algısını kriter olarak sunması gerektiğini ifade etmektedirler. Liderlerin hoşgörülü, güvene dayalı kişilerarası ilişkileri tesis etmede model olmasının daha etkin bir liderlik davranışı olacağını ifade eden araştırmacılar takım ruhu oluşturmak için bunun şart olduğunu ifade etmektedirler. Yener’in (2015a:43) yapmış olduğu çalışmada psikolojik rahatlık algısının işgören devrini ve işten ayrılmayı olumsuz olarak etkilediğini ortaya koyması ulusal alanyazında psikolojik rahatlıkla ilgili diğer bir ilgi çekici araştırmadır. Bu araştırmanın sonuçlarının da Yener’in (2015:145) araştırmasını destekliyor olması memnuniyet vericidir.

Yerel bir üretim tesisinin çalışanlarına uygulanan araştırmanın takım çalışması şeklinde yürüten projelerdeki örgütlere uygulanması ulusal bağlamda daha ilgi çekici olabilir. İşbölümüne dayalı işlerde çalışanların görev ve sorumluluklarının belirli olduğu düşünüldüğünde proje ekiplerindeki personelin esnek ve değişken görev tanımlarında kişilerarası etkileşimde psikolojik rahatlığa daha fazla ihtiyaç duyabilirler. Diğer yandan yüksek performans ve sürat gerektiren esnek iş koşullarında psikolojik rahatlık algısının farklı çıktılarla araştırılması bir başka araştırma konusu olabilir.

Genel olarak kolektivist kültür özelliklerini yansıtan Türkiye kendi içinde de bireysel ve kolektivist alt kültürlere sahip bölgeleri barındırmaktadır. Türkiye’nin batısına gidildikçe veya sahil şeritlerinde bireysel kültür özellikleri yaygınlaşırken iç ve doğu kesimlerde kolektivist kültür özellikleri yoğun olarak hissedilmektedir. Araştırmanın yapıldığı bölgenin kolektivist özellikler barındırması araştırmanın kıstı olarak sayılabilir. Bunun yanında bireysel baskın kültür altında kolektivist kültür özellikleri gösteren yerlerde ve bireysel kültür özellikleri gösteren yerlerde bu araştırma farklı sonuçlar ortaya koyabilir. Çünkü otantik liderlik kolektivist kültür özelliklerine uygun bir liderlik tipi olarak öne çıkmaktadır.

Kaynaklar

- Andersson, L. M. (1996), "Employee Cynicism: An Examination Using a Contract Violation Framework", *Human Relations*, XLIX, 11, 1996, 1395 - 1418.
- Andersson, L. M., ve Bateman, T. S. (1997), "Cynicism in the workplace: Some causes and effects", *Journal of Organizational Behavior*, 18, 449-469.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986), "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Angus-Leppan T, Metcalf L, ve Benn S (2010), "Leadership styles and CSR practice: An examination of sense-making, institutional drivers and CSR leadership.", *Journal of Business Ethics*, 93(2), 189-213.
- Avolio, B. J., Gardner, W.L., Walumbwa, F. O., Luthans, F., ve May, D. R. (2004), "Unlocking the mask: A look at the process by which authentic leaders impact follower attitudes and behaviors", *The Leadership Quarterly*, 15, 801-823.
- Baron, R. M., ve Kenny, D. A. (1986), "The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations", *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bhindi N. ve Duignan, P.(1997), "Leadership for a New Century Authenticity, Intentionality, Spirituality and Sensibility", *Educational Management Administration Leadership*, 25, 2, 1997, 117-132.
- Blau, Peter M. (1964), "Exchange and Power in Social Life", New York, John Wiley and Sons, 1964.
- Burns, J. Z. ve Otte, F. L. (1999), "Implications of leader-member exchange theory and research for human resource development research", *Human Resource Development Quarterly*, 10(3), 225-248.
- Caza, A., Bagozzi, R. P., Wolley, L., Levy, L. Caza, B.B. (2010). Psychological Capital and authentic leadership. *Asia_pacific Journal of Business Administration*, 2, 53-70.
- Clapp-Smith, R., Vogelsang, G. ve Avey, J. (2009). Authentic leadership and positive psychological Capital: The Mediating role of the trust at the group level of analysis. Management Department Faculty Publications, 23.
- Coşar, S. (2010). *Otantik liderliğin ardilları üzerine bir çalışma*. Kara Harp Okulu yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2010.
- Dean, J. W., Jr., Brandes, P., ve Dharwadkar, R. (1998), "Organizational cynicism", *Academy of Management Review*, 23, 341-352.
- Edmondson, A.C. (1999), "Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams", *Administrative Science Quarterly*, 1999, 44,2. 350-384.
- Edmondson, A. C. (2004), "Psychological safety, trust, and learning in organizations: a group-level lens. In *Trust and Distrust in Organizations: Dilemmas and Approaches*", Kramer RM, Cook KS (eds). Russell Sage Foundation: New York; 239-272.
- Edmondson, A. C., & Lei, Z. (2014), "Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct", *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 1(1), 23-43.
- Gardner, W. L., Avolio, F., Luthans, D., May, R. ve Walumbwa, A. (2005), "Can You See The Real Me? A Self-Based Model of Authentic Leader and Follower Development", *The Leadership Quarterly*, 16, 343-372.
- Garriga E, ve Mele D (2004), "Corporate social responsibility theories: Mapping the territory", *Journal of Business Ethics*, 53, 51-71.
- George, B. (2003), "Authentic Leadership: Rediscovering the Secrets to Creating Lasting Value", San Francisco, Jossey-Bass, 2003.
- Gini, A. (1997), "Moral Leadership An Overview", *Journal of Business Ethics*, 16, 1997, 323-330.
- Graen, G. B., ve Uhl-Bien, M. (1995) "Relationship-based approach to leadership: Development multidomain perspective", *Leadership Quarterly*, 6, 219-247.
- Guan-feng, S. ve Bing, XU (2014), "Perceptions of Organizational Politics, Psychological Safety and Employee Cynicism in the Chinese Context: ", *A Theoretical Framework*[J]. 2014, 56(5): 141-147.
- Güler, M. Ve Boz, D. (2016), "Otantik liderliğin topluluk hissi üzerine etkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 488-500.
- Harter, S. (2002), "Authenticity", C. R. SNYDER ve S. J. LOPEZ (Ed.), *Handbook of Positive Psychology*, London: Oxford University Press, 2002, 382-394.
- Ilies, R., Morgeson, F. P. ve Nahrgang, J.D. (2005), "Authentic Leadership and Eudaemonic Well-Being: Understanding Leader-Follower Outcomes", *The Leadership Quarterly*, 16, 2005, 373-394.

- Johnson, J. L., ve O'Leary-Kelly, A. M. (2003), "The effects of psychological contract breach and organizational cynicism: Not all social exchange violations are created equal", *Journal of Organizational Behavior*, 24, 627-647.
- Kahn WA. 1990, "Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work", *Acad. Manag. J.* 33:692-724
- Kanter, D. L. ve Mirvis, P.H. (1989), "The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion", San Francisco: Jossey-Bass.
- Kernis, M. H. (2003), "Toward a Conceptualization of Optimal Self-Esteem", *Psychological Inquiry*, XIV, 1, 2003, 1-26.
- Luthans, F. ve Avolio, B.J. (2003), "Authentic Leadership Development", Cameron, K.S. Dutton J. S. ve Quinn, R. (Ed.), Positive Organizational Scholarship, San Francisco:Berrett-Koehler, 2003, 241-258.
- Luthans, F., Youssef, C. M., ve Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Memiş, Ç. A., Aydın, G. K. Kabasakal, H. ve Saraçer, B.E. (2009), "Türkiye'de Otantik Liderlik Üzerine Bir Keşif Çalışması", 17. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Bildiriler Kitabı, Eskişehir, 2009, 294-302.
- Sağnak, M. ve Kuruöz, M. (2017), "Authentic Leadership and Altruism: The Mediating Role of Meaningfulness", *Universal Journal of Educational Research* 5(3), 447-452
- Secchi D (2007). Utilitarian, managerial and relational theories of corporate social responsibility. *International Journal of Management Reviews*, 9(4), 347-373.
- Schepers, J. , Jong, A., Wetzels, M. ve Ruyter, K. (2008), "Psychological Safety and social support in groupware adoption: A multi-level in education", *Computers and education* 51, 2008, 757-775.
- Schein, E. H., & Bennis, W. G. (1965). Personal and organizational change through group methods. New York: Wiley.
- Toor, S. R. ve Ofori, G. (2010), "Positive Psychological Capital as Source of Sustainable Competitive Advantage for Organizations", *Journal of Constructing Engineering and Management*, ASCE, March, 2010, 341-350.
- Vance, R. J., S. M. Brooks ve P. E. Tesluk. "Organizational Cynicism, Cynical Cultures and Organizational Change", 10th Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology, Orlando, 1996.
- Waldman D, ve Siegel D (2008), "Defining the socially responsible leader", *The Leadership Quarterly*, 19(1), 117-131.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T.S., ve Peterson, S. J. (2008), "Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure", *Journal of Management*, 34 (1), 89-126.
- Wanous, J. P., Reichers, A. E., ve Austin, J. T. (2000), "Cynicism about organizational change", *Group & Organization Management*, 25, 132-153.
- Wherry, S. ve Heather, M., (2012), "Authentic Leadership, Leader-Member Exchange, and Organizational Citizenship Behavior: A Multilevel Analysis", Theses, Dissertations, & Student Scholarship: Agricultural Leadership, Education & Communication Department. 91.
- Wilson, P. (2016), "Lessons from Google: 5 Ways to create Psychological Safety. Approachable Leadership". http://2wh2pdomc1q415tdl40khdki.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/07/Lessons-from-Google_-5-Ways-to-Create-Psychological-Safety.pdf.
- Yener, S. (2015a), "Özel Ortaöğretim okullarında paylaşılan liderlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide psikolojik güvenlik algısının aracı rolü". Haliç Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi. 2015.
- Yener, S. (2015b). Psikolojik Rahatlık Algısı Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, ODÜ Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 280-305.

Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi

Emre Esat Topaloğlu¹

Bankalarda Finansal Kırılganlığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi

Öz

Çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe 2002-2015 döneminde devamlı olarak faaliyet gösteren ticaret bankalarının finansal kırılganlıklarına etki eden mikro faktörlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Finansal kırılganlık, takipteki kredi oranı ve sermaye yeterlilik rasyosu ile temsil edilirken; mikro faktörler ise aktif karlılık oranı, özsermaye karlılığı, likidite oranı, banka büyüklüğü, finansal kaldıraç ve net faiz marjı ile temsil edilmiştir. Finansal kırılganlığa etki eden faktörlerin tespit edilebilmesi için iki ayrı model oluşturulmuştur. Bu modeller panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, model 1’de takipteki kredi oranı ile banka büyüklüğü arasında anlamlı ve negatif ilişki tespit edilirken; likidite oranı ile anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Model 2’de ise sermaye yeterlilik oranı ile net faiz marjı ve aktif karlılık oranı arasında anlamlı ve pozitif ilişki belirlenirken; finansal kaldıraç ve özsermaye karlılığı ile anlamlı ve negatif ilişki belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kırılganlık, Banka, Panel Veri Analizi

Determination of Factors Affecting Financial Fragility in Banks Using Panel Data Analysis

Abstract

In the study, it is aimed to determine the micro factors that affect the financial fragility of the commercial banks which are continuously operating in the Turkish banking sector during 2002-2015 period. Financial fragility is represented by the non performing loan ratio and capital adequacy ratio while the micro factors are represented by return on assets, return on equity, liquid ratio, bank size, financial leverage and net interest margin. Two different models were composed to determine the factors affecting financial fragility. These models were analyzed by panel data method. At the end of the analysis, In model 1, A statistically significant and negative relationship was observed between bank size and non performing loan ratio while a statistically significant and positive relationship was observed between liquid ratio and non performing loan ratio. In model 2, A statistically significant and positive relationship was observed between capital adequacy ratio and net interest margin and return on assets while a statistically significant and negative relationship was observed between capital adequacy ratio and financial leverage and return on equity.

Keywords: Financial Fragility, Bank, Panel Data Analysis

1. Giriş

Finansal serbestleşme, ticaret hacmi, finansal piyasalar gibi ekonominin her alanında dönüşüm yaşanmasına ve finansal sistemin büyümesine yol açmıştır. Finansal sistemde gerçekleşen bu büyüme ile finansal kırılganlık olgusu önem kazanmıştır. Finansal kırılganlık, piyasalarda gerçekleşebilecek küçük çapta şokların ekonomiyi, büyük çapta finansal krizlerin içerisine çekebilecek aşırı düzeyde duyarlılığa sahip bir durum olarak ifade edilebilmektedir (Allen ve Gale, 2004: 1015). Diğer bir ifadeyle finansal kırılganlık, finansal sistem içerisinde gerçekleşebilecek küçük çapta ve rutin denilebilecek şokların neden olduğu büyük ölçekli finansal krizlere karşı olan duyarlılık olarak tanımlanabilmektedir (Lagunoff ve Schreft, 2001: 220).

Finansal kırılganlık, piyasalarda istikrarsızlığa neden olabilmekte ve ekonomiyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Finansal piyasaların en önemli aktörlerinden biri konumunda olan bankacılık sisteminde de finansal serbestleşme sonrasında spekülative finansal işlemler, finansal

¹ Arş. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, emresatopal@hotmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-8771-779X>

araç sayısı ve sermaye hareketleri artmakta, bu durumlar da bankacılık sisteminin işleyişinde hassasiyet oluşturmaktadır. Bu hassasiyet durumu da finansal kırılganlıkla birlikte finansal krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Grabel, 1997: 111).

Finansal krizlerin temelindeki sistemik risklerin belirlenmesi, bankacılık sisteminde ve ekonominin genelinde olası kırılganlıkların kontrol edilebilmesi açısından önemlidir. Finansal olarak kırılgan bir yapı, bankacılık sistemini zayıflatabilmekte, dışsal şoklara karşı finansal sistemi ve ekonomiyi savunmasız bırakabilmekte, piyasalarda ve ekonomide dengesizliklere yol açabilmektedir. Dolayısıyla, finansal sistem içerisinde olası finansal krizlerin etkilerini en aza indirebilmek için erken uyarı mekanizması olarak görülebilen finansal kırılganlığın ölçülmesi ve finansal kırılganlığı etkileyen mikro ve makro düzeyde faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Finansal kırılganlığa neden olan faktörlerin tespit edilmesi, finansal krizlerin ve ekonomik durağanlığın olumsuz etkilerinin minimize edilebilmesi açısından bir gösterge konumundadır.

Çalışmada, bankaların finansal kırılganlıklarına mikro düzeyde etki eden, diğer bir deyişle bankalara özgü faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Bu bağlamda, öncelikle finansal kırılganlık kavramına genel olarak değinilmiş ve konuya ilişkin gerçekleştirilen önceki çalışmaların yer aldığı literatür taramasına yer verilmiştir. Sonrasında ise 2002-2015 döneminde Türkiye bankacılık sisteminde devamlı olarak faaliyet gösteren 20 ticaret bankası analiz kapsamında incelenmiştir. Finansal kırılganlığa etki eden mikro düzeyde faktörlerin belirlenebilmesi için panel veri analizlerinden faydalanılmıştır. Analiz neticesinde bankaların finansal kırılganlıklarına etki eden faktörler tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, finansal kırılganlığın makro düzeyde sermaye yeterlilik oranı ile mikro düzeyde ise takipteki kredi oranı ile ayrı ayrı ölçülmesi ve finansal kırılganlığa etki ettiği düşünülen bankaya özgü faktörlerin bankaların finansman kararları, likidite, faiz politikaları, karlılık durumları ve banka büyüklüğü esas alınarak belirlenmesi açısından özgün bir değere sahip olmakta ve ulusal literatüre katkı sağlamaktadır.

2. Finansal Kırılganlığa İlişkin Literatür

Zwet ve Swank (2000), finansal kırılganlık ile makroekonomik performans arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 1980-1998 dönemindeki verilerini kapsamaktadır. Çalışmada, makroekonomik faktörlerin finansal kırılganlığı pozitif yönde etkilediği ve bu etkinin gelişmekte olan ülkelerde daha önemli olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Ghosh (2010) tarafından yapılan çalışmada, 1996-2008 döneminde Hindistan bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların kredi büyümesi, banka istikrarı ve finansal kırılganlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda hızlı bir şekilde büyüyen kredi hacminin içerdiği potansiyel riskleri en aza indirebilmek için bankaların finansal kırılganlıklarını azaltabilmek ve istikrarı sağlayabilmek için risk bazlı denetime öncelik verilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Penas ve Alkan (2010) tarafından yapılan çalışmada, bankaların kötüleşen finansal kırılganlık göstergelerinin 2000/2001 döneminde finansal krizin gerçekleşmesinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca çalışmada piyasa aktarılan bilgilerin kalitesi ve zamanlamasına karşı piyasanın nasıl tepki verdiği de incelenmiştir. Çalışma neticesinde, finansal kırılganlık göstergesi olan vade uyumsuzluğu, döviz-yerli para uyumsuzluğu ve takipteki kredi oranında herhangi bir artış söz konusu olduğunda, banka pay sahiplerinin gelecekteki kazançları doğrultusunda bu durumlara negatif yönde tepki verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, denetim raporlarının açıklanmasında gecikme yaşanması, bilgi aktarımını engellemekte ve dolayısıyla aktarımın zamanlamasının iyileştirilmesi gerekliliği de ortaya koyulmuştur. Son olarak çalışmada, menkul kıymet fiyatlarının

finansal kırılmalık göstergelerine verdikleri tepkilerin, bankaların mali yapısının sağlamliğı ve güvenliği için yeterli düzeyde bir etkiye sahip olmadığı da belirlenmiştir.

Bruno, Cartapanis ve Nasica (2013) alışmalarında, bankaların bilanço ve kaldıraç oranlarına etki eden dinamiklerin belirlenmesi ve bu belirleyicilerin finansal kırılmalık üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, finansal kırılmalık minimize eden bir kaldıraç değerinin varlığı tespit edilirken, bu değerin bankaların genel iş ortamına, teminatların beklenen değerine ve risksiz faiz oranına bağlı olduğu da tespit edilmiştir. Bu bulguların, Basel 3'te yer alan sabit kaldıraç oran yerine, ekonomik koşullara bağlı olarak ayarlanabilir kaldıraç oranının oluşturulmasını destekler nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Fielding ve Rewilak (2015), 1999-2011 döneminde 121 ülkeden 956 bankanın incelendiği çalışmada, aşırı düzeyde kredi verilmesi, finansal kırılmalık ve bankacılık krizleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analiz sonucunda sermaye girişlerinde ve kredi tahsislerindeki dalgalanmaların bankacılık krizlerini ortaya çıkarma olasılıklarını artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada finansal kırılmalıkla yüksek düzeyde olduğu bankacılık sistemlerinde bu dalgalanmaların ve kırılmalıkla ilgili krizlerin yaşanma ihtimalini artırdığı ortaya çıkarılmıştır.

Iftikhar (2015), finansal reformlar, finansal liberalizasyon ve bankacılık düzenlemesinin kalitesi ile mali kırılmalık denetimi arasındaki ilişki araştırmıştır. Çalışmada, bankacılık sektörünün finansal açıdan kırılmalıkla, yalnızca bankaya özgü ve makro-spesifik değerkenler tarafından değeril, aynı zamanda finansal liberalizasyon ve bankacılık düzenlemeleri ve denetim politikaları ile de ilgili olduğu ortaya çıkarılmıştır. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre ise, finansal reformların ve finansal liberalizasyonun finansal kırılmalıkla artırdığı, buna karşın güçlü bankacılık düzenlemeleri ve denetiminin ise finansal kırılmalıkla azalttığı bulgulanmıştır. Buna ek olarak, kredilerdeki gecikme uzunluğunun artmasının, finansal kırılmalıkla pozitif yönde etkilediği, zsermaye karlılığı ve toplam varlıkların büyüklüğünün ise finansal kırılmalıkla negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Klomp ve Haan (2015), 2002-2008 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan 94 ülkeden 1238 bankayı çalışma kapsamında incelemiştir. Çalışmada, bankaların finansal kırılmalıkla etki eden bankacılık düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin, bankaların yapısına bağlı olarak değerli değermediği araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin sıklıklaşmasının, finansal kırılmalıkla azalttığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, sermaye yeterliliğinin ve gzetimsel kontrolün artması sonucunda bankacılıkta riskin azaldığı da ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, düzenleme ve denetleme faaliyetlerinin etkisinin, bankaların organizasyon yapısına bağlı olduğu da belirlenmiştir.

Kinda, Mlachila ve Ouedraogo (2016), emtia fiyatlarında yaşanan şokların finansal sektörün kırılmalıkla olan etkisini ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Bu bağlamda 1997-2013 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan 71 ülkenin ekonomileri analiz edilmiştir. Analiz neticesinde, emtia fiyatlarında yaşanan olumsuz şokların finansal sektörü zayıflatma eğilimi gösterdiği ve daha büyük şokların daha belirgin etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, banka karlılığının, likiditesinin ve takipteki krediler için ayrılan karşılıkların düştüğü dnemelerde emtia fiyatlarındaki olumsuz şokların, finansal kırılmalıkla ve krizlerin ortaya çıkma olasılığını etkilediği belirlenmiştir.

Korkmaz, Erer ve Erer (2016) alışmalarında, bankacılık sektöründeki yoğunlaşma ile finansal kırılmalık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu bağlamda 2007-2014 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 19 bankanın finansal kırılmalıkla etki eden faktörlerin belirlenmesi

amaçlanmıştır. Çalışma neticesinde, yoğunlaşma ile finansal kırılganlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, sermaye yeterliliğinin finansal kırılganlığı belirleyici bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan nedensellik analiz sonucuna göre ise Türkiye bankacılık sisteminde yoğunlaşma ile kırılganlık arasında çift yönlü bir etkinin varlığı tespit edilmiştir.

Egan, Hortaçsu ve Matvos (2017) tarafından yapılan çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların mevduat toplama rekabetleri ile finansal başarısızlıkları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda %18'in altında sermaye ihtiyacı olan bankaların sistemde önemli istikrarsızlığa ve finansal kırılganlığa neden olduğu tespit edilmiştir.

3. Analiz

Çalışmanın bu bölümünde finansal kırılganlığa etki eden mikro faktörlerin diğer bir ifadeyle banka içi unsurların belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen analizler ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Veri Seti ve Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada, bankaların finansal kırılganlıklarına mikro düzeyde etki eden faktörleri belirlemek hedeflenmiştir. Bu bağlamda 2002-2015 döneminde faaliyet gösteren 20 ticaret bankası analiz kapsamında incelenmiştir. İlgili dönemde sürekli olarak faaliyet gösteren ve verilerine tam olarak ulaşılabilen bankalar analize dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen bankalar, Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Bankalar

1.	Akbank	11.	ICBC Turkey Bank
2.	Alternatifbank	12.	Şekerbank
3.	Anadolubank	13.	Turkish Bank
4.	Arap Türk Bankası	14.	Türk Ekonomi Bankası
5.	Bank Mellat	15.	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
6.	Citybank	16.	Türkiye Garanti Bankası
7.	Denizbank	17.	Türkiye Halk Bankası
8.	Finans Bank	18.	Türkiye İş Bankası
9.	Habipbank	19.	Türkiye Vakıflar Bankası
10.	HSBC Bank	20.	Yapı ve Kredi Bankası

Kaynak: www.tbb.org.tr

Çalışmada, finansal kırılganlığın göstergesi olarak takipteki krediler/toplam krediler ve sermaye yeterlilik rasyosu esas alınmıştır. Finansal kırılganlığa etki ettiği düşünülen diğer değişkenler ise aktif karlılık oranı, özsermaye karlılığı, likidite, banka büyüklüğü, finansal kaldıraç ve net faiz marjı olarak belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin belirlenmesinde, Suarez (1998), Corsetti, Pesenti ve Roubini (2001), Ahumada ve Budnevich (2002), Penas ve Alkan (2010), Kinda vd. (2012), İftikhar (2015), Bostandzic (2016) ve Korkmaz vd. (2016) tarafından yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler, www.bddk.org.tr ve www.tbb.org.tr veri tabanlarından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler ve hesaplanma şekilleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Değişkenler ve Hesaplama Şekilleri

Bağımlı Değişkenler (Finansal Kırılganlık)	Takipteki Kredi Oranı	Takipteki Krediler / Toplam Krediler
	Sermaye Yeterlilik Rasyosu	Özkaynak / (KRET+PRET+ORET)*100
Bağımsız Değişkenler (Mikro Faktörler)	ROA	Net Kar / Toplam Varlıklar
	ROE	Net Kar /Toplam Özkaynak
	Likidite	Likit Varlıklar / Mevduat
	Banka Büyüklüğü	Toplam Aktif Doğal Logaritması
	Finansal Kaldıraç	Mevduat / Toplam Varlıklar
	Net Faiz Marjı	Net Faiz Gelirleri / Toplam Varlıklar

Çalışmada kullanılan değişkenleri ve hesaplama şekillerini açıkladıktan sonra, bağımlı ve açıklayıcı değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik değerler hesaplanmıştır. Bu değerler, Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Tanımlayıcı İstatistikler

	TKO	SYO	BUY	FIKD	LKDT	NFM	ROA	ROE
Ortalama	0.074	24.632	22.944	0.585	0.171	0.104	0.017	0.130
Medyan	0.039	16.840	23.250	0.620	0.129	0.095	0.016	0.131
Maksimum	1.155	109.150	26.436	0.878	6.909	0.428	0.062	0.617
Minimum	0.000	0.000	17.056	0.028	0.005	0.022	-0.125	-1.786
Std. Sap.	0.136	18.930	2.218	0.174	0.434	0.047	0.014	0.144
Çarpıklık	5.037	2.304	-0.586	-1.453	13.765	2.402	-3.356	-8.044
Basıklık	32.629	8.027	2.654	4.851	209.132	13.646	40.874	110.959
Gözlem	280	280	280	280	280	280	280	280

Tabloda; Takipteki Kredi Oranı (**TKO**), Sermaye Yeterlilik Oranı (**SYO**), Finansal Kaldıraç Oranı (**FIKD**), Banka Büyüklüğü (**BUY**), Net Faiz Marjı (**NFM**), Likidite Oranı (**LKDT**), Aktif Karlılık Oranı (**ROA**) ve Özsermaye Karlılığı (**ROE**) ile gösterilmektedir.

Tanımlayıcı istatistik sonuçları değerlendirildiğinde, bankalarda finansal kırılganlığın göstergesi konumunda olan takipteki kredi oranının ortalama değerinin 0.07 olduğu görülmektedir. İlgili dönemde bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların vermiş oldukları kredilerin temerrüde düşme ve geri ödenmeme olasılıklarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Finansal kırılganlığın bir diğer göstergesi olan sermaye yeterlilik rasyosuna ilişkin ortalama değer ise 24.63 olarak hesaplanmıştır. Basel II kriterlerine göre asgari sermaye yeterlilik rasyosunun minimum %8 olarak kabul edildiği dikkate alındığında, Türkiye bankacılık sektörünün bu oranın çok üzerinde sermaye yeterliliğine sahip olduğu söylenebilir. Bu durum yerel ve küresel finansal krizler sonrasında bankaların riski en aza indirebilmek için ihtiyatlı davranmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer değişkenlere ilişkin ortalama değerler incelendiğinde, banka büyüklüğünün 22.94, finansal kaldıraç oranının 0.58, likidite oranının 0.17, net faiz marjının 0.10, aktif karlılık oranının 0.01 ve özsermaye karlılığının ise 0.13 olduğu tespit edilmiştir. Standart sapma açısından değişkenlere ilişkin istatistik değerler dikkate alındığında, sermaye yeterlilik rasyosunda değişkenliğin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Bu değişkenlik, sektörde faaliyet gösteren bankaların büyüklüklerinin, finansman politikalarının ve sahiplik yapılarının birbirlerinden farklı olmasından kaynaklanabilmektedir.

3.2. Model

Çalışmada, bankaların finansal kırılgenlıkları ile finansal kırılgenlığa etki eden bankalara özgü faktörler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla model oluşturulmuştur. Finansal kırılgenlık, takipteki kredi oranı ve sermaye yeterlilik rasyosu ile temsil edilebilmektedir. Finansal kırılgenlığı etkilediği düşünölen firmalara özgü faktörler ise aktif karlılık oranı, özsermaye karlılığı, likidite, banka büyüklüğü, finansal kaldıraç ve net faiz marjı olarak belirlenmiştir. Çalışma modeli, Suarez (1998), Pesenti ve Roubini (2001), Ahumada ve Budnevich (2002), Penas ve Alkan (2010), Kinda vd. (2012), İftikhar (2015), Bostandzic (2016) ve Korkmaz vd. (2016) tarafından yapılan çalışmalardaki modeller esas alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan değişkenler doğrultusunda, aşağıdaki ekonometrik modeller elde edilmiştir.

$$FINK_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it} ROA_{it} + \beta_{2it} ROE_{it} + \beta_{3it} LKDT_{it} + \beta_{4it} BUY_{it} + \beta_{5it} NFM_{it} + \beta_{6it} FIKD_{it} + \epsilon_{it} \quad (1)$$

$$SYO_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it} ROA_{it} + \beta_{2it} ROE_{it} + \beta_{3it} LKDT_{it} + \beta_{4it} BUY_{it} + \beta_{5it} NFM_{it} + \beta_{6it} FIKD_{it} + \epsilon_{it} \quad (2)$$

Denklemlerde, $i = 1, 2, 3, \dots, N$ yatay kesit birimlerini ifade ederken, $t = 1, 2, 3, \dots, T$ zaman boyutunu, ϵ ise panel hata terimini ifade etmektedir.

3.3. Yöntem

Çalışmada, öncelikle bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığına yönelik olarak spearman korelasyon analizi ve varyans şişirme testi gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise paneli oluşturan yatay kesitler (bankalar) arasındaki bağımlılık, panel ve değişken bazında Breusch-Pagan (1980) (Lagrange Multiplier-LM) ve Pesaran (2004) (Cross-section Dependence-CD) testleriyle incelenmiştir. Değişkenlerin katsayılarının yatay kesitler arasındaki değişkenliği ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Homogeneity Testi ile araştırılmıştır. Homojenlik sınaması, değişken bazında ve açıklayıcı değişkenler haricinde kalan sabit terimlerin yani α 'nın ve her bir değişkenin β 'sının (bağımlı değişkene etkisi) homojen ya da heterojen olup olmadığına göre ayrı ayrı incelenmiştir. Serilere ilişkin durağanlık, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Bai ve Ng (2004) PANIC ikinci nesil birim kök testi ve homojenliği/heterojenliği dikkate alan Im, Pesaran ve Shin (2003) IPS ve Levin, Lin ve Chu (2002) LLC birinci nesil testler ile analiz edilmiştir. Modelin hangi yöntem kullanılarak tahmin edileceğinin seçimi için ise F testi, Breuch-Pagan LM (1980), Honda (1985) testleri ve Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Modellerde hata terim varyansının tüm gözlemler için aynı olmama durumunu ifade eden değişen varyans, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM ile incelenirken otokorelasyon ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'ın Durbin-Watson testleri ile incelenmektedir. Model tahmini ise Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen panel standart hataları düzelten, Period SUR (PCSE) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.4. Çoklu Doğrusal Bağlantının Araştırılması

Panel regresyon modelinde açıklayıcı değişkenlerin tümü ya da bir kısmı arasında olan tam veya tama yakın doğrusal ilişki, çoklu doğrusal bağlantı olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıklayıcı değişkenler arasında yüksek dereceli korelasyon ilişkisi parametrelerin hesaplanmasını imkansız hale getirebilmekte ve en küçük kareler metodunu kullanılmaz bir duruma getirebilmektedir. Dolayısıyla panel veri analizi kapsamında öncelikle bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığı, literatürde sıklıkla kullanılan spearman korelasyon analizi ve varyans şişirme testi ile araştırılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açabilecek kritik değerlerin üzerinde değer alan değişkenler analizden çıkarılmıştır. Korelasyon ve Varyans Şişirme Faktör (VIF) analizlerine ilişkin sonuçlar aşağıda Tablo 4 ve 5'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Spearman Korelasyon Analiz Sonuçları

Korelasyon t-İstatistik Olasılık	BUY	FIKD	LKDT	NFM	ROA	ROE
BUY	1.000000					

FIKD	0.242937	1.000000				
	4.175663	----				
	0.0000	----				
LKDT	0.019870	-0.483916	1.000000			
	0.331361	-9.219936	----			
	0.7406	0.0000	----			
NFM	-0.082704	0.409096	-0.527736	1.000000		
	-1.383689	7.475127	-10.35912	----		
	0.1676	0.0000	0.0000	----		
ROA	0.042955	0.045244	-0.142811	0.227220	1.000000	
	0.716865	0.755148	-2.405799	3.890262	----	
	0.4741	0.4508	0.0168	0.0001	----	
ROE	0.327481	0.325738	-0.263098	0.300484	0.731446	1.000000
	5.778867	5.744431	-4.546914	5.252815	17.88480	----
	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	----

Tablo 4'te bağımsız değişkenler arasında tam ilişki olmaması gerekliliğine işaret eden çoklu doğrusal bağlantı varsayımını test etmek için bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları incelenmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayısının 0.90'ın üzerinde olması sorun yaratmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Çalışmada kullanılan değişkenler arasında en yüksek korelasyon katsayısı 0.73 olarak hesaplanmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı sorununu belirleyebilmek amacıyla kullanılan bir diğer ölçüt ise Varyans Şişirme Faktör (VIF) değerleridir. VIF değerinin 10'dan küçük olması da değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığına işaret etmektedir (Hair, vd. 1998).

Tablo 5: Varyans Şişirme Faktör (VIF) Değerleri

Değişken	Varyans Katsayısı	Merkezi VIF Değeri
BUY	1.33E-05	1.703724
FIKD	0.002705	2.155728
LKDT	0.000238	1.175309
NFM	0.021700	1.254801
ROA	0.728674	3.726359
ROE	0.006773	3.713985
C	0.006026	NA

Tablo 5'te yer alan VIF değerleri incelendiğinde, çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlerin VIF değerleri 1.17 ile 3.72 arasında değer aldıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir. Bu bulgular, korelasyon analizinden elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

3.5. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise bu durum dikkate alınarak analiz yapılması bulguların doğruluğunu ve güvenilirliğini etkilemektedir (Breusch- Pagan, 1980; Pesaran, 2004). Yatay kesit bağımlılığının göz önünde bulundurulmadığı analiz sonuçları, sapmalı ve tutarsız hale gelebilmektedir. Bu doğrultuda panel veri analizi öncesi serilerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch-Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD ve CD_{lm} testleri veya Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008) LM_{adj} testi ile tespit edilebilmektedir. Breusch-Pagan (1980) LM testi, zaman boyutu yatay kesit boyutundan çok büyük olduğunda (T>N), Pesaran (2004) CD_{lm} testi, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu (T>N) ancak iki boyut arasındaki farkın fazla olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. Pesaran (2004) CD testi, yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda (N>T) kullanılırken, Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008) LM_{adj} testi, LM testindeki sapmaları ve Pesaran CD testindeki korelasyon toplamının 0 olma ihtimalini ortadan kaldırmakta ve T boyutunun N boyutundan büyük olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

Paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı, Gauss kodları yardımıyla panel bazında ve değişken bazında ayrı ayrı incelenmiştir. Tablo 6'da model 1 için panel geneli yapılan yatay kesit bağımlılığı analiz sonuçları verilmektedir.

Tablo 6: Model 1 İçin Panel Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

CD Testleri	İstatistik	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	307.132	0.000
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	6.009	0.000
CD (Pesaran, 2004)	10.253	0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	5.164	0.000

H₀: Kesitler arasında bağımlılık yoktur

H₁: Kesitler arasında bağımlılık vardır.

Tablo 6'da yer alan panel bazında yapılan yatay kesit bağımlılığı (YKB) testlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde, YKB için gerçekleştirilen bütün testlerde olasılık değerinin 0.05'ten küçük çıktığı tespit edilmiştir. Çalışmada N boyutu T boyutundan büyük olduğu için Pesaran CD (2004) test sonuçları dikkate alınmıştır. Dolayısıyla sıfır hipotez olan "kesitler arasında bağımlılık yoktur" reddedilmektedir. Paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusudur. Diğer bir deyişle bankalardan birine gelen bir birim şok diğer bankaları da etkilemektedir. Bu sebeple her banka finansal kırılma risklerini azaltabilmek için diğer bankaların finansal kırılma risklerini etkileyen şokları da dikkate almak durumundadır.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlık sınamaları için hangi birim kök testlerinin uygulanacağı, değişken bazında gerçekleştirilen yatay kesit bağımlılığı testi ile belirlenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 7'de sunulmaktadır.

Tablo 7: Değişken Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişken	LM (Breusch, Pagan 1980)		CDIm (Pesaran 2004)		CD (Pesaran 2004)		LMadj (PUY, 2008)	
	İstat.	Olasılık D.	İstat.	Olasılık D.	İstat.	Olasılık D.	İstat.	Olasılık D.
FINK	641.563	0.000	23.165	0.000	9.369	0.000	2.564	0.005
FIKD	347.478	0.000	8.078	0.000	-1.010	0.156	3.602	0.000
SYO	351.384	0.000	8.279	0.000	0.354	0.362	7.211	0.000
BUY	396.009	0.000	10.568	0.000	0.457	0.324	8.733	0.000
LKDT	313.308	0.000	6.326	0.000	3.495	0.000	-	-
NFM	368.672	0.000	9.166	0.000	1.537	0.062	0.238	0.406
ROA	433.784	0.000	12.506	0.000	0.106	0.458	0.658	0.255
ROE	338.463	0.000	7.616	0.000	1.368	0.086	2.723	0.003

Gecikme sayısı (p), çalışmanın zaman boyutu dikkate alınarak 2 olarak belirlenmiştir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Çalışmada, yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğu için Pesaran CD (2004) test sonuçları yatay kesit bağımlılığı açısından dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda FINK ve LKDT değişkenlerinin olasılık değerleri kritik değer olarak kabul edilen 0.05'ten küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani bu iki değişkende yatay kesit bağımlılığı sorunu söz konusudur. Diğer taraftan FIKD, SYO, BUY, NFM, ROA ve ROE değişkenlerinin olasılık değerleri kritik değer üzerinde olduğu için sıfır hipotezi reddedilememektedir. Yani bu değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı yoktur. Dolayısıyla FINK ve LKDT değişkenleri için durağanlık sınaması gerçekleştirilirken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri kullanılmıştır.

Panel veri analizinde seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu değil ise durağanlık için uygulanması gereken birim kök testlerinin belirlenmesinde homojenlik testlerinin yapılması gerekmektedir. Homojenlik, panel bazında ve her bir değişken için ayrı ayrı yapılabilmektedir. Panel bazında yapılan homojenlik sınaması, açıklayıcı değişkenler haricinde kalan sabit terimlerin yani α 'nın ve her bir değişkenin eğim katsayısının yani β 'sının (bağımlı değişkene etkisi) homojen ya da heterojen olup olmadığını tespit etmektedir.

3.6. Parametlerde Homojenliğin/Heterojenliğin Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığı analizi sonrasında, panel veri analizine geçmeden önce sınanması gereken bir diğer varsayım ise homojenlik varsayımdır. Pesaran ve Yamagata (2008) delta testleri ile sabit terimin ve eğim katsayılarının her bir banka için homojen mi yoksa heterojen mi olduğu tespit edilebilmektedir. Tablo 8'de model 1 için gerçekleştirilen homojenite analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 8: Panel Bazında Pesaran and Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

Değişken	Delta_tilde	Olasılık Değeri	Düzeltilmiş_Delta_tilde	Olasılık Değeri
α (Sabit Terim)	3.601	0.000	5.271	0.000
β FIKD	7.546	0.000	8.514	0.000
β BUY	2.022	0.022	2.281	0.011
β LKDT	2.380	0.009	2.816	0.002
β NFM	2.991	0.001	3.731	0.000
β ROA	1.977	0.024	2.615	0.004
β ROE	1.919	0.027	2.714	0.003

H_0 : Homojenlik vardır.

H_1 : Homojenlik yoktur.

Sabit terim ve her bir değişkenin eğim katsayılarının homojenliğine ilişkin yapılan delta testi sonucuna göre, tahmin edilecek modele ait delta ve düzeltilmiş delta olasılık değerlerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sabit terimin ve eğim katsayılarının homojen olduğunu savunan sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit terimin ve her bir değişkenin eğim katsayılarının heterojen olduğu belirlenmiştir.

Panel bazında homojenlik sınaması sonrasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı değişkenlerde hangi birim kök testinin kullanılacağı ise değişken bazında gerçekleştirilen homojenite analiz sonuçlarına göre tespit edilmiştir. Homojenite test sonuçları, Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Değişken Bazında Pesaran and Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

Değişken	Delta_tilde	Olasılık Değeri	Düzeltilmiş_Delta_tilde	Olasılık Değeri
FINK	1.105	0.135	1.246	0.106
FIKD	2.559	0.005	2.887	0.002
SYO	1.157	0.124	1.306	0.096
BUY	2.249	0.012	2.537	0.006
LKDT	-0.766	0.778	-0.864	0.806
NFM	2.827	0.002	3.189	0.001
ROA	0.525	0.300	0.593	0.277
ROE	2.998	0.001	3.383	0.000

H₀: Homojenlik vardır.

H₁: Homojenlik yoktur.

Homojenite test sonuçları incelendiğinde, FIKD, BUY, NFM ve ROE değişkenlerinin olasılık değerlerinin kritik değer olan 0.05'ten küçük olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir deyişle bu değişkenlerin, heterojen oldukları tespit edilmiştir. FINK, LKDT, SYO ve ROA değişkenlerinin olasılık değerleri ise kritik değer üzerinde ve sıfır hipotezi reddedilememektedir. Diğer bir ifadeyle bu değişkenler homojendir. FIKD, BUY, NFM ve ROE değişkenleri için durağanlık sınamaları, yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve heterojen yapıya sahip olan birinci nesil birim kök testleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. SYO ve ROA değişkenleri için durağanlık ise yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan ve homojen yapıya sahip olan testler kullanılarak sınanmıştır.

3.7. Panel Birim Kök Testleri

Panel veri analizini gerçekleştirebilmek ve doğru sonuçlar elde edebilmek için değişkenlere ilişkin zaman serilerinin durağanlığının sağlanması gerekmektedir (Gujarati, 2003). Diğer bir deyişle, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı sonuçların sağlanabilmesi için serilerin durağan olmaları gerekmektedir. Panel veri analizinde birim kök sınaması öncesinde yatay kesitlerin birbirinden bağımsız olup olmadıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu noktada panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığını dikkate almaları doğrultusunda birinci ve ikinci nesil testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri, yatay kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olduğu ve paneli oluşturan kesitlerden birinde meydana gelen şokun tüm kesitleri aynı düzeyde etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca bu testler, homojen ve heterojen modeller olmak üzere de iki gruba ayrılmaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002) ve Breitung (2005) testleri homojenlik varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) testleri ise heterojenlik varsayımına dayanmaktadır. Hadri (2000) testi ise hem homojenlik hem de heterojenlik varsayımına dayanmaktadır. İkinci nesil birim kök testleri ise yatay kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olmadığı ve paneli oluşturan kesitlerden birinde

meydana gelen şokun tüm kesitleri farklı düzeyde etkilediği varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda yatay kesitler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Başlıca bu testler, Breuer vd. (2002) SURADF, Smith vd. (2004) Bootstrap, Bai ve Ng (2004) PANİC, Pesaran (2007) CADF ve CIPS, Hadri ve Kurozumi (2012) HK testleridir.

Çalışmada kullanılan değişkenlerin durağanlıkları, yatay kesit bağımlılığı ve homojenite durumları dikkate alınarak sınanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda bankalar arasında yatay kesit bağımlılığının tespit edildiği FIKD ve LKDT değişkenlerinin durağanlık sınamaları için Bai ve Ng (2004) PANİC testi kullanılmıştır. PANİC test sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: PANIC Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Seviye		Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
<u>FİNK</u>					
	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-0.8584	0.8047	-1.6275	0.9482
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	32.3224	0.8008	25.4428	0.9644
<u>LKDT</u>					
	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	-1.7352	0.9586	1.4606*	0.0721
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	24.4798	0.9746	53.0638*	0.0809
<u>Birinci Fark</u>					
<u>FİNK</u>					
	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	4.4222***	0.0000	2.3390***	0.0097
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	79.5537***	0.0002	60.9205**	0.0181
<u>LKDT</u>					
	$Z_{\hat{\epsilon}}^c$	6.2791***	0.0000	4.7037***	0.0000
	$P_{\hat{\epsilon}}^c$	96.1619***	0.0000	82.0708***	0.0001

Not 1: Maksimum ortak faktör sayısı 2 olarak alınmıştır. Maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Not 2: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

***, ** ve * sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Not 3: Tabloda; Finansal Kırılganlık (FİNK) ve Likidite Oranı (LKDT) ile gösterilmektedir.

Tablo 10'daki sonuçlar incelendiğinde, FİNK ve LKDT değişkenlerine ilişkin serilerin sabit ve sabit +trend'de düzeyde durağan olmadıkları ve birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri yani I(1) oldukları tespit edilmiştir.

Yatay kesit birimlerinin birbirinden bağımsız olduğu diğer bir deyişle yatay kesit bağımlılığının olmadığı ancak yapılan homojenite testi sonucunda homojen yapıda olduğu belirlenen SYO ve ROA değişkenlerinin durağanlıkları için birinci nesil birim kök testlerinden olan ve homojenik yapıya sahip olan Levin, Lin ve Chu (2002) testi kullanılmıştır. LLC test sonuçları Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: LLC Panel Birim Kök Test Sonuçları

	Sabit			
	SYO		ROA	
	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer
LLC	-4.2748***	0.0000	-7.7651***	0.0000

	Sabit + Trend			
	SYO		ROA	
	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer
LLC	-8.3890***	0.0000	-13.0942***	0.0000

Not 1: LLC testinde uzun dönem tutarlı hata varyansı hesaplanırken "Kernel" tahmincisi olarak Barlett yöntemi kullanılmış ve bant genişliği "bandwith" Newey-West yöntemine göre seçilmiştir. LLC tesinde, maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Not 2: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

***, ** ve * sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 11'deki sonuçlar incelendiğinde, SYO ve ROA değişkenlerine ilişkin serilerin sabit ve sabit +trend'de düzeyde durağan oldukları yani I(0) oldukları tespit edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının olmadığı ancak yapılan homojenite testi neticesinde heterojen yapıda olduğu belirlenen FIKD, BUY, NFM ve ROE değişkenlerinin durağanlıkları için birinci nesil birim kök testlerinden olan ve heterojenik yapıya sahip olan Im, Pesaran ve Shin (2003) IPS testi kullanılmıştır. IPS test sonuçları Tablo 12'de gösterilmektedir.

Tablo 12: IPS Panel Birim Kök Test Sonuçları

Seviye	Sabit							
	FIKD		BUY		NFM		ROE	
	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer
IPS	-2.586	0.004	0.267	0.605	-11.976	0.000	-6.318	0.000
<i>Birinci Fark</i>								
IPS			-9.037	0.000				

Seviye	Sabit + Trend							
	FIKD		BUY		NFM		ROE	
	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer	İsta.	p-değer
IPS	-3.782	0.000	-2.374	0.008	-7.275	0.000	-10.765	0.000
<i>Birinci Fark</i>								
IPS								

IPS testinde uzun dönem tutarlı hata varyansı hesaplanırken "Kernel" tahmincisi olarak Barlett yöntemi kullanılmış ve bant genişliği "bandwith" Newey-West yöntemine göre seçilmiştir. IPS tesinde, maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

***, ** ve * sıfır hipotezinin sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 12'deki sonuçlar incelendiğinde, FIKD, NFM ve ROE değişkenlerine ilişkin serilerin sabit ve sabit +trend'de düzeyde durağan oldukları yani I(0) oldukları tespit edilmiştir. BUY değişkenine ilişkin serilerin sabit terimde düzeyde durağan olmadığı ve birinci farkı alındığında durağan hale geldiği yani I(1) olduğu tespit edilmiştir.

3.8. Panel Veri Modellerinin Tahmini

Finansal kırılganlığa etki eden mikro faktörleri tespit edebilmek için sabit etkiler modeli, rasal etkiler modeli ve havuzlanmış modelden hangisinin tahminleme için kullanılacağına F testi,

Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri ile karar verilmiştir. Bu testlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 13'te gösterilmektedir.

Tablo 13: Tahmin Modeli Belirleme Analiz Sonuçları

Test	İsta.	p-değeri	Hipotez	Karar
F-grup_fixed	1.157	0.296	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	REDDEDİLEMEZ
F-zaman_fixed	2.091	0.018	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
F-iki yönlü_fixed	1.486	0.054	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	REDDEDİLEMEZ
LM-grup_random	0.265	0.606	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	REDDEDİLEMEZ
LM-zaman_random	4.120	0.042	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
LM- iki yönlü_random	4.385	0.111	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	REDDEDİLEMEZ
Honda-grup_random	-0.514	0.696	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	REDDEDİLEMEZ
Honda-zaman_random	2.029	0.021	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
Honda-iki yönlü_random	1.071	0.142	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	REDDEDİLEMEZ
Hausman	5.754	0.451		

Modelin havuzlanmış modelle mi yoksa sabit etkiler modeli ile tahmin edilip edilmeyeceğinin tespit edilebilmesi için F testi sonuçları dikkate alınmaktadır. Tablo 13'teki F testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değerinin kritik değerinin altında olduğu belirlenmiş ve sıfır hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla modelin havuzlanmış model yerine sabit etkiler modeli ile tahmin edilmesi daha etkindir. Ayrıca grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin test istatistikleri değerlendirildiğinde, tahmin edilecek modelde zaman etkisinin olduğu buna karşın kesit etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tahmin modeli için havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasından hangisinin daha etkin olduğunu belirleyebilmek amacıyla Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri uygulanmıştır. Havuzlanmış ya da rassal etkiler modelleri arasından hangisinin tercih edilmesi gerektiği ve oluşturulan veri seti doğrultusunda zaman ya da kesit etkilerinin varlığı en doğru ve gelişmiş şekilde Honda (1985) yöntemi ile belirlenmektedir. Analiz sonuçlarına göre, her iki test için de olasılık değeri kritik değerinin altında olduğu için rassal etkiler modelinin havuzlanmış modele göre etkinliği ortaya konulmuştur. Grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin test istatistikleri değerlendirildiğinde, F testinde olduğu gibi tahmin edilecek modelde zaman etkisinin olduğu buna karşın kesit etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Hausman testi, model seçiminde kullanılan bir test değildir. Bu test, sabit etkiler modeli tutarlıyken rassal etkiler modelinin tutarlı olup olmadığına ve veri seti rassal olarak oluşturulurken sabit etkiler modelinin tutarlı olup olmadığına karar vermek için kullanılmaktadır (Erlat, 2015: 24). Hausman testi, sabit etkiler modeli tahmincisi within estimator ile rassal etkiler modeli tahmincileri EGLS ve FGLS arasında seçim yapmaya yaramaktadır. Hausman test istatistik değeri 0.05 kritik değerinin altında ise sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç, EGLS ve FGLS tahmincilerinin tutarsız olduğu ve rassal etkiler modeli tahmin edilirken within estimator tahmincisinin kullanılması gerektiği anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Hausman test istatistik değeri kritik değerden yüksek ise rassal etkiler modeli EGLS ve FGLS ile tahmin edilmektedir. Hausman test sonucu incelendiğinde, olasılık değerinin kritik değerden yüksek çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla, rassal etkiler modeli tercih edilirse Panel EGLS ile tahmin etmek gerekmektedir.

Çalışmada incelenen dönem ve bankalar dikkate alındığında, veri setinin belirli bir gruba ve belirli bir döneme ait olduğu görülmektedir. Model tahminlemesinin hangi model ile yapılması gerektiğine ilişkin analiz sonuçları doğrultusunda çalışmada, sabit etkiler modeli esas alınarak en küçük kareler yöntemi (within estimator) kullanılarak tahminleme yapılmıştır.

3.9. Değişen Varyans ve Otokorelasyonun Test Edilmesi

Değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları panel veri analizinde hata terimi ile ilgili temel varsayımları oluşturmaktadır. Değişen varyans, sabit varyans varsayımının geçerli olmamasını ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, hata terimlerinin varyanslarının tüm kesitler için farklı olması ve kovaryanslarının sifıra eşit olmaması anlamına gelmektedir. Hata teriminin koşullu varyansının değişkenlik göstermesi özellikle yatay kesit verileriyle analizinde sıklıkla rastlanılan bir sorundur.

Otokorelasyon varsayımı ise hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasındaki anlamlı ilişkiyi ifade etmektedir. Birim değerlerinin birbirini etkilemesi diğer bir ifadeyle birim değerlerinin birbirinden bağımsız olmaması panel veri analizinde sistematik bir ilişkiye sebep olmaktadır. Bu durum da panel veri analizinde sapmalara ve tutarsızlıklara yol açabilmektedir. Otokorelasyon sorunu, genellikle zaman ve kesit boyutunun incelendiği panel veri analizlerinde sıkça karşılaşılan bir problemdir.

Çalışmada, değişen varyans varsayımı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile incelenirken; otokorelasyon varsayımı ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testleri ile incelenmiştir. Sabit etkiler modeli esas alınarak hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon test istatistikleri Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14: Sabit Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Değişen Varyans		
Breusch-Pagan-Godfrey LMh_fixed	845.6687	0.000000
H ₀ : Değişen Varyans yoktur		
H ₁ : Değişen Varyans vardır		
Otokorelasyon		
Baltagi ve Li (1991) LMp-stat	4.617512	0.031647
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		
Born ve Bretuing (2016) LMp*-stat	12.06995	0.000512
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		
Durbin-Watson	1.624176	
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		

Sabit etkiler modeli esas alınarak hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon değerleri incelendiğinde, Breusch-Pagan-Godfrey LM olasılık değerinin, 0.05 kritik değerinden küçük olduğu tespit edilmiş ve sıfır hipotezi reddedilmiştir. Yani hata terimlerinin varyansları tüm kesitler için sabit değildir ve kovaryansları sıfırdan farklıdır. Diğer bir deyişle panelde değişen varyans sorunu söz konusudur. Otokorelasyon testlerine ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, Baltagi ve Li (1991) LM ve Born ve Bretuing LM (2016) test olasılık değerleri, kritik değer altındadır ve sıfır hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir deyişle, hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri birbirinden bağımsız değildir ve otokorelasyon sorunu mevcuttur. 280 gözlem sayısı için Durbin-Watson d testi tablosunda d istatistiğinin dL (alt) sınır değeri 1.9303 ve dU (üst) sınır değeri

1.9390 olarak tespit edilmiştir (Bhargava vd., 1982: 537). Durbin-Watson test istatistik değerinin 1.6241 olduğu görülmektedir ($0 < d < dL$). Bu değerlere göre tahmin edilen modele ilişkin Durbin-Watson değerleri otokorelasyonun olduğu bölgeye tekabül ettiği için otokorelasyon olduğuna karar verilmiştir.

3.10. Tahmin Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve varsa bu ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada tahmin edilecek olan modelde hata terimlerinin varyanslarının sabit olmadığı ve hata terimlerinin birbirini izleyen değerlerinin birbirinden bağımsız olmadığı belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla çalışmada, bu sorunları dikkate alan ve çözen Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen Period SUR (PCSE) yöntemi ile panel standart hataların düzeltilmesi yoluyla tahminleme gerçekleştirilmiştir. Tahmin sonuçları, Tablo 15'te sunulmaktadır.

Tablo 15: Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yöntem		Örneklem
FINKIR	Enküçük Kareler Yöntemi	Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)	2002-2015

Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
BUY	-0.108039	0.022912	-4.715294***	0.0000
FINKAL	-0.035648	0.043752	-0.814781	0.4160
LKDT	0.083393	0.005165	16.14522***	0.0000
NFM	-0.439880	0.291677	-1.508106	0.1328
ROA	-1.366620	0.899076	-1.520028	0.1298
ROE	0.121644	0.103290	1.177695	0.2401
C	0.082057	0.033258	2.467256**	0.0143

Period Fixed (Dummy Variables)				
R-squared	0.356212	Mean dependent var	-0.007048	
Adjusted R-squared	0.308128	S.D. dependent var	0.095028	
S.E. of regression	0.079043	Akaike info criterion	-2.167370	
Sum squared resid	1.505734	Schwarz criterion	-1.907167	
Log likelihood	300.7582	Hannan-Quinn criter.	-2.062765	
F-statistic	7.408155	Durbin-Watson stat	1.599975	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tabloda; Finansal Kırılganlık (FINK), Sermaye Yeterlilik Oranı (SYO), Finansal Kaldıraç Oranı (FIKD), Banka Büyüklüğü (BUY), Net Faiz Marjı (NFM), Likidite Oranı (LKDT), Aktif Karlılık Oranı (ROA) ve Özsermaye Karlılığı (ROE) ile gösterilmektedir.

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 15'te finansal kırılganlığa etki eden mikro faktörlerin tespit edilebilmesi için oluşturulan model doğrultusunda gerçekleştirilen tahmin sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçları incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlılığını ifade eden f istatistik olasılık değerinin %99 güven düzeyinde anlamlı olduğu ve açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin %35'ini (R^2) açıkladığı belirlenmiştir. Modelde banka büyüklüğü ve likidite oranı ile finansal kırılganlığı temsil eden takipteki kredi oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Banka büyüklüğündeki %1'lik bir değişim takipteki kredi oranında yaklaşık olarak %10.8'lik azalmaya yol açmaktadır. Bankaların sahip olduğu varlık miktarının artması, takipteki

kredilerin geri dönmeme olasılığından dolayı ortaya çıkabilecek maliyeti düşürebilmektedir. Ayrıca varlıkların artması daha fazla kredi verilebilmesine imkân tanımakta ve bu durum da elde edilecek kazancın yükselmesine yol açabilmektedir. Kazancın artması ise takibe düşen ve geri ödeme olasılığı düşük olan verimsiz yatırımların maliyetlerini karşılayabilme açısından bankalara fırsat sunabilmektedir. Likidite oranındaki bir birim değişim takipteki kredi oranında 0.08 birimlik artışa yol açmaktadır. Bankaların kısa vadeli borçlarını karşılayabilme gücünün ve yatırıma yönlendirilecek kaynaklarının artması, kredi hacminin genişlemesine katkı sağlayacaktır. Bu durumun da takipteki kredi miktarını artırması olası bir durum olarak söylenebilir. Çalışmada elde edilen bu bulgulara karşın finansal kaldıraç, net faiz marjı, aktif karlılık oranı ve özsermaye karlılık oranı ile finansal kırılganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

4. Model 2 İçin Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde, finansal kırılganlığı temsil eden bir diğer bağımlı değişken olan sermaye yeterlilik rasyosu (SYO)'na etki eden mikro faktörlerin diğer bir deyişle banka içi unsurların belirlenmesine yönelik model 2 için gerçekleştirilen analizler ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Çalışmanın bu kısmında, model 2 için panel bazında yapılan yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testleri, panel veri modellerinin tahmini için yapılan testler, değişen varyans ve otokorelasyon testi ve tahmin sonuçlarına ilişkin analiz bulgularına yer verilmiştir. Diğer analizlerde elde edilen ortak bulgular model 1'de verildiği için tekrara düşmemek adına bu bölümde verilmemiştir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı, Breusch-Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD ve CD_{lm} testleri veya Pesaran, Ullah ve Yagamata (2008) LM_{adj} testi ile tespit edilebilmektedir. Pesaran (2004) CD testi, yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumlarda (N>T) kullanılmaktadır. Çalışmanın N boyutu T boyutundan büyük olduğu için hem panel için yapılan hem de değişken bazında yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerinden Pesaran (2004) CD testi sonuçları esas alınmıştır. Analiz sonuçları, Tablo 16'da gösterilmektedir.

Tablo 16: Panel Bazında Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

CD Testleri	İstatistik	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	222.178	0.055
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	1.651	0.049
CD (Pesaran, 2004)	3.838	0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	-1.109	0.866

H₀: Kesitler arasında bağımlılık yoktur

H₁: Kesitler arasında bağımlılık vardır.

Tablo 16'da yer alan panel bazında yapılan yatay kesit bağımlılığı (YKB) testlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde, YKB için gerçekleştirilen bütün testlerde olasılık değerinin 0.05'ten küçük çıktığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla sıfır hipotez "kesitler arasında bağımlılık yoktur" reddedilmektedir. Paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusudur.

4.2. Parametlerde Homojenliğin/Heterojenliğin Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığı analizi sonrasında, panel veri analizine geçmeden önce sınanması gereken bir diğer varsayım ise homojenlik varsayımdır. Pesaran ve Yamagata (2008) delta testleri ile sabit terimin ve eğim katsayılarının her bir banka için homojen mi yoksa heterojen mi olduğu tespit edilebilmektedir. Tablo 8’de model 1 için gerçekleştirilen homojenite analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 17: Panel Bazında Pesaran and Yamagata (2008) Homojenite Test Sonuçları

Değişken	Delta_tilde	Olasılık Değ.	Delta_tilde_adj	Olasılık Değ.
α (Sabit Terim)	3.521	0.000	5.154	0.000
β FINKAL	11.990	0.000	13.526	0.000
β BUY	6.416	0.000	7.239	0.000
β LKDT	4.722	0.000	5.587	0.000
β NFM	3.544	0.000	4.420	0.000
β ROA	2.854	0.002	3.776	0.000
β ROE	3.254	0.001	4.602	0.000

H₀: Homojenlik vardır.

H₁: Homojenlik yoktur.

Sabit terim ve her bir değişkenin eğim katsayılarının homojenliğine ilişkin yapılan delta testi sonucuna göre, tahmin edilecek modele ait delta ve düzeltilmiş delta olasılık değerlerinin 0.05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sabit terimin ve eğim katsayılarının homojen olduğunu savunan sıfır hipotezi reddedilmektedir. Yani sabit terimin ve her bir değişkenin eğim katsayılarının heterojen olduğu belirlenmiştir.

4.3. Panel Veri Modellerinin Tahmini

Finansal kırılmalığa etki eden mikro faktörleri tespit edebilmek için sabit etkiler modeli, rasal etkiler modeli ve havuzlanmış modelden hangisinin tahminleme için kullanılacağına F testi, Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri ile karar verilmiştir. Bu testlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 18’de gösterilmektedir.

Tablo 18: Tahmin Modeli Belirleme Analiz Sonuçları

Test	İsta.	P. Değ.	Hipotez	Karar
F-grup_fixed	16.183	0.000	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
F-zaman_fixed	2.396	0.006	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	RED
F-iki yönlü_fixed	10.930	0.000	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	RED
LM-grup_random	213.203	0.000	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
LM-zaman_random	0.055	0.813	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	REDDİLEMEZ
LM- iki yönlü_random	213.259	0.000	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	RED
Honda-grup_random	-0.514	0.000	H ₀ :Kesit etkisi varken zaman etkisi yoktur.	RED
Honda-zaman_random	2.029	0.406	H ₀ :Zaman etkisi varken kesit etkisi yoktur.	REDDİLEMEZ
Honda-iki yönlü_random	1.071	0.000	H ₀ :Kesit ve zaman etkisi yoktur	RED
Hausman	53.277	0.000		

Tablo 18’deki F testi sonuçları incelendiğinde, olasılık değerinin kritik değerlerinin altında olduğu belirlenmiş ve sıfır hipotezleri reddedilmiştir. Dolayısıyla modelin havuzlanmış model

yerine sabit etkiler modeli ile tahmin edilmesi daha etkindir. Ayrıca grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin test istatistikleri değerlendirildiğinde, tahmin edilecek modelde hem zaman etkisinin hem de kesit etkisinin olduğu yani iki yönlü bir etkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tahmin modeli için havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasından hangisinin daha etkin olduğunu belirleyebilmek amacıyla Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, her iki test için de olasılık değeri kritik değerden altında olduğu için rassal etkiler modelinin havuzlanmış modele göre etkinliği ortaya koyulmuştur. Grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin test istatistikleri değerlendirildiğinde, tahmin edilecek modelde kesit etkisinin olduğu buna karşın zaman etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Hausman testi için olasılık değeri incelendiğinde, olasılık değerinin kritik değerden küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sabit etkiler modeli esas alınarak within tahmincisi kullanılarak tahminlemenin yapılmasının daha etkin sonuçlara ulaşılabilmesi için gerekli olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada incelenen dönem ve bankalar dikkate alındığında, veri setinin belirli bir gruba ve belirli bir döneme ait olduğu görülmektedir. Model tahminlemesinin hangi model ile yapılması gerektiğine ilişkin analiz sonuçları doğrultusunda çalışmada, model 2 için sabit etkiler modeli esas alınarak en küçük kareler yöntemi (within estimator) kullanılarak tahminleme yapılmıştır.

4.4. Değişen Varyans ve Otokorelasyonun Test Edilmesi

Model 1'de olduğu gibi Model 2'de de değişen varyans varsayımı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM testi ile incelenirken; otokorelasyon varsayımı ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)'in Durbin-Watson testleri ile incelenmiştir. İki yönlü sabit etkiler modeli esas alınarak hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon test istatistikleri Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19: Değişen Varyans ve Otokorelasyon Test Sonuçları

Değişen Varyans	İstatistik	Olasılık Değeri
<i>Breusch-Pagan-Godfrey LMh_fixed</i>	205.2911	0.000000
H ₀ : Değişen Varyans yoktur		
H ₁ : Değişen Varyans vardır		
Otokorelasyon		
<i>Baltagi ve Li (1991) LMp-stat</i>	50.54459	0.000000
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		
<i>Born ve Bretuing (2016) LMp*-stat</i>	71.98419	0.000000
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		
Durbin-Watson	0.770883	
H ₀ : Otokorelasyon yoktur		
H ₁ : Otokorelasyon vardır		

İki yönlü sabit etkiler modeli esas alınarak hesaplanmış değişen varyans ve otokorelasyon değerleri incelendiğinde, Breusch-Pagan-Godfrey LM olasılık değerinin, 0.05 kritik değerinden küçük olduğu tespit edilmiş ve sıfır hipotezi reddedilmiştir. Panelde değişen varyans sorunu söz konusudur. Otokorelasyon testlerine ilişkin sonuçlar değerlendirildiğinde, Baltagi ve Li (1991) LM ve Born ve Bretuing LM (2016) test olasılık değerleri, kritik değerden altındadır ve sıfır hipotezi reddedilmektedir. Panelde otokorelasyon sorunu mevcuttur. 280 gözlem sayısı için Durbin-Watson d testi tablosunda d istatistiğinin dL (alt) sınır değeri 1.9303 ve dU (üst) sınır değeri 1.9390 olarak tespit edilmiştir (Bhargava vd., 1982: 537). Durbin-Watson test istatistik değerinin 0.7708 olduğu görülmektedir ($0 < d < dL$). Bu değerlere göre tahmin edilen modele ilişkin

Durbin-Watson değerleri otokorelasyonun olduğu bölgeye tekabül ettiği için otokorelasyon olduğuna karar verilmiştir.

4.5. Tahmin Sonuçları

Finansal kırılganlığın sermaye yeterlilik rasyosu ile temsil edildiği model 2’de, finansal kırılganlığa etki eden mikro faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Model 2’de değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarının varlığı doğrultusunda bu sorunları dikkate alan ve çözen Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen Period SUR (PCSE) yöntemi ile panel standart hataların düzeltilmesi yoluyla tahminleme gerçekleştirilmiştir. Tahmin sonuçları, Tablo 20’de sunulmaktadır.

Tablo 20: Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yöntem		Örneklem	
SYO	Enküçük Kareler Yöntemi		2002-2015	
	Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)			
Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
BUY	5.827454	3.472135	1.678349*	0.0947
FIKD	-21.31498	9.942509	-2.143824**	0.0331
LKDT	-0.946754	0.950328	-0.996239	0.3202
NFM	260.8706	64.58173	4.039387***	0.0001
ROA	295.7944	150.0225	1.971667**	0.0499
ROE	-25.50668	12.61415	-2.022069**	0.0444
C	8.431916	8.349673	1.009850	0.3137
Period Fixed (Dummy Variables)				
	R-squared	0.803524	Mean dependent var	24.20262
	Adjusted R-squared	0.770778	S.D. dependent var	18.24137
	S.E. of regression	8.733438	Akaike info criterion	7.306499
	Sum squared resid	16932.59	Schwarz criterion	7.826906
	Log likelihood	-911.8448	Hannan-Quinn criter.	7.515709
	F-statistic	24.53813	Durbin-Watson stat	0.831658
	Prob(F-statistic)	0.000000		

Tabloda; Sermaye Yeterlilik Oranı (**SYO**), Finansal Kaldıraç Oranı (**FIKD**), Banka Büyüklüğü (**BUY**), Net Faiz Marjı (**NFM**), Likidite Oranı (**LKDT**), Aktif Karlılık Oranı (**ROA**) ve Özsermaye Karlılığı (**ROE**) ile gösterilmektedir.

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Model 2 için tahmin sonuçlarının yer aldığı Tablo 20’deki bulgular incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlılığını ifade eden f istatistik olasılık değerinin %99 güven düzeyinde anlamlı olduğu ve açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin %80’ini (R^2) açıkladığı tespit edilmiştir. Model 2’de finansal kaldıraç, net faiz marjı, aktif karlılık oranı ve özsermaye oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Finansal kaldıraç oranındaki bir birim değişim sermaye yeterlilik rasyosunda 21.31 birimlik azalışa neden olmaktadır. Bankalarda mevduat dışı yabancı kaynak kullanımı arttıkça verilen krediler karşılığında ayrılması gereken asgari sermaye yeterliliği için ihtiyaç duyulan kaynak miktarı azalmaktadır. Net faiz marjındaki bir birim değişim ise sermaye yeterlilik rasyosunda 260.87 birimlik artışa neden olmaktadır. Bankaların faiz gelirlerinin artması daha fazla kredi verilmesine yol açabilmekte ve bu durum da tahsis edilen krediler için ayrılan sermayenin de artmasına sebep olmaktadır. Aktif karlılık oranındaki bir birim değişim sermaye yeterlilik rasyosunda 295.79 birimlik artışa yol açarken; özsermaye karlılığındaki bir birim değişim ise sermaye yeterlilik rasyosunda 25.50 birimlik azalışa neden olmaktadır. Bankaların en önemli aktif kalemi konumunda olan krediler kaleminden elde edilen kazancın artması kredi hacminde genişlemeye ve dolayısıyla sermaye yeterlilik rasyosu-

nun da artmasına yol açabilmektedir. Özsermaye karlılığındaki değişimin sermaye yeterlilik rasyosunu düşürmesini ise daha az yabancı kaynak yani mevduat toplanması ile kredi hacminin daralarak daha düşük seviyede sermaye yeterliliğinin gerçekleşmesine bağlamak mümkündür. Model 2’de elde edilen bu bulgulara karşın likidite oranı ile sermaye yeterlilik oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

5. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada, Türkiye bankacılık sektöründe 2002-2015 yılları arasında devamlı olarak faaliyet gösteren bankaların finansal kırılganlıklarına etki eden mikro faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Finansal kırılganlığın göstergesi olarak takipteki kredi oranı ve sermaye yeterlilik rasyosu esas alınmıştır. Mikro faktörler olarak ise aktif karlılık oranı, özsermaye karlılığı, likidite oranı, banka büyüklüğü, finansal kaldıraç ve net faiz marjı esas alınmıştır. Finansal kırılganlık ile mikro faktörler arasındaki ilişki, panel veri analizi ile incelenmiştir. Panel veri analizi kapsamında öncelikle bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununun olup olmadığına yönelik olarak spearman korelasyon analizi ve varyans şişirme testi gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise paneli oluşturan yatay kesitler (bankalar) arasındaki bağımlılık, panel ve değişken bazında Breusch-Pagan (1980) (Lagrange Multiplier-LM) ve Pesaran (2004) (Cross-section Dependence-CD) testleriyle incelenmiştir. Değişkenlerin katsayılarının yatay kesitten yatay kesite değişip değişmediği ise Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Homogeneity Testi ile araştırılmıştır. Serilere ilişkin durağanlık, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Bai ve Ng (2004) PANİC ikinci nesil birim kök testi ve homojenliği/heterojenliği dikkate alan Im, Pesaran ve Shin (2003) IPS ve Levin, Lin ve Chu (2002) birinci nesil testler ile analiz edilmiştir. Tahmin modelinin seçimi için ise F testi, Breuch-Pagan LM (1980), Honda (1985) testleri ve Hausman (1978) testi uygulanmıştır. Hata terimlerinin varyanslarının tüm gözlemler için aynı olmama sorununu ifade eden değişen varyans sorununun varlığı, Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM ile incelenirken otokorelasyon ise Baltagi ve Li (1991), Born ve Bretuing (2016) ve Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982)’in Durbin-Watson testleri ile incelenmektedir. Model tahminlemesi ise Beck ve Katz (1995) tarafından geliştirilen panel standart hataları düzelten, Period SUR (PCSE) yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, finansal kırılganlığı temsil eden değişkenler doğrultusunda iki farklı model oluşturulmuştur. Takipteki kredi oranı esas alınarak oluşturulan model 1’de elde edilen sonuçlar incelendiğinde, banka büyüklüğü ile finansal kırılganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki tespit edilirken; likidite oranı ile istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki tespit edilmiştir. Sermaye yeterlilik rasyosu esas alınarak oluşturulan model 2’de ise finansal kaldıraç ve özsermaye karlılığı ile finansal kırılganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif ilişki belirlenirken; net faiz marjı ve aktif karlılık oranı ile finansal kırılganlık arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki belirlenmiştir.

Bu çalışma ile bankacılık sektörünün kırılgan bir yapıya sahip olup olmadığı ve bu kırılganlığa hangi faktörlerin sebep olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel olarak elde edilen sonuçlar, bankacılık sektörünün kırılgan bir yapıya sahip olmadığı ve incelenen dönem içerisinde gerçekleşen finansal krizlerin olumsuz sonuçları doğrultusunda daha ihtiyatlı davrandığı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, çalışmada bankaların büyüklük, likidite, karlılık ve finansman kararlarına ilişkin elde edilen bulgular, bankaların mali yapılarını güçlendirme ve geçmişten ders çıkarma anlamında daha temkinli ve doğru hareket ettikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Bankaların finansal kırılganlıklarını azaltabilmeleri için sahip oldukları likit varlıkları daha etkin kullanmaları, uyguladıkları faiz politikalarına devam etmeleri ve elde edilen faiz gelirleri doğ-

rultusunda daha yüksek oranda sermaye yeterlilik rasyosuna sahip olmalarının gerektiği düşünölmektedir. Dolayısıyla çalışmada elde edilen bulguların, banka üst düzey yönetimine ve yatırımcılara yol gösterici nitelikte olduğu söylenebilir.

Çalışma, finansal kırılganlığın makro düzeyde sermaye yeterlilik oranı ile mikro düzeyde ise takipteki kredi oranı ile ayrı ayrı ölçölmesi ve finansal kırılganlığa etki ettiği düşünölen bankaya özgü faktörlerin bankaların finansman kararları, likidite, faiz politikaları, karlılık durumları ve banka büyüklüğü esas alınarak belirlenmesi açısından özgün bir değere sahip olmakta ve ulusal literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışma, inceleme döneminin genişletilmesi, farklı ölkelerin bankacılık sektörleri ile kıyaslama yapılması ve ekonometrik yöntemlerin farklılaştırılması suretiyle konuya ilişkin yapılacak sonraki çalışmalarca geliştirilebileceği düşünölmektedir.

Kaynaklar

- Ahumada, Antonio; Budnevich, Carlos (2002), *Some Measures of Financial Fragility in the Chilean Banking System: An Early Warning Indicators Application*, L. Hernandez ve K.S. Hebbel, (Eds.), Banking, Financial Integration and International Crisis içinde, Santiago: Central Bank of Chile, 175-197.
- Allen, Franklin; Gale, Douglas (2004), "Financial Fragility, Liquidity And Asset Prices", *Journal of the European Economic Association*, 2 (6), 1015-1048.
- Asteriou, Dimitrios; Hall, Stephen (2007), *Applied Econometrics: A Modern Approach Using Eviews and Microfit Revisited Edition*, Newyork: Palgrave Macmillan.
- Bai, Jushan; Ng, Serena (2004), "A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration", *Econometrica*, 72 (4), 1127-1177.
- Baltagi, Badi; Li, Qi (1991), "A Joint Test for Serial Correlation and Random Individual Effects", *Statistics and Probability Letters*, 11, 277-280.
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2017), İstatistiki Veriler, http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Istatistiki_Veriler/Istatistiki_Veriler.aspx.
- Beck, Nathaniel; Katz, Jonathan (1995), "What To Do (and Not to Do) with Time-Series Cross-Section Data", *American Political Science Review*, 89 (3), 634-647.
- Bhargava, Alok; Franzini, Luisa; Narendranathan, Wiji (1982), "Serial Correlation and the Fixed Effects Model", *The Review of Economic Studies*, 49 (4), 533-549.
- Born, Benjamin; Breitung, Jörg (2016), "Testing for Serial Correlation in Fixed-Effects Panel Data Models", *Econometric Reviews*, 35 (7), 1290-1316.
- Bostandzic, Denefa (2016), "Bank Fragility and Interconnectedness", *World-Finance-Conference*.
- Breitung, Jörg (2005), "A Parametric approach to the Estimation of Cointegration Vectors in Panel Data", *Econometric Reviews*, 24 (2), 151-173.
- Breuer, Janice Boucher; McNown, Robert; Wallace, Myles (2002), "Series-Specific Unit Root Tests With Panel Data", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64, 527-546.
- Breusch, Trevor; Pagan, Adrian (1979), "A simple Test For Heteroscedasticity And Random Coefficient Variation", *Econometrica*, 47, 1287-1294.
- Breusch, Trevor; Pagan, Adrian (1980), "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *Review of Economic Studies*, 47 (1), 239-253.
- Bruno, Oliver; Cartapanis, Andre; Nasica, Eric (2013), "Bank Leverage, Financial Fragility and Prudential Regulation. Bank Leverage, Financial Fragility and Prudential Regulation", *Working Paper*, No: 14, 1-36.
- Choi, In (2001), "Unit Root Tests For Panel Data", *J. Int. Money and Finance*, 20, 249-272.
- Corsetti, Giancarlo; Pesenti, Paolo; Roubini, Nouriel (2001), "Fundamental Determinants of the Asian Crisis: The Role of Financial Fragility and External Imbalances", *In Regional and Global Capital Flows: Macroeconomic Causes and Consequences*, University of Chicago Press, NBER-EASE, 10, 11-41.
- Egan, Mark; Hortaçsu, Ali; Matvos, Gregor (2017), "Deposit Competition and Financial Fragility: Evidence from the US Banking Sector", *American Economic Review*, 107 (1), 169-216.
- Engle, Robert; Granger, Clive (1987), "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica*, 55 (2), 251-276.
- Erlat Haluk (2015), *Panel Data: A Selective Survey*, Ankara: Department of Economics Middle East Technical University.
- Fielding, David; Rewilak, Johan (2015), "Credit Booms, Financial Fragility And Banking Crises", *Economics Letters*, University of Otago Economics Discussion Papers, 1507 (136), 233-236.
- Ghosh, Saibal (2010), "Credit Growth, Bank Soundness and Financial Fragility: Evidence from Indian Banking Sector", *MPRA Paper*, 24715.
- Godfrey, Leslie (1978), "Testing For Multiplicative Heteroscedasticity", *Journal of Econometrics*, 8, 227-236.
- Grabel, Ilene (1997), *Speculation-Led Development in the Third World*, Dynamics of Globalization and Development, Recent Economic Thought Series II, Springer US.
- Gujarati, Damador (2003), *Basic Econometrics*, New York: McGraw Hill Book Co.

- Hadri, Kaddour (2000), "Testing For Stationarity In Heterogeneous Panel Data", *Econometrics Journal*, 3 (2), 148–161.
- Hadri, Kaddour; Kurozumi, Eiji (2012), "A Simple Panel Stationarity Test In The Presence Of Serial Correlation And A Common Factor", *Economics Letters*, 115 (1), 31-34.
- Hair, Joseph; Anderson, Rolph; Tatham, Rolph; William, Black (1998), *Multivariate Data Analysis*, New Jersey: Prentice-Hall.
- Hausman, Jerry (1978), "Specification Tests in Econometrics", *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Honda, Yuzo (1985), "Testing the Error Components Model with Non-Normal Disturbances", *Review of Economic Studies*, 52, 681-690.
- Iftikhar, Syed Faizan (2015), "Financial Reforms and Financial Fragility: A Panel Data Analysis", *Int. J. Financial Studies*, 3, 84-101.
- Im, Kyung; Pesaran, Hashem; Shin, Yongcheol (2003), "Testing For Unit Roots In Heterogeneous Panels", *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Kao, Chihwa (1999), "Spurious Regression and Residual-Based Tests For Cointegration in Panel Data", *Journal of Econometrics*, 90 (1), 1-44.
- Kinda, Tidiane; Mlachila, Montfort; Ouedraogo, Rasmene (2016), "Commodity Price Shocks and Financial Sector Fragility", IMF Working Papers.
- Klomp, Jeroen; De Haan, Jakob (2015), "Bank Regulation And Financial Fragility In Developing Countries: Does Bank Structure Matter?", *Review of Development Finance*, 5, 82–90.
- Korkmaz, Özge; Erer, Deniz; Erer, Elif (2016), "Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma İle Finansal Kırılganlık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2007-2014)", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 69, 127-146.
- Kök, Recep; İspir, Serdar; Arı, Aydın (2010), "Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma mekanizmasının Gerekliliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi üzerine Bir Deneme", 2. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu, Kıbrıs.
- Lagunoff, Roger; Schreft, Stacey (2001), "A Model of Financial Fragility", *Journal of Economic Theory*, 99, 220-264.
- Levin, Andrew; Lin, Chien; Chu, Chia Shang James (2002), "Unit Root Tests In Panel Data: Asymptotic And Finite-Sample Properties", *Journal of Econometrics*, 108, 1–24.
- Maddala, Gangadharrao Soundalayarao; Wu, Shaowen (1999), "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61 (S1), 631–652.
- Pedroni, Peter (1999), "Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels With Multiple Regressors", *Oxford Bull. Econ. Stat*, 61 (Special Issue), 653– 670.
- Pedroni, Peter (2000), "Fully-Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels", *Advances in Econometrics*, 15, 93-130.
- Pedroni, Peter (2001), "Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels", *Review of Economics and Statistics*, 83, 727-731.
- Penas, Maria Fabiana; Tümer Alkan, Günseli (2010), "Bank Disclosure and Market Assessment of Financial Fragility: Evidence from Turkish Banks' Equity Prices", *J Financ Serv Res*, 37, 159–178.
- Pesaran, Hashem (2004), "General Diagnostic Tests For Cross Section Dependence in Panels", *Cambridge Working Papers in Economics Working Paper*, 435.
- Pesaran, Hashem; Yamagata, Takashi (2008), "Testing Slope Homogeneity In Large Panels", *Journal of econometrics*, 142, 50–93.
- Pesaran, Hashem (2007), "A Simple Panel Unit Root Test In The Presence Of Cross Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, 22 (2), 265–312.
- Rojas-Suarez, Liliana (1998), *Early Warning Indicators of Banking Crises: What Works for Developing Countries?*, Inter-American Development Bank.
- Smith Vanessa; Leybourne, Stephen; Kim, Tae Hwan; Newbold, Paul (2004), "More powerful Panel Data Unit Root Tests With An Application To Mean Reversion In Real Exchange Rates", *Journal of Applied Econometrics*, 19, 147–170.
- Stavarek, Daniel (2005), "Linkages between Stock Prices and Exchange Rates in the EU and the United States", *Czech Journal of Economics and Finance*, 55 (3-4), 141-161.
- Tabachnick, Barbara; Fidell, Linda (2001), *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Türkiye Bankalar Birliği (2017), *Banka ve Sektör Bilgileri*, www.tbb.org.tr.

Zwet, Annemarie; Swank, Job (2000), Financial Fragility And Macroeconomic Performance, DNB Staff Reports, 52, 1-23.

İkinci El Otomobil Talep Fiyatının Regresyon Analizi: TR83 Bölgesi Örneği*

Rüştü Yayar¹
Erkan Yılmaz²

İkinci El Otomobil Talep Fiyatının Regresyon Analizi: TR83 Bölgesi Örneği

Öz

Yeni ve ikinci el araçlardan oluşan otomotiv piyasası ekonomide önemli bir yere sahiptir. İkinci el otomobil piyasasında fiyatı etkileyen birçok etken vardır. Bu çalışmada otomobil talep fiyatını etkileyen unsurlar ortaya konmuştur. Çalışma TR83 Bölgesi'nde yer alan kent merkezlerini kapsamaktadır. Veriler Şubat-Nisan 2015 döneminde ikinci el araç satışı yapan firmalardan elde edilmiştir. Çalışmada yarı logaritmik regresyon modeli kullanılmıştır. Otomobil markasının Mercedes olması fiyatı artıran en önemli unsur iken, markanın Hyundai olması fiyatı azaltan en önemli unsur olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İkinci El Otomobil Piyasası, Talep Fiyatı, Hedonik Model, Asimetrik Bilgi, TR83 Bölgesi

Regression Analysis of Used Car Demand Price: The Case of TR83 Region

Abstract

The automotive market, which consists of new and used vehicles, has an important place in the economy. There are many factors that affect the price in used car market. In this study, factors affecting the demand price of automobile have been revealed. The study covers urban centers located in the TR83 region. The data was obtained from companies that sold used vehicles during February-April 2015 period. Semi-logarithmic regression model was used in the study. The fact that the car brand is Mercedes is the most important factor that increases the price, while the fact that the brand is Hyundai is the most important factor that reduces the price.

Keywords: Used Car Market, Demand Price, Hedonic Model, Asymmetric Information, TR83 Region

1. Giriş

Ulaşım insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar insan hayatının en önemli ihtiyaçlarından birisi olmuştur. Otomobil, traktör, kamyon gibi araçların henüz insanlığın hizmetine sunulmadığı yakın tarihe kadar ulaşım at, eşek vb. hayvanlar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu durum hem zaman hem de ciddi manada bir emek kaybına neden olmuştur.

Zaman içerisinde dünya nüfusunun artması, artan insan ihtiyaçları ve ticaretteki gelişmeler bilim dünyasını ulaşım alanında araştırma yapmak konusunda daha fazla güdülemiştir. Dolayısıyla tekerleğin icadından ilham alan bilim dünyası önce özellikle ticareti temel alarak ticaret yapabileceği ulaşım araçlarını ve tarım araçlarını icat etmiştir. Daha sonra ise elindeki imkânları insanlığın konforuna uygun hale dönüştürme girişimini başlatarak, otomobili insanlığın hizmetine sunmuştur.

Otomotiv sektöründeki gelişmeler ilk yıllarında çok sönük bir seyir izlese de özellikle dünya savaşlarının ağır kayıpları atlatıldıktan sonra hayal edemeyeceği bir ivme kazanmıştır. Otomotiv sektörü günümüzde insanlık tarihinin en yaygın kullanılan araçlarından ve en çok yatırım yapılan

* Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Rüştü Yayar danışmanlığında Erkan Yılmaz tarafından hazırlanan 17 Haziran 2016 tarihinde kabul edilen yüksek lisans tezinin verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir.

¹ Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, rustu.yayar@gop.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-6758-4715>

² Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, erkanyilmaz6020@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-7355-3878>

iş kollarından biri olmuştur. Başlangıçta sadece ulaşımda bir araç olarak görülen otomobiller, günümüzde lüks ve gösterişli yaşamın sembolü haline gelmiştir.

Önceden sınırlı sayıda üretim ve rekabet olduğundan fiyat tespiti sorun teşkil etmemiştir. Dünya savaşlarından sonra yapılan yatırımlarla gelişen otomotiv sanayisi artık sadece üretmek değil, ürettiği araca fiyat belirleyerek pazar bulma konusunda da düşünür hale gelmiştir. Çünkü çok sayıda firmanın otomobil üretip dünyanın çeşitli yerlerine pazarlaması rekabeti artırmıştır. Otomobiller tüketici tercih ve istekleri doğrultusunda üretilmeye başlanmıştır. Bu durum çok fazla özelliği bir arada bünyesinde barındıran otomobillerin farklı fiyatlarla fiyatlanmasına neden olmuştur. Bugün özellikle TV ve internet sitelerinin reklamlarına bakıldığında sanayi kolları arasında en fazla reklam veren sektörlerden birinin otomotiv sanayisi olduğu görülmektedir. Aynı markada çok farklı özelliklere sahip otomobiller piyasaya sunulmuştur. Her birinin fiyatı farklı olmakla birlikte aynı model aracın birden çok fiyatı bulunmaktadır. 20-30 yıl önce ekonomisini tarım sektörüyle idare eden Türkiye günümüz itibarıyla bu idareyi sanayiye bırakmıştır. Sanayide de en önemli piyasa kollarından birini otomotiv sektörü oluşturmaktadır.

Günümüzde otomobiller, çok çeşitli özellik ve donanıma sahiptir. Bunların yanında söz konusu özelliklerin ve donanımın tamir ve temin işleri için diğer önem arz eden konu servis ağı ve yedek parça teminidir. Yeni otomobillerin piyasaya sunulması ikinci el piyasayı da geliştirmektedir. İkinci el otomobil piyasası her geçen gün gelişme göstermektedir. Çok sayıda alıcı ve satıcıyı kapsayan ikinci el otomobil piyasasında denge fiyatının oluşumu incelenmeye değer bir araştırma konusudur. Konu ile ilgili yerli ve yabancı literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmayı yerli çalışmalardan ayıran en önemli husus belirli bir bölgeyi (TR83 Bölgesi) kapsamamasıdır. Artan tüketici isteklerine paralel olarak geliştirilen otomobiller ikinci el piyasalarda fiyatlanırken otomobillerin farklı özellikleri fiyatı etkileyebilmektedir. Bu özelliklerin ikinci el otomobil fiyatını belirlemede etkilerinin olduğu, kişi ve kurumlara yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra ikinci el otomobilin iç ve dış donanımının, güvenlik önlemlerinin, değişen parçalarının, boya gören parçaların fiyatını belirlemede ne kadar etkiye sahip olup olmadığı araştırılmıştır.

İkinci el araç piyasasında tam rekabet piyasası varsayımlarından olan simetrik bilgi sekteye uğramaktadır. İkinci el araç piyasasında asimetric bilginin varlığı kötü araçların satılıp, iyi araçların satılmamasıyla sonuçlanır (Akerlof, 1970). Asimetric bilgiyi asgari düzeye indirebilmek için ikinci el otomobillere ilişkin tüm özellikler dikkate alınmış ve fiyat üzerindeki hedonik etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her geçen gün daha fazla önem kazanan ikinci el araç piyasası için tüketiciyi daha fazla bilgilendirmek, tüketici ve tüketime hazır olan kitleye ikinci el otomobil satarken hangi özelliklere dikkat ederek fiyat belirlenmesi gerektiğini tespit etmek için bu çalışma yapılmıştır. Çalışma TR83 (Çorum, Amasya, Tokat ve Samsun) bölgesi kent merkezlerini kapsamaktadır.

Konunun önemi, amacı ve kapsamı ilk bölümünde, konuyla ilgili teorik çerçeve ikinci bölümde, çalışmada kullanılan veri ve yöntem üçüncü bölümde, araştırmanın bulgu ve açıklamaları dördüncü bölümde verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve tartışma yer almaktadır.

Çalışmada hem internet sitelerindeki özellikler hem de bizzat firmalarla yapılan görüşmeler sonunda elde edilen bilgilerle ikinci el otomobillerin fiyat belirleyici unsurları ortaya konulmuştur. Tüm bu verileri değerlendirmeye alırken ise hedonik regresyon yönteminden yararlanılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Hedonik fiyatlandırma modeli, heterojen malların sahip oldukları özelliklerin her birinin tüketiciye farklı bir tatmin düzeyi sağladığını gösteren, Klasik iktisadın tüketici teorisine dayanmaktadır. Bu yöntem tüketicilerin ödemeye razı olduğu marjinal değer ve fiyatı etkileyen her bir özelliğin ayrı ayrı belirlenmesine olanak sağlamaktadır (Yayar ve Gül, 2014: 89).

Hedonik fiyat üzerine teorik çalışmalara iki temel yaklaşım büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Birinci yaklaşım, Lancaster (1966) in tüketici teorisinden elde edilmiştir ve ikinci yaklaşım ise Rosen (1974) tarafından öne sürülmüştür. Bu yaklaşımların her ikisi de ürünlerle ilgili özellikleri fiyatlara yüklemeyi amaçlamıştır (Zhang ve Zhang, 2010: 354; Yayar ve Karaca, 2014: 512).

Rosen modelinde, bir mal sınıfı, n adet özellik ile tanımlanmıştır. Modelde Z malları göstermektedir. Model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Rosen, 1974: 34-37; Yayar ve Demir, 2014: 71):

$$Z = (Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_n) \quad (1)$$

Her bir mal, kote olmuş bir piyasaya sahiptir ve aynı zamanda vektör Z'nin sabitlenmiş bir değeriyle ilgilidir bu yüzden ürünlerin piyasası fiyat ve karakteristiklerle ilgili bir fonksiyonu ortaya koymaktadır. Mal talep fonksiyonu aşağıdaki gibi oluşur;

$$P(Z) = P(Z_1, Z_2, Z_3, \dots, Z_n) \quad (2)$$

P belirli bir malın piyasa fiyatı, Z ise mal özellikleri vektörüdür. Bu fonksiyon, bir alıcının (satıcının), farklı özelliklere sahip markaların fiyatlarını kıyaslaması ve alışveriş çevresinden elde edilen bir hedonik fiyat regresyon eşitliğidir. Başka bir ifadeyle karakteristiklerin herhangi bir bileşiminin minimum fiyatını verir (Yayar, 2011: 23).

3. Literatür Özeti

Literatürde ikinci el otomobil fiyatının belirlenmesine ilişkin yerli ve yabancı birçok çalışma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların bazıları aşağıda kısaca özetlenmiştir.

Genesova (1993) çalışmasında, toptan ikinci el otomobil piyasasında ters seçimi ampirik olarak incelemiştir. Yeni otomobil bayilerinin (hem yeni hem de ikinci el araba satan) toptan satış pazarında kullanılmış araç ticareti yapma eğiliminde olan satıcılardan (yalnızca kullanılmış arabaları satanlardan) farklı olduğu tespit edilmiştir. Ters seçim modelleri, toptancı piyasasında ticaretin daha yüksek bir oranını satan satıcı tipinin, ortalama olarak, daha yüksek kalitede araba satacağını ve bunun karşılığında daha yüksek bir fiyat alacağını ortaya koymaktadır. Bu tahmini test etmek için bayilerin toptan satış davranışları ve toptan açık artırmada toplanan fiyatlarla ilgili bir anket formundan yararlanılmıştır. Ters seçim için zayıf kanıt bulunmuştur.

Murray ve Sarantis (1999) çalışmalarında İngiltere'de otomobillerin hedonik fiyat modelini tahmin etmek için araba özellikleri hakkında bir dizi panel verisi kullanmışlardır. Çeşitli otomobil modelleri arasındaki fiyat farklılıkları, bireysel otomobil özelliklerindeki farklılıklar açısından incelenmiştir. Çalışmada, hedonik fiyat modelinin tahminleri otomobiller için hedonik bir fiyat endeksi oluşturmak için kullanılmıştır.

Pazarlıoğlu ve Güneş (2000) çalışmalarında, Türkiye'deki otomobiller için en uygun hedonik fiyat modelini tahmin etmişlerdir. İlk olarak, Hedonik fiyat modeli teorisi tartışılmış, daha sonra ampirik analiz sonuçları ve en uygun hedonik model belirlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde, bulanık hedonik model tahminleri ve normal model tahminleri, müşterileri yüksek düzeyde bilgilendiren en iyi bilgi füzyonunu belirlemek için karşılaştırılmıştır.

Anderson (2005) İsveç'te yaptığı çalışmada otomobil güvenliği ve marjinal değer güvenliğine odaklanmıştır. Otomobil fiyatları için yarı logaritmik hedonik regresyon modelini kullanmıştır. Çalışmada yıllık yakıt harcamaları, kayıtlı ölümcül olay sayısı, kayıtlı yaralanma sayısı, beygir gücü, bagaj kapasitesi, yakıt türü gibi değişkenler modele katılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, güvenlik düzeyi ile otomobil fiyatı arasında pozitif ilişki bulunmuş, ancak tüketicinin güvenli bir otomobil için yapacağı ödeme istekliliğinin yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Alper ve Mumcu (2007) çalışmalarında Türkiye'de yeni otomobil talebini tahmin etmişlerdir. Çalışmada otomobillere ilişkin fiyat, miktar, kalite, menşe ülke ve ürün özelliklerine ilişkin üç aylık veriler ve makroekonomik değişkenlerin üç aylık verileri kullanılmıştır. Dinamik Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Tahmini metodu kullanılarak 1996-1999 yılları arasındaki piyasa talebi tahmin edilmiştir. Türkiye'deki otomobil talebi için menşe ülkesinin yanı sıra kalite konusunun da önemli olduğu ve yeni otomobil talebinin kısa vadede fiyat esnekliğinin bulunmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Erdem ve Şentürk (2009) makalelerinde, Türkiye'de ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen faktörleri belirlemek için hedonik regresyon tekniği kullanmışlardır. 1074 ikinci el otomobile ait veri seti kullanılarak, yarı-log, log-doğrusal ve Box-Cox dönüşüm yöntemleri kullanılarak regresyon modelleri tahmin edilmiştir. Sonuçlara göre, dizel motor, otomobilin siyah ve gri renkte olması, otomatik şanzıman, sunroof, üretim yeri (Japonya, Almanya, Kore veya ABD gibi), otomobilin üretim yılı ve motor hacmi gibi özellikler fiyatları olumlu etkilerken, servis sayısının ve İstanbul'daki satış yerinin ikinci el otomobil fiyatlarını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Matas ve Raymond'un (2009) İspanya'da 1985-2005 dönemini kapsayan çalışmalarında yarı logaritmik hedonik regresyon modeli kullanılmıştır. Yakıt etkinliği ve büyüklüğün fiyatlar üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Ecer (2013) çalışmasında ikinci el otomobil fiyatının belirleyicilerini araştırmıştır. Analizlerde iki farklı modelleme yaklaşımı kullanılmıştır. Bunlar; Hedonik model ve Yapay Sinir Ağları (YSA)'dır. Hedonik model kullanılarak öncelikle ikinci el otomobillerin fiyatlarını belirleyen ve istatistiksel olarak anlamlı olan faktörler tespit edilmiştir. Hedonik model sonuçlarına göre ikinci el otomobil fiyatına en çok etki eden faktörler; otomobilin marka ve modeli, motor gücü, kilometresi, yaşı, yakıt türü ve aktarma olmuştur. Hedonik fonksiyonların doğrusal olmama potansiyeline sahip olması sebebiyle çalışmada hedonik modele alternatif olarak YSA kullanılmış ve ikinci el otomobil fiyatları tahmin edilmiştir. Modellerin tahmin performansı sonuçlarına göre YSA, hedonik modele göre daha iyi tahminler gerçekleştirmiş ve üstünlüğü kanıtlanmıştır.

Galarraga vd. (2014) çalışmalarında, otomobilleri göreceli yakıt tüketimi düzeylerine göre sınıflandıran hafif araçlar için Avrupa etiketleme sistemini, enerji verimliliği için yeni bir alternatif gösterge olarak kullanmışlardır. Taşıtlar için fiyat fonksiyonlarını tahmin etmek ve böylece enerji verimliliği açısından yüksek derecelendirilmiş araçların marjinal fiyatını elde etmek için hedonik fiyat metodunu uygulamışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, A ve B etiketli araçların benzer özelliklere sahip oldukları, ancak enerji tasarrufu etiketleri düşük olanlardan %3 ila %5,9 daha yüksek fiyatlarla satıldıkları belirlenmiştir.

Prieto ve diğerlerinin (2015) yaptığı çalışmada, ikinci el mal piyasalarında beklenti teorisi sonuçları araştırılmaktadır. Özellikle, beklenti teorisi ışığında kullanılmış otomobil piyasasının fiyat yapısına hitap eden bir hedonik fiyat modeli geliştirilmiştir. Tüketicilerin, ikinci el otomobilin güvenilirliği beklenen referans değerinin altında olduğunda risk alan ve ikinci el otomobilin

güvenilirliği beklenen referans değerinin üzerindeyken riskten kaçındıkları belirlenmiştir. Model, aynı zamanda, otomobil kalitesinin kalıntı değerleri nasıl etkilediğini ve alıcıların kullanılmış arabaları nasıl değerlendiklerini de göstermektedir.

Daştan (2016) çalışmasında ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen faktörlerin tespitini amaçlamıştır. Bu amaçla, web sitelerinde yer alan ikinci el otomobil ilanlarından elde edilen yatay kesit verileri kullanılmıştır. Nitekim otomobilin özelliklerini yansıtan marka ve model, yaş, çekiş, kilometre, vites, yakıt türü, tork, genişlik, yakıt tankı hacmi, ABS, panoramik cam tavan, arka cam buz çözücü, hidrolik direksiyon, start/stop, sunroof, soğutmalı torpido ve ön görüş kamerası gibi çok sayıda özelliğin otomobil fiyatını etkilediği tespit edilmiştir.

4. Veri ve Yöntem

Çalışma kuramsal bölüm ve saha çalışması olmak üzere iki temel çatı altında incelenmiştir. Kuramsal bölüm literatüre dayanmaktadır. Çalışmada alan araştırmasına ilişkin veriler araştırma kapsamında kişi ve kurumlarla yapılan yüz yüze görüşmeler sonucunda şekillenmiştir.

TR83 Bölgesinde bulunan ikinci el oto satış galerileri ve kurumsal şirketlerin ikinci el satış yapan ve bilgi vermeyi kabul eden tüm bayiler ile yüz yüze görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Referans dönemi Şubat 2015-Nisan 2015 tarihleri arasındır. Söz konusu dönem içerisinde satılan ve satışta olan ikinci el otomobiller araştırmanın ana kümesini oluşturmuştur. Hedonik regresyon modelin oluşturulmasında sıklıkla benimsenen doğrusal, doğrusal logaritmik ve logaritmik doğrusal fonksiyonları denenmiştir. Logaritmik doğrusal modelin en uygun olduğu belirlenmiştir.

5. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları

TR83 Bölgesi kentleri olan Samsun, Çorum, Tokat ve Amasya için toplanan verilerin ilk önce iller bazında frekans ve yüzde analizleri yapılmış daha sonra hedonik regresyon modeli tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çok çeşitli denemeler sonucunda en uygun fonksiyon tipinin yarı logaritmik olduğuna karar verilmiştir. Bu bölümde ilk olarak araştırma bölgesinde yer alan ikinci el otomobillerin farklı özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde analizleri verilmiştir. Daha sonra ise ikinci el otomobil fiyatlarını etkilediği düşünülen değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve regresyon modeli verilmiştir.

5.1. İkinci El Otomobillere İlişkin Özellikler

TR83 Bölgesi'nde analize konu olan ikinci el otomobillerin illere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya göre araştırma yapılan dönemde Amasya kent merkezinde 120, Tokat kent merkezinde 160, Samsun kent merkezinde 339 ve Çorum kent merkezinde ise 179 ikinci el otomobile ait bilgilerin alındığı görülmektedir. Araştırma döneminde satışı yapılan veya kısa sürede satılması planlanan toplam ikinci el otomobil sayısının 798 olduğu tespit edilmiştir. Araştırma konusu otomobillerin dağılımına yüzde olarak bakıldığında ise tablo 1'de; araştırma bölgesi içinde Amasya kent merkezinin payının %15,0, Tokat kent merkezinin payının %20,1, Samsun kent merkezinin payının %42,5 ve Çorum kent merkezinin payının %22,4 olduğu görülmektedir.

Tablo 1: İkinci El Otomobillerin Kent Merkezlerine Göre Dağılımı

Kent Merkezleri	Adet	Yüzde
Amasya	120	15,0
Tokat	160	20,1
Samsun	339	42,5
Çorum	179	22,4
Toplam	798	100,0

Şubat-Nisan 2015 döneminde elde edilen verilere göre TR83 Bölgesi kent merkezlerinde bulunan satılık ikinci el araçların çeşitli özelliklerine göre dağılımı tablo 2’de sunulmuştur. Araştırma bölgesinde ikinci el otomobillerin markalarına göre dağılımında %17,5 oranla Renault ilk sırada yer alırken, bunu %11’le Volkswagen marka takip etmektedir. Araştırma kapsamındaki illerden Çorum’da Toyota, diğerlerinde ise Renault markası ilk sırada yer almaktadır. Bölgede Renault markalı binek otomobil piyasasının gelişmesinde bölgenin coğrafi şartlarının etkili olduğu söylenebilir. Bölgede iller bazında ikinci sırada yer alan marka ise Amasya’da Volkswagen (%11,7), Tokat’ta Opel (%11,9), Samsun’da Fiat (%12,1) ve Çorum’da ise (%12,8) Renault’tur. Bu durum bölgedeki otomobillerin servis ağları ve markaların coğrafi dağılımı etkileyebilmektedir.

Araştırmaya konu otomobillerin çeşitli özelliklerine göre analizi aşağıda kısaca özetlenmiştir: Otomobillerin %33,3’ü beyaz renkli, %41,4’ü dizel yakıtlı, %68,9’u manuel vites, %85,0’inin motor hacmi 1,6 cc ve daha az, %79,8’i servis imkânına sahip oldukları ve %9,5’inde panoramik ön cam olduğu tespit edilmiştir.

Tokat’ta en düşük ikinci el otomobil fiyatı 6.250 TL iken, en yüksek fiyat ise 328.500 TL ve ortalama fiyat ise 40.597 TL’dir. Otomobillerden en yaşlısı 31 yaşında iken, ortalama yaş 8,48 yıl olarak bulunmuştur. Yine otomobillerden km’si en düşük olan 1.000 km, en yüksek olan 350.000 km ve ortalaması 117.624 km olarak bulunmuştur.

Tablo 2: İkinci El Otomobillerin Özellikleri

Özellikler	Tokat (160)		Amasya (120)		Çorum (179)		Samsun (339)		Toplam (798)	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Marka										
Volkswagen	17	10,6	14	11,7	22	12,3	35	10,3	88	11,0
Fiat	8	5,0	8	6,7	8	4,5	41	12,1	65	8,1
Renault	35	21,9	32	26,7	23	12,8	50	14,7	140	17,5
Ford	16	10,0	6	5,0	13	7,3	35	10,3	70	8,8
Opel	19	11,9	11	9,2	15	8,4	20	5,9	65	8,1
Mercedes	8	5,0	5	4,2	11	6,1	30	8,8	54	6,8
Hyundai	17	10,6	1	,8	13	7,3	21	6,2	52	6,5
Toyota	6	3,8	7	5,8	30	16,8	13	3,8	56	7,0
Diğer	34	21,3	36	30,0	44	24,6	94	27,7	208	26,1
Renk										
Beyaz	57	35,6	42	35	112	33	55	30,7	266	33,3
Gri	39	24,4	29	24,2	92	27,1	56	31,3	216	27,1
Siyah	21	13,1	16	13,3	55	16,2	23	12,8	115	14,4
Diğer	43	26,9	33	27,5	80	23,6	45	25,1	201	25,2
Yakıt										
Dizel	58	36,3	26	21,7	184	54,3	62	34,6	330	41,4
Benzin	35	21,9	26	21,7	71	20,9	55	30,7	187	23,4
LPG	67	41,9	68	56,7	84	24,8	62	34,6	281	35,2

Vites										
Manüel	127	79,4	87	72,5	223	65,8	113	63,1	550	68,9
Yarı oto	15	9,4	17	14,2	59	17,4	40	22,3	131	16,4
Otomatik	18	11,3	16	13,3	57	16,8	26	14,5	117	14,7
Motor										
≤ 1,6 cc	144	90,0	100	83,3	281	82,9	153	85,5	678	85,0
> 1,6 cc	16	10,0	20	16,7	58	17,1	26	14,5	120	15,0
Beygir (HP)										
50-75	27	16,9	28	23,3	50	14,7	19	10,6	124	15,5
76-100	61	38,1	30	25	121	35,7	64	35,8	276	34,6
101-125	54	33,8	44	36,7	107	31,6	70	39,1	275	34,5
126 +	18	11,3	18	15	61	18	26	14,5	123	15,4
Servis										
Yok	67	41,9	69	57,5	6	1,8	19	10,6	161	20,2
Var	93	58,1	51	42,5	333	98,2	160	89,4	637	79,8
Start/Stop										
Yok	129	80,6	109	90,8	290	85,5	163	91,1	691	86,6
Var	31	19,4	11	9,2	49	14,5	16	8,9	107	13,4
Vites										
≤ 5	114	71,3	92	76,7	189	55,8	118	65,9	513	64,3
> 5	46	28,7	28	23,3	150	44,2	61	34,1	285	35,7
Ön kol dayama										
Yok	55	34,4	57	47,5	125	36,9	71	39,7	308	38,6
Var	105	65,6	63	52,5	214	63,1	108	60,3	490	61,4
Arka kamera										
Yok	144	90,0	112	93,3	299	88,2	165	92,2	720	90,2
Var	16	10,0	8	6,7	40	11,8	14	7,8	78	9,8
LED far										
Yok	117	73,1	108	90,0	271	79,9	168	93,9	664	83,2
Var	43	26,9	12	10,0	68	20,1	11	6,1	134	16,8
Panr. ön cam										
Yok	143	89,4	106	88,3	305	90	168	93,9	722	90,5
Var	17	10,6	14	11,7	34	10	11	6,1	76	9,5
TV/Nav.										
Yok	115	71,9	84	70,0	252	74,3	106	59,2	557	69,8
Var	45	28,1	36	30,0	87	25,7	73	40,8	241	30,2
Fiyat										
	40.597,81		32.208,33		47.682,30		43.535,75		43.004,82	
Model (yaş)										
	8,48		12,95		7,47		7,91		8,59	
Kilometre										
	117.624,38		144.698,75		117.025,96		117.689,94		12.1456,20	

Samsun'daki otomobiller incelediğinde; en düşük otomobil fiyatı 4.500 TL, en yüksek otomobil fiyatı 499.000 TL ve ortalama fiyat 47.682 TL'dir. Otomobillerden en yaşlısı 30, ortalama yaş ise 7,46 olarak bulunmuştur. Otomobillerin km'si en düşük olanı 1.000 km, en yüksek olanı 370.000 km ve ortalama km 117,025 km olarak bulunmuştur.

Amasya'da ikinci el otomobilin ortalama fiyatı 32.208 TL, en ucuz ikinci el otomobil 4.000 TL ve en pahalı otomobil 136.500 TL'dir. İkinci el otomobillerin en eskisi 36 yaşında ve ortalama yaş 12,95 yıl olarak bulunmuştur. Yine araçlar içinde km'si en düşük olan araç 1.100 km, en yüksek olan araç 430.000 km ve ortalaması 144.698 km olarak bulunmuştur. Çorum'da ise en düşük ikinci el otomobil fiyatı 3.500 TL, en yüksek ikinci el otomobil fiyatı 227.500 TL ve ortalama fiyat 43.535 TL'dir. Yine Çorum'da en yaşlı otomobil 37, ortalama otomobil yaşı ise 7,91 olarak bulunmuştur. Son olarak Çorum'da km'si en düşük olan otomobil 1.000 km, en yüksek olan otomobil 504.000 km ve ortalama araç km'si 117,689 km olarak bulunmuştur.

Araştırma Bölgesi genelinde 798 otomobil içerisinde en düşük fiyat 3.500 TL en yüksek fiyat 499.000 TL ortalama fiyat 43.004 TL'dir. Yine en genç otomobil yaşı 1, en yaşlı otomobil yaşı 37

ve ortalama otomobil yaşı 8,59 yıl olarak bulunmuştur. Son olarak en düşük kilometreli otomobil 1.000 km, en yüksek kilometreli olan otomobil 504.000 km ve kilometre ortalaması 121.456 km olarak bulunmuştur.

5.2. İkinci El Otomobil Talep Fiyatına İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

5.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Analizde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri tablo 3'te analiz sonuçları ise tablo 4'de verilmiştir. Regresyon analizi yalnızca TR83 Bölgesi'nin geneli için yapılmış olması sebebiyle tablo 3'de yer alan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri bölgenin tamamını kapsamaktadır. Her il için ayrı bir model oluşturulmamıştır. Yukarıda araştırma bölgesinde yer alan ikinci el otomobillerin frekans ve yüzde analizi kısmında ortalamalara ilişkin detaylı açıklamalar yapıldığından burada tekrar üzerinde durulmayacaktır.

Tablo 3: İkinci El Otomobiller İçin Açıklayıcı İstatistikler

Değişkenler	Değişken adı	Ortalama	En Fazla	En Az	Standart	
					Sapma	
Aracın logaritmik satılık fiyatı (TL)	LGFYT	10,40	13,12	8,16	0,73	
Aracın bulunduğu il (Tokat=1; değilse=0)	TKT*	0,20	1,00	0,00	0,40	
Aracın bulunduğu il (Amasya=1; değilse=0)	AMSY	0,15	1,00	0,00	0,36	
Aracın bulunduğu il (Çorum=1; değilse=0)	ÇRM	0,22	1,00	0,00	0,42	
Aracın bulunduğu il (Samsun=1; değilse=0)	SMSN	0,42	1,00	0,00	0,49	
Aracın markası (Volkswagen=1; değilse=0)	VW	0,11	1,00	0,00	0,31	
Aracın markası (Fiat=1; değilse=0)	FİAT	0,08	1,00	0,00	0,27	
Aracın markası (Toyota=1; değilse=0)	TYT	0,07	1,00	0,00	0,26	
Aracın markası (Mercedes=1; değilse=0)	MRCDS	0,07	1,00	0,00	0,25	
Aracın markası (Hyundai=1; değilse=0)	HYND	0,07	1,00	0,00	0,25	
Aracın yaşı (yıl)	YAŞ	8,59	37,00	1,00	7,14	
Aracın rengi (gri=1; değilse=0)	GRI	0,27	1,00	0,00	0,44	
Aracın yakıtı (dizel=1; değilse=0)	DZL	0,41	1,00	0,00	0,49	
Aracın şanzımanı (otomatik=1; yarı otomatik=2; manuel=3)	ŞNZMN	1,46	3,00	1,00	0,74	
Aracın motor hacmi (≤ 1600 cc =1; >1600 cc =2)	MTRHCM	1,15	2,00	1,00	0,36	
Aracın beygir gücü (HP) (50-75=1; 76-100=2; 101-125=3; 126-+=4)	BYGR	2,50	4,00	1,00	0,93	
Aracın servisi (var=1; yok=0)	SRVS	0,80	1,00	0,00	0,40	
Aracın hava yastığı (var=1; yok=0)	HVYSTG	0,85	1,00	0,00	0,36	
Aracın lastik arıza göstergesi (var=1; yok=0)	LAG	0,10	1,00	0,00	0,30	
Aracın ısıtmalı koltuk olması (var=1; yok=0)	ISTMLKLTG	0,16	1,00	0,00	0,37	
Aracın start/stop'unun olması (var=1; yok=0)	STRSTP	0,13	1,00	0,00	0,34	
Aracın vitesi (≤ 5 =1; >5 =2)	VTS	1,36	2,00	1,00	0,48	
Aracın ön kol dayamasının olması (var=1; yok=0)	KDO	0,61	1,00	0,00	0,49	
Aracın arka kamerasının olması (var=1; yok=0)	ARKKMR	0,10	1,00	0,00	0,30	
Aracın LED farının olması (var=1; yok=0)	LEDFR	0,17	1,00	0,00	0,37	
Aracın panoramik ön camının olması (var=1; yok=0)	POC	0,10	1,00	0,00	0,29	
Aracın TV/Navigasyonu olması (var=1; yok=0)	TVNAV	0,30	1,00	0,00	0,46	

* Temel sınıf olarak alınmıştır.

5.2.2. Regresyon Analiz Sonuçları

Regresyon modelinin yapısı, katsayılarının işaretleri ve büyüklükleri uygun olup istatistiksel olarak anlamlı olsalar bile, modelin yorumlanabilir olduğu söylenemez. Modelin geçerliliğinin araştırılması ve geçerli değilse düzeltilmesi gerekir. Bu sebeple tahmin modelinde tahmin hataları arasında bağımlılık olup olmadığı (Autocorrelation), tahmin hatalarının varyanslarının homojen (Heteroscedasticity) olup olmadığı açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının (Multicollinearity) olup olmadığı araştırılmıştır (Tarı, 2015).

Tablo 4: Yarı Logaritmik Regresyon Modeli Sonuçları¹

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t hesap Değeri	Olasılık Değeri	Varyans Artış Faktörü
AMSY	-0,021710	0,028757	-0,754961	0,4505	1,660760
ÇRM	0,064309	0,027886	2,306151	0,0214	2,126819
SMSN	0,005668	0,025136	0,225483	0,8217	2,426779
VW	0,122716	0,028609	4,289420	0,0000	1,262291
FIAT	-0,119419	0,031759	-3,760166	0,0002	1,186212
TYT	0,111678	0,033435	3,340148	0,0009	1,146590
MRCDS	0,301618	0,038185	7,898960	0,0000	1,445958
HYND	-0,148579	0,034923	-4,254465	0,0000	1,167840
YAŞ	-0,043202	0,018537	-2,330582	0,0200	3,952820
GRI	-0,062522	0,002222	-28,13433	0,0000	1,066268
DZL	0,089174	0,020692	4,309643	0,0000	1,632163
ŞNZMN	0,053138	0,012448	4,268801	0,0000	1,318735
MTRHCM	0,238085	0,032764	7,266670	0,0000	2,155849
BYGR	0,083641	0,013635	6,134250	0,0000	2,539683
SRVS	-0,056885	0,025991	-2,188653	0,0289	1,710123
HVYSTG	0,074558	0,036494	2,043007	0,0414	2,692972
LAG	0,105102	0,031898	3,294945	0,0010	1,458627
ISTMLKLTK	0,183195	0,028082	6,523673	0,0000	1,700804
STRTSTP	0,092102	0,028452	3,237110	0,0013	1,477395
VTS	0,133789	0,023368	5,725415	0,0000	1,970618
KDO	0,063595	0,021920	2,901247	0,0038	1,789956
ARKKMR	0,117840	0,034058	3,460019	0,0006	1,607939
LEDFR	0,100296	0,027615	3,631936	0,0003	1,674860
POC	0,091663	0,030641	2,991474	0,0029	1,271690
TVNAV	0,051951	0,020800	2,497627	0,0127	1,433581
C	9,972500	0,064218	155,2922	0,0000	1,660760
N		798			
R ²		0,906677	Düzeltilmiş R ²		0,903655
F-istatistiği		300,0133	Prob. (F-istatistiği)		0,000000
Breusch-Godfrey LM Testi		2,766908	Prob. Ki-kare (2)		0,250700
White testi (Değişen varyans)		310,0503	Prob. Ki-kare (302)		0,362500

¹ Modelin yarı logaritmik olması sebebiyle kukla değişkenin bağımlı değişken üzerindeki nispi etkisi Halvorsen ve Palmquist yaklaşımı $[100(e^{\beta}-1)]$ ile hesaplanmıştır.

Çoklu regresyon analizinde hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunmasına otokorelasyon denir. Bu durum, genel doğrusal regresyon modelinin önemli bir varsayımından sapmadır. Genel doğrusal regresyon modeli varsayım gereği olarak, hata terimleri arasında bir ilişki yoktur. Ekonometrik modelde otokorelasyon probleminin varlığı durumunda, anlamsız bir katsayının anlamlı olma olasılığı artar, R² yükselir. Bu yüzden F değeri olduğundan büyük bulunur. Sonuç olarak t ve F testleri güvenilirliğini yitirip yanıltıcı sonuç verirler. İkinci el otomobil fiyatlarının tespitine ilişkin elde edilen modelde otokorelasyon problemi Breusch-

Godfrey otokorelasyon LM Testi ile araştırılmış ve böyle bir problemin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Değişen varyans hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olmaması anlamına gelir. Bağımsız değişken değerlerine bağlı olarak bağımlı değişkenin koşullu varyansı, bağımsız değişken hangi değerleri alırsa alsın değişmemelidir. Ortalama değişse bile ortalama etrafındaki dağılım değişmemelidir. Aksi halde değişen varyans durumundan söz edilir. Değişen varyans olması durumunda parametre tahmincilerinin varyanslarının da olduğundan büyük çıkmasına ve bu da t testi sonucunun olduğundan küçük olmasına neden olur. Böyle bir durumda da bir katsayının anlamsız olarak yorumlanması olasılığı söz konusudur. Bu çalışmanın tahmin modelinde değişen varyansın olup olmadığı White testi ile araştırılmış ve böyle bir problemin olmadığı belirlenmiştir.

Regresyon denklemlerinde kullanılan açıklayıcı değişkenler arasında bazen doğruya yakın bir ilişki vardır. Yani bu değişkenler arasında korelasyon katsayısı birdir. Böyle bir durumda parametreleri hesaplamak mümkün olmaz. Standart hata çok büyür. Bir ve birden fazla katsayının t değeri istatistiki olarak anlamsız olur. Tahmin modelinde çoklu doğrusallık varyans artırıcı faktör (VIF) yardımıyla araştırılmıştır. Genel kabul gören kurala göre eğer VIF değerleri 10'un altında ise değişkenler arasında önemli bir doğrusallık sorunu olmadığı kabul edilir. Diğer taraftan eğer VIF değerleri 5'in altında ise hiç sorun olmadığı, 10'un üzerinde ise ciddi bir doğrusallık problemi olduğu anlamına gelir (Greene, 2003; Asteriou, 2006). Tablo 4'e göre VIF değerleri 10'un hatta 5'in altında olması nedeniyle regresyon modelinde çoklu doğrusallık sorununun olmadığı çok net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Tablo 4'de yarı logaritmik regresyon modeli ile ikinci el bir otomobilin fiyatını düşürücü ve arttırıcı unsurları verilmiştir. Buna göre ikinci el bir otomobilin fiyatını belirleyen unsurlar ve oranları şu şekildedir:

Belirlilik katsayısı (R^2) bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni ne kadar açıkladığını ifade eder. Belirlilik katsayısı 0,90 bulunmuş olup, bunun anlamı modelde yer alan bağımsız değişkenler, bağımlı değişkeni %90 oranında açıklamaktadır. Modele katılan değişkenlerin bütün olarak anlamlı olup olmadığını ifade eden F Testi; 300,0133 olup olasılık değeri %5 den küçüktür. Bu sonuç oluşturulan modelin bütün olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Modele ilişkin değişkenlerin katsayıları ve yüzde etkileri tablo 5'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Yarı logaritmik bir fonksiyonda regresyon katsayısı bağımsız değişkendeki bir birimlik değişmeye karşılık bağımlı değişkendeki görece değişmeyi göstermektedir. Görece değişme 100 ile çarpılırsa yüzde değişme bulunur. Ancak bu açıklama değişkenin yalnızca sürekli bir değişken olması durumunda geçerlidir. Kukla değişkenin bağımlı değişkendeki görece etkisini bulmak için, tahmin edilen regresyon katsayısının e tabanına göre ters logaritması alınır ve bulunan değerden 1 rakamı çıkarılır.

Tablo 5'e göre ikinci el otomobilin Çorum kent merkezinde yer almasının Tokat'a göre fiyatını %6,64 artırdığı söylenebilir. İkinci el otomobilin Amasya'da ve Samsun'da olması değişkenlerinin olasılık değerleri %5'den büyük çıkmış ve dolayısıyla anlamlı bulunmamıştır. İkinci el otomobil fiyatının belirlenmesinde marka önemli bir göstergedir. Analiz sonuçlarına göre ikinci el otomobilin markasının Volkswagen olmasının %13,06 Toyota olmasının %11,82 ve Mercedes olmasının ise %35,20 oranda talep fiyatını artırıcı etki yaptığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucuna göre bilinen markaların fiyatı artırıcı yönde etkilemesi literatürle uyumlu bulunmuştur.

İkinci el otomobilin bir yıl yaşlanması otomobil talep fiyatını %4,32 oranında düşürmektedir. Otomobil renginin gri olması fiyatını %6,06 oranında düşürürken, yakıtının dizel olması ise ikinci el otomobilin fiyatını %9,33 oranında artırmaktadır. Şanzımanın otomatik olması otomobilin talep fiyatını %5,46, motor hacminin 1600cc den büyük olması %26,88 ve beygir gücündeki bir birimlik artış %8,72 oranında artırmaktadır. Servise sahip olma talep fiyatını %5,53 oranında düşürmektedir. Bunun sebebi olarak ise araştırma yapılan Şubat-Nisan 2015 döneminde karşılaşılan araçların çok büyük bir bölümünün ekonomik olarak daha hesaplı olan marka ve modellerden oluştuğu ve bu markaların servise sahip olduğu bulunmuştur. Ancak daha üst sınıfa hitap eden ve fiyat olarak yüksek olan marka ve modellerin servisleri hemen hemen hiç bulunmamaktadır. Bu sonuçla servis özelliği fiyatı düşürücü bir unsur olarak bulunmuştur.

Tablo 5: Regresyon Katsayıları Yüzde Etkileri

Değişken	Katsayı	Yüzde Etki
AMSY	-0,021710	-2,15
ÇRM	0,064309	6,64
SMSN	0,005668	0,57
VW	0,122716	13,06
FIAT	-0,119419	-11,26
TYT	0,111678	11,82
MRCDS	0,301618	35,20
HYND	-0,148579	-13,81
YAŞ	-0,043202	-4,32
GRI	-0,062522	-6,06
DZL	0,089174	9,33
ŞNZMN	0,053138	5,46
MTRHCM	0,238085	26,88
BYGR	0,083641	8,72
SRVS	-0,056885	-5,53
HVYSTG	0,074558	7,74
LAG	0,105102	11,08
ISTMLKLT	0,183195	20,10
STRTSTP	0,092102	9,65
VTS	0,133789	14,32
KDO	0,063595	6,57
ARKKMR	0,117840	12,51
LEDFR	0,100296	10,55
POC	0,091663	9,60
TVNAV	0,051951	5,33

Not: Koyu yazılmış değişkenler istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

Hava yastığı, lastik arıza göstergesi, ısıtılmalı koltuk, start/stop, vitesin 5'den fazla olması, ön kol dayama, arka kamera, LED far, panoramik ön cam, TV/navigasyon gibi özelliklerin olması fiyatı artırıcı unsurlar olarak bulunmuştur.

Ecer (2013), internetteki satış siteleri üzerinden aldığı verilerle yapmış olduğu araştırmasında, otomobil fiyatına en çok etki eden faktörleri aracın markası, modeli, motor gücü, kilometresi, yaşı, yakıt türü ve aktarma olarak bulmuştur. Bu çalışmada ise yukarıda sayılan faktörlere ek olarak, motor hacmi, ısıtılmalı koltuk, arka kamera, vites sayısı, start/stop ve panoramik ön cam gibi faktörler de etkili bulunmuştur (Ecer, 2013).

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Otomotiv sanayii dünyada yaklaşık 150 yıldır, Türkiye’de ise 50 yıldan bugüne büyük gelişme kaydetmiştir. Özellikle 21.yy’da talebin artması ile büyüyen piyasalar, dünyanın her bölgesinde kolaylaşan ulaşım, sanayi ürünlerinin etkin bir biçimde yayılmasını sağlamıştır. Artan kredi destekleri, eski yıllara göre düşük faiz oranları, devletin engelli, gazi, şehit yakınlarına sağladığı satın alma olanakları, otomotiv şirketlerinin indirim kampanyaları gibi etkenler Türkiye’de sıfır otomotiv kullanımının artmasını sağlayan önemli faktörler arasında gösterilebilir. Sıfır km araç alımındaki bu kolaylıklarla birlikte, artan sıfır araç satışları ikinci el otomotiv piyasasının da büyümesini sağlamaktadır. Sıfır araç satın alımlarını kolaylaştırıcı etkenlerin yanı sıra araçlara eklenen yeni donanım ve özellikler kullanıcıları aracını daha kısa sürede yenilemeye teşvik etmektedir. Bu çalışmada TR83 Bölgesi’nde ikinci el olarak satılan otomobillerin talep fiyatını etkileyen temel unsurların tespit edilmesi amaçlanmıştır.

TR83 bölgesinde araştırma yapılan dönemde ikinci el otomobillerin ortalama fiyatları kent merkezleri açısından incelendiğinde, en düşük fiyat 32.208 TL ile Amasya, en yüksek fiyat ise 47.682 TL ile Samsun’dadır. TR83 Bölgesinde yer alan dört il içinde gelişme ve gelir seviyesi en yüksek il olan Samsun’un en yüksek fiyat ortalamasına sahip olması beklenen bir sonuçtur. Yine dört kent merkezi içinde kalkınma ve gelir seviyesi bakımından en düşük il olan Amasya’nın en düşük fiyat ortalamasına sahip olması da beklenen bir sonuçtur. Otomobiller yaş ortalaması açısından incelendiğinde; fiyat ortalamalarında olduğu gibi kent merkezlerinden kalkınma seviyesi yüksek olan Samsun’da araçların daha yüksek modelde olduğu, yani daha genç olduğu görülmüştür. Kalkınma seviyesi düştükçe, araç modellerinin düştüğü yani yaşlarının arttığı görülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre ikinci el otomobil talep fiyatını etkileyen fiyat artırıcı özellikler; aracın Çorum kent merkezinde yer alması, markasının Volkswagen, Toyota, Mercedes olması, dizel yakıt kullanması, lastik arıza göstergesine sahip olması, motor silindir hacminin büyük olması, start/stop özelliğinin olması, arka kameraya sahip olması şeklinde tespit edilmiştir. İkinci el otomobil talep fiyatını düşürücü özellikler ise; otomobil modelinin eski olması, renginin gri olması ve servis imkânına sahip olmasıdır.

Bu çalışmada ikinci el otomobil talep fiyatının belirleyicileri satıcı açısından analiz edilmiştir. Bulunan sonuçların iktisat ve işletme bölümündeki araştırmacılar başta olmak üzere, ikinci el aracına fiyat belirlemek isteyen kullanıcılara fayda sağlayacağı beklenmektedir. Bundan sonra bu konuyla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacıların daha geniş bir popülasyonu ve firmalarla birlikte tüketicileri de dikkate almaları ve farklı modeller geliştirmeleri literatüre katkıyı artıracaktır.

Kaynaklar

- Akerlof, George A. (1970), "The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *The Journal of Economic*, 84(August), 488-500.
- Alper, C. Emre & Ayşe Mumcu (2007), "Interaction between Price, Quality and Country of Origin When Estimating Automobile Demand: The Case of Turkey", *Applied Economics*, 39, 1789-1796.
- Andersson, Henrik (2005), "The Value of Safety as Revealed in the Swedish Car Market: An Application of the Hedonic Pricing Approach", *Journal of Risk and Uncertainty*, 30(3), 211-239.
- Asteriou, Dimitrios (2006), *Applied Econometrics: A Modern Approach Using EViews and Microfit*, Palgrave Macmillan, New York.
- Daştan, Hüseyin (2016), "Türkiye'de İkinci El Otomobil Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 303-327.
- Ecer, Fatih (2013), "Türkiye'de 2. El Otomobil Fiyatının Tahmini ve Fiyat Belirleyicilerinin Tahmini", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 101-112.
- Erdem, Cumhur ve İsmail Şentürk (2009), "A Hedonic Analysis of Used Car Prices in Turkey", *International Journal of Economic Perspectives*, 3(2), 141-149.
- Galarraga, Ibon, Ana Ramos, Josu Lucas & Xavier Labandeira (2014), "The Price of Energy Efficiency in the Spanish Car Market", *Transport Policy*, 36 (2014), 272-282.
- Genesove, David (1993), "Adverse Selection in the Wholesale Used Car Market", *Journal of Political Economy*, 101(4), 644-665.
- Greene, William H. (2003), *Econometric Analysis*, 5th edition, Prentice-Hall, New Jersey.
- Halvorsen, Robert & Raymond Palmquist (1980), "The Interpretation of Dummy Variables in Semi Logarithmic Equations", *American Economic Review*, 70, 474-475.
- Lancaster, Kelvin J. (1966), "A New Approach to Consumer Theory", *Journal of Political Economy*, 74(2), 132-157.
- Matas, Anna & Josep-Lluís Raymond (2009), "Hedonic Prices for Cars: An Application to the Spanish Car Market, 1981-2005", *Applied Economics*, 41, 2887-2904.
- Murray, Jonathan & Nicholas Sarantis (1999), "Price-Quality Relations and Hedonic Price Indexes for Cars in the United Kingdom", *International Journal of the Economics of Business*, 6(1), 5-27.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat ve Mustafa Güneş (2000), "The Hedonic Price Model for Fusion on Car Market", *International Conference of of Information Fusion*, Paris, France, 4-13, <http://ieeexplore.ieee.org/document/862707/>, (Erişim: 20.08.2016).
- Prieto, Marc, Barbara Caemmerer & George Baltas (2015), "Using a Hedonic Price Model to Test Prospect Theory Assertions: The Asymmetrical and Nonlinear Effect of Reliability on Used Car Prices", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22 (2015), 206-212.
- Rosen, Sherwin (1974), "Hedonic Prices and Implicit Markets: Product Differentiation in Pure Competition", *Journal of Political Economy*, 8(1), 34-55.
- Tarı, Recep (2015), *Ekonometri*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yayar, Rüştü (2011), "Dizüstü Bilgisayar Piyasasında Hedonik Talep Parametrelerinin Tahminlenmesi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 21-27.
- Yayar, Rüştü ve Deniz Gül (2014), "Mersin Kent Merkezinde Konut Piyasası Fiyatlarının Hedonik Tahmini", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.
- Yayar, Rüştü ve S. Serdar Karaca (2014), "Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörlerin Hedonik Modelle Belirlenmesi: TR83 Bölgesi Örneği", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 14(4), 509-518.
- Yayar, Rüştü ve Derya Demir (2014), "Hedonic Estimation of Housing Market Prices in Turkey", *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 43, 67-82.
- Zhang, Hongjing & Mucong Zhang (2010), "Environment Hedonic Price Analysis: Evidence from Jilin City", *Second International Conference on Communication Systems, Networks and Applications*, 354-357, 29 June-1 July 2010, Hong Kong, China.

Yenilenebilir Enerji, Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş Ülkeler için Ampirik Bir Analiz *

Ali Acaravcı¹
Sinan Erdoğan²

**Yenilenebilir Enerji, Çevre ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:
Seçilmiş Ülkeler için Ampirik Bir Analiz**

Öz

Bu çalışma, yenilenebilir enerji üretiminde dünya sıralamasında ilk beş içinde yer alan ülkeler için çevre kirliliği, yenilenebilir enerji üretimi ve gelir arasındaki uzun dönemli ilişkileri, dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak 1992-2013 dönemi için incelemeyi amaçlamaktadır. Yatay kesit bağımlılık testi sonuçları, tüm değişkenler ve model için yatay kesit bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları şu şekilde özetlenebilir: i) Durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. ii) Yenilenebilir enerji üretimi, çevre kirliliği üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. iii) Kişi başı gelir, çevre kirliliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir. İncelenen ülkelerde, yenilenebilir enerji üretiminin artışı, çevre kirliliğinin azaltılmasına ve iktisadi büyüme-çevre çatışmasının çözümüne katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Karbon Emisyonu, Enerji Ekonomisi, Panel Veri Analizi

Renewable Energy, Environment and Economic Growth Nexus: An Empirical Analyses for Selected Countries

Abstract

The aim of this study is to examine the long run relationships between environmental pollution, renewable energy production and economic growth in pioneer countries on renewable energy production for 1992-2013 period by using dynamic panel data methods. Cross-sectional dependence test results indicate that there is an evidence of cross-section dependence for all variables and model. The results can be summarized as follows: i) There exists a cointegration relationship between nonstationary variables. ii) Renewable energy production has negative impact on the carbon emission. iii) Real GDP per capita has positive impact on carbon emission. The increase of renewable energy production is going to contribute to the solution of economic growth-environment conflict and reduction of environmental pollution in these countries.

Keywords: Renewable Energy, Carbon Emissions, Energy Economics, Panel Data Analysis

1. Giriş

18 ve 19. Yüzyılda İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ile beraber buhar gücü insan gücünün yerini almış, kitle üretime dayalı iktisadi büyüme sürecinde temel gereksinimlerden birisi de enerji olmuştur. Enerji üretiminin ilk safhalarında çevre, insan merkezli düşünülmüş ve çevrenin insanlığın hizmetinde olması gerektiği düşüncesine dayanan “*Antroposentrik*” yaklaşım sergilenmiştir (Özerkmen, 2002). Çevre kirliliğinin artması ve daha da önemlisi çevre kirliliğinin insan sağlığını tehdit etmeye başlaması, çevre kirliliği ve doğal kaynakların korunması konusunu uluslararası bir tartışma konusu haline getirmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde iktisadi büyüme ile çevre arasında var olan çatışma etkisini daha güçlü hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda gerek sorunların tespiti gerekse çözümü için uluslararası ölçekte Birleşmiş Milletler öncülüğünde birçok girişim olmuştur. Bu amaç doğrultusunda 1972 yılında düzenlenen Stockholm konferansının konu başlıklarından biri de “büyüme ve çevre” olmuş, fakat yayımlanan sonuç bildirgesi ülkeler açısından bağlayıcı nitelikte olmamıştır. 1987 Bruntland Raporu’nda ilk

* Bu çalışma 1.Uluslararası “ICEB 2016 2nd International Congress on Economics and Business” isimli kongrede sözlü olarak sunulmuştur.

¹ Prof., Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, acaravci@mku.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-6662-6175>

² Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sinanerdogan@mku.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-3491-8234>

defa sürdürülebilir kalkınmadan bahsedilmiştir. Raporda “insanlık gelecek kuşakların gereksinimlerini tehlikeye atmadan sürdürülebilir kalkınma yeteneğine sahiptir” teması öne çıkmıştır (Our Common Future, 1987). 1992 yılında yine benzer amaçlarla Rio konferansı toplanmış ve beş konuda uzlaşma ortaya çıkmış olup bunlar; İklim Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik sözleşmesi, Rio Deklarasyonu, Gündem 21, Orman Prensipleri Raporu’dur. 1994 yılında günümüzde 195 ülkenin taraf olduğu sera gazlarının salınımlarını azaltmayı hedefleyen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi yürürlüğe konmuştur. Sözleşmeye taraf olan ülkeler sözleşmenin etkisinin güçlendirilmesi ve bağlayıcılığının artırılması için Kyoto Protokolü üzerine müzakerelere başlamışlardır. 1997 yılında Kyoto Protokolü kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. Ancak protokolün yürürlüğe girmesi 2005 yılında Rusya’nın imzası ile mümkün olabilmektedir (UNFCCC, 2012). 2002 yılında Johannesburg’da “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma” zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirve kapsamında çevre kirliliğindeki artışın devam ettiği, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı adaletinin giderek bozulduğu, küreselleşmenin fırsatlar ile beraber çeşitli sorunları da beraberinde getirdiği ve bu problemlerin çözümünde ortak inisiyatif vurgusu öne çıkmıştır. 2015 yılında, Paris İklim Zirvesi gerçekleştirilmiş ve dünya emisyonunun %99.7’sini oluşturan 195 ülke, iklim değişikliği ile mücadele konusunda büyük bir uzlaşma sağlamıştır. Anlaşma, kapsam açısından çok geniş bir emisyon hacmi ve ülke grubunu kapsaması nedeniyle dönüm noktası olarak görülmüştür.

Görülmektedir ki 18. Yüzyıldan sonra başlayan ve yaklaşık olarak 2 yüzyıl boyunca iktisadi büyümenin öncelik olarak varsayıldığı iktisadi büyüme ve çevre çatışması sürecinde, doğal yaşamdaki ve çevresel bozulmaların geri dönülemez noktaya yaklaşması ile beraber, iktisadi büyüme politikaları sürdürülebilir kalkınma perspektifinde, çevre ve doğal yaşamı da gözeterek şekilde oluşturulmaya çalışılmaktadır (Vina, Hoff ve DeRose, 2002: 5-6). Bu noktada yapılan en büyük hamlelerden birisi de enerji üretiminde karbon temelli üretim teknolojisinin, yenilenebilir enerji üretimi teknolojisi ile ikame edilmesidir.

Karbon temelli enerji kaynaklarına alternatif olarak görülen yenilenebilir enerji üretim yöntemlerini 5 ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Biyokütle, rüzgâr, güneş, su ve jeotermal enerjidir. Biyokütle yaşayan ya da yakın dönemde yaşamış organizmaları ifade etmektedir. Dünya’da biyokütle enerji potansiyelinin yıllık 2900 exajoule olduğu tahmin edilmektedir. Rüzgâr enerjisi rüzgâr gücü kullanılarak türbinler vasıtasıyla üretilmektedir. Dünya’da rüzgâr enerjisi potansiyelinin yıllık 6000 exajoule olduğu tahmin edilmektedir. Solar enerji en çok bilinen yenilenebilir enerji kaynaklarından biridir. Güneş panelleri vasıtasıyla gün ışığını enerjiye dönüştürmeyi hedefler. Ayrıca gün ışığı vasıtasıyla ısıtılan sıvıdan enerji üretmeyi hedefleyen solar termal enerji sistemleri de mevcuttur. Solar enerjinin yıllık potansiyelinin 3.900.000 exajoule olduğu tahmin edilmektedir.

Hidroelektrik enerjisi suyun debisinden enerji üretimi esasına dayanmaktadır. Potansiyelinin yıllık 150 exajoule olduğu tahmin edilmektedir. Görüldüğü üzere hidroelektrik enerjisi yenilenebilir enerji kaynakları arasında en düşük potansiyele sahip enerji kaynağıdır Jeotermal enerji yıllık 140.000.000 exajoule potansiyeli ile yenilenebilir enerji kaynakları arasında en yüksek potansiyele sahip enerji kaynağıdır. Dünya’nın merkezinden gelen ısının kullanılması ile enerji üretimini hedeflemektedir (Rogner, 2000).

Tablo 1: Dünya Yıllık Yenilenebilir Enerji Potansiyeli

Enerji Kaynağı	Enerji Potansiyeli (Exajoule)
Hidro Kaynaklar	150
Biokütle/Bio Yakıt	2.900
Rüzgâr Enerjisi	6.000
Güneş Enerjisi	3.900.000
Jeotermal Enerji	140.000.000
2014 Yılı Dünya Elektrik Enerjisi Tüketimi	730,8

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özellikle enerji konusunda dışa bağımlı ülkeler açısından yenilenebilir enerji, ülkelerin öz kaynaklarının kullanımını teşvik etmesi, enerji ithalatının azaltılması yoluyla ödemeler dengesi açıklarının iyileştirilmesi, üretim sürecinde enerji girdi maliyetlerini düşürmesi ve aynı zamanda çevre ile çatışmayan üretim tekniklerini teşvik etmesi gibi nedenlerle önem arz etmektedir. Çevresel bozulmaların, yenilenebilir enerji üretimini zorunlu kılmasının yanı sıra, dünya nüfusunda meydana gelen hızlı artışa bağlı olarak artan enerji talebi, enerji arzının artırılması noktasında hem çevre ve doğal yaşam dengesinin gözetilmesini hem de mevcut talebi karşılamak amacıyla enerji arzının artışı zorunlu kılmalıdır. Karbon temelli enerji kaynaklarının geleceğinin sorgulanması ve bu kaynaklar ile enerji üretiminin var olan çevre problemlerini geri dönülemez noktaya taşıması riski, enerji talebinin karşılanması konusunda yenilenebilir enerji üretimi önemli bir alternatif olmuştur. Bu bağlamda dünya genelinde enerji politikalarının oluşturulması noktasında uzun vadeli planların temel odak noktasını yenilenebilir enerji teşkil etmiştir. 2015 yılında Amerika tarafından açıklanan temiz enerji planına göre, elektrik santrallerinin ortaya çıkarttığı karbon gazı salınımının önümüzde ki 15 yıl içinde 3 te 1 oranında azaltılması hedeflenmektedir. Ancak hemen akabinde kömüre olan desteğin süreceğinin açıklanması, enerji arz ve talep politikalarında paradigma değişiminin uzun zaman dilimi gerektireceğinin bir göstergesi olmuştur. Diğer taraftan Avrupa Birliği de yenilenebilir enerji konusunda önemli adımlar atmıştır. 2013 yılında Avrupa birliği ülkelerinin toplam elektrik üretiminin %25.4'lik kısmı yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmekte olup bu konuda Avusturya %68.1 ile ilk sırada yer almaktadır. İsviçre ise %61.8 ile ikinci sıradadır. Üye ülkeler, 2050 yılında karbon temelli enerjiden tamamen kurtulmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda üye ülkelerin 2020 yılına kadar enerji tüketimlerinin %20'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılaması hedeflenmiştir. Almanya 2015 yılında %32.6 'lık oran ile bu hedefi aşmıştır. (Eurostat, 2015; Jacobson *vd.*, 2009).

2. Ampirik Literatür

Yaklaşık yarım asırlık süreçte, dünya enerji üretim ve tüketim politikaları gerek çevresel nedenlerle gerekse iktisadi nedenlerle büyük bir dönüşüm geçirmiş ve bu dönüşümün hem iktisadi hem de çevresel boyutları, politika uygulamalarının başarılı olup olmadığı, değişen paradigmaya bağlı olarak yenilenebilir enerji üretimi ve tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisi birçok çalışmaya konu olmuştur. Ayrıca ülkelerin iktisadi büyüme deneyimlerinin çevre üzerindeki etkisi de bir diğer tartışma alanı olmuştur.

Yenilenebilir enerji üretim ve tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar Tablo 2' de sunulmuştur. Çalışmalardan elde edilen bulgular genel olarak değerlendirilmiştir.

dirilir ise; çalışmaların yenilenebilir enerji tüketimi ve karbon emisyonu ilişkisi alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda bakıldığında yenilenebilir enerji tüketiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisi konusunda bir uzlaşma bulunmamakta olup üretim penceresinden bakıldığında ise öncelikle yenilenebilir enerji üretiminin karbon emisyonu üzerindeki etkisinin negatif olduğu söylenebilir. Diğer taraftan bu alandaki literatürün henüz gelişmekte olduğu ve bu alanda yapılan çalışmaların genel olarak zaman serisi analizine dayalı olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Literatür Tablosu

Yenilenebilir Yenilenebilir Enerji Tüketimi-Karbon Emisyonu İlişkisini İnceleyen Çalışmalar			
Yazar (lar)	Örneklem (Dönem)	Yöntem	Sonuç
Menyah ve Wolde-Rufael (2010)	ABD (1960-2007)	Zaman Serisi Analizi	Anlamli İlişki Yok
Apergis vd. (2010)	19 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke (1984-2007)	Panel Veri Analizi	Pozitif Etki
Farhani ve Shahbaz (2014)	10 MENA Ülkesi (1980-2009)	Panel Veri Analizi	Pozitif Etki
Bölük ve Mert (2014)	16 Avrupa Birliği Ülkesi (1990-2008)	Panel Veri Analizi	Pozitif Etki
Shafiei ve Salim (2014)	OECD Ülkeleri (1980-2011)	Panel Veri Analizi	Negatif Etki
Jaforullah ve King (2015)	ABD (1965-2012)	Zaman Serisi Analizi	Negatif Etki
Bilgili vd. (2016)	17 OECD Ülkesi (1977-2010)	Panel Veri Analizi	Negatif Etki
Yenilenebilir Yenilenebilir Enerji Üretimi-Karbon Emisyonu İlişkisini İnceleyen Çalışmalar			
Yazar (lar)	Örneklem (Dönem)	Yöntem	Sonuç
Bölük ve Mert (2015)	Türkiye (1961-2010)	Zaman Serisi Analizi	Negatif Etki
Bento ve Moutinho (2016)	İtalya (1960-2011)	Zaman Serisi Analizi	Negatif Etki

Not: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çalışma öncelikle politika bağlamında Stockholm Konferansı'ndan bu yana karbon emisyonu azaltma çabalarının, yenilenebilir enerji arzı bağlamında başarısını irdeleme amacı taşımaktadır ve yenilenebilir enerji üretimi-karbon emisyonu ilişkisini panel veri yöntemleri ile alması ile bu alanda gelişmekte olan literatüre özgün bir katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, yenilenebilir enerji üretiminde dünya sıralamasında ilk beş içinde yer alan ülkeler için yenilenebilir enerji üretimi ve kişi başı reel gelirin karbon emisyonu üzerindeki etkisi, 1992-2013 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada, panel veri ekonometrisi alanında son yıllarda

geliştirilmiş ve daha güvenilir sonuçlar veren, serilerin ve modelin yatay-kesit bağımlılık özelliklerini dikkate alan ve her bir kesit için heterojen katsayılar hesaplamaya olanak sağlayan panel veri analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında model, örneklem, yöntem ve uygulama sonuçları; son kısımda sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

3. Model, Örneklem, Yöntem ve Uygulama Sonuçları

3.1. Model ve Örneklem

Bu çalışmada; yenilenebilir enerji üretiminde öncü beş ülke (U.S. Energy Information Administration, 2015) için karbon emisyonu, yenilenebilir enerji üretimi ve kişi başı milli gelir arasındaki uzun dönemli ilişkiler, panel veri analizi yöntemiyle araştırılmaktadır. Yenilenebilir enerji üretimi ve kişi başı milli gelirdeki değişimlerin karbon emisyonu üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla aşağıdaki logaritmik-doğrusal model kullanılacaktır:

$$co_{it} = \beta_0 + \beta_1 ren_{it} + \beta_2 gdp_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada $i=1,2,\dots,5$ ve $t=1,2,\dots,22$ 'dir. Model, 1992-2013 yılları arasında eksiksiz veriye sahip olan beş ülke (Brezilya, Kanada, Çin, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri) için test edilmiştir. Modelde yer alan co değişkeni kişi başı karbon emisyonu, ren değişkeni kişi başına düşen yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi miktarı (hidro kaynaklardan üretilmiş elektrik enerjisi olmaksızın) ve gdp değişkeni ise kişi başı reel GSYH' dir (2005 \$ fiyatlarından). Veriler, Dünya Bankası Dünya Gelişme Göstergeleri çevrimiçi veri tabanından (World Bank World Development Indicators Online Database) alınmıştır. Modelde yer alan kişi başı yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi miktarı, hidroelektrik üretimi miktarını kapsamamakta olup, ülkeler bazında toplam yenilenebilir elektrik enerjisi üretiminin, ilgili ülkelerin nüfusuna oranlanması ile elde edilmiştir. Değişkenlerin doğal logaritması alınarak model doğrusal hale getirilmiştir.

3.2. Yöntem ve Uygulama Sonuçları

Dinamik panel veri analizinde değişkenler için birim kök testleri ve eşbütünlük testleri yatay-kesit bağımlılık ilişkisine duyarlıdır. Panel veri analizinde değişkenlerde veya modelde yer alan yatay kesit bağımlılığın göz ardı edilmesi, sapmalı tahminlere neden olabilmektedir. Bu nedenle değişkenler arasında veya modelde yatay-kesit bağımlılığın araştırılması amacıyla ilk olarak CD_{LM1} (Breusch ve Pagan, 1980) ve CD_{LM2} (Pesaran, 2004) testleri uygulanmıştır. Paneli oluşturan birimler arasında yatay-kesit bağımlılık olmasından dolayı değişkenlerin durağanlık özellikleri Smith vd. (2004) Bootstrap birim kök testi ile araştırılmıştır. Durağan olmayan ve yatay-kesit bağımlılık içeren değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını test etmeye yönelik olarak Westerlund'un (2008) Durbin-Hausman testi uygulanmıştır. Modelde yer alan değişkenlerin uzun dönemli katsayılarının hesaplanmasında ise AMG yöntemi (Augmented Mean Group estimator-Arttırılmış Ortalama Grup tahmincisi (Eberhardt ve Bond, 2009; Eberhardt ve Teal 2010; Eberhardt ve Teal, 2011)) kullanılmıştır.

3.2.1. Yatay Kesit Bağımlılık ve Eğim Katsayıları Homojenliği Test Sonuçları

Breusch-Pagan'ın (1980) LM (CD_{LM1}) testi, panelin zaman boyutunun kesit boyutundan büyük olduğu ($T > N$) durumlarda etkin sonuçlar vermekte olup, hipotezlerin test edilmesinde kullanılan lagrange çarpanı aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N p_{ij}^2 : \frac{X^2 N(N-1)}{2} \quad (2)$$

Pesaran'ın (2004) CD_{LM2} testi, zaman boyutunun kesit boyutundan mutlak olarak büyük olduğu ($T > N$) durumlarda kesitler arası korelasyonun varlığını araştırmakta olup, hipotezlerin test edilmesinde kullanılan lagrange çarpanı aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$CD_{LM2} = \left(\frac{1}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{p}_{ij}^2 - 1) \quad (3)$$

CD_{LM1} ve CD_{LM2} test istatistikleri, aşağıdaki hipotezlerin sınanmasında kullanılmaktadır:

H_0 : Yatay kesit bağımlılık yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılık vardır.

Tablo 3'e göre yatay kesit bağımlılık yoktur görüşü, her iki testte de farklı olasılık düzeylerinde hem değişkenler hem de model açısından ret edilmektedir. Değişkenler için yatay kesit bağımlılığın varlığının kabul edilmesi, modelde yer alan ülkelere ait değişkenlerin birinde yaşanacak bir değişimin diğer ülkelerin ilgili değişkenini etkilediğini göstermektedir. Bu durum, Stockholm konferansından bu yana çevre ve iklim değişikliğine dair atılan ortak hareketlerin bir uzantısı olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, ülkelerin karbon emisyonunu azaltma yönünde uluslararası anlaşmalarla verdiği taahhütlerin karşılıklı bir bağımlılık olgusu yarattığı söylenebilir. Ayrıca yenilenebilir enerji üretimi konusunda ortaya çıkan bu karşılıklı ilişki, karbon emisyonunda mevcut olan karşılıklı bağımlılığın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kişi başı reel gelirden ortaya çıkan bu karşılıklı etkileşim, küreselleşme olgusunun bir uzantısı olduğu söylenebilir. Analizde kullanılan değişkenlerin ve modelin yatay kesit bağımlılık içermesi, yatay kesit bağımlılığı dikkate alan birim kök testlerinin ve eşbütünleşme testlerinin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Modelde kapsamında hesaplanacak olan eğim katsayılarının homojen olup olmadığını test etmek amacıyla Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen delta testleri (Δ^c ve Δ_{adj}^c) kullanılmış; modeldeki eğim katsayılarının homojen olduğu görüşü her iki testte de güçlü bir biçimde reddedilmiştir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılık ve Katsayı Homojenliği Test Sonuçları

CD testleri	co	ren	gdp	model
CD_{LM1}	24,174 (0,007)	25,583 (0,004)	21,031 (0,021)	35,127 (0,000)
CD_{LM2}	3,169 (0,001)	3,485 (0,000)	21,031 (0,007)	35,127 (0,000)
Δ^c	12,332 (0,000)		Δ_{adj}^c	13,568 (0,000)

Not: Parantez içindeki değerler, olasılık değerleridir.

3.2.2. Durağanlık Analizi Sonuçları

Smith vd. (2004) testi, yöntemsel olarak Im vd. (2003) tarafından geliştirilen birim kök testine dayanmaktadır ve yatay kesit bağımlılık bootstap yaklaşımı ile modellenmektedir ve t istatistikleri bireysel ADF istatistiklerinin ortalaması ile elde edilmektedir (4 numaralı denklem). Standartlaştırılmış t istatistiği ise 5 numaralı denklemde gösterildiği gibi elde edilmektedir.

$$t^* = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i \quad (4)$$

$$\bar{t}_s = \frac{\sqrt{N} \{ \bar{t} - E(t_i) \}}{\sqrt{Var(t_i)}} \quad (5)$$

Test kapsamında sınanan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Birim kök vardır.

H_1 : Birim Kök Yoktur.

Tablo 4'te görüldüğü üzere tüm değişkenlerin yalnızca sabitli ve hem trend hem de sabitli modelde birim kök içerdiği hipotezi güçlü bir biçimde kabul edilmektedir. Bu bağlamda ilgili değişkenlerde muhtemel bir şokun etkisi kalıcı olmaktadır ve seriler kendiliğinden denge değerlerine dönememektedir. Değişkenlerin birinci farkları alındığında ise farklı olasılık seviyelerinde durağan hale gelmektedir.

Tablo 4: Smith vd. Bootstrap Panel Birim Kök Test Sonuçları

Model	Düzye		1. Fark	
	Trend ve Sabit	Sabit	Trend ve Sabit	Sabit
Değişkenler	IPS İstatistiği	IPS İstatistiği	IPS İstatistiği	IPS İstatistiği
co	-2,041 (0,587)	-0,350 (0,983)	-3,075 (0,028)	-2,404 (0,026)
ren	-1,159 (0,989)	-0,112 (0,943)	-3,549 (0,004)	-3,007 (0,001)
gdp	-1,924 (0,628)	-2,966 (0,048)	-3,259 (0,040)	-2,588 (0,018)

Not: Gecikme uzunluğu 2 olarak alınmış olup olasılık değerleri 10000 bootstrap dağılımından elde edilmiş ve parantez içinde gösterilmiştir.

3.2.3. Eşbütünleşme Test Sonuçları

Çalışmada; değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin varlığını test etmeye yönelik olarak Durbin-Hausman eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Testin uygulanmasından bağımlı değişkenin durağan olmaması zorunlu olup, açıklayıcı değişkenlerden bazıları durağan olabilmektedir. Ayrıca, bu test, yatay kesit bağımlılığı dikkate almakta olup, hesaplanacak eğim katsayılarının hem homojen olduğu hem de heterojen olduğu durumlarda kullanılabilir (Westerlund, 2008: 196-199). Katsayıların heterojen olması durumunda dikkate alınan grup istatistiği ise 6 numaralı denklemdeki gibi hesaplanmakta olup, sınanan hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$DH_g = \sum_{i=1}^n S_i^0 (\hat{\phi}_i^0 - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{i=2}^T \hat{e}_{i-1}^2 \quad (6)$$

H_0 : Bütün birimler için eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Bazı birimler için eşbütünleşme vardır

Durbin-Hausman testi kapsamında heterojen eğim katsayılarının varlığı görüşüne dayanan dh_g istatistiği dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda modelde yer alan bazı birimler arasında eşbütünleşmenin varlığı görüşü dh_g istatistiğine göre %10 anlamlılık düzeyinde kabul edilmektedir. Bu sonuca göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, yani uzun dönemde bir birlikte hareketin söz konusu olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 5: Panelde Yer Alan Ülkeler için Durbin-Hausman Eşbütünleşme Test Sonucu

Test	İstatistik	Olasılık Değeri
dh_g	-1,524	0,064

3.2.4. Uzun Dönemli Katsayılar

Uzun dönemli katsayıların hesaplanmasında, yatay kesit bağımlılığı ve heterojen eğitim katsayıları hesaplanmasına olanak sağlayan AMG (Arttırılmış Ortalama Grup tahmincisi, Augmented Mean Group estimator (Eberhardt & Bond, 2009; Eberhardt & Teal, 2010,2011)) yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca AMG yöntemi kapsamında değişkenlerin eşbütünlük derecelerinin aynı olması şartı bulunmamakta, içsellik bulunması durumunda dahi tutarlı ortak veya heterojen katsayılar tahminine olanak sağlamaktadır. Tablo 6’da yer alan sonuçlara göre modelde yer alan ülkeler AMG tahmincisi ile yapılmış uzun dönemli katsayı tahmin sonuçlarına göre yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi, kişi başı milli gelir ve karbon emisyonu arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda yenilenebilir elektrik üretiminde yaşanacak bir artışın panelde yer alan ülkelerde karbon emisyonunu azaltması beklenebilir. Diğer taraftan kişi başı milli gelirden bir artışın panelde yer alan ülkelerde karbon emisyonunu artırması beklenebilir.

Tablo 6 :Uzun Dönemli Katsayı Tahmin Sonuçları

	Açıklayıcı Değişkenler	Katsayılar	t-istatistiği	Olasılık Değeri
Panel	ren	-0,079	-2,53	0,011
	gdp	0,976	4,04	0,000
	sabit	-23,516	-3,34	0,001
Wald İstatistiği			24,440	0,000
Brezilya	ren	0,014	0,10	0,919
	gdp	0,797	1,41	0,160
	sabit	-22,096	-0,168	0,093
Kanada	ren	-0,037	-3,13	0,002
	gdp	1,379	5,14	0,000
	sabit	-32,283	-4,31	0,000
Çin	ren	-0,066	-1,68	0,094
	gdp	1,669	5,56	0,000
	sabit	-44,242	-5,70	0,000
Rusya	ren	-0,047	-3,12	0,002
	gdp	0,703	14,71	0,000
	sabit	-16,049	-13,63	0,000
ABD	ren	-0,159	-10,47	0,000
	gdp	0,329	3,99	0,000
	sabit	-2,909	-1,08	0,282

Tablo 6’da aynı zamanda ülke bazlı sonuçlar da yer almaktadır. Buna göre Kanada, Çin, Rusya ve ABD’de yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi, kişi başı milli gelir ve karbon emisyonu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre yenilenebilir elektrik enerjisi üretiminde yaşanacak artışın karbon emisyonunu azaltması beklenebilir. Diğer taraftan kişi başı milli gelirden yaşanacak bir

artışın karbon emisyonunu artırması beklenebilir. Ülke bazlı sonuçlara göre Brezilya’da yenilenebilir elektrik enerjisi üretimi, kişi başı milli gelir ve karbon emisyonu arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır.

4. Sonuç

Bu çalışmada, yenilenebilir enerji üretiminde dünya sıralamasında ilk beş içinde yer alan ülkeler için çevre kirliliği, yenilenebilir enerji üretimi ve gelir arasındaki uzun dönemli ilişkileri, yatay kesit bağımlılığı dikkate alan dinamik panel veri yöntemleri kullanılarak 1992-2013 dönemi için incelenmiştir. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmından elde edilen genel sonuçları, aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

i) Tüm değişkenler ve model için yatay kesit bağımlılık söz konusudur. Çevre kirliliği, yenilenebilir enerji üretimi ve kişi başı reel gelir değişkenleri ülkeler arasında etkileşim içerisindedir. Bir ülke ortaya çıkan bir gelişme diğer ülkeleri de etkilemektedir.

ii) Tüm değişkenler fark durağandır ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur. Yenilenebilir enerji üretimi, çevre kirliliği üzerinde negatif bir etkiye ve kişi başı gelir, çevre kirliliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Yenilenebilir enerji üretiminin, karbon emisyonu üzerinde negatif etkiye sahip olması; Bölük ve Mert (2015) ile Bento ve Moutinho (2016)’ un ulaştığı sonuçları destekler niteliktedir. Bu bağlamda ilgili ülkelerin enerji üretim politikalarının, yenilenebilir enerji üretimini hidro kaynaklar olmaksızın teşvik edecek şekilde oluşturulması karbon salınımının kontrolü ve azaltılmasının yanı sıra temiz su kaynaklarının korunması adına kritik öneme sahiptir. Bu husus yalnızca analize konu ülkeler için değil tüm ülkeler için sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma noktasında önemlidir.

Stockholm konferansından bu yana çevre ve iktisadi büyüme ilişkisi konusunda süre gelen tartışmalar; son yıllarda karbon temelli enerji kaynaklarının geleceğinin sorgulanır hale gelmesi, çevre bilinci artışına bağlı olarak karbon salınım miktarının azaltılması hedefine bağlı olarak, yenilenebilir enerji üretiminin enerji arz politikalarının odak noktasına yerleşmesiyle yeni bir boyuta taşınmıştır. Karbon salınımına bağlı olarak çevre kirliliğinin “geri döndürülemez” nokta olarak adlandırılan kritik seviyelere yaklaşmış olması, çevre kirliliği ile mücadeleyi destekleyecek bir enerji arz politikası oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca doğal yaşam döngüsünün devamı için sürdürülebilir temiz su arzı adına, hidro kaynakların enerji üretiminde kullanılması da bir diğer tartışma alanı olmuştur. Afrika kıtasının kimi bölgelerinde kabileler arasında su için savaşların yaşanması, enerji üretimi konusunda en düşük potansiyele sahip kaynağın hidro kaynaklar olduğu gibi etkenler göz önünde bulundurulduğunda, hidro kaynakların doğal yaşam döngüsünün devamı için kullanılması hususu salt analizde ele alınan ülkeler adına değil tüm dünya adına önem arz etmektedir. Gerek çevre kirliliği ile mücadele, gerek sürdürülebilir temiz su arzı adına hidro kaynaklar olmaksızın yenilenebilir enerji üretimi, Stockholm konferansı ile beraber başlayan çevre ile uyumlu iktisadi büyüme modellerinin tesisi sürecinin başarıya ulaşması noktasında tüm ülkeler için büyük bir öneme sahiptir.

İlgili ülkelerde iktisadi büyümenin karbon emisyonu üzerinde pozitif etkiye sahip olması, ilgili ülkelerin çevreyi kirletmek pahasına iktisadi büyümeyi gerçekleştirdiği konusunda fikir vermektedir. Bu durum Birleşmiş Milletler tarafından 1996 yılında yayınlanan İnsani Kalkınma Raporu’nda (United Nations, 1996) “Geleceksiz Büyüme” olarak tanımlanan iktisadi büyüme sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda ilgili ülkeler açısından iktisadi büyüme politikalarının çevre

koruma politikaları ile uyumlulaştırılması, karbon emisyonunun kontrol edilmesi ve azaltılması adına önemlidir.

Son olarak; Paris İklim Sözleşmesi'nin önemli taraflarından birisi olan Amerika Birleşik Devletleri'nin anlaşmadan 2017 yılı itibariyle çıkacağını açıklamış olması, küresel ısınma ile mücadele için karbon emisyonunun azaltılması konusunda bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle araştırmanın gelecekte yapılacak çalışmalarda bu kırılmayı da dikkate alarak genişletilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Apergis, N., Payne, E. J., Menyah, K., Wolde-Rufael, Y. (2010). On the Casual Dynamics Between Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth. *Ecological Economics*, 69: 2255-2260.
- Bento, J. P. C., Moutinho, V. (2016). Co2 Emissions, Non-Renewable and Renewable Electricity Production, Economic Growth, and International Trade in Italy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 55: 142-155.
- Bilgili, F., Koçak, E., Bulut, Ü. (2016). The Dynamic Impact of Renewable Energy Consumption on Co2 Emissions: A Revisited Environmental Kuznets Curve Approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54: 838-845.
- Bölük, G., Mert, M. (2014). Fossil & Renewable Energy Consumption, GHG's (Greenhouse Gasses and Economic Growth: Evidence from a Panel of EU (European Union) Countries. *Energy*, 74: 439-446.
- Bölük, G., Mert, M. (2015). The Renewable Energy, Growth and Environmental Kuznets Curve in Turkey: An ARDL Approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52: 587-595.
- Breusch, P. S.; Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and It's Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 11(7); 239-253.
- Brutland G. H. (1987). Our Common Future. *Report of the World Commission on Environment and Development*: 41.
- Eberhardt, M., Bond, S. (2009) "Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. MPRA Paper 17692, University Library of Munich. <http://mpra.ub.unimuenchen.de/17692.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.12.2015).
- Eberhardt, M., Teal F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. Discussion Paper 515, Department of Economics, University of Oxford. <http://www.economics.ox.ac.uk/research/WP/pdf/paper515.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.12.2015).
- Eberhardt, M., Teal F. (2011). Econometrics for Grumblers: A New Look at the Literature on Crosscountry Growth Empirics. *Journal of Economic Surveys*, 25; 109-155.
- Eurostat (2015). Renewable Energy Statistics. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Renewable_energy_statistics (Erişim Tarihi: 29.03.2016).
- Farhani, S., Shahbaz, M. (2014). What Role of Renewable and Non-Renewable Electricity Consumption and Output is Needed to Initially Mitigate Co2 Emissions in MENA Region. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40: 80-90.
- Global Energy Statistical Yearbook (2015). Electricity Domestic Consumption. <https://yearbook.enerdata.net/electricity-domestic-consumption-data-by-region.html> (Erişim Tarihi: 29.03.2016).
- Im, Kyung So,; Pesaran, M. Hasheem,; Shin, Yongcheol (2003). Testing for Unit Roots in Heterogenous Panels. *Journal of Econometrics*, 115; 53-74.
- Jacobsson, S., Bergek, A., Finon D., Lauber V., Mitchell, C., Toke D., Verbruggen, A. (2009). EU Renewable Energy Support Policy: Faith or Facts? <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:222137/FULLTEXT01.pdf> (Erişim Tarihi: 29.03.2016).
- Jaforullah, M., King, A. (2015). Does Use of Renewable Energy Sources Mitigate Co2 Emissions? A Reassessment of the US Evidence. *Energy Economics*, 49: 711-717.
- La Vina, Antonio G. M., Hoff, Gretchen and DeRose, Anne Marie (2002). The Successes and Failures of Johannesburg: A Story of Many Summits. *World Resources Institute* 1-24. http://pdf.wri.org/wssd_joburg_english.pdf (Erişim Tarihi: 02.06.2014).
- Menyah, K., Rufael-Wolde, Y. (2010). Co2 Emissions, Nuclear Energy, Renewable Energy and Economic Growth in the US. *Energy Policy*, 38: 2911-2915.
- Özerkmen, N. (2002). İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42(1-2): 167-185.
- Pesaran, M. Hashem (2004). General Diagnostic Tests for Cross-Section Dependence in Panels. *Journal of Applied Econometrics*, 20, 264-309.
- Pesaran, M. Hashem; Ullah, Aman; Yamagata, Takashi (2008). A Bias-Adjusted LM Test for Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, 11; 105-127.
- Rogner, H. H. (2000). Energy Resources. *Energy and Challenge of Sustainability*,; 166.
- Shafiei, S., Salim, R. A. (2014). Non-Renewable and Renewable Energy Consumption and Co2 Emissions in OECD Countries: A Comparative Analysis. *Energy Policy*, 66: 547-556.

- Smith, L. Vanessa; Leybourne, Stephen; Kim, Tae-Hwan; Newbold, Paul (2004). More Powerful Panel Data Unit Root Tests with an Application to Mean Reversion in Real Exchange Rates. *Journal of Applied Econometrics*, 19; 147-170.
- United Nations (1996). Human Development Report http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/257/hdr_1996_en_complete_nostats.pdf (Erişim Tarihi: 10.04.2016).
- United Nations Framework Convention on Climate Changes, (2012). Kyoto Protocol. http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php (Erişim Tarihi: 05.06.2014).
- United States Energy Information Administration (2015). <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/IEDIndex3.cfm> (Erişim Tarihi: 15.12.2015)
- U.S. Energy Information Administration (2015). Electricity. <https://www.eia.gov/electricity/data.cfm> (Erişim Tarihi: 10.12.2015).
- Westerlund, Joakim (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effects. *Journal of Applied Econometrics*, 23; 193-233.

Faiz Oranı Paritesi ve Etkin Piyasa Hipotezinin Gelişen Piyasa Ekonomileri İçin Test Edilmesi*

Faruk Mike¹

Faiz Oranı Paritesi ve Etkin Piyasa Hipotezinin Gelişen Piyasa Ekonomileri İçin Test Edilmesi

Öz

Bu çalışmada faiz oranı paritesi ve etkin piyasa hipotezinin uzun dönemli geçerlilikleri 14 gelişen piyasa ekonomisi için 2003Q1-2015Q4 çeyreklik dönemler itibarıyla test edilmektedir. Güvencesiz versiyonunun ele alındığı faiz oranı paritesi modeli için zaman serisi ve panel veri analizlerine yer verilmektedir. Yarı-güçlü versiyonun ele alındığı etkin piyasa hipotezi için ise zaman serisi analizine yer verilmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular, faiz oranı ve döviz kuru ilişkisini gösteren ve varlık piyasası koşullarını yansıtan faiz paritesi ile piyasa etkinliğinin genel olarak sağlanamadığına yöneliktir. Buna göre küresel finansal piyasalarda yaşanan olumsuzluklar, gelişen piyasa ekonomilerinin makroekonomik politikalarında meydana getirdiği değişiklikler nedeniyle, döviz kurlarının öngörülebilirliğinin azalmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenceli Faiz Oranı Paritesi, Güvencesiz Faiz Oranı Paritesi, Etkin Piyasa Hipotezi, Gelişen Piyasa Ekonomileri

Testing the Interest Rate Parity and Efficient Market Hypothesis for Emerging Market Economies

Abstract

In this study, the long-run validity of the interest rate parity and efficient market hypothesis is tested for quarterly periods 2003Q1-2015Q4 for 14 emerging market economies. Time series and panel data analysis were applied for the interest rate parity model which uncovered version was used. And time series analysis were applied for the efficient market hypothesis which semi-strong form was used. Findings from the current study showed us that interest rate parity, that explaining the relationship between interest rate and exchange rate and reflect the asset market conditions, and efficient market hypothesis does not hold for these countries. This leads to reduction in the foreseeability of exchange rates due to the negative effects of global financial markets that changes in macroeconomic policies of emerging market economies.

Keywords: Covered Interest Rate Parity, Uncovered Interest Rate Parity, Efficient Market Hypothesis, Emerging Markets

1. Giriş

Uluslararası finansal sermayenin küresel ölçekte serbest bir şekilde hareket edebilmesi, finansal piyasaların entegrasyon seviyesindeki artışlar sayesinde mümkün olabilmektedir. Günümüzde küresel yatırımcı olarak adlandırabilecek ekonomik karar birimlerinin, piyasalar arasında oluşabilecek kar fırsatı durumunda işlemlerini hızlı ve anlık olarak gerçekleştirebilmeleri bu gelişimin bir sonucudur. Bu durum finansal piyasaların önemini yatırımcılar ve ekonomi politikası yapımcıları için her geçen gün arttırmaktadır.

Küresel piyasalarda faaliyet gösteren karar birimlerinin yatırım kararları verirken göz önünde bulundurdıkları en önemli kriter “risk-getiri” ilişkisidir. Bilindiği üzere risk ile getiri arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Yatırımcılar portföy tercihlerini yerli ve yabancı menkul varlıkların olası getirileri arasındaki karşılaştırmalar ile belirlemektedir. Bu anlamda yurtiçi faiz oranının yurtdışı faiz oranından daha yüksek olması yerli varlıkları, tersi durum ise yabancı varlıkları ön plana çıkarmaktadır. Ancak yabancı para birimine bağlı bir varlığa yatırım yapmaya

* Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda tamamlanan “Gelişen Piyasa Ekonomilerinde Uluslararası Parite Koşulları ve Piyasa Etkinliği” isimli doktora tezinden türetilmiştir. Katkılarından dolayı danışmanım Prof. Dr. Murat DOĞANLAR’a teşekkür ederim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, farukmike@hakkari.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9194-1679>

karar verildiğinde, döviz kurunun gelecekte değer kaybına yönelik muhtemel bir döviz risk ile karşılaşılabilir (Ingham, 2004: 173).

Genel olarak yatırımcıların risksiz varlıkları riskli olanlara tercih ettiği kabul edilmektedir. Ancak bu durum ekonomik karar birimlerinin her zaman risk primi talep ettikleri anlamına gelmemektedir. Hiçbir karşılık beklemeden riskli varlıklara yönelen ve hatta risk taşıyan varlıklara ayrıcalık tanıyan karar birimlerinin yer aldığı örnekler de bulunmaktadır. Yatırımcı profili bu anlamda üç kısma ayrılmaktadır: Risk almaktan kaçınanlar, risk almaktan kaçınmayanlar ve riske karşı duyarsız olanlar (Copeland, 2005: 86-87).

Finansal varlıkların getirisi olan faiz ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi açıklayan faiz oranı paritesi ve finans piyasalarının etkinlik dereceleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak faiz oranı paritesi ve temel versiyonları olan güvenceli ve güvencesiz faiz paritesine değinilecektir. Güvencesiz faiz paritesi kapsamında risk priminin önemi açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci olarak piyasa etkinliği teorisi ve dereceleri açıklanacaktır. Etkin bir piyasa için gerekli olan iki temel varsayım üzerinde durulacaktır. Üçüncü olarak güvenceli-güvencesiz faiz paritesi ve etkin piyasa hipotezine yönelik literatür taramasına yer verilecektir. Dördüncü olarak ekonometrik analiz için gerekli veri seti ve metodoloji tanıtılacak ve elde edilen uygulama sonuçları açıklanacaktır. Son olarak ise faiz paritesi ve piyasa etkinliği hipotezinin çalışmaya dahil edilen ülkeler için geçerliliğinin açıklanacağı sonuç ve değerlendirme kısmına yer verilecektir.

2. Faiz Oranı Paritesi Teorisi

Faiz oranı paritesi, farklı piyasalarda yer alan finansal varlıkların getirileri arasındaki ilişkiyi açıklayan önemli bir yaklaşımdır (Melvin ve Norrbin, 2013: 115). En genel ifadeyle, uluslararası finansal piyasalar arasında farklı para birimi ile fiyatlandırılmış benzer menkul varlıkların aynı getiriye sahip olması gerekliliğini ifade eder (Krugman ve Obstfeld, 2009: 336). Temel olarak iki kısımda incelenmektedir: Güvenceli ve güvencesiz faiz paritesi.

2.1. Güvenceli Faiz Paritesi

Güvenceli faiz paritesi, döviz kurlarında meydana gelebilecek ani şokların beklenmedik kayıplara yol açmaması için, gelecekte elde edilmesi beklenen döviz kazançlarının vadeli döviz sözleşmesi vasıtasıyla cari dönem itibarıyla satılması işlemidir. Güvenceli faiz paritesi yatırımcıları bir yandan döviz kuru riskinin yaratacağı kayıplara karşı korumaktayken, diğer yandan faiz farklılıklarından kaynaklanan avantajı elde etmek için faydalı bir yol sağlamaktadır (Gerber, 2014: 219-220).

Vadeli döviz sözleşmeleri, yatırımcıların vadeli döviz piyasalarında başvurdukları bir uygulamadır. Bu sözleşmeler, belirlenen vadede yabancı paranın yerli paraya dönüştürüleceği döviz kurunu açık bir şekilde gösteren ve işlemlerin yürütüldüğü dönemdeki döviz kurları (spot kur) ile aynı olmayan geleceğe yönelik anlaşmaları kapsamaktadır (Copeland, 2005: 90).

Güvenceli faiz paritesine göre, riskten kaçınan bir yatırımcının finansal piyasa yatırımlarına yönelik olarak iki alternatifinin bulunduğu söylenebilir (Melvin ve Norrbin, 2013: 115; Gandolfo, 2002: 43):

(i) Yatırımlarını yurtiçi faiz oranı ile değerlendiren yatırımcılar, belirlenen vade sonunda yatırılan her bir yerli para birimi için $(1+R)$ gelir elde edeceklerdir.

(ii) Yatırımlarını yurtdışı faiz oranı ile değerlendirmek isteyen yatırımcılar ise döviz kuru riskini göz önünde bulunduracaktır. Bir birim yerli para birimi karşılığında $(1/S)$ birim döviz elde

edecek yatırımcı, belirlenen vade sonunda $(1+R^*)(1/S)$ miktar yabancı gelir elde edecektir. Bununla birlikte döviz kurunun gelecek değerinin kesin olarak bilinmemesi nedeniyle oluşacak döviz kuru belirsizliğini ortadan kaldırmak için vadeli sözleşmelerin kullanılması durumunda vade sonunda $(1+R^*)(F/S)$ miktar yerli para elde edecektir.

Bu bilgilerden hareketle aşağıda yer alan eşitliğin sağlanması durumunda yatırımcılar yerli ve yabancı piyasalar arasında farksız olacaktır:

$$(1 + R) = \frac{F}{S}(1 + R^*)$$

R yurtiçi piyasadaki faiz oranını, R^* yurtdışı piyasadaki faiz oranını, F vadeli döviz kuru ve S spot döviz kuru göstermektedir. Eşitliğin sağlanmış olması piyasalar arasında hiçbir arbitraj fırsatının bulunmadığını işaret etmektedir (Sarno ve Taylor, 2002: 6). Ancak piyasalar arasında yaşanacak farklılaşma yatırımcılara kar fırsatı sağlayarak, yatırım kararlarının değişmesine neden olabilmektedir. Vadeli kurun, spot kurdan daha yüksek olması (yani $F > S$), yerli para biriminin değer kaybedeceği beklentisine ve iskontolu satılacağına işaret edecektir. Aksine vadeli kurun spot kurdan düşük olması (yani $F < S$) ise, yerli para biriminin değer kazanacağı ve primli satılacağına ifade etmektedir (Gerber, 2014: 220).

$$1. \text{koşul: } (1 + R) > \frac{F}{S}(1 + R^*)$$

$$2. \text{koşul: } (1 + R) < \frac{F}{S}(1 + R^*)$$

Buna göre yatırımcı, 1. koşulda sermayesini yurtiçi faiz oranına, 2. koşulda ise sermayesini yurtdışı faiz oranına yönelik menkul varlıklara yatırmayı tercih edecektir (Levi, 2009: 114; Husted ve Melvin, 2013, s. 256).

Güvenceli faiz paritesi bir diğer şekilde aşağıdaki eşitlik yardımıyla gösterilebilmektedir²:

$$R - R^* = \frac{F - S}{S} \quad \text{veya} \quad R = R^* + \frac{F - S}{S}$$

Bu eşitlik, faiz oranı farklılıklarının vadeli kur marjına (prim/iskonto) eşit olduğu veya yurtiçi faiz oranının, yurtdışı faiz oranı ve vadeli kur marjının toplamına eşit olduğunu ifade etmektedir (Gandolfo, 2002: 45).

2.2. Güvencesiz Faiz Paritesi

Güvencesiz faiz paritesi, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki bir farkın, döviz kurunun gelecek değerindeki "beklenen" değişime eşit olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun anlamı cari spot kurun, gelecekte beklenen döviz kuru ile yurtiçi ve yurtdışı faiz oranlarına bağlı olmasıdır. Bu üç değişkenin herhangi birinde yaşanacak beklenmedik bir değişim, spot kurun yeniden düzenlenmesini beraberinde getirecektir (Visser, 2004: 10-12).

Güvencesiz faiz paritesinde vadeli döviz sözleşmelerinin kullanılması söz konusu değildir. Temelinde yabancı para birimine dayalı varlıklardan elde edilecek gelirlerin, gelecek bir tarihte "beklenen spot döviz kurunun" kullanılması ile yerli para birimine dönüştürülmesi düşüncesi yer

² $(1 + R) = \frac{F}{S}(1 + R^*)$ eşitliğinin her iki tarafı $(1+R^*)$ ile bölünür ve 1 çıkarılırsa $\frac{(R-R^*)}{(1+R^*)} = \frac{F-S}{S}$ eşitliği elde edilir. Bu eşitlik "mutlak faiz oranı paritesi" koşulu olarak bilinmektedir. Eşitliğin sol tarafında yer alan ifadenin paydasının daima 1'e eşit olduğu hesaba katıldığında "güvenceli faiz oranı paritesi" koşulu elde edilmektedir (Melvin ve Norrbinn, 2013: 115).

almaktadır. Ancak gelecekte beklenen spot kurun tam olarak bilinmemesi, yatırımcıları döviz kuru riski ile karşı karşıya bırakabilmektedir (Pugel, 2016: 417).

Yatırımcılar, döviz kurlarının gelecekte izleyeceği yollar ile ilgili tam bir bilgiye sahip olmaları veya belirsizlik durumunda, riske karşı duyarsız (risk neutral) olacaklardır. Bunun anlamı sermaye sahiplerinin sadece yatırımlarının beklenen getirisi ile ilgilendikleri, buna karşın risk ile ilgilenmedikleridir (McDonald, 2007: 17).

Güvenceli faiz paritesinde olduğu gibi güvencesiz faiz paritesinde de yatırımcıların finansal piyasa yatırımlarına yönelik olarak iki alternatifinin bulunduğu söylenebilir (Copeland, 2005: 85-86):

(i) Yatırımlarını yurtiçi faiz oranı ile değerlendiren yatırımcılar, belirlenen vade sonunda yatırılan her bir yerli para birimi için $(1+R)$ gelir elde edeceklerdir.

(ii) Yatırımlarını yurtdışı faiz oranı ile değerlendirmek isteyen yatırımcılar ise bir birim yerli para birimi karşılığında $(1/S)$ birim döviz ve belirlenen vade sonunda $(1+R^*)(1/S)$ miktar yabancı gelir elde edeceklerdir. Vade sonunda döviz gelirlerini ulusal para birimine dönüştürdüğünde, mevcut dönemdeki döviz kurundan hareket edecek ve yatırım öncesinde planladığı beklenen döviz kuru ile $(1+R^*)(S^E/S)$ miktar yerli para elde edecektir.

Bu bilgilerden hareketle, aşağıda yer alan eşitliğin sağlanması durumunda yatırımcılar sermayesini yurtiçi veya yurtdışı piyasalar arasında kullanma anlamında farksız olacaklardır (Gandolfo, 2002: 46):

$$(1 + R) = \frac{S^E}{S} (1 + R^*)$$

R yurtiçi faiz oranı, R^* yurtdışı faiz oranı, S spot kur ve S^E beklenen döviz kuru ifade etmektedir. Güvencesiz faiz paritesi bir diğer şekilde aşağıdaki eşitlik yardımıyla gösterilebilmektedir³:

$$R - R^* = \frac{S^E - S}{S} \quad \text{veya} \quad R = R^* + \frac{S^E - S}{S}$$

Bu eşitlik, beklentiler sabitken, yurtiçi faiz oranında bir artış yaşanması durumunda, döviz kurunun beklenen değerinde bir azalma eğiliminin gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Bu durumda ulusal para değer kazanırken yabancı para değer kaybedecektir. Diğer taraftan, güvencesiz faiz paritesi, yatırımcıların, nispeten daha düşük (yüksek) faiz oranına sahip ülkelerin para biriminin değerinde artış (azalma) yaşanacağı beklentisine sahip olduklarını ifade etmektedir (Husted ve Melvin, 2013: 292).

3. Güvencesiz Faiz Paritesi ve Risk Primi

Güvencesiz faiz paritesi, deterministik beklentiler ve yatırımcıların riske karşı duyarsızlığı olmak üzere iki güçlü varsayıma dayanmaktadır. Ancak piyasalarda çoğunlukla döviz kurunun gelecek değeri hakkında bir belirsizlik ve riskten kaçınan yatırımcı profilleri bulunmaktadır. Bu durum bir risk katsayısının veya "risk priminin" hesaba katılması gerekliliğini karşımıza çıkarmaktadır (Gandolfo, 2002: 47).

³ $(1 + R) = \frac{S^E}{S} (1 + R^*)$ eşitliğinin her iki tarafı $(1+R)$ ile bölünür ve 1 çıkarılırsa $\frac{R-R^*}{1+R^*} = \frac{S^E-S}{S}$ eşitliği elde edilir. Eşitliğin sol tarafında yer alan ifadenin paydasının daima 1'e eşit olduğu hesaba katıldığında "güvencesiz faiz oranı paritesi" koşulu elde edilmektedir (Gandolfo, 2002: 46).

Risk primi, genel olarak, yerli yatırımcıların yabancı menkul varlık sahibi olmaları durumunda karşılaştıkları ilave riski tanzim etmek için göz önünde bulundurdıkları önemli bir katsayı olarak ifade edilebilir. İlave risk, güvencesiz faiz paritesine risk priminin dâhil edilmesiyle giderilebilir (Salvatore, 2013: 483).

$$R = R^* + \frac{S^E - S}{S} + RP$$

Burada RP, risk katsayısı veya risk primidir ve denklemde yer alan diğer değişkenler gibi oransal olarak ifade edilmektedir (Gandolfo, 2002: 47). Güvencesiz faiz paritesi, yerli ve yabancı varlıkların tam ikame edilebilirliği varsayımında geçerli olmaktadır. Bu durumda döviz piyasasındaki denge, yurtiçi faiz oranının, yabancı varlıkların yerli para birimi cinsinden beklenen kazançları ile risk priminin toplamına eşit olması ile gerçekleşecektir (Krugman ve Obstfeld, 2009: 479).

Risk primi, farklı para birimlerine bağlı varlıklar üzerindeki beklenen getiriler arasındaki farklılık veya gelecekte beklenen spot kur ve cari vadeli kur arasındaki farklılık ile ölçülebilir. Risk priminin sıfıra eşit olması, yurtiçi ve yurtdışı varlıklar arasındaki beklenen kazançların eşit olduğunu ifade etmektedir. Ancak risk priminin pozitif bir değer alıyor olması, yurtdışı varlıkların daha az cazibeye sahip olduğunu göstermektedir (Visser, 2004: 28-30).

Risk primli güvencesiz faiz paritesi modeli, kısa dönem döviz kuru hareketlerine temel bir teorik model sağlamaktadır. Modelin kendisi mantıksal olarak tutarlıdır ve modelin temel tahminleri genel olarak gerçeklikle uyumludur. Fakat istatistiki testler bu modelin dışında reel dünyada döviz kuru davranışlarını etkileyen çok daha fazla faktörün olduğunu göstermektedir (Husted ve Melvin, 2013: 296).

4. Faiz Paritesinden Sapmaların Nedenleri

Faiz oranı paritesi, uluslararası finansal piyasalarda işlem gören menkul kıymetler için kesin bir mekanizmayı ifade etmektedir. Ancak faiz paritesinin geçerliliğini engelleyebilecek bazı faktörler bulunmaktadır: (i) Döviz kurlarının gelecekte oluşacak değerinin cari dönem itibarıyla bilinmemesi durumunu ifade eden *döviz kuru riski*. (ii) Finansal varlıkların alım satımı arasında meydana gelebilecek *işlem maliyetlerinin varlığı*. (iii) Ülkeler arasında uygulanan *vergi politikalarındaki farklılıklar*. (iv) Hükümetlerin sermaye hareketleri üzerinde yapmayı planladıkları düzenlemeleri ifade eden *hükümet kontrolleri*. (v) Ülkelerin rejimlerinde yaşanabilecek değişikliklerin ortaya çıkarabileceği *politik risk*. (vi) Yerli ve yabancı menkul varlıklar arasındaki *likidite farklılıkları*. (vii) Teknik aksaklıklar nedeniyle faiz oranı ve döviz kuru verilerinin aynı zaman aralığında derlenememesi sonucu oluşabilecek yanıltıcı kar veya zarar arbitraj olanakları (Pugel, 2016: 405-406; Melvin ve Norrbin, 2013: 118-119; Levi, 2009: 134-139; Dunn ve Mutti, 2000: 356).

5. Etkin Piyasa Hipotezi

Etkin piyasa hipotezi 1970'li yılların başlarında Eugene Fama tarafından literatüre kazandırılan bir yaklaşımdır (Kallianiotis, 2013: 98). En genel ifadeyle, fiyatların piyasada yer alan mevcut bilgileri daima tam olarak yansıttığı fikrine dayanmaktadır. Buna göre ideal bir piyasada firmalar üretim-yatırım kararları verebilmekte ve yatırımcılar ise firmaların faaliyetlerini temsil eden varlıklar arasında etkin bir seçim yapabilmektedir (Fama, 1970: 383).

Etkin bir spekülasyon piyasada, fiyatların piyasa katılımcılarına mevcut bilgileri tamamen yansıtması, yatırımcılar için spekülasyon vasıtasıyla aşırı kar elde edebilme imkanını ortadan kaldır-

maktadır. İki temel varsayıma dayanmaktadır: (i) Döviz piyasası katılımcıları rasyonel beklentilere sahiptir. (ii) Döviz piyasası katılımcıları riske karşı duyarsızdır. Bu hipotez ayrıca risk kavramını kapsamına alarak genişletilebilir. Böyle bir durumda etkin piyasa hipotezi, bir denge kazanç ve rasyonel beklentiler modeli halini almaktadır (Sarno ve Taylor, 2002: 5).

Etkin piyasa yaklaşımı, döviz piyasasında spot ve vadeli döviz kurlarının yeni bilgiler karşısında hızlı bir şekilde uyarlanabildiğini ifade etmektedir. Buna göre vadeli döviz kuru gelecekte beklenen spot kurdan sadece risk primi kadar farklılaşmaktadır. Ancak piyasaların etkin olmaması durumunda fiyatlar yeni bilgiye hızlı bir şekilde uyarlanamamakta ve bilgi sahibi olan yatırımcılar için döviz kuru ticaretinden kar elde etme fırsatı ortaya çıkmaktadır (Melvin ve Norrbın, 2013: 159).

Etkin bir döviz piyasasında güvenceli ve güvencesiz faiz pariteleri geçerlidir (Gandolfo, 2002: 48). Buradan hareketle etkin piyasa hipotezi aşağıdaki eşitlik ile ifade edilebilir:

$$\frac{F - S}{S} = \frac{S^E - S}{S} \text{ ise } F = S^E \text{ dir.}$$

Buna göre, karar birimlerinin rasyonel beklentilere sahip olduğu ve risk priminin bulunmadığı etkin bir piyasada vadeli döviz kuru, gelecekte beklenen spot kuru en iyi belirleyicisi durumundadır. Risk priminin bulunması durumunda ise aşağıdaki eşitlik doğru bir tahminci durumundadır:

$$F = S^E + RP$$

Buna göre vadeli kur, risk priminin varlığı nedeniyle, sistematik olarak gelecekte beklenen spot kuru altında veya üzerinde tahmin edilebilmektedir. Yabancı para birimi üzerinde pozitif (negatif) bir risk priminin bulunması durumunda, yerli para biriminin bir dönem önceki vadeli kuru, bir dönem önceki fiili kura kıyasla, aşırı (eksik) değerli bir yapıya sahip olacaktır (Pilbeam, 2005: 205).

6. Piyasa Etkinliğinin Derecesi

Etkin piyasa görüşü, varlık fiyatlarının uyarlanması ile ilgili olarak üç farklı bilgi seti altında ele alınmaktadır: (i) Zayıf Etkinlik, (ii) Yarı-Güçlü Etkinlik ve (iii) Güçlü Etkinlik (Fama, 1970, s. 383). *Zayıf etkinlik*, belirli bir varlık üzerinde sadece tarihsel fiyatların ve getirilerin bilgi setine dâhil edilmesi durumunu ifade etmektedir. Bunun anlamı mevcut varlık fiyatlarının, menkul varlığın geçmiş fiyatları ile ilgili her şeyi yansıttığıdır. *Yarı güçlü etkinlik*, fiyatların bilgi seti içerisine kamusal anlamda bilinen bütün bilgileri (yıllık kazanç duyuruları, hisse bölünmeleri vb.) dâhil etmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. *Güçlü etkinlik* ise herhangi bir yatırımcı veya grubun (yatırım fonları yönetimi vb.) fiyatların oluşumu ile ilgili herhangi bir bilgiye yönelik tek elci erişimlerinin bulunup bulunmadığını bilgi setine dâhil etmektedir (Levi, 2009: 363; Fama, 1970: 388).

7. Literatür Taraması

Faiz oranı paritesi literatürde oldukça yoğun bir çalışma alanına sahip olmasına karşın, piyasa etkinliğine yönelik çalışmaların nispeten daha az olduğu söylenebilir. Faiz oranı paritesi ve etkin piyasa hipotezine yönelik literatürde yer alan çalışmalardan bazıları sırasıyla Tablo 1 ve Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1: Faiz Oranı Paritesi İçin Seçili Literatür

Yazar(lar)	Dönem(ler)	Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç
Sharpe (1984)	1978-1982 haftalık veriler	Avustralya	Çok Değişkenli ARIMA Modelleri	Güvenceli faiz paritesi geçerlidir.
Committeri vd. (1993)	26 Ocak-24 Şubat 1989 günlük veriler	İtalya, Almanya ve ABD	-	Güvenceli faiz paritesi geçerlidir.
Moosa (1996b)	1985:M1-1994:M12 aylık veriler	Avustralya ve Yeni Zelanda	Eşbütünleşme Analizi	Güvenceli faiz paritesi geçerli değildir.
Balke ve Wohar (1998)	1974:1-1993:9 günlük veriler	İngiltere ve ABD	EKK ve ARCH Tahmini	Güvenceli faiz paritesi geçerli değildir.
Bansal ve Dahquist (2000)	1976:1-1998:5 haftalık veriler	16 Gelişmiş ve 12 Gelişen Piyasa Ekonomisi	Havuzlanmış Yatay Kesit Metodu	Vadeli prim paradoksu gelişmiş ülkeler için geçerlidir.
Sachsida vd.(2001)	1984:M1-1998:M10 aylık veriler	Brezilya	EKK Tahmini	Güvencesiz faiz paritesi esnek döviz kuru sistemi dönemleri için geçerlidir.
Francis vd. (2002)	1980-2000 aylık veriler	9 Gelişen Piyasa Ekonomisi	GARCH	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Lee ve Wu (2004)	1988:M1-1997:M6 aylık veriler	8 Asya Ekonomisi	Panel Birim Kök Testleri	Faiz paritesi ABD faiz oranları dikkate alındığında geçerlidir.
Goh vd. (2006)	1978:M1-2002:M2 aylık veriler	Malezya	SWARCH	Rejim değişiklikleri, güvencesiz faiz paritesindeki sapmaları azaltmaktadır.
Adrangi vd. (2007)	1978:M5-1997:M1 aylık veriler	Kore, Filipinler ve Tayland	VAR ve Regresyon Analizleri	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Erdemlioğlu (2007)	2001:M12-2007:M6 aylık veriler	Türkiye	ARCH ve GARCH Modelleri	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Chin ve Liang (2009)	1979:M1-2005:M12 aylık veriler	ABD, İngiltere ve Almanya	GMM Tahmini	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.
Batten ve Szilagyi (2010)	1983-2005 farklılaşmış veriler	ABD ve Japonya	ARCH ve GARCH Analizi	Güvenceli faiz paritesi geçerlidir.
Mylonidis ve Sermertzidou (2010)	1980:M1-2008:M8 aylık veriler	ABD, Kanada, Avustralya ve Japonya	GMM Tahmini	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Guender ve Cook (2011)	1986:Q1-2008:Q3 çeyreklik veriler	Avustralya ve Yeni Zelanda	EKK Tahmini	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.
Kim ve Cho (2011)	1994:M1-2008:M6 aylık veriler	ABD, Japonya, İngiltere, Singapur, Kore, Malezya ve Tayland	EKK Tahmini	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.

Lily vd. (2012)	1998:Q1-2010:Q3 çeyreklik veriler	Malezya	ARDL Sınır Testi	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Ozdemir (2013)	2000:Q1-2005:Q4 çeyreklik veriler	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan 30 Ülke	Panel Veri Analizi	Güvencesiz faiz paritesi geçerli değildir.
Bhatti (2014)	1994:Q1-2010:Q2 çeyreklik veriler	Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Moldova	Birim Kök, EKK ve Eşbütünleşme Analizleri	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.
Omer, Haan ve Scholtens (2014)	1 Ocak 2001-31 Aralık 2008 günlük veriler	7 Ülke	Panel Birim Kök ve Eşbütünleşme Analizi	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.
Chang ve Su (2015)	1998:M1-2012:M12 aylık veriler	Hong Kong, Endonezya, Japonya, Kore ve Singapur	Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.
Fukuda (2016)	2007-2009 günlük veriler	ABD ve Japonya	GARCH Testi	Güvenceli faiz paritesi geçerli değildir.
Lothian (2016)	Veri aralığı ülkelere göre 92-217 yıl arasında değişmektedir.	17 Ülke	Regresyon Analizi	Güvencesiz faiz paritesi geçerlidir.

Tablo 2: Etkin Piyasa Hipotezi İçin Seçili Ampirik Literatür

Yazar(lar)	Dönem(ler)	Ülke(ler)	Yöntem	Sonuç
Hakkio ve Rush (1989)	1975:M7-1986:M10 aylık veriler	Almanya ve İngiltere	Eşbütünleşme Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerli değildir.
Lai ve Lai (1991)	1973:M7-1989:M12 aylık veriler	İngiltere, Almanya, İsveç Kanada ve Japonya	Birim Kök ve Eşbütünleşme Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerli değildir.
Karfakis ve Parikh (1994)	1975:M1-1990:M2 aylık veriler	Avustralya, ABD Japonya, İngiltere, Almanya ve Fransa	Eşbütünleşme Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.
Ukpolo (1995)	1983:M1-1992:M12 aylık veriler	Japonya	Eşbütünleşme Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerli değildir.
Wu ve Chen (1998)	1979:1-1995:12 günlük spot kur ve 30, 60 ve 90 günlük forward kur verileri	9 OECD Ülkesi	Panel Birim Kök Testleri	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.
Choudhry (1999)	1985:M1-1996:M12 aylık veriler	Avustralya, Kanada, Fransa, Almanya, Hong Kong, İtalya, Japonya, Güney Afrika ve İngiltere	Eşbütünleşme Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi genel olarak geçerli değildir.

Dutt ve Ghosh (1999)	1980:M1-1989:M12 aylık veriler	İngiltere, Japonya ve Almanya	FMOLS Analizi	Piyasa etkinliği potansiyeli ve yeni için güçlü formda geçerlidir.
Barkoulas vd. (2000)	1980:1-1998:12 dönemleri için günlük veriler	Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya	Panel Birim Kök ve Panel Eşbütünlük Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.
Jeon ve Lee (2002)	1973:6-1996:7 haftalık veriler	Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, İtalya ve İsveç	Eşbütünlük Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.
Aroskar vd. (2004)	1990:1-1999:12 günlük veriler	İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa	Eşbütünlük Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerli değildir.
Lobell (2004)	1843-1880 yılları arasında haftada iki kez yayınlanan veriler	İsveç	ARIMA Yöntemi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.
Ozdemir (2008)	1990:1-2005:6 haftalık veriler	Türkiye	Birim Kök Testi ve Varyans Ayrıştırma Testleri	Piyasa etkinliği hipotezi zayıf formda geçerlidir.
Lin vd. (2010)	3 Ocak 2005-13 Temmuz 2006 dönemleri arasında 15 dakikalık spot kur verileri	Tayvan	PARCH ve EGARCH Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi yarı güçlü formda geçerlidir.
Ibrahim vd. (2011)	2000-2007 dönemleri için haftalık veriler	30 OECD Ülkesi	Birim Kök Testleri	Piyasa etkinliği hipotezi zayıf formda geçerlidir.
Ahmad vd. (2012)	1997:1-2010:6 günlük veriler	12 Asya-Pasifik Ülkesi	Eşbütünlük Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi genel olarak geçerli değildir.
Çiçek (2014)	2005:2-2013:7 günlük veriler	Türkiye	Birim Kök ve Eşbütünlük Analizleri	Döviz piyasası zayıf formda etkin, yarı güçlü formda etkin değildir.
Markovsky (2014)	2001:M2-2013:M1 aylık veriler	Orta Avrupa Ülkeleri	Panel Eşbütünlük Analizi	Piyasa etkinliği hipotezi geçerlidir.

8. Ekonometrik Yöntem

Faiz Oranı Paritesi İçin Test Yöntemleri: Faiz oranı paritesi güvenceli, güvencesiz ve reel faiz paritesi olmak üzere üç farklı formda analiz edilebilmektedir. Bu çalışmada faiz oranı paritesi güvencesiz versiyonuyla test edilecektir. Güvencesiz faiz oranı paritesi modeli aşağıda yer alan eşitlik yardımıyla gösterilebilir (Bhatti, 2014, s. 234; Carvalho vd., 2004, s. 265; Tang, 2011, s. 569):

$$s_{t+1} - s_t = \beta_0 + \beta_1(r - r^*)_t + u_{t+1}$$

- s_t : t dönemindeki cari spot kurun logaritması
 s_{t+1} : t+1 dönemindeki cari spot kurun logaritması
 r_t : t dönemindeki yurtiçi faiz oranının logaritması
 r_t^* : t dönemindeki yurtdışı faiz oranının logaritması

β_0 , sabit bir risk primi ve işlem maliyetleri ölçüsüdür. β_1 , faiz oranı farklılığı katsayısıdır. u_{t+1} , rasyonel beklenti tahmin hatalarını ve güvencesiz faiz paritesinin geçerliliğini engelleyici açıklamamayan etkileri yansıtan hata terimidir. Güvencesiz faiz paritesinin geçerli olabilmesi için $\beta_0=0$ ve $\beta_1=1$ koşullarının sağlanması gerekmektedir. Bu koşulun sağlanması durumunda, karar birimleri döviz kurlarında bir değer kaybı beklemedikleri sürece, yurtiçi faiz oranı yurtdışı faiz oranından daha yüksek olamayacaktır (Bhatti, 2014, s. 234).

Çalışmada faiz oranı paritesi hipotezinin uzun dönem geçerliliği zaman serisi ve panel veri analizleri ile test edilecektir. Zaman serisi analizinde serilerin durağanlık dereceleri göz önünde bulundurularak ARDL sınır testine yer verilecektir. ARDL sınır testi, serilere aynı derecede durağanlık koşulu getirilmeden eşbütünlük analizi imkanı tanımaktadır. Seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin bulunması durumunda, faiz paritesinin ilgili ülkeler için geçerli olacağı sonucuna ulaşılabilecektir. Panel veri analizinde ise benzer şekilde serilerin durağanlık düzeyleri göz önünde bulundurularak rassal etkili model sonuçlarına yer verilecektir. Rassal etkili modelin tahmini sonrasında elde edilecek katsayının hipoteze uygunluğu araştırılacaktır. Çalışmada zaman serisi ve panel veri analiz sonuçlarının karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Etkin Piyasa Hipotezi İçin Test Yöntemleri: Etkin piyasa hipotezi literatürde çoğunlukla zayıf ve yarı güçlü formda test edilmektedir. Bu çalışmada etkin piyasa hipotezi yarı güçlü formda test edilecektir. Yarı-güçlü etkinlik modeli aşağıda yer alan eşitlik yardımıyla gösterilebilir (Pilbeam, 2005, s. 205):

$$s_{t+1} = \beta_0 + \beta_1 f_t + u_{t+1}$$

s_{t+1} : t+1 dönemindeki cari spot kurun logaritması

f_t : t dönemindeki forward kurun logaritması

β_0 sabit terimi, β_1 açıklayıcı değişken için katsayı parametresini, u_{t+1} t+1 dönemi hata terimini ifade etmektedir. Piyasa etkinliği hipotezi modelinin geçerli olabilmesi için $\beta_0=0$ ve $\beta_1=1$ koşulunun sağlanması gerekmektedir. Bu hipotezlerin sağlanması durumunda, döviz piyasasının etkin olduğu ve hiçbir risk priminin yer almadığı söylenebilir.

Çalışmada etkin piyasa hipotezinin yarı güçlü formda uzun dönem geçerliliği zaman serisi analizi ile test edilecektir. İlk olarak serilerin durağanlık derecelerini ortaya koymak için Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerine yer verilecektir. Serilerin aynı derecede durağanlık koşulunu sağlaması sonucunda Johansen (1988) eşbütünlük analizi uygulanacaktır.

9. Veri Seti

Çalışma 2003Q1-2015Q4 çeyreklik dönemleri kapsamaktadır. Spot döviz kuru olarak ABD Doları temel alınmıştır. Türkiye dışındaki tüm ülkeler için yurtiçi faiz oranı verileri para piyasası faiz oranları ile analize dâhil edilmiştir. Türkiye'nin para piyasası faiz oranlarının bulunmaması nedeniyle, para politikası faiz oranı kullanılmıştır. Yurtdışı faiz oranı ise ABD'nin para piyasası faiz oranını ifade etmektedir. Bütün veriler IMF International Financial Statistics (IFS) veri tabanından temin edilmiştir. Diğer taraftan forward kuru verisi, Pilbeam (2005: 22)⁴'nin işaret ettiği formül yardımıyla tarafımdan derlenmiştir.

⁴ Çeyreklik veriler doğrultusunda forward kur hesaplama yöntemi: $F = \frac{[(i_F - i)/4]S}{1 + (i/4)} + S$.

Tablo 3: Dâhil Edilen Ülkeler ve Uyguladıkları Döviz Kuru Rejimleri

Ülkeler	Para Birimi	Döviz Kuru Rejimleri
Brezilya	Real	2003-2009: Esnek Kur Politikası 2009-2015: Yönetimli Dalgalanma
Çek Cumhuriyeti	Koruna	2003-2008: Yönetimli Dalgalanma 2008-2014: Esnek Kur Politikası 2014-2015: Diğer Yönetimli Düzenleme
Endonezya	Rupiah	2003-2011: Yönetimli Dalgalanma 2011 : İstikrar Sağlayıcı Düzenleme 2012 : Yönetimli Dalgalanma 2013 : Sürünen Parite Benzeri Düzenleme 2014-2015: Yönetimli Dalgalanma
Filipinler	Peso	2003-2009: Esnek Kur Politikası 2009-2015: Yönetimli Dalgalanma
Güney Afrika	Rand	2003-2009: Esnek Kur Politikası 2009-2015: Yönetimli Dalgalanma
Kolombiya	Peso	2003-2005: Esnek Kur Politikası 2005-2015: Yönetimli Dalgalanma
Kore	Won	2003-2010: Esnek Kur Politikası 2010-2015: Yönetimli Dalgalanma
Meksika	Peso	2003-2009: Esnek Kur Politikası 2009-2012: Yönetimli Dalgalanma 2012-2015: Esnek Kur Politikası
Peru	Nuevo Sol	2003 : Esnek Kur Politikası 2004-2011: Yönetimli Dalgalanma 2011 : Sürünen Parite Benzeri Düzenleme 2012-2015: Yönetimli Dalgalanma
Polonya	Zloty	2003-2015: Esnek Kur Politikası
Rusya	Ruble	2003-2008: Yönetimli Dalgalanma 2008-2015: Diğer Yönetimli Düzenleme 2015 : Yönetimli Dalgalanma
Şili	Peso	2003-2015: Esnek Kur Politikası
Tayland	Baht	2003-2015: Yönetimli Dalgalanma
Türkiye	Lira	2003-2009: Esnek Kur Politikası 2009 : Yönetimli Dalgalanma 2010 : Esnek Kur Politikası 2011-2015: Yönetimli Dalgalanma

Not: IMF tarafından 2003-2015 dönemleri arasında hazırlanan yıllık raporlar doğrultusunda tarafımdan derlenmiştir. IMF tarafından döviz kuru rejimi sınıflandırmasında 2009 yılında gidilen değişiklik göz önüne alınmıştır.⁵

Kaynak: IMF, Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions, 2003-2015.

Çalışmaya dâhil edilecek ülkeler MSCI⁶ Gelişen Piyasa Ekonomileri sınıflandırmasından hareketle belirlenmiştir. 2003-2015 dönemleri arasında serbest kur ve yönetimli dalgalanma uygulayan ülkeler ile birlikte bu rejimlere en yakın sistemi benimseyen ülkelerin çalışmaya dâhil edilmesi amaçlanmıştır ve 14 gelişen piyasa ekonomisinin bu kriterleri sağladığı görülmüştür.

10. Güvencesiz Faiz Paritesi Modeli İçin Analiz Sonuçları

Zaman Serisi Analizi Sonuçları

14 gelişen piyasa ekonomisi için spot döviz kuru farkı ($s_{t+1}-s_t$) ve faiz oranı farkı ($r-r^*$) serilerine yönelik ADF ve PP birim kök test sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

⁵ Döviz kuru rejiminde yaşanan değişiklikler için Habermeier (2009)'un çalışmasından yararlanılmıştır.

⁶ MSCI: Morgan Stanley Capital International, Kaynak: <https://www.msci.com/market-classification>.

Tablo 4: Faiz Paritesi Modeli İçin ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Seriler	ADF Testi		PP Testi	
		t istatistik	Olasılık	t istatistik	Olasılık
Brezilya	Döviz Kuru Farkı	-7.486 [0]*	0.000	-7.842 [6]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.640 [1]	0.265	-2.062 [4]	0.554
Çek Cumhuriyeti	Döviz Kuru Farkı	-5.933 [3]*	0.000	-16.331 [44]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.764 [3]	0.218	-1.759 [4]	0.710
Endonezya	Döviz Kuru Farkı	-5.770 [1]*	0.000	-6.203 [5]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.866 [3]	0.183	-2.561 [4]	0.299
Filipinler	Döviz Kuru Farkı	-6.096 [0]*	0.000	-6.122 [3]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.059 [1]	0.555	-1.788 [4]	0.696
Güney Afrika	Döviz Kuru Farkı	-7.086 [0]*	0.000	-7.123 [3]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.985 [3]	0.147	-2.197 [5]	0.481
Kolombiya	Döviz Kuru Farkı	-7.673 [0]*	0.000	-7.673 [0]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-3.716 [3]*	0.031	-2.069 [4]	0.551
Kore	Döviz Kuru Farkı	-6.178 [0]*	0.000	-6.187 [2]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.446 [2]	0.352	-1.791 [4]	0.694
Meksika	Döviz Kuru Farkı	-6.685 [0]*	0.000	-6.691 [4]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.584 [3]	0.289	-2.145 [4]	0.509
Peru	Döviz Kuru Farkı	-6.211 [0]*	0.000	-6.131 [5]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-3.167 [1]	0.103	-2.370 [2]	0.390
Polonya	Döviz Kuru Farkı	-5.416 [3]*	0.000	-7.612 [16]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.510 [2]	0.322	-1.846 [5]	0.667
Rusya	Döviz Kuru Farkı	-3.471 [2]	0.054	-6.435 [1]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.320 [1]	0.416	-2.908 [3]	0.169
Şili	Döviz Kuru Farkı	-7.861 [0]*	0.000	-8.871 [11]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-4.051 [3]*	0.014	-2.475 [2]	0.339
Tayland	Döviz Kuru Farkı	-7.306 [0]*	0.000	-7.371 [5]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.157 [1]	0.502	-1.905 [3]	0.637
Türkiye	Döviz Kuru Farkı	-6.414 [1]*	0.000	-9.640 [7]*	0.000
	Faiz Oranı Farkı	-2.979 [2]	0.149	-2.426 [4]	0.363

Not: ADF ve PP test istatistik değerleri, düzey değerlerinde sabit terimli ve trendli modellerin sonuçlarını yansıtmaktadır. ADF istatistik değerlerinde yer alan köşeli parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını, PP istatistik değerlerinde yer alan köşeli parantez içindeki değerler ise Newey-West Bandwith belirleyicisine göre elde edilen band genişliğini göstermektedir. (*), işareti serilerin MacKinnon (1996)'ya göre %5 düzeyinde durağanlığını ifade etmektedir.

Tablo 4'te yer alan ADF birim kök testi sonuçları, Şili ve Kolombiya'nın döviz kuru farkı ve faiz oranı farkı serilerinin düzey değerlerinde durağan, Rusya'nın döviz kuru farkı ve faiz oranı farkı serilerinin ise düzey değerlerinde durağan olmadığını ortaya koymaktadır. Geriye kalan 11 ülkenin tamamı için döviz kuru farkı serilerinin düzey değerlerinde durağan ve faiz oranı farkı serilerinin ise düzey değerlerinde durağan olmadığı görülmektedir.

PP birim kök testi sonuçları ise Şili ve Kolombiya'da dâhil olmak üzere 14 ülkenin tamamı için döviz kuru farkı serilerinin düzey değerlerinde durağan ve faiz oranı farkı serilerinin ise düzey değerlerinde durağan olmadığını ortaya koymaktadır. PP birim kök testi ile faiz oranı farkı serilerinin tamamının birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir.

ARDL sınır testi yaklaşımı serilere aynı seviyede durağanlık koşulu getirmeksizin eşbütünleşme analizi imkânı tanımaktadır. PP birim kök testi sonuçlarından hareketle 14 ülkenin tamamı için ARDL sınır testi sonuçları Tablo 5'te ve uzun dönem ilişkisine sahip ülkeler için tanılayıcı istatistikler ise Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 5: Faiz Paritesi Modeli için ARDL Sınır Testi Sonuçları

Ülkeler	k	ARDL Modeli	F test istatistiği	Uzun Dönem Katsayılar	
				β_0	β_1
Brezilya	1	(1,1)	15.345*	-0.069	0.038*
Çek Cumhuriyeti	1	-	1.157	-	-
Endonezya	1	-	1.538	-	-
Filipinler	1	(1,1)	13.724*	-0.017	0.013
Güney Afrika	1	(2,11)	14.651*	-0.063*	0.056*
Kolombiya	1	(1,10)	8.038*	-0.061	0.057
Kore	1	-	2.945	-	-
Meksika	1	(1,1)	14.524*	-0.003	0.010
Peru	1	(1,1)	11.243*	-0.011	0.011
Polonya	1	-	1.373	-	-
Rusya	1	-	2.969	-	-
Şili	1	(1,0)	18.442*	-0.020	0.024*
Tayland	1	(1,0)	17.582*	-0.011	0.015
Türkiye	1	(2,0)	18.016*	-0.015	0.018

Not: Kritik değerler Pesaran vd. (2001)'ten alınmıştır. "k", bağımsız değişken sayısını göstermektedir. (*) işareti, katsayıların %5'lik kritere göre anlamlılığını göstermektedir.

Hesaplanan F test istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinde Pesaran vd. (2001) tarafından belirlenen üst sınır değerinden büyük olması durumunda H_0 hipotezi reddedilmekte ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu söylenebilmektedir. Bu açıklamadan hareketle Brezilya, Filipinler, Güney Afrika, Kolombiya, Meksika, Peru, Şili, Tayland ve Türkiye için uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu sonucu elde edilmektedir. Buna karşın Çek Cumhuriyeti, Endonezya, Kore, Polonya ve Rusya için eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır. Elde edilen uzun dönem katsayılarından ise sadece Güney Afrika'nın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak tüm ülkeler için güvensiz faiz paritesinin geçerli olmadığı söylenebilir.

Tablo 6 -Uzun Dönemli İlişkiye Sahip Ülkeler İçin Tanılayıcı İstatistikler

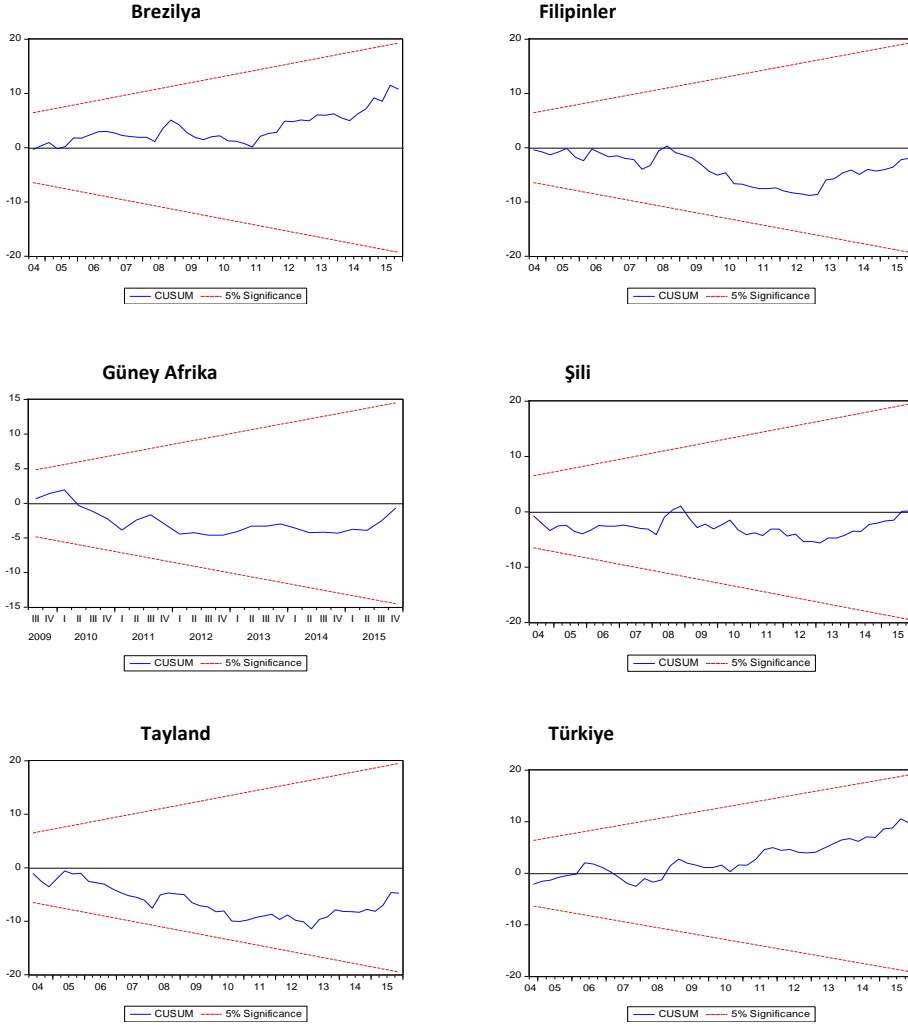
Ülkeler	R ²	F-istatistik	Otokorelasyon	Değişen Varyans	Normallik
			Breusch-Godfrey LM Testi	Breusch-Pagan-Godfrey Testi	Jarque-Bera Testi
Brezilya	0.58	20.758 (0.000)	0.409 (0.82)	5.700 (0.13)	4.339 (0.11)
Filipinler	0.49	14.732 (0.000)	0.757 (0.68)	6.738 (0.08)	2.149 (0.34)
Güney Afrika	0.74	5.466 (0.000)	0.954 (0.62)	11.707 (0.63)	4.507 (0.11)
Kolombiya	0.77	7.877 (0.000)	4.113 (0.13)	5.935 (0.92)	11.467 (0.00)*
Meksika	0.58	21.331 (0.000)	1.448 (0.48)	10.922 (0.01)*	0.390 (0.82)
Peru	0.48	14.048 (0.000)	1.041 (0.59)	6.722 (0.08)	7.455 (0.02)*
Şili	0.54	28.088 (0.000)	1.152 (0.56)	2.132 (0.34)	0.113 (0.94)
Tayland	0.53	25.909 (0.000)	0.253 (0.88)	0.283 (0.87)	0.564 (0.75)
Türkiye	0.52	16.099 (0.000)	3.304 (0.19)	1.827 (0.61)	2.794 (0.25)

Not: (*) işareti, katsayıların %5'lik kritere göre anlamlılığını göstermektedir. Breusch-Godfrey LM testi için hipotezler H₀: Otokorelasyon sorunu yoktur, H₁: Otokorelasyon sorunu vardır. Breusch-Pagan-Godfrey testi için hipotezler H₀: Değişen varyans sorunu yoktur, H₁: Değişen varyans sorunu vardır. Jarque-Bera testi için hipotezler H₀: Seriler normal dağılıma sahiptir, H₁: Seriler normal dağılıma sahip değildir.

Tablo 6'da döviz kuru ile faiz oranı serileri arasında uzun dönemli ilişkiye sahip olan ülkeler için tanılayıcı istatistiklere yer verilmektedir. Breusch-Godfrey LM testi ülkelerin tamamında otokorelasyon sorunun bulunmadığına işaret etmektedir. Breusch-Pagan-Godfrey Testi ise Meksika dışındaki ülkelerin tamamında değişen varyans sorununun bulunmadığını ortaya koymaktadır. Son olarak Jarque-Bera normallik testi Peru ve Kolombiya'nın serilerinin normal dağılıma sahip olmadığını ifade etmektedir. Söz konusu bulgulardan hareketle Peru, Meksika ve Kolombiya için eşbütünlük ilişkisini işaret eden ARDL sonuçları yorumlanamaz niteliktedir.

Tahmin edilen ARDL modellerinde yapısal değişimin varlığını araştırmaya yönelik olarak CUSUM testlerine başvurulmaktadır. Uzun dönemli ilişkiye sahip ve aynı zamanda tanılayıcı istatistikleri anlamlı olan 6 ülke için (Brezilya, Filipinler, Güney Afrika, Şili, Tayland ve Türkiye) için CUSUM testi sonuçları Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: CUSUM Testi Sonuçları

Şekil 1’de yer alan sonuçlar Brezilya, Filipinler, Güney Afrika, Şili, Tayland ve Türkiye için tespit edilen modellerin tahmin dönemleri itibari ile kararlı olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile söz konusu dönemlerde yapısal kırılmaların bulunmadığı söylenebilir.

Panel Veri Analizi Sonuçları

Spot döviz kuru farkı ($s_{t+1}-s_t$) ve faiz oranı farkı ($r-r^*$) serilerine yönelik panel birim kök testi sonuçları Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Faiz Paritesi Modeli İçin Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	DÜZEY DEĞERLER			
	Döviz Kuru Farkı		Faiz Oranı Farkı	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Levin, Lin & Chu	-18.942	0.000*	-2.280	0.011*
Breitung	-12.598	0.000*	-4.702	0.000*
Im, Pesaran & Shin	-19.656	0.000*	-2.970	0.002*
ADF Fisher	320.081	0.000*	48.005	0.010*
PP Fisher	396.084	0.000*	21.095	0.821

Not: * işareti serilerin %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Levin, Lin & Chu testinde Barlett tahmincisi ve Newey-West yöntemi kullanılmıştır. Optimum gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 7'da yer alan panel birim kök testi sonuçları logaritmik olarak ifade edilen döviz kuru farkı ve faiz oranı farkı serileri için düzey değerlerinde durağanlık koşulunun sağlandığını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle söz konusu serilere yönelik sabit ve rassal etkili modellere yer verilebilir.

Tablo 8'de yer alan F test sonuçları modelin Pool analizi ile test edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Diğer taraftan modelin sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinden hangisi ile test edileceğine karar vermek için Hausman testine başvurulmaktadır (Asteriou ve Hall, 2011: 418). Hausman olasılık değeri H_0 hipotezini kabul etmektedir. Bu nedenle analizde rassal etkili model sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 8: Faiz Paritesi Modeli İçin Rassal Etkili Model Tahmin Sonuçları (2003Q1-2015Q4)

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistik Değerleri	Olasılık Değerleri
c	-0.008	0.004	-1.863	0.063
(r-r*)	0.010	0.003	3.249*	0.001
$R^2 = 0.015$		F-istatistik = 10.675* (0.001)		
F test = 0.390		Hausman Test = 0.167		
Olasılık = 0.973		Olasılık = 0.683		
Ülke Sayısı = 14		Gözlem Sayısı = 714		
Değişkenler	Test Edilen Katsayı	Wald Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
c	0	3.471	0.062	
(r-r*)	1	92337.47	0.000	

Not: (*), işareti serilerin serilerin %5 düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Modelde değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını dikkate alan, PSCE (panel-corrected standard error) yöntemi kullanılmıştır.

Rassal etkili model sonuçlarına göre %5 anlamlılık seviyesinde yurtiçi ve yurtdışı faiz oranı farkı serisinin (r-r*) istatistiki olarak anlamlı, c katsayısının ise anlamsız olduğu görülmektedir. Temel hipotezimiz $\beta_0=0$ ve $\beta_1=1$ koşullarının sağlanması yönündedir. Bu hipotezlerin istatistiksel olarak geçerli olup olmadığı Wald testi ile analiz edilmiştir. c değişkeni için hesaplanan Wald test istatistiği 3.471 olarak elde edilmiştir. Bu değer %5 anlamlılık seviyesinde χ^2 tablo değeri

olan 3.84 değerinden küçük olduğu için $\beta_0=0$ temel hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde reddedilememektedir. ($r-r^*$) değişkeni için hesaplanan Wald test istatistiği ise 92337.47 olarak elde edilmiştir. Bu değer %5 anlamlılık seviyesinde χ^2 tablo değeri olan 3.84 değerinden büyük olduğu için $\beta_1=1$ temel hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Bu anlamda rassal etkili model sonuçlarına göre, güvencesiz faiz paritesinin uzun dönemli geçerliliğinin sağlanmadığı söylenebilir.

11. Etkin Piyasa Hipotezi Modeli İçin Analiz Sonuçları

14 gelişen piyasa ekonomisinin ABD doları temelinde yer alan spot döviz kurları ve forward döviz kurlarına yönelik ADF ve PP birim kök test sonuçları Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 9: Piyasa Etkinliği Hipotezi ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	Seriler	ADF Testi		PP Testi	
		t istatistik	Prob.	t istatistik	Prob.
Brezilya	Spot Kur (BRL/USD)	-0.463 [0]	0.982	0.168 [6]	0.997
	Forward kur	0.192 [0]	0.997	1.093 [6]	0.999
Çek Cumhuriyeti	Spot Kur (CZK/USD)	-1.571 [0]	0.791	-1.171 [10]	0.906
	Forward Kur	-1.534 [0]	0.805	-1.125 [10]	0.915
Endonezya	Spot Kur (IDR/USD)	-1.973 [7]	0.600	-1.541 [1]	0.802
	Forward Kur	-0.898 [7]	0.947	-0.886 [2]	0.950
Filipinler	Spot Kur (PHP/USD)	-0.935 [0]	0.944	-1.344 [3]	0.865
	Forward Kur	-1.031 [0]	0.930	-1.500 [4]	0.817
Güney Afrika	Spot Kur (ZAR/USD)	-1.701 [0]	0.736	-1.727 [1]	0.725
	Forward Kur	-2.319 [0]	0.416	-2.313 [1]	0.419
Kolombiya	Spot Kur (COP/USD)	-0.416 [0]	0.984	-0.276 [1]	0.989
	Forward Kur	-0.072 [0]	0.994	0.152 [1]	0.997
Kore	Spot Kur (KRW/USD)	-2.348 [1]	0.401	-2.495 [3]	0.329
	Forward Kur	-2.468 [1]	0.342	-2.200 [3]	0.479
Meksika	Spot Kur (MXN/USD)	-2.577 [1]	0.292	-2.212 [0]	0.473
	Forward Kur	-2.672 [1]	0.252	-2.531 [1]	0.313
Peru	Spot Kur (PEN/USD)	0.548 [0]	0.999	1.279 [6]	0.999
	Forward Kur	-0.052 [0]	0.994	0.102 [4]	0.997
Polonya	Spot Kur (PLN/USD)	-2.417 [1]	0.367	-1.861 [7]	0.660
	Forward Kur	-2.533 [1]	0.312	-1.729 [6]	0.724
Rusya	Spot Kur (RUB/USD)	-0.332 [3]	0.987	-0.078 [1]	0.994
	Forward Kur	-0.159 [3]	0.992	-0.067 [0]	0.994
Şili	Spot Kur (CLP/USD)	-1.619 [0]	0.772	-1.344 [4]	0.865
	Forward Kur	-1.191 [0]	0.902	-0.667 [6]	0.970
Tayland	Spot Kur (THB/USD)	-0.711 [0]	0.967	-0.565 [4]	0.977
	Forward Kur	-0.349 [0]	0.987	-0.082 [4]	0.994
Türkiye	Spot Kur (TRY/USD)	-2.522 [0]	0.317	-2.551 [1]	0.304
	Forward Kur	-1.654 [0]	0.757	-1.654 [0]	0.757

Not: ADF ve PP test istatistik değerleri, düzey değerlerinde sabit terimli ve trendli modellerin sonuçlarını yansıtmaktadır. ADF istatistik değerlerinde yer alan köşeli parantez içindeki değerler Akaike Bilgi Kriterine (AIC) göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını, PP istatistik değerlerinde yer alan köşeli parantez içindeki değerler ise Newey-West Bandwidth belirleyicisine göre elde edilen band genişliğini göstermektedir. (*), işareti serilerin MacKinnon (1996)'ya göre %5 düzeyinde durağanlığını ifade etmektedir.

ADF ve PP birim kök testi sonuçları 14 ülkenin tamamı için düzey değerlerinde durağanlık şartını reddetmekte, diğer bir ifade ile H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Serilerin tamamının PP birim kök testine göre biricini farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Tüm değişkenlerin aynı seviyede durağan olmaları, değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi (eş-bütünleşme) araştırılmasına imkân vermektedir. Buradan hareketle Johansen eşbütünleşme analizi sonuçlarına yer verilebilir.

Tablo 10: Piyasa Etkinliği Hipotezi Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Ülkeler	Gecikme Uzunluğu	Eşbütünleşme Sayısı	Trace Testi	Maximum Eigenvalue
Brezilya	3	r=0 r≤1	12.595 0.112	12.476 0.118
Çek Cumhuriyeti	4	r=0 r≤1	14.023 3.423	10.600 3.423
Endonezya	2	r=0 r≤1	10.803 0.270	10.533 0.270
Filipinler	3	r=0 r≤1	8.000 3.407	4.593 3.407
Güney Afrika	3	r=0 r≤1	11.372 1.304	10.067 1.304
Kolombiya	3	r=0 r≤1	15.050 2.131	12.919 2.131
Kore	3	r=0 r≤1	11.640 5.100	6.540 5.100
Meksika	3	r=0 r≤1	8.002 0.154	7.848 0.154
Peru	3	r=0 r≤1	12.772 2.334	10.438 2.334
Polonya	3	r=0 r≤1	10.880 2.368	8.513 2.368
Rusya	4	r=0 r≤1	10.728 0.386	10.342 0.386
Şili	3	r=0 r≤1	13.907 2.559	11.348 2.559
Tayland	3	r=0 r≤1	13.019 2.322	10.697 2.322
Türkiye	2	r=0 r≤1	16.194* 0.297	15.897* 0.297

Not: (*) değerleri 0.05 düzeyinde hipotezin reddedildiğini göstermektedir. 2 numaralı modelin kullanıldığı Kore için iz testinin %5 düzeyindeki kritik değerleri sırasıyla 20.262 ve 9.165, maksimum özdeğer testinin %5 düzeyindeki kritik değerler sırasıyla 15.892 ve 9.165'tir. 3 numaralı modelin kullanıldığı diğer ülkeler için iz testinin %5 düzeyindeki kritik değerleri sırasıyla 15.495 ve 3.841, maksimum özdeğer testinin %5 düzeyindeki kritik değerler sırasıyla 14.265 ve 3.841'dir. MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-değerleri kullanılmıştır.

Tablo 10’da yer alan Johansen eşbütünleşme sonuçlarına göre, Türkiye dışındaki 13 gelişen piyasa ekonomilerinin tamamı için iz ve maksimum özdeğer testlerinin %5 anlamlılık düzeyinde hiçbir eşbütünleşme vektörü bulunmamaktadır. Türkiye için %5 anlamlılık düzeyine göre iz ve maksimum özdeğer testlerinde 1 adet eşbütünleşme vektörü bulunmaktadır. Bu sonuca göre Türkiye dışındaki ülkelere ait spot kur ve forward kurların uzun dönemde birlikte hareket etmediği söylenebilir.

Tablo 10’da yer alan Johansen eşbütünleşme analizlerine yönelik model tercihi Akaike Bilgi Kriteri’nin işaret ettiği modeller doğrultusunda belirlenmiştir. Bununla birlikte Pantula Prensibi de göz önünde bulundurularak analizler tekrar edilmiş ve benzer şekilde Türkiye dışında hiçbir ülke için eşbütünleşme ilişkisine rastlanılmamıştır.

12. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz finans piyasaları arasında gerçekleşen entegrasyon seviyesindeki artışlar, finansal sermayenin ülkeler arasında serbest bir şekilde hareket etmesine katkı sağlamaktadır. Küresel yatırımcılar risk ve getiri ilişkisini göz önünde bulundurarak hızlı ve anlık bir şekilde finans piyasalarında işlem gerçekleştirebilmektedir. Bu durum finansal piyasaların önemini yatırımcılar ve ekonomi politikası yapımcıları için her geçen gün arttırmaktadır.

Ekonomik karar birimleri açısından bakıldığında yatırımcı profili genel anlamda “en az risk ile en yüksek getiri” ilkesine dayanmaktadır. Risk algısını ortaya çıkaran temel faktör ise piyasalarda işlem gören döviz ve faiz gibi temel makro ekonomik değişkenlerin öngörülebilirliği ile ilgilidir. Bu anlamda finansal getirisi olan faiz ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi açıklayan faiz oranı paritesi ve finans piyasalarının etkinlik dereceleri uluslararası finans literatürü için önemli iki yaklaşımı içermektedir.

Bu çalışmada faiz oranı paritesi ve etkin piyasa hipotezinin geçerliliği 14 gelişen piyasa ekonomisi için 2003Q1-2015Q4 çeyreklik dönemler itibarıyla sırasıyla güvencesiz faiz oranı paritesi ve yarı-güçlü etkinlik modelleri ile test edilmiştir. Güvencesiz faiz oranı paritesi için zaman serisi ve panel veri analizlerine yer verilmiştir. Elde edilen bulgular güvencesiz faiz paritesinin gelişen piyasa ekonomileri için geçersiz olduğuna yöneliktir.

Yatırımcıların rasyonel beklentilere sahip ve riske karşı duyarsız olduğu varsayımından hareketle ele alınan yarı-güçlü etkinlik modeli için ise zaman serisi analizine yer verilmiştir. Elde edilen bulgular Türkiye dışında yer alan 13 ülke için hiçbir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığına işaret etmektedir. Genel anlamda söz konusu ülkeler için piyasa etkisizliği ön plandadır.

Gelişen piyasa ekonomileri finansal piyasalarının ve bu piyasadaki etkinlik derecelerinin yeteri kadar başarılı olmadığı görülmektedir. Düşük tasarruf oranlarına sahip olan bu ülkeler, bir yandan yabancı sermaye akımları ile bu açığı kapatma çabasındayken, diğer yandan uluslararası piyasalarda oluşan küresel risk faktörlerine daha açık hale gelmektedir. Dolayısıyla bu ülkelere yönelik yapılacak çalışmaların, risk faktörlerini göz önünde bulundurularak yapılması daha etkin sonuçların elde edilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Adrangi, Bahram; Raffiee, Kambiz; Shank, T. M. (2007), "An Ex-Post Investigation of Interest Rate Parity in Asian Emerging Markets", *International Business & Economics Research Journal*, Vol. 6 No. 2: 29-48.
- Ahmad, Rubi; Rhee, S. G.; Wong, Y. M. (2012), "Foreign Exchange Market Efficiency Under Recent Crises: Asia-Pacific Focus", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 31 No. 6: 1574-1592.
- Argyrou, Michael G.; Gregoriou, Andros; Kontonikas, Alexandros (2009), "Do Real Interest Rates Converge? Evidence from the European Union" *Int. Fin. Markets, Inst. and Money*, Vol. 19: 447-460.
- Asteriou, Dimitrios; Hall, S. G. (2011), *Applied Econometrics*, 2th Ed., London: Palgrave MacMillan.
- Balke, Nathan S.; Wohar, Mark E. (1998), "Nonlinear Dynamics and Covered Interest Rate Parity", *Empirical Economics*, Vol. 23: 535-559.
- Bansal, Ravi; Dahlquist, Magnus (2000), "The Forward Premium Puzzle: Different Tales from Developed and Emerging Economies" *Journal of International Economics*, Vol. 51: 115-144.
- Barkoulas, John; Baum, Christopher; Chakraborty, Atreya (2000), "Forward Premiums and Market Efficiency: Panel Unit-Root Evidence from the Term Structure of Forward Premiums", *Boston College Working Papers*: 1-20.
- Batten, J. A.; Szilagyi, P. G. (2010), "Is Covered Interest Parity Arbitrage Extinct? Evidence from the Spot USD/Yen", *Applied Economics Letters*, Vol. 17 No. 3: 283-287.
- Bhatti, Razzaque H. (2014), "The Existence of Uncovered Interest Parity in the CIS Countries", *Economic Modelling*, Vol. 40: 227-241.
- Carvalho, Jaimilton V.; Sachsidá, Adolfo; Loureiro, P. R. A.; Moreira, T. B. S. (2004), "Uncovered Interest Parity in Argentina, Brazil, Chile, and Mexico: A Unit Root Test Application with Panel Data" *Review of Urban and Regional Development Studies*, Vol. 16 No. 3: 263-269.
- Chang, Hsu-Ling; Su, Chi W. (2015), "Uncovered Interest Parity and Monetary Integration in East Asian Countries Based on China", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 24 No. 4: 451-464.
- Chin, Chang C.; Liang, H. M. (2009), "The Long-Run Uncovered Interest Rate Parity in View of A Trading Strategy", *Applied Economics*, Vol. 41, No.21: 2727-2739.
- Choudhry, Taufiq (1999), "Re-Examining Forward Market Efficiency: Evidence from Fractional and Harris-Inder Cointegration Tests", *International Review of Economics and Finance*, Vol. 8: 433-453.
- Committeri, Marco; Salvatore, Rossi; Santorelli, Andrea (1993), "Tests of Covered Interest Parity on the Euromarket with High-Quality Data", *Applied Financial Economics*, Vol. 3, No. 1: 89-93.
- Copeland, Laurence (2005), *Exchange Rates and International Finance*, 4th Ed., England: Bell & Bain Limited.
- Çiçek, Macide (2014). "A Cointegration Test for Turkish Foreign Exchange Market Efficiency", *Asian Economic and Financial Review*, 2014, Vol. 4 No. 4: 451-471.
- Dickey, David. A.; Fuller, W. A. (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with A Unit Root", *Econometrica*, Vol. 49 No. 4: 1057-1072.
- Dunn, Jr. Robert M.; Mutti, J. H. (2000), *International Economics*, 5th Ed., London: Routledge.
- Dutt, Swarna D.; Ghosh, Dipak (1999), "An Empirical Examination of Exchange Market Efficiency", *Applied Economics Letters*, Vol. 6 No. 2: 89-91.
- Erdemlioglu, Deniz M. (2007), "A New Test of Uncovered Interest Rate Parity: Evidence from Turkey", *MPRA, Paper No.10787*: 1-20.
- Fama, Eugene F. (1970), "Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work", *The Journal of Finance*, Vol. 25 No. 2: 383-417.
- Francis, Bill; Hasan, Iftekhar; Hunter, Delroy (2002), "Emerging Market Liberalization and the Impact On Uncovered Interest Rate Parity", *Federal Reserve Bank of Atlanta, Working Paper No. 16*: 1-54.
- Fukuda, Shin-ichi (2016), "Regional Liquidity Risk and Covered Interest Parity During the Global Financial Crisis: Evidence from Tokyo, London, and New York", *International Economic Journal*, Vol. 30 No. 3: 339-359.
- Gandolfo, Giancarlo (2002), *International Finance and Open Economy Macro-Economics*, New York: Springer-Verlag.
- Gerber, James (2014), *International Economics*, 6th Ed., New Jersey: Pearson Education.
- Goh, Soo K.; Lim, G. C.; Nilss, Olekalns (2006), "Deviations from uncovered Interest Parity in Malaysia" *Applied Financial Economics*, Vol. 16 No. 10: 745-759.

- Guender, Alfred; Cook, Bevan (2011), "Monetary Policy Implementation and Uncovered Interest Parity: Empirical Evidence from Oceania" *New Zealand Economic Papers*, Vol. 45 No. 3: 209-229.
- Habermeier, Karl; Kokenyne, Annamaria; Veyrune, Romain; Anderson, Harald (2009), "Revised System for the Classification of Exchange Rate Arrangements" *IMF Working Paper*: 1-18.
- Hakkio, Craig S.; Rush, Mark (1989), "Market Efficiency and Cointegration: An Application to the Sterling and Deutschmark Exchange Markets", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 8: 75-88.
- Husted, Steven; Melvin, Michael (2013), *International Economics*, 9th Ed., New Jersey: Pearson Education.
- Ibrahim, Juliana; Long, Yasmiza; Ghani Hartini A.; Salleh S. I. M. (2011), "Weak-Form Efficiency of Foreign Exchange Market in the Organisation for Economic Cooperation and Development Countries: Unit Root Test", *International Journal of Business and Management*, Vol. 6 No. 6: 55-65.
- Ingham, Barbara (2004), *International Economics: A European Focus*, London: Pearson Education.
- Jeon, Bang N.; Lee, Euseong (2002), "Foreign Exchange Market Efficiency, Cointegration, and Policy Coordination", *Applied Economics Letters*, Vol. 9 No. 1: 61-68.
- Johansen, Soren (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors" *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 12 No.2-3: 231-254.
- Kallianiotis, Ioannis N. (2013), *Exchange Rates and International Financial Economics: History, Theories, and Practices*, New York: Palgrave MacMillan.
- Karfakis, Costas I.; Parikh, Ashok (1994), "Exchange Rate Convergence and Market Efficiency", *Applied Financial Economics*, Vol. 4 No. 12: 93-98.
- Kim, Heeho; Cho, JooEun (2011), "A Test of the Revised Interest Parity in China and Asian Emerging Markets", *Emerging Markets Finance & Trade*, Vol. 47 No. 4: 23-41.
- Krugman, Paul R.; Obstfeld, Maurice (2009), *International Economics: Theory and Policy*, 8th Ed., Boston: Pearson Education.
- Lai, Kon S.; Lai, Michael (1991), "A Cointegration Test for Market Efficiency", *The Journal of Futures Markets*, Vol. 11 No. 5: 567-575.
- Lee, Hsiu-Yun; Wu, Jyh-Lin (2004), "Convergence of Interest Rates Around the Pacific Rim", *Applied Economics*, Vol. 36 No. 12: 1281-1288.
- Levi, Maurice D. (2009), *International Finance*, 5th Ed., New York: Routledge.
- Lily, Jaratin; Kogid, Mori; Mulok, Dullah; Asid, Rozilee (2012); "Revisiting Uncovered Interest Rate Parity: An Empirical Testing Using Bounds Test Approach", *Procedia Economics and Finance*, Vol. 2: 45-52.
- Lin, Chuang-Yuang; Wu, Ruey-Shan; Chen, Tsai (2010), "Taiwan's Foreign Exchange Market-Volatile But Still Efficient?", *Emerging Markets Finance & Trade*, Vol. 46 No. 1: 34-41.
- Lobell, Hakan (2004), "Integration and Efficiency in the Foreign Exchange Market in Sweden 1834-1880", *Scandinavian Economic History Review*, Vol. 52 No. 1: 7-18.
- Lothian, James R. (2016), "Uncovered Interest Parity: The Long and the Short of It", *Journal of Empirical Finance*, Vol. 36: 1-7.
- Markovsky, Petr (2014), "Modern Approaches to Efficient Market Hypothesis of FOREX-The Central European Case", *Procedia Economics and Finance*, Vol. 14: 397-406.
- McDonald, Ronald (2007), *Exchange Rate Economics: Theories and Evidence*, New York: Routledge.
- Melvin, Michael; Norrbin, S. C. (2013), *International Money and Finance*, 8th Ed., Oxford: Elsevier.
- Moosa, Imad A. (1996). "An Empirical Investigation into the Causes of Deviations from Covered Interest Parity Across the Tasman", *New Zealand Economic Papers*, Vol. 30 No. 1: 39-54.
- Mylonidis, Nikolaos; Semertzidou, Maria (2010), "Uncovered Interest Parity Puzzle: Does It Really Exist?", *Applied Economics Letters*, Vol. 17 No. 10: 1023-1026.
- Omer, Muhammad; Haan, Jakob de; Scholtens, Bert (2014), "Testing Uncovered Interest Rate Parity Using LIBOR", *Applied Economics*, Vol. 46 No. 30: 3708-3723.
- Ozdemir, Nilufer (2013), "Market Structure, Excess Returns in the Foreign Exchange Market and Deviations from Uncovered Interest Parity", *International Economic Journal*, Vol. 27 No. 4: 587-608.
- Ozdemir, Zeynel A. (2008): "Efficient Market Hypothesis: Evidence from A Small Open-Economy", *Applied Economics*, Vol. 40 No. 5: 633-641.

- Pesaran, Mohammad H.; Shin, Yongcheol; Smith, R. J. (1999), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationship", Edinburgh School of Economics, Discussion Paper Series, No. 46: 1-26.
- Phillips, Peter C. B.; Perron, Pierre (1988), "Testing for A Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, Vol. 75 No. 2: 335-346.
- Pilbeam, Keith (2006), *International Finance*, 3th Ed., New York: Palgrave MacMillan.
- Pugel, Thomas A. (2016), *International Economics*, 6th Ed., New York: McGraw-Hill.
- Sachsida, Adolfo; Roberto, Ellery Jr; Teixeira, J.R. (2001), "Uncovered Interest Parity and the Peso Problem: The Brazilian Case", *Applied Economics Letters*, Vol. 8, No. 3: 179-181.
- Salvatore, Dominick (2013), *International Economics*, 11th Ed., New Jersey: Wiley.
- Sarno, Lucio; Taylor, Mark P. (2002), *The Economics of Exchange Rates*, UK: Cambridge University Press.
- Sharpe, Ian G. (1984), "Covered Interest Rate Parity: The Australian Case", *Applied Economics*, Vol. 16 No.5: 655-665.
- Tang, Kin-Boon (2011), "The Precise form of Uncovered Interest Parity: A Heterogeneous Panel Application in ASEAN-5 Countries", *Economic Modelling*, Vol. 28 No. 1-2: 568-573.
- Ukpolo, Victor (1995), "Exchange Rate Market Efficiency: Further Evidence from Cointegration Tests", *Applied Economics Letters*, Vol. 2 No.6: 196-198.
- Visser, Hans (2004), *A Guide to International Monetary Economics: Exchange Rate Theories, Systems and Policies*, 3th Ed., UK: Edward Elgar Publishing.
- Wu, Jyh-Lin; Chen, Show-Lin (1998), "Foreign Exchange Market Efficiency Revisited", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 17: 831-838.

Vicdan ve Akıl Kıskaçında İnsanlık, Komşuluk, Kardeşlik: Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Algılara Politika Pazarlaması Perspektifinden Bir Bakış

Elif Boyraz¹
Hatice Sözüpek²
Sabriye Esen³
Okan Ay⁴

**Vicdan ve Akıl Kıskaçında İnsanlık, Komşuluk, Kardeşlik:
Suriyeli Sığınmacılara İlişkin Algılara Politika Pazarlaması
Perspektifinden Bir Bakış**

**Humanity, Neighbourhood, Brotherhood between the
Clip of Conscience and Mind: A View on the Perceptions
about the Syrian Refugees from the Perspective of Mar-
keting the Politics**

Öz

Bu araştırmanın amacı Suriyeli göçmenlerin ikamet ettikleri bölgelerde, yerel halkın birlikte yaşamaya ilişkin algılarını ve göçmenlere karşı tutumlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çok sayıda Suriyeli göçmenin ikamet ettiği üç ilde (Mardin, İstanbul, Tokat) 400 katılımcıya yüz yüze anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma bulguları yerli halkın göçmenlere ilişkin algılarının akıl ve vicdan arasında sıkıştığını ve bu nedenle değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Yerli halk göçmenlerin getirdiği ekonomik yükten dolayı endişe duymakta, onlara sunulan sosyal imkânların yerli halkı ekonomik anlamda zor duruma soktuğunu düşünmekte; buna karşılık, savaştan kaçan komşu ülke vatandaşlarına kapıları açmanın komşuluk ve din kardeşliğinin daha da ötesi insanlığın bir gereği olduğunu düşünmektedir.

Abstract

The purpose of this study is to identify the citizens' perceptions and attitudes about living with Syrian refugees. In accordance with this purpose a questionnaire was applied to 400 participants in three cities (Mardin, Istanbul, Tokat) that have a big refugee population. The data was analysed by SPSS packet program. The findings show that the perceptions are clipped between mind and conscience and so can differ in different situations. The citizens worry about the economic results of refugee politics and the social aids that are supplied to refugees. However they think helping the neighbour country's citizens that are running away the war is not only the neighbourhood and religion brotherhood responsibility, that is also the requirement of humanity.

Anahtar Kelimeler: Göçmenler, Suriyeli Sığınmacılar, Sığınmacılar, Politika Pazarlaması

Keywords: Immigrant/Refugee/Asylum Seeker, Syrian Imigrants/Refugees, Marketing Politics

1. Giriş

Tarih boyunca yaşanan bireysel ya da kitlesel göçler, dünya nüfusunun coğrafik dağılımını; toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapılarını etkilemiş ve değişime uğratmıştır. İnsanoğlu tarih boyunca zorlu doğa koşullarından emin olmak, baskılardan kurtulmak, daha güvenli yerlerde yaşamak ve daha insani sosyal ortamlar yaratmak için göç edip durmuştur (Ünal, 2014: 66). İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün tanımına göre göç; dini, ekonomik, sosyal ve diğer sebeplerden insan topluluklarının hayatlarının tamamını ya da bir kısmını geçirmek üzere yaşadıkları yerden başka bir yere yerleşerek yaptıkları coğrafi yer değişikliğidir

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, elifboyraz1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4717-1678>

² haticesozupek66@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4090-0666>

³ sabriyeesen4721@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3632-5400>

⁴ okanay06@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0705-260X>

(akt. Şanlıöz, 2016: 140). Mültecilik ve sığınmacılık zorunlu göç kategorisinde değerlendirilen; insanların, çeşitli baskılar görmeleri nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kaldıkları bir olgudur (Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 42). Zorunlu göç bu yönüyle sosyal veya ekonomik nedenlerle gerçekleştirilen iradi göçten başka sonuçlar doğuran sosyolojik bir olgudur ve sebep olduğu sonuçların irdelenmesi, göç edenle göç ettiği yerin yerleşikleri arasındaki birlikte yaşama kültürünün oluşmasında oldukça önemlidir.

Dış göç olgusunun etkisi 2011'de Tunus'ta başlayan Arap Devrimleri ile birlikte artmaya başlamıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketlerin Suriye'ye sıçraması bir iç savaşın başlamasına neden olmuş; çatışmalar uzayıp şiddetlendikçe canını kurtarmak için komşu ülkelerin sınırlarına yığılan insan toplulukları oluşmaya başlamıştır (Kaypak ve Bimay, 2016: 85). Suriye'deki hareketlilik 2011 yılının Mart ayında rejime karşı eylemler olarak başlayan sokak gösterileri sonrasında sürekli bir iç savaş halini almış, küresel güçlerin müdahalesiyle yüzbinlerce insanın ölümü ve yaralanması ile sonuçlanan büyük bir insani trajediye dönüşmüştür (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016: 1077). Bu trajedi, Suriye halkının hayatta kalma telaşıyla komşu ülkelerin sınırlarına akın etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kitlesel zorunlu göç hareketinden en güvenli görülen sınır ülke olarak Türkiye de nasibini almış ve mağdur Suriye halkına kapılarını açmıştır.

Coğrafik ve stratejik konumu nedeniyle Türkiye, istikrarsızlık ve insan hakları ihlalinin en sık yaşandığı Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile refah düzeyi ve insan hakları standartları açısından sınırsız Avrupa ülkeleri arasında bir köprü işlevi görmek ve bu durum göç akımları için bir güzergah/koridor haline gelmesine sebep olmaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016: 91). Özellikle Orta Doğu, Afganistan, Kafkaslar ve Afrika'da meydana gelen çatışma, kaos, istikrarsızlık ortamında Türkiye coğrafi konumu nedeniyle sığınmacıların ilk durağı olmakta ve bir çekim merkezi haline gelmektedir. Sığınmacı ve mülteciler gözünde Türkiye bazen bir geçiş ülkesi, bazen bir hedef ülke olmakta ve bu durum Türkiye'ye büyük mali ve sosyal problemler yüklemektedir (Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 42). Türkiye'nin komşusuna düşen yangını söndürme ve sığınmacılara kucak açma çabası insanlığın bir gereği olmakla birlikte, bu konuda geliştirilen politikaların etkinliği ve doğru tutundurulması oldukça önemlidir. Türkiye'nin göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna dönüşümü sürecinde mevcut yasa ve kurumların yetersizliği ve hazırlıksızlığı sığınmacıların ve diğer amaçlarla ülkeye gelen yabancıların farklı sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır (Erder, 2010: 43).

Göçler yaşandıkları coğrafyalarda kısa ve uzun vadede önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Sosyal açıdan yaklaşıldığında ulusal kimliğin zedelenmesi, sosyal devlet yapısında meydana gelebilecek olumsuzluklar; toplumda sığınmacılara karşı endişe, önyargı ve olumsuz tutumların gelişmesine sebep olabilmektedir. Ekonomik açıdan yaklaşıldığında ise ucuzlayan işgücü sebebiyle hâlihazırda istihdam edilenlerin gelirinin azalması gibi etkiler doğabilmektedir. Nitekim ekonomik hayata katılan sığınmacılar emek arzının artmasına sebep olmuş ve emek gelirinin düşmesine yol açmıştır. Ayrıca sığınmacılara çalışma izni verilmesi özellikle yoğun olarak ikamet ettikleri illerde işgücü piyasasındaki rekabeti artırmış, işsizlik rakamlarını olumsuz etkilemiştir (Boz, 2016: 148-150). İltica ve mültecilik tek başına ne politik, ne etik, ne kültürel bir sorundur aksine bunların bir bileşkesidir (Işıklı, 2015: 55) ve bu gerçek ışığında sorun ele alınmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmada yoğun sığınmacı nüfusa sahip üç ilde, yerli halkın sığınmacılara ve birlikte yaşamaya ilişkin algılarını ve tutumlarını ölçmek amaçlanmıştır. Bu sayede sığınmacılara ilişkin politikaların halk tarafından nasıl yorumlandığı tespit edilecek ve politikanın pazarlanması noktasındaki eksikliklere ilişkin çıkarımlarda bulunulacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Yaşadığımız çağı göç çağı olarak adlandırmak mümkündür (Ünal, 2014: 66). Zorunlu göç olgusu edebiyatta, sinemada, medyadaki temsillerinde büyük trajedi anlatımlarına konu olmaktadır. Bu deneyimin aktörleri ise birer rakamdan ibarettir yani her büyük hikayede olduğu gibi görünmezdirler. Bundandır ki zorunlu göç politikaları, uluslararası sözleşmeler insanlardan ziyade sınırları, devletleri ve o sınır ve devletlerin güvenliğini öncelikler. Bir olgu olarak göç, göç edenden daha görünürdür. Sığınmacılar göç hikayelerinin öznesi olamaz, özne göç olgusunun bizatihi kendisidir. Bu yaklaşım zorunlu göçmenlerin öznel deneyimlerini ihmal etmekte ısrarcıdır. Oysa göçün gerçek kişilerce deneyimlenen bir süreci vardır. Göç etmek basitçe kaynak ülkeden hedef ülkeye varmak olmadığı gibi, geçilen sınırlar da basitçe bir ülke sınırı değildir. Bir ülkeyi terk etmek aynı zamanda gündelik hayatınızı, kendi habitusunuzu terk etmek demektir (Oğuz, 2015: 129-130). Bu nedenledir ki, göç araştırmaları olgunun sebep olduğu ekonomik, sosyal, kültürel değişimlerin yanı sıra biz ve ötekinin birlikte yaşam deneyimini de konu edinmeli ve meseleye insani bir bakış açısı sağlamalıdır.

Türkiye'nin de imzaladığı Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci; "1951 öncesi Avrupa'da meydana gelen olaylardan dolayı, Avrupa ülkelerinden gelen ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti, siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda korku taşıyan, bu yüzden ülkesinden kaçmak zorunda kalan, geri dönemeyen ve başka bir ülkeye sığınmak zorunda kalan İçişleri Bakanlığı'nca mülteci statüsü tanınan yabancı uyruklu kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişi" olarak tanımlanmaktadır. Sığınmacı ise "mülteci tanımındaki kriterlere uygun olan ancak Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelere gelen ve İçişleri Bakanlığı'nca sığınmacı statüsü tanınan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişi olarak tanımlanmaktadır (Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 43). Cenevre Sözleşmesi sonrası 1967'de imzalanan New York Protokolü'nde ise sözleşmedeki iki sınırlama metinden çıkarılmıştır. Bu sınırlamalar "1951'den önce" ve "Avrupa ülkelerinden gelen" ibareleridir. 1 Temmuz 1968 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile New York Protokolü'ne katılan Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ne şerh hakkını coğrafik sınırlama amacıyla kullanmış ve Avrupa'dan gelen insanları mülteci kabul ettiğini beyan etmiştir (Kaypak ve Bimay, 2016: 90; Güney ve Konak, 2016b: 511). Bu tanımlar ışığında Türkiye'ye zorunlu göç eden Asya, Afrika ve Orta Doğu kökenli göçmenler mülteci statüsünde değil, sığınmacı statüsünde yer almakta; bu durum pek çok hukuki, ekonomik ve sosyal sorunu beraberinde getirmektedir.

Türkiye'nin göç politikası büyük ölçüde AB'ye üyelik süreciyle şekillenmektedir. Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi sınırlamanın kaldırılması AB'ye üyeliğin olmazsa olmaz şartlarından olmasına rağmen Türkiye bu sınırlamayı korumaktadır. Bu durum Türkiye'nin Avrupalılaştırma ekseninde ele aldığı göç politikası geliştirme sürecinin, iç dinamiklerin de incelenmesiyle açıklığa kavuşturulabileceğine işaret etmektedir. 1980'lere kadar Türkiye, Avrupa dışından mülteci akını ile karşılaşma ihtimalini çok ciddiye almamış, ancak 80'lerin sonlarında bu durum değişmek zorunda kalmıştır. 90'lı yıllarda konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde politikaların güvenlik endişesiyle yönlendiği görülmektedir. Söz konusu yıllarda Türkiye'nin göç sorunu Kürt sorunu ile ilişkilendirilerek incelenmiş ve bu sebeple güvenlik kaygısı ön planda tutulmuştur. 1994'te hazırlanan ilticaya ilişkin yönetmelikte bu kaygıların vurgulandığı gözlenmektedir. Arap Baharı sonrası yürütülen çalışmalarda ise güvenlik kaygısından ziyade mali külfet vurgusunun ağırlık kazandığı görülmektedir. Mülteciye ev sahipliğinin getirdiği mali ve sosyal yük kaygılara yol açmakta, karar alıcılar bu yükü başka ülkelerle paylaşma isteği taşımaktadır. Bu noktada, külfet paylaşımı söylemi bu alanda politika belirleyici bir başka söylem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu

söylem, aynı zamanda uluslararası göçün olumsuz etkilerine vurgu yapan ve bu sebeple mülteci korumasının başlı başına “sıkıntı verici” bir eylem olduğunu ima eden (Noll, 2003: 237 akt. Eroğlu, 2015: 217) bir söylemdir (Eroğlu, 2015: 211-217).

Siğınmacıların kitleler halinde gelmesi Türkiye'nin mülteci ve siğınmacılara yönelik uluslararası anlaşmalarını yeniden gözden geçirmesini ve yeni düzenlemelere gitmesini gerektirmiştir. Bu durum akademik ve kamusal alanda ulus devlet, vatandaşlık ve haklar ilişkisinin yeniden tartışılmasına sebep olmaktadır (Güney ve Konak, 2016: 115). Bu bağlamda, İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” 11 Nisan 2013'te yürürlüğe girmiştir. Bu kanun vasıtasıyla yabancılar tanınacak temel hak ve hürriyetler ile kamu düzeni ve güvenliğinin korunması arasında denge kurulması amaçlanmıştır. Ülkemizdeki yabancıların toplumla karşılıklı uyumu amacıyla bakanlıkça çeşitli faaliyetler yürütülmektedir (Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 44).

İltica hakkı mülteci olarak hukuki bir statünün kazanılmasını ifade ederken, siğınma hakkı ile siğınmacı olmak bir statü kazanımını değil; kısa süreli, fiili bir barınma hakkını ifade etmektedir (Reçber, 2014: 251). Uluslararası hukukta geçici korumayı düzenleyen bağlayıcı nitelikte bir metin yoktur, bu sebeple bu koruma mülteci statüsünden daha düşük düzeyde bir korumayı içerir. Bu nedenle, geçici koruma esasında belli bir süreyi kapsamalı ve kalıcı statüye geçişte bir araç olmalıdır. Oysa Türkiye'de ilgili yönetmelik gereği geçici korumanın bir süre üst sınırı yoktur. Bu durum siğınmacıların hukuki statülerini daha da muğlak hale getirmektedir (Biner ve Soykan, 2016: 10). Misafirlik olarak isimlendirilen, ancak süre uzadığı için halkın algısında misafirlikten de çıkan bu durumun yasal bir karşılığının olmaması, esasında hem siğınmacıların temel haklara erişimini engellemekte hem de iki ülke insanının arasındaki çatışmayı artırmaktadır. Bunun yanı sıra, yerli halkın kaynakların siğınmacılara yağdırılıp, yerli halktan esirgendiği varsayımını da körüklemektedir.

Göç toplumsal bir hareketlilik olarak göç edenle, göç edilen yerin sakini arasında bir etkileşime sebep olmaktadır. Toplumsal değişim ve gelişimin tohumları işte bu etkileşim sayesinde atılmaktadır. Etkileşimin sorunlu olduğu toplumlarda ayrışma ve asimilasyon benzeri problemler gelişirken, sorunsuz olduğu toplumlarda kültürel zenginleşme ve entegrasyona bağlı toplumsal gelişim gözlenmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1352). Göç, her ne kadar mekânsal bir değişiklik olarak görülsün de ekonomik ve sosyokültürel arka planın değişmesiyle göç edenler kadar göç edilen yerlerin yerel halkı için de büyük etkiler doğuran toplumsal bir olgudur (Kaypak ve Bimay, 2016: 88-89). Yalnızca bir mekândan diğerine mekanik bir hareketlilik olmayan göç araştırılırken, bu hareketlilik sonrası devam eden süreçte göç edenlerin yeni mekanlarında deneyimlediği hayat; içinde yaşadığı sosyal, hukuki ve ekonomik ilişkiler de konu edilmelidir (Biner ve Soykan, 2016: 2). Söz konusu olan dış göç olarak nitelendirilecek bir zorunlu göç ise, bu ekonomik ve sosyokültürel değişimler şiddetini artırmakta, iki topluluk arasındaki uyum süreci güçleşmekte ve bu durum her iki taraf için de pek çok sorunun doğmasına sebep olmaktadır.

“Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme” (1960) başlıklı eserinde Kant, iltica ve konukseverlik sorununa kalıcı bir çözüm aramış ve yöneticileri filozofların ebedi barış önerilerini incelemeye davet etmiştir. Bununla birlikte ebedi barışın bir ideal arayışı olduğunu da vurgulamıştır. Kant'ın tespitinden hareketle Derrida (2000: 3) iki başlangıç önermesi geliştirir ve insanseverlikle değil, hakla ilgilendiğini ve dünya vatandaşlığı hakkının genel geçer misafirperverlikle sınırlandırılması gerektiğini ileri sürer (akt. Işıklı, 2015: 56). Derrida'ya göre misafirperverlik; ötekini ve onun içeri davet edilmesini mümkün kılacak yaratıcı bir dil geliştirmelidir. Geleneksel, bilimsel, teknik, yasal ve politik düzenlemelere sadakatle ya da itaatle konuksever olunamaz. Eğer bir karar kar-

zarar hesabının çıktısıysa orada ahlaki değil, temkinli hareketten bahsedilmelidir (akt. Işıklı, 2015: 60). Oysa son yıllarda özünde bir insan hakkı olan göç, yaygınlaşan göçmen ve yabancı korkusuyla siyasallaşarak neredeyse ulusal güvenlik sorunu haline gelmiştir. Göçmen olmak suçlu olmakla eşdeğer görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, ülkelerini savaşlar, siyasal istikrarsızlıklar ve ekonomik kaygılarla terk etmek zorunda kalan insan kitleleri yasalar karşısında korunmasızken suçlu konumunda kalmaya başlamıştır (Erder, 2010: 41-42).

Eşikteki yabancıya ev sahibinin konukseverliğini hissettiren ve bir davetin de başlangıcı kabul edilebilen “Kimsiniz?” sorusu Türkçe’de “Kim o?” olarak kullanılmakta ve kapı dışındakine benzen söylemiyle iletişim kurulacak biri olmaktan uzak, üçüncü bir şahıs yani bir yabancı olduğu hissini yaşatmaktadır. Kapı önündeki ilgisiz üçüncü şahıs, ev sahibiyle iletişim kurmaya çalışır. O henüz dost veya düşman olduğu belli olmayan bir yabancıdır. Bu durum onu çoktan kapı eşiğindeki karşıt-öteki olarak konumlandırmıştır (Işıklı, 2015: 62). Bu sebeple, kimse uzun süre yabancı olarak yaşamak istemez. Egemenlik, sanat, gündelik yaşam vb. normallikten sapar, yabancı olmak anormallik alanına düşer ve dışlanır (Işıklı, 2015: 63). Bu yolla süreç aslında iyi niyetli bir ev sahipliğini amaçlarken; algısal olarak tehlikeli öteki, belirsiz yabancı tipolojisini yaratır. Yabancı sözcüğünün sonundaki ek ayakkabıcı sözcüğünde olduğu gibi sürekli bir birlikteliği, o işi yapmasa da onunla tanımlanabilir bir kimliği taşımaktadır. Yabancı da yerleşik hale gelse de sınırın ötesinde bir ülkede yabancılığın arınmadan yaşamaya devam eder (Işıklı, 2015: 60). Mülteciler ve sığınmacılar genellikle hayatın yok yerinde, yerleştirildikleri kamplarda, hayatın görünmez kıldığı insanlar olarak yaşarlar ve yerel halk tarafından onlara ilişkin sorunlarda dahi sorunları çıkaranlar olarak görülürler. Karanlık sularda umutlarının boğulmasına tanıklık edilir (Reçber, 2014: 248). Mühim olan iyi bir göç yönetimi politikasına sahip olmaktır. Avrupa ülkelerinin geri püskürtme politikasıyla dışladığı bu insanların çaresizliği karşısında sessiz kalmak, tarih karşısında mahcup olmak demektir (Kaypak ve Bimay, 2016: 106).

Man’a (2016: 1148-1151) göre modernite müphemliği ortadan kaldırma amacıyla kendi günahe keçilerini arar ve bu kategoriye en fazla alınan modernitenin müphemliği yok etme idealine meydan okuyan yabancılar ve yabancılar içerisinde de göçmenlerdir. Modernizmin dünya görüşü, doğayı kavramak ve ön görülemeyen her şeyi peşinen engelleyerek doğaya hükmetmek üzerinedir. Bu sebeple bilinmeyen ve tanıdık olmayan şeyler ve gruplar tehdit olarak görülür ve dışlanmaktadır. Bu dışlama eğilimi çoğu zaman yok etmeye yönelik kararlı girişimlere dönüşebilmektedir Bauman (2003: 74). “Modernlik ve Müphemlik” adlı eserinde “Dostlar var, düşmanlar var. Bir de yabancılar” derken yabancıların müphem, dolayısıyla modernizmi korkutan tarafına işaret etmektedir. Yazara göre modern devlet, bahçeci bir devlettir ve kendinden olanı beslenecek ve çoğaltılacak faydalı bitkiler olarak görürken; kendinden olmayan yabancıyı yok edecek veya kökünden sökülecek yabancı otlar olarak görmektedir. Bu vahşi otlar ancak bulunması gereken yerlerde bulduklarında göz alıcı, eşsiz bir tür olabilir. Bizim bahçemizde, tasarımlarımızı ve düzenimizi bozan zararlı bir ota dönüşürlerdi (Bauman, 2004: 68 akt. Man, 2016: 1152). Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin yaşanan süreçte bu bahçeci devlet anlayışını yıkmaya çalışan insancıl yaklaşımı, yabancıların müphemliğiyle savaşmaktadır. Ancak bu savaşta başarılı olmanın ön koşulu, sığınmacılara ilişkin politikaların doğru pazarlanması ve etkin tutundurulmasıdır. Mevcut durumda sığınmacılara ilişkin olumsuz tutumları ortaya koyan araştırmalar esasında politikaların yerli halka yeterince tanıtılmamış olduğuna işaret etmektedirler.

Yabancılar karşı tutumları, grup aidiyetleri ile açıklamak da mümkündür. Bauman (2004: 47-64) biz ve onlar ayrımı için iki halkanın varlığından bahsetmektedir. İlki, birinci iç grup olarak adlandırılabilir aile ve benzeri gruplardır. Bu gruplar güvenlik açısından konforludur. İkinci iç

grup ise sınıf, toplumsal cinsiyet, millet gibi daha geniş grupları ifade etmektedir. Grup büyümüşdür, biz hala mevcuttur ancak güven kendiliğinden menkul değildir ve grup üyeleri arasında derin çıkar çatışmaları mevcut olabilir. Bu farklılık ve çatışmalar biz olgusu ile kapatılmaya çalışılır. Bu ikinci gruplar, doğal yapıstırıcılardan mahrumdurlar ve grubun birliği inançlara ve duygulara yönelik sürekli uyarılarla ayakta tutulmaya çalışılır. İç grupta bu dayanışmanın kurulması çabalarına genellikle bir dış gruba karşı düşmanlığın vazedilmesi ve uygulanması eşlik eder. Aksi takdirde iç gruba sadakat çağrılarının başarı şansı yoktur. Çünkü “öteki” doğası gereği konumlandırılış biçimiyle kötüdür, tehlikelidir, tehditkârdır ve huzur kaçıır. Bu sebeptendir ki, iç grup üyelerinin dış grup üyelerine yaptıkları kötülükler ahlaki açıdan sorunlu görülmezken, dış grup üyelerinin çok daha küçük kötülükleri şiddetle mahkûm edilir (akt. Man, 2016: 1153).

Öteki söylemini yaratan düşünce dünyasında, öteki ile birlikte yaşamak mantıksal olarak imkânsızdır. Ayrım ve özdeşlik esasında “Siz kimsiniz?” ve “Kim o?” sorularının farklılığı gölgesinde sürer gider. Kimliği belirsiz bir maskeyle dolaşan, risk ve tehdit taşıyan yabancıyı içeriye, eve, şehre, medeniyete ve dünya görüşüne sorgusuz buyur etmeksizin konuksever olunamaz. Konukseverlik konusu taşıdığı riskle sevmektir. Bu birliktelikten doğan risk ev sahibi için “bir daha sevememe”, konuk için ise “bir daha kimsenin kapısını güvenle çalamama” riskidir ve ihmal edilemeyecek kadar büyük bir sorundur. Ev sahibi mevcut rahatlığını sürdürmek varken yabancıya kapısını açtığında, kendini sadece farklılığa değil, tehditlere de açmış olur. İhtiyatlı düşünce sisteminde bu “Ağrısız başına çaput sarmak” demektir. Özdeşlik açısından yaklaşıldığında ise iki durum ortaya çıkar. Ev sahibi ya kendi düzenini misafire dayatma ve onaylatma gereği hisseder ya da içeri kabul edilerek yabancılıktan mülteciliğe terfi eden öteki, ev sahibinin organizmasına karışır ve onu dönüştürür. Sistem başkalaşım geçirir ve özdeşliğini yitirir (Işıklı, 2015: 69-70). Bu nedenle, ilticayı doğuran durumlarda yerli halkın zihnindeki tehlikeli öteki algısını yıkmak neredeyse imkânsızdır. Öteki algısı yıkılan yerli, kendisinin ötekileştirileceği kaygısıyla zırhını indirmemekte, kendini ve içeriği korumaktadır. Bu algıyla baş etmek de ancak etkin bir pazarlama ve halkla ilişkiler çabasıyla mümkündür. İçerideki ev sahibi mülteciyle yüzleştiğinde kendisi olmayı koruyabileceği tutundurulabilmeli ve ev sahipliğinin hayati gerekçesi ona doğru anlatılmalıdır. Aksi takdirde, kapı dışında ve içindekinin uzlaşması ve barışçıl bir hayat sürmesi imkânsızdır.

Mülteci evinden uzakta olandır. Kendi sınırlarının ötesinde başkalarının sınırına dayanandır. Engel olamadığı bir savaşın dehşetinden emin olmak için yeryüzüne dağılan insanlar topluluğudur. Kendi sınırlarını aşıp başka sınırlara dayanmış olması, aynı zamanda sınırın ötesindeki yaşam koşullarının farklı olduğunu da göstermektedir. Sınırı tanırsanız misafiri kimliği ile aşan mülteci, içerideki düzenin tanrısallığını da kabul etmiş olur. O ev sahibinin misafiridir ve kapıyı çalıp tanırsanız misafiri olduğunu söylediğinde ev sahibini kutsuyor olduğunu da farkındadır (Işıklı, 2015: 64-68). İltica talebi ile verilen mültecilik kimliği sadece içeride geçerli geçici bir kimliktir. İçeri kabul edilen misafir, ev sahibinin sözleşmeyi onaylayarak onu kabul ettiği duygusunu bu durum başına kakılmasa bile derinden hisseder. “Ben bir misafirim. Evinde olmayan bir yabancıyım. Yabancı bir tehdittir.” düşüncesine kapılır (Işıklı, 2015: 66). Sonuçta sığınmacı, yerli halkın gözündeki tehlikeli öteki algısını kanıksamaya başlar ve bu kabulleniş iki taraf arasındaki mesafeyi açma yönünde bir etki gösterir.

Yerinden olma ve mültecilik genelleştirilebilecek bir olgu değildir, ancak bu süreçte sığınmacıların tabi oldukları bürokratik kuralların, ortak yasal prosedürlerin kişisel tecrübeleri kolektif tecrübelere dönüştürdüğü de söylenebilir (Biner ve Soykan, 2016: 1). Suriyeli sığınmacılar Tür-

kiye’de kurdukları yeni hayatlarında yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş, kendisine dayatılan bir alanda yani ötekinin mekânında oyunlarını kurup, geliştirdikleri taktiklerle ayakta kalmaya çalışmaktadırlar. Göç sonucu yerleştikleri bu alanda öteki olarak yaftalanmaları, yoksullukla baş etmeleri ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaları hâkim stratejinin bıraktığı boşluklarda kendi taktiklerini hayata geçirmelerini zorunlu kılmaktadır (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016: 1080).

Geride bırakılan ama aslında bırakılamayan hayatla bağlantılı olma hali, göç edenin göç ettiği yerde yeni bir hayat kurma pratiklerini, yeni ülkeyle ilişkisini ve şartlarla baş etme mekanizmalarını etkilemektedir. Ülkesine geri dönebilme ihtimali ve buna dair umudu, sığınmacının geride bıraktığı hayat ve o hayatın içindeki karakterlerle ilişkisinin gücüyle belirlemektedir (Biner ve Soykan, 2016: 4). Başlangıçta davetsiz bir misafir olarak görülen Suriyeli sığınmacıların ülkelerindeki olayların şiddetlenmesiyle geri dönme umutları her geçen gün zayıflamaktadır. Bu durum öz yeterlikleri zayıf olan ev sahibi kentlerin yüksek sığınmacı nüfusu ile baş edebilmesini güçleştirmekte (Kaypak ve Bimay, 2016: 93) ve söz konusu kentlerin yerel halklarında da kaynakların yerli olmayanlar için uzun süreli heba edildiği algısını oluşturmaktadır. Yerli halk, kentin fakirleştiğini hissetmekte ve devlet tarafından sığınmacılara uygulanan pozitif ayrımcılıktan rahatsız olmaktadır.

3. Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sorunlar

Sosyal uyum zorluğu ve yarattığı çatışma, xenofobi, istihdam ve emekle ilgili konularda yaşanan sömürü ve adaletsizlikler, şehirlerin demografik yapılarının değişimi, iç siyasette etnik ve mezhepsel ayrılıkların yarattığı gerilimler uluslararası zorunlu göç nedeniyle Türkiye’de ortaya çıkan temel problemlerdendir (Kaya, 2015: 266). Bu problemler birbirinden oldukça farklı gibi görünse de zaman zaman yerli halkın ya da sığınmacıların karşılaştığı münferit bir problemin ekonomik, sosyal, siyasi vb. pek çok açıdan yankılarının olduğu görülmektedir.

Yerli halk göçmenlere karşı; ücretleri düşürme, yerli nüfusun işsizlik oranını artırma, doğurganlıklarıyla sosyal sistemi çökertme ve milli kimliği zedeleme gibi ekonomik, sosyal, kültürel veya politik argümanlar geliştirmektedir (Özekmekçi, 2010: 44 akt. Ünal, 2014: 67). Genç (2014: 1) bu argümanların özellikle yerel ölçekte etkileri hissedilebilen küresel ekonomik krizler gibi konjonktürel bunalımlar sonrasında çoğaldığını ve “göç ve göçmen sorununun” temel bir referans noktası olarak daha fazla kullanıldığını ifade etmektedir (akt. Ünal, 2014: 67). Bu bakımdan, konjonktürel olarak esasında göç politikalarının ya da göçmenlerin sebep olmadığı ekonomik sorunların da faturasının onlara kesilebildiği söylenebilir. Bu yaklaşım, yerleşikle sığınmacı arasındaki uçurumu daha da açmakta ve birlikte yaşama kültürünü zedelemektedir.

Geliş sürecinde travmatik yolculuklar, güvenli topraklara erişim, kaçakçılardan gördükleri kötü muameleler, kimliksizlik, korku, endişe, konaklama gibi pek çok sorunla yüzleşen sığınmacılar; kalış sürecinde ise sığınma sistemine erişim, uzun bekleme süreleri, çalışma hakkı, ikamet, barınma, beslenme, sağlık, ilaç temini gibi konularda büyük sorunlar yaşamaktadır. Üçüncü bir ülkeye geçiş sürecinde ise yeni bir hayat, yeni bir ülke, dil, gelenek farklılığı, adaptasyon güçlüğü ve gelecek kaygısı ile yüzleşmektedirler (Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 44). Bütün bu sorunların yanı sıra, hem ilk göç ettikleri, hem de oradan geçtikleri üçüncü ülkede karşılaştıkları ırkçı muameleler, onların yerel halkla birlikte yaşama becerisi kazanmalarını geciktirmekte ve onları öteki konumuna mahkûm etmektedir. Bunun yanı sıra, esasında istihdam zorluğu nedeniyle beslenme, barınma, sağlık vb. ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamayan sığınmacılar, yerel halk tarafından ekonomik ve sosyal imkânların sömürücüsü olarak görülmekte ve ülkedeki ekonomik sorunların ve geçim sıkıntısının müsebbibi olarak görülen günah keçilerine dönüşmektedir. Bu

yaklaşımın değişmesinin yolu, sığınmacılarla ilgili devlet politikalarında güvenlik odaklı bir yaklaşımdan, insan hakları odaklı bir yaklaşıma geçilmesi ve insan hakları odaklı politikaların yerli halka doğru anlatılmasıdır. Dış politika ancak doğru tutundurulduğunda halk desteği alacak ve iki taraf arasında yaşanan sorunlar en aza indirilecektir.

İşgücü piyasalarında dezavantajlı gruptan olan mülteci ve sığınmacılar piyasa koşullarında pek çok ilişkiye girmek zorunda kalmakta ve bu ilişkilerde sömürülmeye bile değer bulunmayan bir kitle olarak görülmektedir (Reçber, 2014: 266). Göçmenler yerleştikleri şehirlerde ucuz işgücü olarak görülmüş ve yoksulluk girdabına mahkûm edilmişken, bir yandan da etno-kültürel farklardan dolayı ayrıştırılmış ve ötekileştirilmeye varan uygulamalara maruz kalmışlardır. Bu dışlanmışlık onları Avrupa ülkelerine yasadışı göç teşebbüslerine zorlamış (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1351) ve bu zorlama başka trajedilerin doğmasına sebep olmuş ve uluslararası kamuoyunun zihnine unutulması imkânsız karelerin kazanmasına yol açmıştır. Oysa ucuz işgücü olarak istihdam ediliyor olmaları onların yol açtığı bir sorun değil; aksine yerleşik işverenlerin hem onlara, hem de yerli çalışanlara yaptığı bir haksızlıktır.

Türkiye’de sığınmacıların yaşadıkları en önemli sorunlardan biri sosyal yardımlara erişim güçlüğüdür. İstihdam edilmeyen ya da yeterli geliri olmayan sığınmacılar için bu konu hayati öneme sahiptir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda “İhtiyaç sahibi olan sığınmacıların sosyal yardım ve hizmetlere erişimi sağlanabilir” denmektedir. Bu madde, Türkiye’nin sığınmacılara karşı doğrudan bir sorumluluk almadığını, söz konusu kesimin sosyal yardımlara erişimini karar alıcıların inisiyatifine bıraktığını göstermektedir. Uydu kentlerdeki sığınmacılar için ayrı bir ödenek bulunmaması, sığınmacıların kente ekonomik bir yük olarak algılanmalarına sebep olmaktadır (Güney ve Konak, 2016: 117-118). Bu noktada sığınmacı kamplarında ikamet etmekte olanların sosyal yardımlara kendi imkânlarıyla şehrin muhtelif yerlerinde ikamet edenlerden daha kolay ulaştıkları söylenebilir. Ancak yine de yapılan sosyal yardımlar insana yaraşır bir hayatın sürdürülmesinde yetersiz kalabilmektedir. Bu sorunun aşılması için devletin yardımlarının, yerli halkta paylaşma kültürü oluşturularak desteklenmesi gerekmektedir. Yerli halkın bu noktada elini taşın altına koyması ancak sığınmacılarla ilgili devlet politikalarına güven duyması ile mümkündür ve bu güvenin sağlanması da esasında bir pazarlama sorunudur. Yerli halkın zihnindeki “Yardım, ona varsa bana yok.” algısının yıkılması gerekmektedir.

Yetişkinlerin sebep oldukları savaşların, zorunlu göçlerin, yıkımların, ayakta kalma mücadelelerinin en büyük ve en masum mağdurları hiç şüphe yok ki çocuklardır. Suriye’de yaşananlar ve sonrasındaki süreç de en çok onları yaralamıştır. Onlar da yetişkinler gibi yeni bir ülkede, yabancı oldukları insanlarla bir arada yaşamayı tecrübe etmiş; hatta yetişkinlerle çıktıkları umut yolculuklarında hayatını kaybetme gibi kötü sonuçlarla karşılaşmışlardır. Sığınmacı oldukları ülkelerde eğitimlerine devam eden sığınmacı çocuklar ayrımcılık, arkadaş edinememe, dil gibi sorunlarla karşılaşmakta ve bu sebeple toplumsal hayata entegrasyonları güçleşmektedir (Reçber, 2014: 258). Bunun yanı sıra, bugün eğitim hakları sınırlı olan bu sığınmacı çocukların ileride tümüyle bir kültürel kimlik kaybı yaşaması ihtimali de önemli bir endişedir (Kaypak ve Bimay, 2016: 102). Kendi dillerinde eğitim alma imkânlarının sınırlı oluşu ve Türk okullarında Türk çocukları ile iletişimlerinde yaşanan sıkıntılar Suriyeli çocukların eğitim hayatını güçleştirmektedir. Nitekim Biner ve Soykan’ın (2016) bulguları, Türk çocuklarının Suriyeli çocuklarla aynı sırada dahi oturmak istemediklerini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, sığınmacıların ortak kaygısı bu akış içerisinde dilini, kültürünü unutmuş bir kuşağın yani kaybedilmiş bir kuşağın yetişmesidir.

Bahsi geçen sorunların her biri oldukça önemli olmakla birlikte, toplumda yaygınlaşan nefret söyleminin en önemli sorunlardan biri olduğu söylenebilir. İnsan hakları sorunları arasında giderek üst sıralara yerleşen nefret söylemi ve suçları Türkiye’de belirgin şekilde artmakta ve bu söylem ve suçlar sığınmacı ve göçmenleri de hedef almaktadır. Bu davranışların kışkırtılmasında medyanın söz konusu gruba yönelik ötekileştirici ve dışlayıcı dili etkili olmaktadır (panel.stgm.org.tr akt. Yıldız, Ünlü ve Sezer, 2014: 49). Bununla birlikte bu durum ev sahipliği-misafirlik rollerinin yarattığı bir sahnedir. Ev sahibi misafiri içeri kabul ettiğinde misafir ev sahibine itaat etme eğilimine girer. Mültecilikte itaat bütün bir yerli halka itaate dönüşür. Bu durum esasında mülteci ile mukim arasındaki yazılı olmayan bir müzakeredir (Işıklı, 2015: 64). Mülteci içeri kabul edilmesinin ve içerde güvenli, korunaklı bir mekâna sahip olmasının karşılığını itaatiyle ödemek zorunda kalır. Göçmenlere ilişkin algıları ve göçmenlerin sorunlarını konu edinen araştırmalarda güvenlik kaygısının dile getirilmesi dikkat çekicidir. Bu durum konuya dair bir söylem sorununun da var olduğunu göstermektedir. Savaş ve iç kargaşa sebebiyle psikolojik travma yaşayan göçmenler “tehlikeli öteki” konumuna getirilmektedir. Sığınmacı-güvenlik kelimelerinin eşleştirilmesi kriminalleştirme ve patolojikleştirmeye dönüşmektedir (Güney ve Konak, 2016b: 508). “Öteki”yi ortaya çıkaran en önemli özellik düzeni bozma potansiyelidir. “Biz” ne kadar düzeni bozmayacak, istikrarsızlık yaratmayacak, toplumun varlık amacına uyanı temsil ediyor ise; öteki de o kadar düzeni bozan, gelenek, yasa ve normların içini boşaltan, tehlikeli olanı temsil etmektedir. Bu noktada, öteki biz tarafından güveni ve rahatlığı tehdit eden potansiyel düşman olarak görüldüğü için korkulan ve kaçılması gereken olarak konumlanmaktadır (Ünal, 2014: 79). Bu konumlandırma, yerleşik ile sığınmacı arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyecek bir güce sahiptir. Öteki konumlandırmasının yaygınlaşması aynı zamanda sığınmacıların değil, yerleşiklerin sorunlarının yaygın olarak konuşulması sonucunu doğurmakta ve bu konuda etkin politikaların geliştirilmesi çabalarını geciktirmektedir. Sığınmacıların deneyimledikleri sorunlar sümen altı edilirken, yerleşiklerin günlük pratikte yaşadığı her türlü sorun sığınmacıların varlığıyla ilişkilendirilmeye başlanmıştır.

4. Literatür Taraması

Göç ile yaşanan mekânsal hareket yalnızca bir transfer olarak değil, bir sosyal çevreden diğerine geçiş olarak nitelendirilmelidir. Bu geçiş esnasında, önceki sosyal bağlar zayıflayabileceği gibi, güçlenebilir veya tamamen kopabilir. Bu sebeple uluslararası göç incelenirken sosyolojik bir analiz için üç düzey geçerlidir: geride bırakılan ülke; geride bırakılan ülkede ait olunan sosyal gruplardaki bağlılığın gücü ve yoğunluğu; göç edenin kararında özgürlüğü ve kararın iradiliği (Faist, 2010: 67 akt. Biner ve Soykan, 2016: 2). Bu sebeple, göç üzerine yürütülen araştırmalarda bağlam oldukça önemli hale gelmektedir. Uluslararası göçün “şiddeti üreten tarafların bile artık ayrıştırılmadığı bir kaos hali” (Biner ve Soykan, 2016: 4) olarak tanımlanan iç savaş gibi bir zorunluluktan kaynaklanması ile geçim sıkıntısı ya da gelecek tahayyülü gibi bireysel bir sebepten kaynaklanması birbirinden farklı durumlardır. Bunun yanı sıra, zorunlu göçlerde de göç edenlerin kimliği ve göç edilen ülkenin kimliği göçün sonuçları üzerinde önemli etkileri olan değişkenlerdir. Bu sebeple yabancı literatürde göç üzerine yapılmış çok çalışma olmasına rağmen göç olgusunu bağlam doğrultusunda inceleyebilmek için, yerli literatürde Suriyeli göçmenler üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili bulgular özetlenecektir.

Kömürçü, Özsoy ve Çobanoğlu (2011) Isparta’daki sığınmacı kadınlar üzerine yaptıkları nitel araştırmada katılımcı kadınların tamamının ülkelerindeki savaş ve şiddetten kaçtıklarını, kaçış sürecinin travmalarının izlerinin hala taze olduğunu, bekleme sürelerinin uzamasından dolayı

endişeli olduklarını, çalışma izinleri olmadığı için ekonomik zorluklar yaşadıklarını ve ülkelerindeki baskıcı kültürel ortamın hala etkisinde olduklarını tespit etmişlerdir.

Yıldız, Ünlü ve Sezer (2014) Türkiye’de ikamet eden sığınmacılarda görülen sekiz farklı cinnet veya intihar vakası üzerinden gerçekleştirdikleri çalışmalarında, mülteci ve sığınmacılara yönelik ayrımcı, hoşgörüsüz, nefret içerikli tutumların önüne geçilmesi için toplumsal farkındalığı artırıcı çalışmalara ihtiyaç olduğunun altını çizmektedirler. Yazarlar mültecilerin ve sığınmacıların sosyal hayata entegrasyonu için yerel kamu idaresi, STK’lar ve üniversitelere çok iş düştüğünü belirtmektedirler.

Ünal (2014) blog ve forumlarda Suriyeli göçmenlere ilişkin yorumlar üzerine yaptığı çalışmada göçmenlerin bilinmezlikler ve kaygılarla dolu bir korku alanı olarak görüldüğü üzerinde durmaktadır. Paylaşımlarda göçmenlerin “vatan haini” olarak görüldüğü ve “Arap etnik kimliği”ne ilişkin negatif görüşlerin ağır bastığı söylenebilir. Araştırma bulgularına göre, Suriyeli sığınmacılar tehlikeli öteki olarak görülmenin yanı sıra hak etmeden ekmeğimizi bölüşmek zorunda bırakıldığımız bir topluluk olarak algılanmaktadır. Blog ve forumlardaki yorumlarda ırkçı söylemlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Atasü Topçuoğlu (2014) bir müracaatçı grubu olarak göçmen çocukları konu edinen çalışmasında mevzuaya sosyal hizmetler bakış açısıyla yaklaşmıştır. Yapılan nitel çalışmada farklı ülkelerden savaş, ekonomik istikrarsızlık, eğitim vb. amaçlarla Türkiye’ye refakatli ya da refakatsiz göç eden 26 göçmen çocukla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiş ve veriler çocuk hakları ihlalleri ve istismar üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, göçmen çocukların yoğun bir şekilde hak ihlali ve istismara maruz kaldığını göstermektedir. Bu sebeple, yazar, göçmen çocukların sosyal politikalar geliştirilirken pozitif ayrımcılığa tabi bir grup olarak değerlendirilmeleri gerektiğini düşünmektedir.

Kaya (2015) Şanlıurfa’da faaliyet gösteren resmi ve gayri resmi derneklerin yöneticileriyle gerçekleştirdiği nitel çalışmada Türkiye’de yaşamakla ilgili algılarını konu edinmektedir. Araştırma bulguları, kültürel yakınlıktan dolayı Şanlıurfa’daki sığınmacıların diğer şehirlerde ikamet edenlerden daha memnun olduklarını, bununla birlikte bazı sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Sığınmacıların hoşnutsuz oldukları temel konular kadınlara yönelik cinsel istismar, resmi nikâhsız ikinci evlilikler, emeğin sömürülmesi, ticarete aldatılma ve ayrımcılık gibi konulardır. Sığınmacılar, özellikle kadınlarının ve çocuklarının korunmasızlığından zaman zaman faydalanıldığını düşünmektedir.

Apak (2015) Mardin’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların gelecek beklentilerini konu edindiği çalışmasında sığınmacıların Türkiye’yi tercih etme sebeplerinin, sadece savaştan kaçmak olmadığını, bununla birlikte istihdam ve sosyal imkânlardan yararlanma ve vatandaşlık alma ümidiyle geldiklerini tespit etmiştir. Katılımcıların üçte ikisi TC vatandaşı olmak istediklerini beyan etmişlerdir.

Oğuz (2015) alan çalışması için pek çok farklı ülkeden sığınmacının ikamet ettiği Gaziantep’i seçtiği nitel çalışmada yerleşikle sığınmacının birlikte deneyimledikleri gündelik hayatı konu edinmiş ve hem yerleşik hem de sığınmacılardan katılımcı gözlem, derinlemesine mülakat ve informal görüşme teknikleriyle veri toplamıştır. Araştırma sonuçları, aslında aynı mekânlarda yaşamaya devam eden yerleşik ve sığınmacının gerçek anlamda bir birliktelik yaşamaktan uzak durduklarını göstermektedir. Sığınmacılarda bunun sebebi yetkili mercilerce temkinli olma konusunda uyarılmaları iken, yerleşikin temel sebebi kendinden uzak, tehlikeli, bilinmeyen olarak görülen yabancı algısına sebep olan milliyetçiliktir. Yerleşik sığınmacıları kentte istememekte,

onları pis ve belirsiz işler yapan kişiler olarak tanımlamaktadır. Sığınmacıların yerleşikle uyum sağlayamamasının en önemli sebebi ise dil sorunudur.

Biner ve Soykan (2016) araştırmalarında konuya diğer tarafın penceresinden yaklaşmış ve Gaziantep'e göç eden sığınmacıların deneyimlerini konu edinen bir nitel araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçları, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'yi ülkelerindeki koşullar değişene kadar hayatlarını idame ettirebilecekleri bir liman, ülkelerindeki gelişmeleri takip edebilecekleri bir gözlem yeri olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Yapılan görüşmelerde Türkiye'nin aslında, onlara karşı sevgisi ve merhametinin göstergesi gibi görünen "misafirlik" ifadesinin aynı zamanda bir geçicilik çağrışımı yaptığı ve hukuki bir geçerliliği olmadığı için de onlarda endişeye sebep olduğu üzerinde durulmuştur. Sığınmacılar, yerli halkın sığınmacıların zengin olanlarından bu misafirliğin ekonomik bedelini ödemelerini, diğerlerinden ise güçlerini çalışarak, onların razı olduğu değil piyasanın beklediği fiyattan kullanıma sunmalarını beklediğini düşünmektedir. Bunu başaramayan sığınmacıların ise, yeni bir ülke arayışına girmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Boz (2016) Suriye'den Türkiye'ye yaşanan dış göçün sosyoekonomik etkilerini konu edindiği araştırmasında istihdam, işgücü piyasasındaki rekabet, maddi imkânlarının adaletsiz dağıtımı, kiralardaki artış, iki ülke arasındaki ithalat-ihracat potansiyelindeki değişim vb. başlıklar üzerinde durmaktadır. Yazar yoğunluğu artan göç hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkilerinin her geçen gün biraz daha artacağını ve bu durumun sosyal hayattaki çatışmaları da tetikleyeceğini düşünmektedir. Olası kargaşa ve kutuplaşmaların önüne geçmek için sığınmacıların sağlam temellendirilmiş politikalarla ekonomik hayata entegre edilmelerinin gerektiği belirtilmektedir. Başta eğitim olmak üzere her alanda Suriyeli sığınmacılar toplumsal hayata katılmalı, güven duygusu karşılıklı olarak pekiştirilmelidir.

Deniz, Hülür ve Ekinci (2016) Gaziantep ve Kilis'te yaptıkları çalışmada yerleşik kültürün var olduğu bir topluma kısa sürede şehir kültürünü etkileyecek yoğunlukta bir göçmen kitlesinin gelmesi gündelik hayatı nasıl etkiler sorusundan hareket etmişlerdir. İki ilde sığınmacılar ve yerli halkla yapılan derinlemesine mülakatlar yerli halkın stratejilerine karşılık, sığınmacıların geliştirdikleri taktikler bağlamında analiz edilmiştir. Araştırma bulguları sığınmacıların güçlü tarafın stratejileriyle baş etmek için kullandıkları taktiklerin yerli halk gibi giyinmek, kayıtsız da olsa bir evden birden fazla kişinin çalışması, işletilen mekânlara Türk bayrağı asılması, Türkçe öğrenmek gibi taktiklerdir. Yerli halkla yapılan görüşmeler ise, onların "evlerinin" Suriyeliler tarafından işgal edildiğini hissettiklerini, sığınmacıları kargaşa çıkaran istenmeyen topluluk olarak gördüklerini, genel olarak sığınmacılara güvenmediklerini, ülkelerinde kalıp savaşmadıkları için vatan hani olarak görüldüklerini göstermektedir.

Devran ve Özcan (2016) mecliste grubu bulunan siyasi partilerin 2011-2015 yılları arasındaki grup toplantısı konuşmalarında Suriye sorunu ve sığınmacılar konusundaki vurgularını konu edindikleri araştırmalarında eleştirel söylem analizine başvurmuşlardır. Araştırma sonuçları Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söylemlerinde Suriyeli göçmenler için misafir, mülteci, kardeş, muhacir ve sığınmacı kavramlarını ağırlıklı olarak kullandığını; buna karşılık muhalefet partilerinin söylemlerinde Suriyeliler, göçmenler ve mülteciler söylemini tercih ettiklerini göstermektedir. Muhalefet partilerinin söylemleri daha resmi iken, iktidar partisinin söylemi hukuki olmanın ziyade duygusal bir söylemdir.

Güney ve Konak (2016a) Bolu'da yerli halkın Irak ve Suriyeli sığınmacılara ilişkin tutumlarını kaynakların paylaşımı temelinde irdelemişlerdir. Araştırma bulguları yerel halkın sığınmacıları

din kardeşliği temelinde benimsediklerini, aynı mekânlarda ibadet etmekten rahatsız olmadıklarını, ancak bu din kardeşliği algısının konu vatandaşlık olduğunda tersine çevrildiğini göstermektedir. Ekonomik ve sosyal kaynakların paylaşımı noktasında yerli halk vatandaşlık penceresinden bakıp, bu haklardan öncelikli olarak Türk vatandaşlarının yani kendi mağdurlarımızın faydalanması gerektiğini, devletin uyguladığı pozitif ayrımcılık politikalarının rahatsız edici olduğunu belirtmektedir. Ekonomik imkânlar konusunda görülen bu ötekileştirme tutumu, söz konusu sağlık yardımı ve sığınmacı çocukların eğitim hakları olduğunda gözlenmemektedir. Sağlık yardımlarının insan oldukları için elzem olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra konu sığınmacı çocuklar olduğunda yerli halk ötekileştirme tutumunu terk etmekte ve ücretsiz eğitim hakkının onlara da mutlaka sağlanması gerektiğini düşünmektedir.

Güney ve Konak (2016b) Bolu'da yerel halkın Iraklı ve Suriyeli sığınmacılara ilişkin öteki algılarını milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde inceledikleri çalışmalarında; yerel halkın sığınmacıları vatana sadakatsizlikle suçladıklarını, bu sebeple erilliklerini sorguladıklarını ortaya koymaktadırlar. Toplumsal cinsiyet rolleri ışığında erkek sığınmacıların hem erillikleri, hem de milliyetçilikleri sorgulanmaktadır. Yerel halk yine sadakatsizlik temelinde sığınmacılara vatandaşlık hakkı verilmesine de tepki göstermekte, ülkelerine dönmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanı sıra, kaynakları kendi vatanından savaşmadan kaçmış ve Türkiye'ye sadakati de şüpheli olan kitlelerle paylaşmak da istememektedirler. Araştırmanın bir başka bulgusu da, yerel halkın sığınmacılara tanındığını düşündükleri imtiyazların Türk vatandaşlarını üçüncü sınıf vatandaş konumuna getirdiğini düşünmesidir.

Kahraman ve Kahya Nizam (2016) Gaziantep'in sığınmacıların yoğunlukla yaşadığı bir mahallesinde yürüttükleri nitel çalışmada yerli yoksulun yabancı yoksul/sığınmacıya ilişkin düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma bulguları yerli yoksulların Suriyelileri adeta bir günah keçisi olarak gördüklerini; işsizlik, gelir adaletsizliği vb. yapısal sorunlardan bile onları sorumlu tuttıklarını, birlikte yaşamak istemediklerini, devletin kendilerine layık görmediği yardımları onlara yaptığını düşündüklerini, vatandaşlık hakkı verilmesine kesinlikle karşı olduklarını göstermektedir. Yerli yoksula göre yaşanan her türlü adaletsizliğin, ahlaksızlığın, karmaşanın, yoksulluğun müsebbibi aslında yoksul bile olmayan Suriyeli sığınmacılardır.

Kara, Yiğit ve Ağırman (2016) Çukurova Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin Suriyeli mülteci algısı üzerine yaptıkları çalışmada öğrencilerin "Suriyeli mülteci...ya benzer, çünkü..." şeklinde metaforlar geliştirmelerini istemiş ve topladıkları verileri içerik analizine tabi tutmuşlardır. Araştırma sonucunda geliştirilen metaforlar yedi kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler kimsesiz ve yardıma muhtaç, zarar veren, zarar gören, mücadeleci, değerli, çoğalan ve uyum sağlayan kategorileridir. Kategorilerin altında toplanan metaforlar incelendiğinde öğrencilerin büyük çoğunluğunun sığınmacıları bir sorun olarak tanımladıkları, çok azının "Suriyeli kardeşlerimiz" mealinde metaforlar geliştirdikleri görülmektedir.

Kaypak ve Bimay (2016) Batman'da mülteci ve sığınmacıların kente ekonomik ve sosyokültürel etkilerini konu edindikleri çalışmalarında sığınmacıların, getirdikleri sıcak para ile yerel yönetimin ise onlara yapılacak yardımları yerli esnaflardan temin yoluna gitmesi ile şehir ekonomisini önce canlandırdıklarını tespit etmişlerdir. Ancak yerli halkın bu algısı misafirliğin uzaması ile birlikte değişime uğramıştır. Gelen toplulukta şehrin sosyokültürel yapısıyla uyum sağlayamayacak etnik grupların varlığı yerli halkın en çok yakındığı konudur. Bunun yanı sıra, sığınmacıların düşük ücretlerle çalışmaya razı olması sonucu değişen istihdam durumu, artan konut kiraları, vergisiz esnaflık yapma girişimleri gibi olumsuzluklar Batman halkının yardımsever tutumlarını terk etmelerine ve mümkünse ülkelerine geri dönmelerini dillendirmelerine yol açmıştır.

Mamuk ve Şahin (2016) İstanbul'da düzensiz göçmen olarak yaşayan kadınların yaşadıkları sorunları konu edindikleri çalışmada, üçte birinin Türkiye'de yaşadığı süre içerisinde şiddete, dörtte birinin ise ayrımcılığa maruz kaldığını tespit etmişlerdir. Sığınmacı kadınların en sık yaşadıkları sorunlar sırasıyla yoksulluk, işsizlik, dil bilmeme, vatan özlemi, yalnızlık ve hüzdür.

Man (2016) Şanlıurfa'daki Suriyeli göçmenlere ilişkin algıları konu edindiği araştırmasında olumsuz algıların aslında bir günah keçisi arama girişimi olduğunu, ekonomik endişelerin istatistiklere göre gerçeği yansıtmadığını ve yerli halkın işsizliğinin sorumlusu olarak Suriyelilerin gereksiz yere suçlandıklarını ifade etmektedir. Araştırma sırasında yürüttüğü yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış mülakatlar neticesinde şehirde dolaşan tehlikeli öteki hikâyelerinin rivayetlerden ibaret olduğunu, belgelendirilemediğini ve aslında pek çoğunun gerçeği yansıtmadığını tespit etmiştir.

Şanlıöz (2016) düzensiz dış göçün sebep olduğu ekonomik ve sosyal problemleri ve bunlara yönelik çözüm önerilerini konu edindiği çalışmasında şu önerileri getirmektedir: Ekonomik problemlerin çözümü noktasında Suriyeli göçmenlerin üretimin ve istihdamın sınırlı olduğu imalat sektöründe istihdama yönlendirilmesi ve mesleki eğitime tabi tutularak ara eleman olarak değerlendirilmelerinin fayda sağlayacağını ileri sürmektedir. Sosyal problemlerin çözümü noktasında ise yerli halka sığınmacıları kaynaştıracak ve kültürel uyumu hızlandıracak gönüllük esasına dayalı dil, iletişim, yerel kültür öğeleri vb. konularda düzenlenecek eğitim programlarının katkı sağlayacağı düşüncesindedir.

Tarman ve Gürel (2016) sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Suriyeli sığınmacılara ilişkin farkındalıklarını konu edindikleri araştırmalarında yarı yapılandırılmış mülakatlar yapmışlardır. Öğretmen adaylarına sığınmacılığı nasıl tanımladıkları, Türkiye'nin sığınmacı kabul politikasını nasıl değerlendirdikleri, farklı etnisitelerden sığınmacıların kabulü hakkında ne düşündükleri, bir sığınmacı ile komşu olma durumu hakkında ne düşündükleri, bir sığınmacıya evlerini kiralayıp kiralamayacakları, vatandaşlığa kabullerine nasıl yaklaştıkları, sığınmacıların sosyal hayatta ne gibi sorunlara yol açtıkları ve bu sorunların çözümü noktasındaki önerileri sorulmuştur. Araştırma bulguları, sığınmacıların yoğun olarak ikamet ettikleri yerleşim yerlerinden gelen öğretmen adaylarının sığınmacılara karşı daha negatif tutumlara sahip oldukları, sığınmacı nüfusunun seyrek olduğu yerlerden gelen öğretmen adaylarının ise duruma insan hakları perspektifinden yaklaşım daha olumlu baktıklarını göstermektedir.

Yıldız ve Uzgören (2016) İzmir'de kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacılar üzerine yaptıkları nitel araştırmada hem sığınmacıların, hem de yerli halkın bu birlikte yaşama deneyimine ilişkin algılarını konu edinmişlerdir. Suriyeli sığınmacılar, İzmir halkını genel olarak dost canlısı ve misafirperver olarak tanımlamaktadır. İzmir'in seçilmesindeki en önemli sebep ülkelerine uzak bir nokta olmasından dolayı daha emniyetli görülmesi ve İzmir'de ikamet eden arkadaş ve akrabalarıdır. Sığınmacıların en çok sıkıntı yaşadıkları konu istihdam ve ücretlendirme konusudur. Benzer işi yapan yerlilerden daha az ve düzensiz ücretle çalıştırıldıklarını, ailede en fazla bir kayıtlı göçmen olduğu için bir kişilik sosyal yardımın kalabalık aile fertlerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını, sık sık iş değiştirmek zorunda kaldıklarını ve yerli halk tarafından kaynakları paylaşma noktasında eleştiri ve saldırılara maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Kamu hizmetlerinden faydalanırken de, hem dil hem de yetersiz bilgilendirme sebebiyle sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmektedirler. Sığınmacıların büyük çoğunluğu şartlar tatmin edici olur ve vatandaşlık hakkı da verilirse Avrupa'ya geçmek yerine Türkiye'de kalacaklarını, ülkelerindeki savaşın yakın zamanda biteceğine inanmadıklarını, bitse bile evleri, işleri ve imkânlarını kaybettik-

leri için geri dönmek için çok da sebeplerinin kalmadığını belirtmektedir. Yerli halk ise Suriyelilere uygulanan açık kapı politikasının insanlığın bir gereği olduğunu, Suriyelilerle birlikte yaşamaya çok tepkili olmadıklarını; ancak ekonomik politikalar konusunda ülkenin hazırlıksız yakalandığını ifade etmektedirler. İzmir halkı Suriyeli sığınmacıların uzun dönemde statülerinin ne olacağını belirlenmesi gerektiğini, vatandaşlık tartışmalarının sonraya bırakılması gerektiğini, ancak statüleri netleşmezse seçim dönemlerinde siyasal malzeme olmaya devam etmelerinden kaygılandıklarını belirtmektedir.

Literatürdeki araştırmaların bir kısmı sığınmacıların sorunları ile ilgili iken, bir kısmı yerleşiklerin sığınmacıların yol açtığını düşündükleri sorunlarla ilgilidir. Bu araştırmada üç ilde yerleşik halkın sığınmacılara ilişkin algıları ve onların yol açtığını düşündükleri sorunlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Bu başlık altında araştırmanın amacı, anakütlesi ve örnekleme, veri toplama aracı ve veri toplama süreci, araştırma soruları ve araştırmanın sınırlılıkları hakkında bilgi verilecektir.

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yoğun Suriyeli sığınmacı nüfusuna sahip üç ilde yerli halkın sığınmacılara ilişkin algılarını tespit etmektir. Bunun yanı sıra, yerleşik halkın sığınmacı kaynaklı olduğunu düşündüğü problemlerin tespitini yapmak ve devletin Suriyeli sığınmacılara ilişkin politikalarının doğru pazarlanıp pazarlanmadığını tartışmaya açmak da amaçlanmaktadır.

5.2. Anakütle ve Örneklem

Araştırmanın anakütlesini Tokat, İstanbul ve Mardin illerinde ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları oluşturmaktadır. AFAD'ın 2015 yılı verilerine göre sığınmacı nüfusu bakımından Mardin 5. Sırada, İstanbul 1. Sırada yer almaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016: 92). Tokat ilinin dâhil edilme gerekçesi ise hem sığınmacı nüfusun ağırlıkta olması hem de geçmişte önce Bulgaristan, sonra Afganistan, Orta Doğu'daki olaylar neticesinde en son da Irak ve Suriye kökenli sığınmacılara ev sahipliği yapmış olmasıdır. Şehirde halen Bulgaristan, Afganistan, Irak ve Suriye'den göçen sığınmacılar yerli halkla aynı yerleşim yerlerinde birbirlerinden izole olmadan ortak yaşamı tecrübe etmektedir. Araştırmanın örnekleme, söz konusu illerde kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 400 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada zaman ve maliyet kısıtı, örnekleme çerçevesi belirlemenin güçlüğü ve konunun hassasiyeti dikkate alınarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri tercih edilmiştir.

5.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında öncelikle bir nitel çalışma yürütülmüş ve üç şehirde ikamet eden şehrin yerlisi kişilerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Araştırma ekibinde her üç ilin de yerleşik olan araştırmacılar yer almaktadır. Dolayısıyla, yarı yapılandırılmış mülakat verilerinin yanı sıra uzun süreli gözleme dayalı bilgiler de veri toplama aracının geliştirilmesinde kullanılmıştır. Nitel çalışma neticesinde elde edilen veriler ölçek ifadelerine dönüştürülerek veri toplama aracı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, ifadelerin geliştirilmesinde literatürdeki muhtelif çalışmaların bulgularından da faydalanılmıştır.

Araştırmanın veri toplama aracı üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, sığınmacılara ilişkin politikaların katılımcılar tarafından nasıl algılandığını ölçmek amacıyla geliştirilen açık ve kapalı uçlu beş adet soru yer almaktadır. İkinci bölümde, nitel çalışma sonucu geliştirilen 5'li

Likert tipi 30 ifade yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 adet kapalı uçlu soru bulunmaktadır.

5.4. Araştırma Soruları

Yerleşik halkın Suriyeli sığınmacılara ilişkin algılarını belirlemeye yönelik bu araştırma keşifsel nitelikte bir araştırmadır. Bu sebeple, araştırma hipotezleri değil araştırma soruları geliştirilmiştir. Araştırmanın cevap aradığı sorular şunlardır:

- Katılımcıların şehirlerinde ikamet eden Suriyeli sığınmacılara ilişkin genel algıları nedir?
- Suriyeli sığınmacıların şehirlerinde sebep olduklarını düşündükleri sorunlar nelerdir?
- Katılımcıların Suriyeli sığınmacılara ilişkin algılarında bir politika pazarlaması sorununun varlığından bahsedilebilir mi?
- Üç ildeki algılar farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların demografik özellikleri sığınmacılara ilişkin algılarını farklılaştırmakta mıdır?

5.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada zaman ve maliyet kısıtı, örneklem çerçevesini belirlemenin güçlüğü ve konunun hassasiyeti sebebiyle gönüllülük esasının önemli olması, tesadüfi olmayan örnekleme metodlarından kolayda örneklemin tercih edilmesine sebep olmuştur. Bu durum, sonuçların evrene genellenememesi nedeniyle araştırmanın en önemli kısıtıdır.

6. Bulgular ve Tartışma

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken		f	%	Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	167	41,8	Med. hal	Evli	192	48
	Erkek	232	58,0		Evli değil	205	51,3
	Cevapsız	1	0,2		Cevapsız	3	0,7
	Toplam	400	100		Toplam	400	100
Yaş	18-25	148	37	Meslek	İşsiz	10	2,5
	26-35	106	26,5		Ev hanımı	20	5,0
	36-45	77	19,3		İşçi	70	17,5
	46-55	52	13,0		Memur	53	13,3
	56 ve üstü	16	4,0		S.M.Erbabı	4	1,0
	Cevapsız	1	0,2		Esnaf	14	3,5
	Toplam	400	100		Öğrenci	97	24,2
Eğitim	Okuryazar	8	2,0		Çiftçi	7	1,8
	İlkokul	46	11,5		Emekli	5	1,3
	Ortaokul	32	8,0		Sanayici	6	1,5
	Lise	52	13,0		Ö.S.Çalışanı	24	6,0
	Önlisans	27	6,8		Akademisyen	67	16,7
	Lisans	156	39,0		Diğer	22	5,5
	Lisansüstü	78	19,5		Cevapsız	1	0,2
	Cevapsız	1	0,2	Toplam	400	100	
	Toplam	400	100				
Gelir	1000 TL'den az	122	30,5				
	1000-2000 TL	105	26,3				
	2001-3000 TL	63	15,7				
	3001-4000 TL	25	6,3				
	4001-5000 TL	39	9,7				
	5001-6000 TL	17	4,3				
	6001 TL ve üstü	28	7,0				
	Cevapsız	1	0,2				
	Toplam	400	100				

Tablo 1 incelendiğinde örnekleme cinsiyet açısından erkeklerin, yaş açısından 18-35 yaş aralığının, medeni hal açısından evli olmayanların, eğitim açısından lisans ve üstü eğitim düzeyinin, meslek açısından öğrenci, işçi ve akademisyenlerin, gelir açısından 0-3000 TL aralığının ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Veri toplama aracının ilk bölümünde katılımcılara, sığınmacılara ilişkin algılarını belirlemeye yönelik açık ve kapalı uçlu sorular sorulmuştur. Bu soruların ilki “Ülke sınırlarının komşu ülkenin göçmenlerine açılmasını nasıl karşılıyorsunuz?” sorusudur. Katılımcıların % 30,3’ü olumlu, % 44,3’ü olumsuz baktığını; % 18,8’i bu konuda kararsız olduğunu, % 6,8’i ise bu konuda fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu soruya cevap verenlerin gerekçeleri bir başka soruda sorgulanmıştır. Olumlu bakıyorum cevabını verenlerin gerekçeleri incelendiğinde en önemli gerekçelerin; insanın yaşam hakkı/sivillerin masumiyeti, muhtaç durumda olmaları, empati, insani yardım, ölümden kaçıyor olduklarının düşünülmesi, merhamet ve din kardeşliği gerekçeleri olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, “güçlü Türkiye” imajının sağlanması için bu yaklaşımın gerekli olduğunu belirten katılımcılar da vardır.

İlgili soruya olumsuz bakıyorum cevabını verenlerin gerekçeleri incelendiğinde, en önemli gerekçelerin kamu düzenini bozmaları, ekonomik kaygılar, kendi vatandaşlarımızın muhtaç durumda olması, sebepsiz yere sığınmacılardan rahatsız olma ve sığınmacılara pozitif ayrımcılık yapıldığının düşünülmesi olduğu görülmektedir. Bu gerekçeler incelendiğinde, olumsuz algı ve tutumların genel olarak kamu düzeninin korunması ve ekonomiye ilişkin kaygılardan kaynaklandığı söylenebilir.

İlgili soruya kararsızım cevabını verenlerin gerekçeleri incelendiğinde, bu katılımcıların sığınmacılara kapıların açılmasının belirsiz sonuçları olabileceğini düşündükleri ve özellikle merhamet duygusu ve akılcı kaygılar arasında kalıp kararsızlık yaşadıkları söylenebilir. Kararsız olduğunu belirten katılımcılar ölümden ve savaştan kaçan masumlara kapıları açmanın insanlığın bir gereği olduğunu düşünmekte; ancak bu kararın sonuçları açısından kaygılı olduklarını belirtmektedirler. Söz konusu grubun vicdan ve akıl arasında sıkışıp kaldıkları söylenebilir.

“Yakın çevrenizde ikamet eden sığınmacı aile var mı?” sorusuna katılımcıların % 43’ü evet, % 40,8’i hayır, % 16,2’si ise bilmiyorum yanıtını vermiştir. Veri toplama aracının ikinci bölümünde katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarını ölçmeye yönelik 5’li Likert tipi ifadeler yer almaktadır. İfadelerin aritmetik ortalamaları incelendiğinde katılımcıların en çok katıldıkları ifadelerin “Sığınmacıların geçimini çalışarak sağlamaları gerektiğini düşünüyorum.”, “Sığınmacıların düşük ücretlerle çalışmaları yerli halkın iş bulmasını zorlaştırmaktadır.”, “Sığınmacıların sayısının artması şehirdeki konut kiralarını artırmıştır.”, “Kendi mağdurlarımızın sığınmacılardan önce düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum.” ve “Yerli halkın çalışarak kazandığı imkânlarla sığınmacıların çalışmadan ulaşmaları adaletsizliktir.” ifadeleridir. Katılımcıların en az katıldıkları ifadeler ise, “Sığınmacıların şehre kültürel zenginlik kattığını düşünüyorum.”, “Sığınmacıların şehrin işgücü piyasasını olumlu etkilediğini düşünüyorum.”, “Kaynakları sığınmacılarla paylaşıyor olmak beni mutlu ediyor.”, “Sığınmacılara elimden geldiğince yardımcı olmaya çalışırım.” ve “Ülkelerinde mağdur olan sığınmacılara kucak açmamız gerektiğini düşünüyorum.” ifadeleridir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarının genel olarak olumsuz olduğu, bu olumsuzluğun ağırlıklı olarak ekonomik kaygılar etrafında şekillendiği ve sığınmacıların şehre ve ülkeye herhangi bir faydası olmayan topluluklar olarak görüldüğü söylenebilir.

Veri toplama aracının yapı geçerliliğinin testi için açıklayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. “Sığınmacılara devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar onları tembelleştirmektedir.” ifadesi binişiklik nedeniyle faktör analizinden çıkarılmış ve analiz tekrarlanmıştır. Veri setinin faktör analizi için uygun ve örnek hacminin yeterli olduğunu ortaya koymak amacıyla KMO ve Bartlett test sonuçlarından faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu ve veri setinin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Faktör analizi neticesinde dört faktörlü bir çözüm elde edilmiştir. Elde edilen faktörler varyansın % 62,445’ini açıklamaktadır. Analizin çıktıları aşağıdaki tabloda raporlanmaktadır.

Tablo 2: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Özdeğ.	Açıkl. Var.	Fakt. Y.	α
Faktör 1: Ekonomik Kaygılar	12,722	43,869		94,5
Göçmenlerle birlikte artan şehir nüfusu sebebiyle yerli halk daha fakirleşmiştir.			,776	
Sığınmacıların yerleştiği şehirlerin ekonomileri bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.			,752	
Sığınmacılara kapılarımızın açılması ülkenin ekonomik durumunu olumsuz etkilemiştir.			,749	
Devletin sığınmacılarla ilgili politikaları yerli halkın ekonomik durumunu olumsuz etkilemektedir.			,740	
Sığınmacılar ülke ekonomisine büyük bir yük getirmiştir.			,729	
Sığınmacıların istihdam edilmesi yerli halkın istihdam oranını azaltmıştır.			,718	
Sığınmacıların düşük ücretle çalışmaları yerli halkın iş bulmasını zorlaştırmaktadır.			,706	
Yerli halkın çalışarak kazandığı imkânlarla sığınmacıların çalışmadan ulaşmaları adaletsizliktir.			,635	
Sığınmacılara sunulan imkânlar yerli halk içerisinde ihtiyaç sahiplerinden esirgenmektedir.			,611	
Yerli halkın rızası alınmadan, verdikleri vergiler sığınmacılara gitmektedir.			,591	
Sığınmacıların sayısının artması şehirdeki konut kiralalarını artırmıştır.			,587	
Sığınmacılar üretmeden tüketen kitlelerdir.			,570	
Faktör 2: Pozitif Ayrımcılık Rahatsızlığı ve Hoşnutsuzluk	2,742	9,456		91,3
Sığınmacıların merhamet duygumuzu istismar ettiklerini düşünüyorum.			,724	
Sığınmacılar şehrin genel huzurunu kaçırmaktadır.			,705	
Sığınmacılar bizimle yaşamaya uyum sağlayamamıştır.			,692	
Sığınmacıların devlet tarafından kayırıldığını düşünüyorum.			,671	
Kendi mağdurlarımızın sığınmacılardan önce düşünülmesi gerektiğine inanıyorum.			,650	
Sığınmacılara sahip çıkılmasının onların ülkelerine dönme ihtimalini ortadan kaldırdığını düşünüyorum.			,647	
Sığınmacılara uygulanan pozitif ayrımcılıktan rahatsızım.			,641	
Sığınmacıların şehirdeki suç oranını artırdığını düşünüyorum.			,624	
Sığınmacıların durumdan istifade ettiklerini düşünüyorum.			,588	
Sığınmacıların sayıca çoğalması şehirde kültürel sorunların çıkmasına sebep olmuştur.			,587	
Sığınmacıların geçimlerini çalışarak sağlamaları gerektiğini düşünüyorum.			,459	
Faktör 3: Sığınmacılarla Birlikte Yaşamayı Onaylama	1,376	4,745		86,8
Komşu ülkelerin vatandaşlarının yanında olmanın doğru bir tavır olduğunu düşünüyorum.			,849	

Ülkelerinde mağdur olan sığınmacılara kucak açmamız gerektiğini düşünüyorum.			,842	
Sığınmacılara elimden geldiğince yardımcı olmaya çalışırım.			,817	
Kaynakları sığınmacılarla paylaşıyor olmak beni mutlu ediyor.			,761	
Faktör 4: Sığınmacıların Olumlu Etkileri Olduğunu Düşünme	1,269	4,375		74,3
Sığınmacıların şehrin işgücü piyasasını olumlu etkilediğini düşünüyorum.			,859	
Sığınmacıların şehre kültürel zenginlik kattığını düşünüyorum.			,787	
KMO= ,954; $\chi^2=7365,248$; df=406; p<0,0001; Açıklanan Varyans: %62,445				

Faktörler altında toplanan ifadeler incelendiğinde; birinci faktörün ekonomik kaygılar, ikinci faktörün, pozitif ayrımcılık rahatsızlığı ve hoşnutsuzluk, üçüncü faktörün sığınmacılarla birlikte yaşamayı onaylama, dördüncü faktörün ise, sığınmacıların olumlu etkilerinin olduğunu düşünme olarak adlandırılmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Faktör analizi çıktıları ölçeğin yapısal geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, tüm faktörlerin güvenilirlikleri arzu edilen sınırdan üzerindedir.

Elde edilen faktörlerin katılımcıların demografik özellikleri itibarıyla farklılaşmış farklılaşmadığı bağımsız iki örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir.

Kadın katılımcılar ile erkek katılımcıların elde edilen faktörler açısından algılarının farklılaşmış farklılaşmadığı bağımsız iki örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Yalnızca birinci faktör açısından kadınlarla erkekler arasında anlamlı farklılık vardır ($p=0,014$; $t=-2,481$). Erkek katılımcılar sığınmacıların ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğuna kadın katılımcılardan daha çok inanmaktadır. Sığınmacılarla ilgili politikaların ekonomi alanında olumsuz sonuçlarının olacağını düşünmektedirler. Bu farklılığın sebebi erkeklerin işgücü piyasasında kadınlardan daha çok yer alıyor olmalarıdır. Bunun yanı sıra sığınmacıların istihdam edildikleri daha çok kas gücüne dayalı iş alanlarında kadın işgücü oranı oldukça düşüktür. Bu sebeple sığınmacıların düşük ücretlerle çalıştırılmaları sonucu yerli halkın istihdam sıkıntısı yaşayacağı korkusu erkek katılımcılarda daha baskındır.

Katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarının yaşları itibarıyla farklılaşmış farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Analiz sonuçları, yalnızca sığınmacıların olumlu etkilerinin olduğunu düşünme olarak adlandırılan dördüncü faktör açısından farklılaşmanın olduğunu göstermektedir ($p=0,039$). Farklılığın yönünü görmek için Scheffe testi yapılmıştır. Test sonuçları, farkın yönünü göstermediği için LSD testi tercih edilmiştir. Test sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 3: Yaş Gruplarının Algıları Arasındaki Farkı Gösteren LSD Testi

Değişken	I	J	Ortalama Farkı	Standart Hata	Anlamlılık
Sığınmacıların olumlu etkilerinin olduğunu düşünme	18-25	26-35	,04073	,13465	,762
		36-45	,01084	,14869	,942
		46-55	-,42698*	,17059	,013
		56 ve üstü	,36149	,27849	,195
	26-35	36-45	-,02989	,15845	,850
		46-55	-,46771*	,17916	,009
		56 ve üstü	,32075	,28382	,259
	36-45	46-55	-,43781*	,18994	,022
		56 ve üstü	,35065	,29074	,229
	46-55	56 ve üstü	,78846	,30253	,010

LSD tablosu incelendiğinde, 46-55 yaş grubunun sığınmacılara karşı en olumlu algılara sahip yaş grubu olduğu görülmektedir. Sığınmacıların şehre ekonomik katkılarının olduğuna ve şehre

kültürel zenginlik kattıklarına diğer yaş gruplarından daha çok inanmaktadırlar. Bu sonucun, büyük ölçüde istihdam dışı kalmak üzere olan bir yaş grubu olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. İşgücü piyasasındaki olumsuz değişimleri gözleme şansı olmayan bir yaş grubu oldukları söylenebilir. Aynı durumun 56 ve üstü yaş grubunda da gözlemlenmesi beklenirken, bu yaş grubu diğer gruplardan farklı değildir. Beklentilerle uyuşmayan bu sonucun sebebinin 56 ve üstü yaş grubunun örnekleme sayıca az olması olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarının medeni durumları itibariyle farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız iki örneklem t-testi ile analiz edilmiş ve anlamlı fark tespit edilememiştir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sığınmacılara ilişkin algıların meslekler itibariyle de farklılaşmadığını göstermektedir. Katılımcıların algıları gelirleri itibariyle farklılaşmaktadır. Farklılığın yönünü gösteren Scheffe testi sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir. Tabloda yalnızca aralarında anlamlı farklılık olan gruplar raporlanmıştır.

Tablo 4: Gelir Gruplarının Farklılıklarını Gösteren Scheffe Testi

Değişken	I	J	Ortalama Farkı	Standart Hata	Anlamlılık
Ekonomik Kaygılar	1000 TL'den az	1000-2000 TL	-,45965*	,11663	,018
	1000-2000 TL	4001-5000 TL 5001-6000 TL 6001 TL ve üstü	,96154* 1,08371* ,87912*	,16566 ,22862 ,18606	,000 ,001 ,001
	2001-3000 TL	4001-5000 TL	,71072*	,17950	,017
Pozitif Ayrımcılık Rahatsızlığı ve Hoşnutsuzluk	1000-2000 TL	4001-5000 TL	,69870*	,15827	,004
	2001-3000 TL	4001-5000 TL	,63017*	,17150	,038
Sığınmacılarla Birlikte Yaşamayı Onaylama	1000-2000 TL	4001-5000 TL	-,91764*	,18546	,001
	2001-3000 TL	4001-5000 TL	-,84785*	,20096	,008
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	1000 TL'den az	4001-5000 TL	-,72217*	,19327	,032
	2001-3000 TL	4001-5000 TL	-,87030*	,21368	,012

1000-2000 TL gelir grubu sığınmacıların ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin olduğuna 1000 TL'den az gelir grubu ile 4000 TL ve üstü gelire sahip gruplardan daha çok inanmaktadır. Bu durumun, büyük ölçüde işgücü piyasasında istihdam edilmek için sığınmacılarla en çok rekabet içerisinde olan gelir grubu olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. 1000 TL'den az gelire sahip olanlarda aynı durumun söz konusu olmaması ise bu grubun büyük ölçüde henüz işgücü piyasasına dâhil olmayan öğrencilerin yer aldığı gelir grubu olmasıyla açıklanabilir. Üst gelir grupları ise, ekonomiyle ilgili çok kaygılı değildir. Bu durum sığınmacıların istihdam edildikleri alanların dışında istihdam edilmeleri ile açıklanabilir.

1000-2000 TL ve 2001-3000 TL gelir aralıkları 4001-5000 TL gelire sahip olanlara göre pozitif ayrımcılıktan daha çok rahatsızdırlar ve sığınmacılarla birlikte yaşamaktan daha hoşnutsuzdur. Bu gelir grupları, sığınmacıların aldıkları sosyal yardımların bir kısmından faydalanan ya da faydalanmayı arzu eden gelir gruplarıdır. Ancak sığınmacılara yapılan pozitif ayrımcılıktan dolayı söz konusu kaynaklara eskisi kadar kolay ulaşamadıkları düşünüyor olabilirler.

4001-5000 TL gelire sahip katılımcılar, 1000-3000 TL aralığında gelire sahip olanlara göre sığınmacılarla birlikte yaşamaya daha olumlu yaklaşmaktadır. Bu durum, işgücü piyasasında sığınmacılarla rekabet halinde olmayan bir gelir grubu olmalarından kaynaklanabilir. Benzer şekilde, 4001-5000 TL gelire sahip katılımcılar sığınmacıların ekonomik ve kültürel anlamda olumlu

etkilerinin olduğuna da 1000 TL'den az ve 2001-3000 TL aralığında gelire sahip olanlardan daha çok inanmaktadır.

Katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarının sığınmacılara ilişkin genel değerlendirmeleri açısından farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tüm faktörlerde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılığın yönünü gösteren Scheffe testi sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 5: Sığınmacılara İlişkin Genel Değerlendirmeler Açısından Farklılıkları Gösteren Scheffe Testi

Değişken	I	J	Ortalama Farkı	Standart Hata	Anlamlılık
Ekonomik Kaygılar	Olumlu	Olumsuz	-1,27145*	,08847	,000
		Kararsız	-,45855*	,11022	,001
		Fikri yok	-,72202*	,15963	,000
Pozitif Ayrımcılık Rahatsızlığı ve Hoşnutsuzluk	Olumsuz	Kararsız	,81290*	,10333	,000
		Fikri yok	,54942*	,15495	,006
		Kararsız	-,26348	,16832	,485
Sığınmacılarla Birlikte Yaşamayı Onaylama	Olumlu	Olumsuz	-1,12275*	,08442	,000
		Kararsız	-,49455*	,10518	,000
		Fikri yok	-,78788*	,15233	,000
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Olumsuz	Kararsız	,62821*	,09861	,000
		Fikri yok	,33487	,14787	,164
		Kararsız	-,29333	,16062	,344
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Olumlu	Olumsuz	1,11831*	,10471	,000
		Kararsız	,34220	,13046	,078
		Fikri yok	,41146	,18894	,193
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Olumsuz	Kararsız	-,77610*	,12230	,000
		Fikri yok	-,70684*	,18340	,002
		Kararsız	,06926	,19923	,989
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Olumlu	Olumsuz	,79386*	,11961	,000
		Kararsız	,35725	,14903	,126
		Fikri yok	,36762	,21583	,408
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Olumsuz	Kararsız	-,43661*	,13971	,022
		Fikri yok	-,42624	,20951	,249
		Kararsız	,01037	,22758	1,000

Sığınmacılara kapıların açılmasına olumlu bakan katılımcıların ekonomiyle ilgili kaygıları diğer tüm katılımcılardan daha düşüktür. Olumsuz bakan katılımcıların ekonomik konularla ilgili kaygı düzeyleri kararsız olanlar ve bu konuda fikri olmayanlardan daha yüksektir. Bu sonuçlar, genel değerlendirmede verilen cevaplarla Likert tipi ifadelerle verilen cevapların tutarlı olduğunun da bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, sığınmacılara ilişkin genel tutumları etkileyen en önemli konunun ekonomide yaşanacak değişimler olduğu da görülmektedir. Ekonomik konularda kaygılı olan katılımcılar, aynı zamanda sığınmacılara karşı genel olarak negatif tutumlara sahiptir.

Sığınmacılara olumlu bakan katılımcıların pozitif ayrımcılık rahatsızlığı diğer tüm gruplardan düşüktür. Sığınmacılara olumsuz yaklaşan katılımcılar ise, kararsız yaklaşan katılımcılardan daha çok pozitif ayrımcılık rahatsızlığı hissetmektedir. Bu bulgular da genel tutumların büyük ölçüde ekonomiyle ilgili endişelerden kaynaklandığına işaret etmektedir.

Sığınmacılara genel olarak olumlu yaklaşanlar, olumsuz yaklaşanlara göre bir arada yaşamaya daha çok isteklidir. Olumlu tutumları birlikte yaşama ve sığınmacılara yardımcı olma konusunda daha ilımlı olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu bakımdan, olumlu tutumların olumlu davranışları geliştirdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra olumsuz tutuma sahip katılımcılar kararsız

ve fikri olmayan katılımcılara göre sığınmacılarla bir arada yaşama konusunda daha isteksizdir. Bu sebeple, birlikte yaşama ve sığınmacılara destek olma konusunda en katı olan grubun olumsuz tutuma sahip katılımcılar olduğu söylenebilir. Ayrıca sığınmacılar konusunda genel olarak olumlu tutuma sahip olanlar, sığınmacıların pozitif etkilerinin olduğuna da olumsuz tutuma sahip katılımcılardan daha çok inanmaktadırlar.

Yakın çevresinde ikamet eden sığınmacı olanlar, olmayanlar ve bu konuda bilgisi olmayanların sığınmacılara ilişkin algılarının farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiş anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Farklı illerde ikamet eden katılımcıların sığınmacılara ilişkin algılarının farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Tüm faktörler açısından anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Farkın yönünü gösteren Scheffe testi sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 6: İllere Göre Farklılıkları Gösteren Scheffe Testi

Değişken	I	J	Ortalama Farkı	Standart Hata	Anlamlılık
Ekonomik Kaygılar	Mardin	İstanbul	-,41481*	,10652	,001
		Tokat	,362298*	,10754	,004
	İstanbul	Tokat	,77780*	,10754	,000
Pozitif Ayrımcılık Rahatsızlığı ve Hoşnutsuzluk	Mardin	İstanbul	-,35354*	,10037	,002
		Tokat	,26882*	,10133	,031
	İstanbul	Tokat	,62235*	,10133	,000
Sığınmacılarla Birlikte Yaşamayı Onaylama	Mardin	İstanbul	,70926*	,11511	,000
		Tokat	-,12301	,11621	,572
	İstanbul	Tokat	-,83226*	,11621	,000
Sığınmacıların Olumlu Etkilerinin Olduğunu Düşünme	Mardin	İstanbul	,07407	,12848	,847
		Tokat	-,31197	,12971	,057
	İstanbul	Tokat	-,38604*	,12971	,013

Scheffe tablosu incelendiğinde, sığınmacılara ilişkin ekonomik kaygısı en yüksek grubun İstanbul'daki katılımcılar olduğu, onları Mardinli katılımcıların izlediği, ekonomik kaygısı en düşük grubun ise Tokat'taki katılımcılar olduğu görülmektedir. Benzer şekilde sığınmacılara uygulanan pozitif ayrımcılıktan en çok rahatsız olan ve en hoşnutsuz olan grup İstanbul'daki katılımcılardır. Yine onları Mardinli katılımcılar izlemektedir. Tokatlı katılımcıların hoşnutsuzluk düzeyleri de diğerlerinden düşüktür. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, esasında sığınmacılara ilişkin olumsuz tutumların bir büyükşehir refleksi olduğu düşünülebilir. Büyükşehir insanının ekonomik anlamda daha büyük sorunlarla mücadele ettiği düşünülürse bu refleks normal karşılanabilir. Zaten kıt olduğunu düşündüğü kaynakların ülke vatandaşı olmayan yabancı gruplarla paylaşılacak olması büyükşehir insanını korkutmakta ve bu korku yabancı gruplara karşı tepkili olması sonucunu doğurmaktadır.

Sığınmacılara birlikte yaşama fikri, Mardinli katılımcılara İstanbullu katılımcılardan daha sıcak gelmektedir. Tokatlı katılımcılar da birlikte yaşamaya İstanbullulardan daha ılımlı yaklaşmaktadır. Bu bulgu da büyükşehirli olmakla ilgili bir durumdur. İstanbul'da ikamet edenler, kendileri başka şehirlerden İstanbul'a göç etmiş olsalar dahi İstanbul'a her yeni geleni, adeta şehrin sırtına yüklenmiş bir yük olarak görmektedir. Bu yeni göç, özellikle ülke dışından gerçekleşen bir göç ise büyükşehir insanının daha olumsuz bir tutum sergilemesi mümkündür. Oysa küçük şehirlerde geçim sıkıntısı ve diğer ekonomik kaygılar büyük şehirlerdeki kadar baskın değildir. Bunun yanı sıra, insanlar arasındaki iletişim ve yardımlaşma da daha yaygın olduğu için ekonomik

problemler kendi içinde de çözümlenebilmektedir. Nitekim araştırma örneklemini oluşturan üç ilden en küçüğü olan Tokat'ta katılımcılar sığınmacıların şehre ekonomik ve kültürel katkılarının olduğunu dahi düşünmektedir. Bu durumda Tokat'ın göç alma geçmişinin de etkisi olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Tokat, Suriyeli sığınmacılardan önce Bulgaristan, Afganistan ve Irak'tan gelen sığınmacılara da ev sahipliği yapmış; şehrin sakinleri aynı yerleşim alanlarında o gruplarla birlikte uzun yıllar birlikte yaşamıştır.

7. Sonuç ve Öneriler

Suriyeli sığınmacı nüfusunun oldukça yoğun olduğu üç ilde gerçekleştirilen bu araştırmada; bu şehirlerin sakinlerinin sığınmacılarla ilgili algıları belirlenmeye çalışılmış ve bu algıların sığınmacılara ilişkin politikalarda bir pazarlama sorununa işaret edip etmediği tartışmaya açılmıştır.

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri, katılımcıların Suriyeli sığınmacılara ilişkin genel olarak olumsuz tutumlara sahip olmasalar da kaygılı oldukları sonucudur. Bu kaygıların en önemli gerekçesi ise, ekonominin genel durumu ve bireylerin ekonomik durumlarındaki değişimlerdir. Katılımcılar kaynakları ülke vatandaşı olmayan yabancı gruplarla paylaşmanın, geçim sıkıntısına sebep olacağına inanmaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomik anlamdaki en önemli kaygılardan biri, sığınmacıların düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaları sebebiyle yaşanacak istihdam problemidir. Katılımcılar, düşük ücretlerle çalışan sığınmacıları yerli halkın iş bulamamasının müsebbibi olarak görmektedirler. Oysa bu durum sığınmacılara uygulanan sömürünün bir göstergesi, aynı zamanda sığınmacıların verdikleri yaşam mücadelesinin de bir ispatıdır. Mevcut kurulu düzenleri bir iç savaş neticesinde bozulan ve yeni bir ülkede, yeni bir düzen kurup hayatta kalmaya çalışan sığınmacılar, yerli halkın çalışmaya razı olmadığı ücretlerle istihdam ediliyor ise sığınmacılardan önce işverenlerin mesuliyeti sorgulanmalıdır. Oysa hem kamuoyunda, hem de medyada işverenlerin ücret politikaları hiç tartışmaya açılmamakta, düşük ücretlerle çalışmaya razı olan sığınmacılar günah keçisi olmaktadır. Bunun yanı sıra, çalışmadan sosyal yardımlarla ve daha da ötesi dilenerek geçinmeye çalışan sığınmacılar da tembellik ve hazıra konuyor olmakla eleştirilmektedir.

Katılımcılar sığınmacılara uygulandığını düşündükleri pozitif ayrımcılıktan şikâyetçidir. Kendi muhtaçlarımızın ihtiyaçları görmezden gelinerek, sosyal yardımların sığınmacılara yağdırıldığını düşünmekte ve bu yardımların onların ülkelerine dönme ihtimallerini ortadan kaldırdığına ve onları tembelleştirdiğine inanmaktadırlar. Oysa bu düşünceler de gerçeği yansıtmamaktadır. Sosyal yardımlardan ancak kayıtlı olan sığınmacılar faydalanabilmektedir. Yerleşik sığınmacıların pek çoğunun ise kabul süreçleri devam etmektedir. Dolayısıyla bir ailenin fertlerinin tamamı sosyal yardımlardan faydalanamamakta, faydalanan bireyin bakmakla yükümlü olduğu aile ferdi sayısı çok olduğu için sosyal yardımlar temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yetmemektedir.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, medyada tutundurulan sığınmacılarla ilgili sorunların, günlük hayatta yaşanan sorunlardan farklı olduğu bulgusudur. Medyada münferit olaylardan hareketle sığınmacılarla ilgili temel sorunların toplumsal düzene ilişkin tehditler ve güvenlik sorunu olduğu tutundurulmaktadır. Oysa halkın gündelik hayatta yaşadığı sorunlar büyük ölçüde istihdamdaki azalma, kiralarda artış, sosyal yardımların azalması gibi ekonomik kökenli sorunlardır. Esasında yerli halk başka bir ülkenin vatandaşlarının yaratacağı güvenlik sorunundan değil, artan nüfus nedeniyle yaratacakları ekonomik sorunlardan mustarıptir. Bu kaygı ayrıca büyük şehirlerde daha yoğundur. Daha düşük nüfuslu şehirlerde sığınmacılar büyük bir ekonomik tehdit olarak algılanmamaktadır.

Katılımcıların sığınmacılara ilişkin algıları ve tutumları vicdanları ve akılları arasında kararsız kalmıştır. Katılımcılar ölümden kaçan, zor durumda olan, mağdur olan kişilere; komşu bir ülkenin vatandaşı ya da bizimle aynı dinin mensubu olmasalar da kucak açılması gerektiğini düşünmekle birlikte, bu merhametin istismar edilmesinden de endişelidirler. Vicdan ve akıl kısılcacında kalmalarına sebep olan düşünce “Evet ölümden kurtulmalı, hayatta kalmalıdır, ama benim ekmeğimi bölüşerek mi?” düşüncesidir. İhtiyaçlarını eskisi kadar rahat karşılayamama korkusu, sığınmacılara ilişkin genel tutumların da belirleyicisi olmaktadır.

Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar da ilginç bulgular ortaya koymaktadır. Katılımcılar sığınmacılara yönelik politikaların onların ülkelerine dönme ihtimallerini ortadan kaldırdığını, bu nüfus yükünün uzun süre çekilemeyeceğini, Türkiye'nin uyguladığı politikaların ülkelerindeki sorunu çözmeye yönünde olmadığını, hukuki durumlarının belirsiz olduğunu, artık misafirliklerinin çıktığını, bu belirsizlikler konusunda bilgilendirilmediklerini düşünmektedirler. Bu belirsizlik, katılımcılar tarafından sonunda vatandaşlık hakkının verileceği şeklinde yorumlanmaktadır. Vatandaşlık hakkının verilmesinin ise ekonomik sorunların yanı sıra kültürel sorunların da hissedilir olmasına yol açacağını düşünmektedirler. Bunun yanı sıra açık uçlu sorularda ülkelerinde kalıp savaşmadıkları için onlara kızgın olduğunu, aynı durum bizim başımıza gelse kimsenin bize kapılarını açmayacağını, sınırların bir an önce kapatılması gerektiğini belirtenler de vardır; ancak bu ötekileştirici tutum örnekleme genellenemez.

Araştırmanın bu temel bulguları esasında, sığınmacılara ilişkin tutumlarda bilgi eksikliğinin önemli rolünün olduğuna işaret etmektedir. Türkiye'nin sığınmacılar konusundaki politikası, geçerli mevzuatı, Suriye'ye yönelik dış politikası hakkında vatandaşların yeterince bilgisi yoktur. Bununla birlikte bu bilgisizlikte kişisel bir sorumluluk da hissetmemektedirler. Genel olarak, sığınmacı kabulüne olumsuz bakmakta, ancak tam olarak rasyonel bir gerekçe sunamamaktadırlar. Bu durum diğer çalışmalarda da dikkati çekmektedir. Örneğin Transatlantik Eğilimler Araştırması'nın (2014) sonuç raporuna göre araştırmanın Türkiyeli katılımcılarının % 67'si hükümetin göç politikasını desteklememektedir. Katılımcıların % 77'si göçmenlerin Türkiye'ye gelmelerinin asıl sebebinin iltica olduğunu düşünmektedir. Üç Türk'ten ikisi (% 66) daha kısıtlayıcı mülteci politikaları istemektedir. % 21'i politikalar daha az kısıtlayıcı olsun derken sadece % 10'u mevcut politikaları doğru bulmaktadır. Katılımcıların % 77'si mülteciler konusunda endişeli olduğunu belirtmiştir. Yine GMF tarafından yürütülen Türkiye'nin Algıları Araştırması'na (2015) göre Türk kamuoyunun % 70'i Türkiye'nin öncelikle kendi iç sorunlarıyla ilgilenmesini isterken, sadece % 20'si Türkiye'nin Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya'da daha aktif bir rol oynaması gerektiğini düşünmektedir. Yanıt verenlerin % 51'i mevcut dış politikayı onaylamamaktadır. Özelde bazı başlıklara indirgenğinde bu oran daha da yükselmektedir. Katılımcıların sadece % 35'i komşu ülkelere yönelik politikaları onaylamaktadır. Göç politikasını onaylayanların oranı ise % 32'dir. Katılımcılar, Suriyeli sığınmacıların mevzuatımıza göre mülteci olarak tanımlanamayacaklarını bilmemekte, ancak Türkiye'ye gelme sebeplerinin iltica olduğunu düşünmektedirler.

Araştırma sonuçları, sığınmacılara ilişkin algılarda bir pazarlama ve özelde bir tutundurma sorununun var olduğuna işaret etmekte ve diğer araştırmalar da bunu desteklemektedir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sürecin başından bu yana takip ettiği politikaların vatandaşlarca anlaşılmadığı açıktır. Katılımcılar misafirliğin süreci, kapsamı ve geleceği konusunda kaygılıdır. Bu sebeple geç kalınmış dahi olsa hükümetin ve devletin Suriye'ye ilişkin dış politikası ve sığınmacıların geleceği ile ilgili planları halka bir an önce doğru iletişim kanalları ile pazarlanmalı ve tutundurulmalıdır. Vatandaşın bu konudaki devlet ve hükümet politikalarına hâkim olması, bu

politikaları desteklemesini sağlayacak ve ülke sınırları içerisinde sığınmacılarla yerleşiklerin barışçıl bir hayat sürmelerini kolaylaştıracaktır. Doğru pazarlanan politikalar yerleşiklerin kaygılarını azaltacak, her iki tarafın da kendini güvende hissetmesini sağlayacaktır.

Takep edilen politikaların halk desteğini kazanması her şeyden önce iktidar ve muhalefet partilerinin dış politika ve sığınmacılara karşı izlenecek politikalar konusunda uzlaşmaya varmasına bağlıdır. Halkın bu konuda kafasının karışık, aklının ve vicdanının bulanık olmasının en önemli sebebi siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanamamış olması ve bu konuda birbirlerini sürekli suçluyor olmalarıdır. Nitekim Devran ve Özcan (2016) çalışmalarında parlamentoda bulunan iktidar ve muhalefet partilerinin Suriye konusuna bakış açıları, sorunu tanımlamaları, çözüm önerileri ve sığınmacılara yaklaşımlarının derin farklılıklar arz ettiğine ve Türkiye'nin kendi iç ve ulusal sorunu haline gelen bir konuda ortak politika ve tavır üretilemediğine dikkat çekmektedirler. İktidar ve muhalefet edenlerin bir araya gelip, ortak akıl geliştirerek belirleyeceği politikaların halktan destek alması da kolaylaşacaktır. Bunun yanı sıra bu uzlaşma halkın zihnini de berraklaştıracak, sığınmacılara ilişkin kaygıları büyük ölçüde ortadan kaldırarak meseleye insan hakları temelinde bir bakışı mümkün kılacaktır.

Araştırma sığınmacıların ikamet ettiği üç ille sınırlıdır. Türkiye genelinde toplanan verilerle yürütülecek nicel çalışmaların sonuçları aydınlatacağı düşünülmektedir. Yazında bu konu üzerine yapılan nitel çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra konu ağırlıklı olarak sosyologların dikkatini çekmiştir. Ancak sığınmacılarla ilgili algı ve tutumlarda ekonomik kaygıların da belirleyici olduğu dikkate alınırca bu konuda yapılacak multidisipliner nicel araştırmaların yazına çok önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Apak, Hıdır (2015), "Suriyeli Göçmenlerin Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği", *Birey ve Toplum*, Cilt. 5, No.9: 125-141.
- Atasü Topçuoğlu, Reyhan (2014), "Hayatı Değiştirmek İçin Yola Çıkanlar-Yola Çıkınca Değişen Hayatlar: Bir Müracaatçı Grubu Olarak Göçmen Çocuklar", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt. 25, No. 1: 89-107.
- Bauman, Zygmunt (2003), *Modernlik ve Müphemlik*, (çev. İsmail Türkmen), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Zygmunt (2004), *Sosyolojik Düşünmek*, (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.
- Boz, Dicle (2016), "Dış Göçler Olgusu ve Etkisi: Türkiye-Suriye Üzerine Bir İnceleme", *Sosyoekonomi*, Cilt. 24, No. 30: 147-153.
- Deniz, Çağlar A.; Hülür, Banu A.; Ekinci, Yusuf (2016), "Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 9, No. 42: 1077-1087.
- Derrida, J. (2000), "Hostipitality" (çev. Strocker, B.; Morlock, F.), *Angelaki*, Vol.5, No.3: 3-18.
- Devran, Yusuf; Özcan, Ömer Faruk (2016), "Söylemlerin Dilinden Suriye Sorunu", *Marmara İletişim Dergisi*, Yıl.2016, No.25: 35-52.
- Erder, Sema (2010), ""Düzensiz" Göç, Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler", *Türkiye'ye Uluslararası Göç Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar* (Ed. Barbara Pusch ve Tomas Wilkoszewski), İstanbul: Kitap Yayınevi, 41-55.
- Eroğlu, Deniz (2015), "Ulusal Güvenlik Kaygılarından Mali Külfet Söylemine: Türkiye'nin Yeni Sığınma Politikaları", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.13, No.2: 209-226.
- Faist, T. (1997), "The Crucial Meso-Level" *International Migration, Immobility and Development: Multidisciplinary Perspectives*, (Ed. Hammar, T.; Brochmann, G.; Tamas, K.; Faist, T.) Berg: Oxford,187-217.
- GMF (2014), *Transatlantik Eğilimler Araştırması*, Ankara.
- GMF (2015), *Türkiye'nin Algıları Araştırması*, Ankara.
- Güney, Ülkü; Konak, Nahide (2016a), "Bolu'da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar Vatandaşlık ve Kaynak Dağılımı Temelinde Öteki Algısı", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt.4, No.2: 113-133.
- Güney, Ülkü; Konak, Nahide (2016b), "Bolu'da Suriyeli ve Iraklı Sığınmacılar: Milliyetçilik, Erillik ve Vatandaşlık Temelinde Öteki Algısı", *Alternatif Politika*, Cilt.8, No.3: 505-535.
- Işık, Şevki (2015), "İlticanın Yapısökümcü Felsefesi: Konuksevermezlik Sorunu", *Marmara İletişim Dergisi*, No.24: 55-75.
- Kahraman, Fatih; Kahya Nizam, Özlem (2016), "Mültecilik Hallerini Mekan Üzerinden Okumak: Gaziantep Örneğinde Türkiyelilerin Gözünden Suriyeli Kent Mültecileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.9, No.44: 808-825.
- Kant, I. (1960), *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* (çev. Abadan, Y.; Meray, S.), Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- Kara, Ömer Tuğrul; Yiğit, Ali; Ağırman, Feyzullah (2016), "The Study of The Perceptions of The Students Studying in The Department of Turkish Teaching in Çukurova University About The Term "Syrian Refugee"", *Journal of Theory and Practice in Education*, Vol.12, No.4: 945-961.
- Kaya, Mahmut (2015), "Komşuda Misafirlilik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye'de Yaşamak", *The Journal of Academic Social Science Studies*, No.39: 263-279.
- Kaypak, Şafak; Bimay, Muzaffer (2016), "Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt.6, No.1: 84-110.
- Kömürcü, Yeliz; Özsoy, Rabia; Çobanoğlu, Arzu (2011), "Kadın Sığınmacılar: Uluslararası Göçün Sessiz Tanıkları", içinde *Onlar Bizim Hemşehrimiz Uluslararası Göç ve Hizmetlerin Kültürlerarası Açılımı* (Ed. Esen, Erol; Yazıcı, Zeliha), Ankara: Siyasal Kitabevi,111-128.
- Mamuk, Rojgin; Şahin Hotun, Nevin (2016), "İstanbul'da Düzensiz Göçmen Olarak Yaşayan Kadınların Sosyodemografik Özellikleri ve Yaşadıkları Sorunlar", *Journal of Human Sciences*, Cilt.13, No.3: 5174-5188.
- Man, Fuat (2016), ""Günah Keçileri" ya da "Olağan Şüpheliler" Olarak Suriyeliler", *Çalışma ve Toplum*, Yıl.2016, No.3: 1147-1170.
- Noll, G. (2003), "Risky Games? A Theoretical Approach to Burden-Sharing in the Asylum Field", *Journal of Refugee Studies*, Yıl.16, No.3: 236-252.
- Oğuz, Hatice Şule (2015), "Kültürlerarası Karşılaşmaların Uzak İhtimali: Sığınmacılık Deneyiminde Gaziantep Örneği", *Tesam Akademi Dergisi*, Cilt. 2, No.2: 127-165.
- Özdemekçi, M. İ. (2010), "Tehdit Sınırını Geçemeyen Göçmen", *Hayat Sağlık Dergisi*, No.2: 44-48.

- Öztürk, N. Ö. (2015), *Mültecinin Hukuki Statüsünün Belirlenmesi*, Ankara: Seçkin.
- Reçber, Sercan (2014), "Hayatın Yok Yerindekiler: Mülteciler ve Sığınmacılar", *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Anadolu Üniversitesi İİBF ÇEKO Bölümü, 13-14 Kasım 2014, Eskişehir, 247-268.
- Şanlıöz, Selma Aybüke (2016), "Dış Göç Olgusunun Düzensiz Göç Gerçeği: Karşılaşılan Etkilere Ekonomik ve Sosyolojik Çözüm Önerileri", *Sosyoekonomi*, Cilt. 24, No.30: 139-145.
- Tarman, Bülent; Gürel, Davut (2016), "Awareness of Social Studies Teacher Candidates on Refugees in Turkey", *The Journal of Social Studies Research*, Article in Press.
- Tümtaş, Mim Sertaç; Ergun, Cem (2016), "Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.21, No.4: 1347-1359.
- Ünal, Serdar (2014), "Türkiye'nin Beklenmedik Konukları: "Öteki" Bağlamında Yabancı Göçmen ve Mülteci Deneyimi", *Journal of World of Turks*, Vol.6, No.3: 65-89.
- Yıldız, Ayselin; Uzgören, Elif (2016), "Limits to Temporary Protection: Non-Camp Syrian Refugees in İzmir, Turkey", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt.16, No.2: 195-211.
- Yıldız, Keriman; Ünlü, Ümmühan; Sezer, Metin (2014), "Mülteci-Sığınmacı Cinnetleri ve Toplum "Her İnsanın Huzur İçinde, Kendi Evinde, Sevdiği İnsanların İçinde ve Vatanında Ölme Hakkı Vardır!""", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, No.16 (Özel Sayı): 42-50.

Türkiye’de İşsizlik Süresinin Bireysel Belirleyicileri*

Hülya Arslan¹
İsmail Şentürk²

Türkiye’de İşsizlik Süresinin Bireysel Belirleyicileri

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de emek piyasasında işsiz bireylerin işsizlik süresini etkileyen bireysel faktörler inceleme konusu yapılmıştır. Bu amaca uygun olarak daha önce yapılmış çalışmalardan faydalanılarak hazırlanan anket, Türkiye’nin farklı bölgelerinde bulunan 15 ilde, işsiz bireylere uygulanmıştır. Yapılan toplam anket sayısı 2162’dir. Ekonometrik yöntem olarak sağ kalım analizi kullanılmıştır. Böylece, işsiz bireylerin işsizlik süreleri üzerinde etkili olan sosyal, demografik ve ekonomik faktörler belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ile işsizliğin yoğun olduğu bir ülke olan Türkiye’de, bu sorunun çözümü için öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın ülkedeki emek piyasasının daha iyi anlaşılmasına fırsat tanıyacağı düşünülmektedir. İşgücü piyasasının daha iyi anlaşılması ise, toplumun en önemli ekonomik sorunlarından biri olan işsizlik ile ilgili tartışmalara katkı sağlayacaktır. Özellikle işsizlik süresinin azaltılması için oluşturulabilecek politikalara yön verebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Süresi, İşsiz, Türkiye

Individual Determinants of Unemployment Duration in Turkey

Abstract

In this study, individual factors affecting the unemployment duration of unemployed persons in the labour market of Turkey are examined. For this purpose, the unemployed persons in 15 cities from different regions of Turkey have been surveyed using a questionnaire prepared through reviewing the studies done before. The number of questionnaires administered is 2162. Survival analysis has been used as the econometric method so that social, demographic and economic factors influencing the unemployment duration of persons have been specified. Then, findings have been employed to put forward some suggestions for the solution to the problem of high rates of unemployment in Turkey. Besides, the study is considered to provide a better understanding as to the labour market of the country, thereby contributing to the discussions as regards to the problem of unemployment, which is among the most important economic issues of the country. Furthermore, it is deemed to shape the policy aiming to shorten the unemployment duration.

Keywords: Unemployment Duration, Unemployed, Turkey

1. Giriş

İşsizlik, sosyal etkileri en fazla olan ekonomik sorunlardan biridir. Çoğunlukla makroekonomik değişkenlerle açıklanmaya çalışılan işsizliği etkileyen birey bazında da bazı değişkenler bulunmaktadır. Farklı sebeplerle işsiz kalmış olan bireylerin, tekrar iş bulabilmesi yalnızca ülkenin veya bölgenin içinde bulunduğu konjonktür ile ilgili değildir. Aynı zamanda bireyin sahip olduğu özelliklerle de ilgilidir.

Bireylerin işsiz kalmaları hayatlarında önemli etkiler oluşturmaktadır. Ancak yalnızca bireylerin işsiz kalmaları değil, işsiz olarak geçirdikleri süre de önemlidir. Bu nedenle, işsizlik oranının azaltılması tek başına bir politika olarak yeterli olamayacaktır. Bu politikanın işsiz kalan bireylerin işsizlik süresinin düşürülmesi açısından genişletilmesi gerekmektedir.

* Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından 2014/61 proje numarası ile desteklenmiştir. Çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden elde edilmiştir.

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, hly60arsln@hotmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-7106-8737>

² Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ismailsenturk@yahoo.com, <http://orcid.org/0000-0001-7330-6690>

Birey işsiz kaldıktan sonra, işsiz kaldığı sürenin etkisi, işsiz kalmaktan daha da fazla olabilmektedir. Bu sürenin uzunluğu sadece birey için değil, toplumsal olarak da sorunlara yol açabilmektedir. İşsizlik süresi uzadığında, bireyler kendilerine olan güvenlerini yitirebilmekte, aile ve çevresine zarar verebilmektedirler. Bununla birlikte, birey kendisine ve ailesine yetemediğinde agresif tutumlar sergileme, içe kapanma, yaşama sevincini kaybetme gibi duygular içerisinde de girebilmektedir. Ayrıca birey işsiz kaldıktan sonra yeniden iş bulma ihtimali de önemli bir değişkendir. Tekrar iş bulma ihtimalinin düşük olmasının da birey üzerinde önemli etkileri olabileceği ifade edilebilir.

İşsizlik sürelerine etki eden bazı faktörler, bireyin kontrol edebileceği faktörlerken, bazıları ise bireyin kontrol edemeyeceği dışsal faktörlerdir. Birey sahip olduğu özellikleri değiştirerek işsizlik süresini etkileme şansına sahiptir. Örneğin, birey eğitim seviyesini yükselterek bir değişim oluşturma imkânına sahiptir. Bunun dışında, bireyin etki edemeyeceği çok sayıda dışsal veya çevresel faktörün varlığı da bireyin işsizlik süresi üzerinde etkilidir. Bu faktörlerin değişebilmesi ise ekonominin yapısal durumunun değişmesine, çalışma hayatının iyileştirilmesine vb. bağlıdır. Bu faktörler bir otoritenin politikaları ile değişebilmekte veya dönüşebilmektedir. Örneğin, bireyin yaşadığı bölgedeki işsizlik oranı, ancak bir otoritenin oluşturacağı politikalar ile değişebilmektedir. Bu nedenle, işsizlik süresinin kısalması için hem bireye hem de politika yapıcılara görevler düşmektedir. Ancak bu çalışmada makroekonomik faktörlerin etkisi inceleme dışında tutulmuştur. Böylece bireye özgü olan faktörlerin etkisi ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

İşsizlik süresini inceleyen ilk çalışma olarak Kaitz (1970) karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ortalama işsizlik süresine ve işsizlik süresinin bireyler arasında dağılımına odaklanmıştır. Benzer bir çalışma Cripps ve Tarling (1974) tarafından da yapılmıştır. İş imkânlarının ve iş arama teşviklerinin işsizlik süresine etkisinin de incelendiği çalışmalar (Kingston ve Burgess, 1974) bulunmaktadır. Sonrasında yapılan çalışmalar işsizlik sigortası sonucu elde edilen faydaların işsizlik süresine etkisi üzerine odaklanmıştır. İşsizlik ödeneğinin işsizlik süresini artırdığı hipotezinin test edildiği çalışmaların birçoğunda söz konusu hipotez doğrulanmıştır (Holen, 1977; Classen, 1977; Ham ve Rea, 1987; Meyer, 1990). Bu görüşlerin aksine, Ehrenberg ve Oaxaca (1975), işsizlik sigortası faydalarının, bireyi iş arama davranışında, teşvik edici olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, işsizlik sigortası bireyin gelirinin bir bölümünü devam ettirmesini sağladığından, işsiz birey gelirden yoksun kalmamak için iş arama faaliyetini yoğunlaştırmaktadır. Böylece işsizlik süresi kısalmaktadır. Björklund (1978)'un bulguları da bu görüşü desteklemektedir. Daha sonra işsizlik süresini etkileyen önemli bir diğer faktör olan asgari kabul ücretinin işsizlik süresi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda, asgari kabul ücretindeki artışın işsizlik süresini artıracığı hipotezi test edilmiştir. Bunların ilki Crosslin ve Stevens (1977) tarafından yapılmış çalışmadır. Bu çalışmada işsizlik süresinin belirleyicisi olarak asgari kabul ücreti incelenmiştir. Bunun yanında işsizlik ödeneği, ücret dışı gelir, cinsiyet ve ırk da kullanılmıştır. Ancak, asgari kabul ücretinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisini tespit edememişlerdir. Jones (1988) ise yine asgari kabul ücretini açıklayıcı değişken olarak kullanmış ve istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca yaş, medeni durum, eğitim ve yerel işsizlik oranını da açıklayıcı değişken olarak kullanmıştır. Heath ve Swann (1999) asgari kabul ücretinin sadece erkekler için işsizlik süresi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu belirlemiştir. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak iş deneyimini de açıklayıcı değişken olarak kullanmıştır. Brown ve Taylor (2009) asgari kabul ücretinin açıklayıcı etkisini göstermiş ve kullanılan iş arama yolu sayısının etkisini de incelemiştir. Tüm bu çalışmalarda genellikle ulusal veya ülke topluluklarını içeren işgücü anketleri kullanılmıştır. Bu tür çalışmaların eksiği başka bir amaç için kurgulanmış anketleri kullanmalarıdır.

İşsizlik süresinin belirleyicileri birçok ülke ve bölge için incelenmiştir³. Türkiye örneğini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar hazır verilerden faydalandıkları için işsizlik süresini etkileyen birçok bireysel faktörü analize dâhil edememişlerdir. Özellikle işsizlik süresinin önemli belirleyicilerinden biri olan asgari kabul ücreti açıklayıcı değişken olarak kullanılmamıştır. Örneğin Tansel ve Taşçı (2004), Taşçı ve Tansel (2005), Taşçı ve Özdemir (2006) ve Tansel ve Taşçı (2010), hanehalkı işgücü anketi verilerini kullanırken, Bulut (2011) ise İş ve İşçi Bulma Kurumuna başvuran ve işsizlik ödeneği başvurusu yapan kişilere ait veriler ile analiz gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada ise veri kaynağı olarak araştırma konusuna uygun ve özel olarak hazırlanan bir anket kullanılmıştır. Böylece çalışmada diğer çalışmalarda kullanılmamış olan değişkenlerin yanında asgari kabul ücretine de yer verilmiş ve Türkiye örnekleminin incelendiği literatürdeki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Çalışma, Türkiye için bu eksiklikleri tamamlaması yönüyle önem arz etmektedir. Ayrıca, konuya özel bir anket yoluyla çok daha kapsamlı bir veri setinin kullanılmasına da imkân tanımıştır.

Çalışmanın amacı, işgücü piyasasında önemli faktörlerden biri olan işsizlik süresini ve bu süreyi etkileyen sosyal, demografik ve bireysel ekonomik faktörleri tespit etmektir. Böylece, işsizlik süresinin azaltılabilmesi için hem bireylere hem de politika yapıcılara yönelik çeşitli öneriler geliştirilebilecektir. Böylece oluşabilecek olan sosyal sorunların önüne geçilebilecek ve bireyin refahının daha istikrarlı olması da sağlanabilecektir.

Söz konusu amaca uygun veri elde edebilmek amacıyla bir anket metni hazırlanmıştır. Bu anket Türkiye'nin her bölgesini temsil edebilecek şekilde uygulanmıştır. Elde edilen veriler öncelikle parametrik olmayan yöntemlerle incelenmiştir. Sonrasında ise parametrik bir model olan sağ kalım (survival) analizine tabi tutulmuştur. Bu analizi gerçekleştirebilmek için birden fazla yöntem olduğundan en uygun yöntem istatistiksel seçim kriterlerinden faydalanılarak belirlenmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerini sırasıyla kullanılan verinin tanıtılacağı veri bölümü, verinin yapısına uygun olan analiz yöntemlerinin sunulacağı yöntem bölümü ve uygun analiz yönteminin seçimi ve bu analiz yönteminin uygulanmasıyla elde edilen bulguların yer alacağı bulgular bölümü oluşturacaktır. Son olarak bulgular ışığında bazı önerilerin de bulunduğu sonuç bölümü ile çalışma tamamlanacaktır.

2. Veri

Önceki çalışmalar incelendiğinde genellikle başka amaçlar için hazırlanmış veri setlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu veri setleri işsizlik süresinin belirleyicisi olduğu düşünülen birçok değişkeni içermemektedir. Kullanılan veride asgari kabul ücreti bilgisi bulunduğu bu değişkenin analize dahil edilebildiği çalışmalar mevcuttur (Crosslin ve Stevens, 1977; Jones, 1988; Dolton ve O'Neill, 1995; Heath ve Swann, 1999; Haurin ve Sridhar, 2003; Brown ve Taylor, 2009 ve Addison vd., 2013). Ancak, diğer çalışmalarda bu değişkenin kullanıldığına rastlanılmamıştır. Bu ve benzeri eksikliklerin önüne geçebilmek amacıyla, öncelikle, daha önceki çalışmalarda kullanılan değişkenler de dâhil edilmiştir. Önceki bölümde bu değişkenlerin

³ Bu ülkelere örnek olarak ABD (Addison ve Portugal, 1989; Haurin ve Sridhar, 2003; Katz ve Meyer, 1988; Meyer, 1990), Birleşik Krallık (Arulampalam ve Stewart, 1995; Begum, 2004; Brown ve Taylor, 2009; Dolton ve O'Neill, 1995; Jones, 1988), Almanya (Hunt, 1995; Kuhlenkasper ve Steinhardt, 2011; Prasad, 2003), Rusya (Foley, 1997), İsveç (Björklund, 1978), Kanada (Ham ve Rea, 1987), Portekiz (Addison ve Portugal, 2003), İspanya (Bover ve Gomez, 1999), Avustralya (Heath ve Swann, 1999) ve Ukrayna (Kupets, 2006) gösterilebilir. Ayrıca, Addison vd. (2004) 13 Avrupa ülkesi için ve Van den Berg ve Van Ours (1994) Fransa, Hollanda ve Birleşik Krallık için bölgesel inceleme yapmışlardır.

birkaçından bahsedildiğinden, bu kısımda geri kalanlara değinilecektir. Bağımlı çocuk sahibi olma durumu (Addison vd., 2004; Begum, 2004; Brown ve Taylor, 2009) ele alındığında, bunun kadınları daha çok etkilediği düşünülmüştür. Bu yüzden bağımlı çocuğa (0-6 yaş arası) sahip kadın işsizlerin, diğer işsiz bireylerden farkını tespit edebilmek amacıyla, bağımlı çocuk ve cinsiyetin çarpımından oluşan yeni bir değişken oluşturulmuştur. Çocuklar ile ilgili bir diğer değişken sahip olunan çocuk sayısıdır (Hunt, 1995; Addison vd., 2004; Pellizzari, 2006). Ailenin geçiminden öncelikli sorumlu olma durumu önceki çalışmalarda kullanılan bir başka değişkendir (Bover ve Gomez, 1999; Taşçı ve Tansel, 2005; Taşçı ve Özdemir, 2006). Eğitim ile ilgili değişkenler ise mezuniyet derecesi (Prasad, 2003; Brown ve Taylor, 2009) ve mesleki eğitim almış olma durumudur (Arulampalam ve Stewart, 1995; Hunt, 1995; Prasad, 2003). Ayrıca bireyin işsiz kaldığı sürede aldığı iş teklifi (Addison vd., 2004) ve önceki çalıştığı işyerinde aldığı ücret (Heath ve Swann, 1999; Haurin ve Sridhar, 2003) de çalışmaya dahil edilmiştir. Ancak birey, işsizlik öncesinde çalışmamış olabilir. Bu durumda, önceki ücret verisi sıfır değeri almaktadır. Önceki ücretin logaritması alınmak istendiğinde bu durum sorun oluşturacağından, tüm bireylerin önceki ücret verisine 1 eklenmiştir. Böylece daha önce çalışmamış bireylerin önceki ücret verisi de 1 olmuştur. Logaritma alındığında bu değer tekrar sıfır olduğundan veride önemli bir değişikliğe neden olunmamıştır. Literatürden faydalanılarak çalışmaya dâhil edilen son değişken ise bireyin fiziksel engele sahip olup olmadığını temsil etmektedir (Arulampalam ve Stewart, 1995; Hunt, 1995; Begum, 2004).

Önceki çalışmalarda kullanılan değişkenlerin haricinde etkisi olabilecek bazı değişkenler de çalışmaya eklenmiştir. Bu değişkenler, bireyde bağımlılığa neden olabilen ürünler ile ilgilidir. Bireyin bu ürünlerle giderdiği ve bağımlı olduğu ihtiyacını sürekli olarak karşılamaya çalışacağı ve bunlara öncelik vereceği düşünüldüğünde, işsiz kalmaya ve gelirden yoksun olmaya tahammülü azalacaktır. Böylece işsizlikten kurtulma çabasını da artırabilecektir. Bu nedenlerle, sigara ve alkol kullanma durumunu temsil eden değişkenlere yer verilmiştir.

Çalışmanın ana kitlesini 16 ve üzeri yaş grubunda bulunan işsiz bireyler oluşturmaktadır. Uygulanan anket tüm Türkiye'yi temsil edebilecek şekilde, 15 ilde, 2162 birey ile gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre Türkiye'de birinci düzeyde 12 bölge bulunmaktadır. Her bölgeden en az bir ilde anket gerçekleştirilmek üzere, işsiz sayısına oranlanmış şekilde örneklem oluşturulmuştur. Ayrıca kadın ve erkek işsiz sayısına göre de oranlama yapılmış ve anketler kadın ve erkek örneklem arasında bu orana göre dağıtılmıştır. Anket sonucunda, bireylerin işsizlik süresi üzerinde belirleyici etkisi olduğu düşünülen sosyo-ekonomik, kültürel, demografik faktörlerin belirlenebilmesi için gerekli verilere ulaşılabilmektedir. Analizde parametrik ve parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin açıklamaları ve tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tanımlayıcı istatistiklere göre bireyler işlerini kaybettiklerinde ortalama olarak 8 ay işsiz kalmaktadırlar. İşsizlik oranı ortalaması ise verinin toplandığı dönemde ülke genelindeki işsizlik oranına uygun bir değer olan %10 düzeyindedir. Ankete katılanların yaş ortalaması yaklaşık olarak 30'dur. Katılımcıların %36,3'ü kadın, %63,7'si ise erkektir. Bu oranlar ülke genelinde işsizlerin cinsiyetlerinin dağılımına uygundur. Ayrıca katılımcıların yaklaşık %45'i evli iken, geri kalanlar ise bekâr, dul veya boşanmıştır. Eğitim düzeyine bakıldığında 13 yıl ve üzeri eğitim almış, yani üniversite düzeyinde eğitim almış, bireylerin oranı yaklaşık %31'dir. İşsizlik ödeneği alanların oranı %9 düzeyindedir. Bağımlı çocuk sahibi olan kadınların oranı ise yaklaşık %6'dır. Katılımcıların mezuniyet derecelerinin elde edebilecekleri maksimum mezuniyet derecesine oranı alınmıştır. Böylece farklı sistemlerden mezun olan bireylerin arasındaki farklılık giderilmiştir. Ayrıca elde

edilen değerler on ile çarpılarak veri 0-10 aralığına yerleştirilmiştir. Elde edilen ortalama 7,358'dir. Bunun anlamı bireylerin ortalama olarak elde edebilecekleri maksimum mezuniyet derecesinin %73,5'i ile mezun olduklarıdır. Mesleki eğitim alanların toplam içindeki payı %19'dur. Ailenin geçiminden öncelikli olarak yükümlü olanların oranı ise %35'dir. Fiziksel engelle sahip olanların oranı %4,3, sigara ve alkol kullananların oranı ise sırasıyla %45,8 ve %10,4'dür. Bireylerin işsiz kalmadan önce sigortalı olarak çalıştıkları süre ise ortalama olarak yaklaşık 46 aydır. Söz konusu değer bireylerin iş tecrübeleri olarak da düşünülebilir. Katılımcılar ortalama olarak yaklaşık 2 iş arama yolunu kullanırken, aldıkları iş teklifi sayısı ise yine ortalama olarak 0,493'dür. Logaritması alınmış olan kişisel gelir, önceki ücret ve rezervasyon ücretinin ortalamaları sırasıyla 447 TL, 1087 TL ve 1274 TL'dir.

İşsizlik süresi iki şekilde sona erebilmektedir. Birincisi iş bulma, ikincisi ise işgücünden çıkmadır. Bu çalışmada, incelenen örneklem içinde, işgücünden çıkma sonucu işsizlik süresinin bittiği örneklem bulunmamaktadır.

Tablo 1: Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

Değişken	Açıklama	Ortalama	St. Sapma
ISSURE	İşsizlik süresi (ay)	8,009	11,392
ISSORN	Cevaplayıcının yaşadığı bölgedeki işsizlik oranı	10,098	2,145
YAS	Yaş	30,654	8,286
CNS	Cinsiyet (0=erkek, 1= kadın)	0,363	0,481
MHAL	Medeni hal (0=diğer, 1=evli)	0,451	0,498
EGT	Eğitim (0=12 yıl ve altı, 1=13 yıl ve üzeri)	0,316	0,465
Ui	İşsizlik ödeneği alma durumu (0=hayır, 1=evet)	0,087	0,283
InKG	Ücret dışı kişisel gelirin logaritması	3,629	3,226
BCOCCNS	Kukla değişken (1=bağımlı çocuk sahibi kadın 0=diğer)	0,059	0,235
COCSAY	Çocuk sayısı	0,809	1,176
DRC	Son mezun olduğu okuldaki mezuniyet derecesinin maksimum mezuniyet derecesine oranı	7,358	1,413
MSLEGT	Mesleki eğitim almış olma (0=hayır, 1=evet)	0,190	0,392
InONCUCR	Önceki ücretinin logaritması	6,432	1,963
InREZUCR	Asgari kabul ücretinin logaritması	7,098	0,310
GECYUK	Ailenin geçimini öncelikli olarak sağlama yükümlülüğü durumu (0=hayır, 1=evet)	0,352	0,478
ENGEL	Herhangi bir fiziksel engelle sahip olma durumu (0=hayır, 1=evet)	0,043	0,204
ARMYOL	Kullandığı iş arama yolu sayısı	2,281	1,129
SIGARA	Sigara kullanma durumu (0=hayır, 1=evet)	0,458	0,498
ALKOL	Alkol kullanma durumu (0=hayır, 1=evet)	0,104	0,305
SIGSURE	Sigorta süresi (ay)	46,165	50,554
İSTEKLİF	Aldığı iş teklifi sayısı	0,493	1,103

3. Yöntem

İşsizlik süresinin belirleyicileri incelenmek istendiğinde çeşitli analiz yöntemleri ile karşılaşılabilmektedir. Parametrik olmayan yöntemlerden log-rank (Taşçı ve Tansel, 2005; Tansel ve Taşçı, 2010) ve Kaplan-Meier sağ kalım tahminleri (Meyer, 1990; Rogers, 1997; Tansel ve Taşçı, 2004; Taşçı ve Tansel, 2005; Bulut, 2011; Kuhlenkasper ve Steinhardt, 2011) ön plandadır. Parametrik yöntem olarak genellikle sağ kalım yöntemi (Björklund, 1978; Ham ve Rea, 1987; Addison ve Portugal, 2003; Addison vd., 2004) kullanılmaktadır. Ayrıca, en yüksek olabilirlik yöntemi (Carling vd., 1996; Bover ve Gomez,1999), en küçük kareler yöntemi (Haurin ve Sridhar, 2003;

Addison vd., 2013), iki aşamalı en küçük kareler yöntemi (Addison ve Portugal, 1989; Heath ve Swann, 1999; Brown ve Taylor, 2009) ve lojistik regresyon (Tansel ve Taşçı, 2004) da kullanılan diğer parametrik yöntemlerdir. Yarı parametrik yöntem olarak ise Cox oransal tehlike (Katz ve Meyer, 1988; Foley, 1997; Pellizzari, 2006; Kupets, 2006; Bulut, 2011) yöntemi kullanılmaktadır. Yöntem seçiminde en önemli faktör ise verinin uygunluğudur. Kullanılan veriye uygun yöntemin tercih edilmesi doğru sonuçların elde edilmesi için oldukça önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada parametrik olmayan yöntemlerden Kaplan-Meier sağ kalım tahmini ve log-rank testi, parametrik yöntemlerden ise sağ kalım yöntemi tercih edilmiştir.

Anket çalışmasıyla elde edilen veriler parametrik ve parametrik olmayan yöntemlerle analiz edilmiştir. Parametrik olmayan yöntem olarak Kaplan-Meier sağ kalım fonksiyonu kullanılmıştır. Kaplan-Meier sağ kalım eğrileri, bir süre sonunda hala işsiz olma ihtimalini göstermektedir (Hunt, 1995). Ayrıca, bireyler sahip oldukları özelliklere göre gruplandırılarak bu gruplar arasında fark olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu gruplar arasında eşitliğin test edilmesi amacıyla log-rank testi uygulanmıştır. Parametrik modelde ise Gompertz modeli kullanılmıştır.

Sağ kalım analizinde bir olayın gerçekleşmesine kadar geçen süre takip edilir veya bu takip sırasında bazı örnekler kaybedilebilir. Olayın gerçekleşmesi “olay” (event) olarak ve örneğin kaybedilmesi ise “sansür” (censor) olarak isimlendirilir. Sağ kalım bulunurken bireyin olayın gerçekleşmesine kadar geçen süre ele alınırken, tehlike oranı (hazard rate) olayın gerçekleşme ihtimaline odaklanır. Tehlike oranı, t döneminde olayın gerçekleşme olasılığıdır.

Sağ kalım analizinde, bağımlı değişken olan sürenin sürekli olasılık fonksiyonu olduğu varsayılır. Sürenin t’den az olma olasılığı şöyle hesaplanır:

$$F(t) = Prob(T < t) = \int_0^t f(s)ds$$

Sağ kalım fonksiyonu sürenin en azından t’ye eşit olma olasılığıdır:

$$S(t) = 1 - F(t) = Prob(T \geq t)$$

Tehlike oranı ise sürenin t döneminden sonra bitme ihtimalidir:

$$\lambda(t) = \frac{f(t)}{S(t)}$$

Kaplan-Meier sağ kalım fonksiyonunun elde edilmesi için, öncelikle, gözlemler süreye göre küçükten büyüğe sıralanır. Sonrasında her bir gözlem için risk altında bulunan, yani hala örneklem içinde bulunan gözlemlerin sayısı n_j , olay sayısı d_j ve sansürlenmiş gözlemler m_j belirlenir. Buradan yola çıkarak Kaplan-Meier sağ kalım fonksiyonu tahmincisi şöyle bulunur:

$$S(t_j) = \prod \left(1 - \frac{d_j}{n_j - d_j - m_j} \right)$$

Parametrik modellerde ise parametrik olmayanların aksine bağımlı değişken de bulunmaktadır. Bu modeller göz önüne alındığında dört ayrı model incelenebilir. Bu modeller birbirinden farklı tehlike fonksiyonlarına ve sağ kalım fonksiyonlarına sahiptir. Modellerin tehlike fonksiyonları ve sağ kalım fonksiyonları şu şekilde hesaplanır (Katchova, 2013):

Parametrik model	Tehlike fonksiyonu	Sağ kalım fonksiyonu
Üssel	γ	$\exp(-\gamma t)$
Weibull	$\gamma \alpha t^{\alpha-1}$	$\exp(-\gamma t^\alpha)$
Gompertz	$\gamma \exp(\alpha t)$	$\exp(-(\gamma/\alpha)(e^{\alpha t} - 1))$
Log-log	$\alpha \gamma^\alpha t^{\alpha-1} / (1 + (\gamma t)^\alpha)$	$1 / (1 + (\gamma t)^\alpha)$

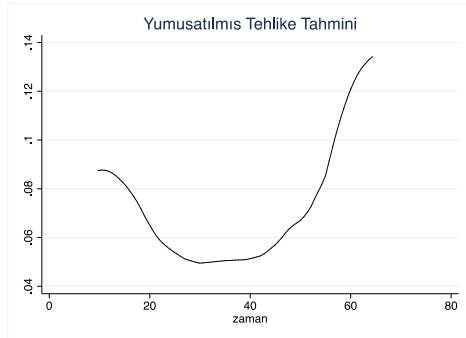
Mortensen (1970) ile Lipman ve McCall (1976)'un ifade ettikleri gibi, iş arama modeline göre, birey işsiz kaldığında beklenen işsizlik süresi, iş teklifi alma olasılığına ve bu teklifi kabul etme olasılığına bağlıdır. İş teklifi alma olasılığı; eğitim, beceri düzeyi, deneyim ve yerel emek talep koşulları gibi işçinin işveren için çekici olmasını sağlayan özelliklerden etkilenirken, iş teklifini kabul etme olasılığı ise, işçinin en düşük kabul edebileceği ücrete (asgari kabul ücreti) bağlıdır. Benzer şekilde, Machin ve Manning (1998) de işsizlik süresinin beklenen uzunluğunun, bireyin yeni bir iş bulmak için gösterdiği çabaya, bireyin işverenin aradığı özelliklere sahip olup olmadığına, bölgesel emek talep koşullarına, ücret teklifi dağılımına ve asgari kabul ücretine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada, özellikle, daha önce Türkiye örneğinde yapılmış çalışmalarda kullanılmamış olan asgari kabul ücreti de kullanılmıştır. Bölgesel veya yerel emek talep koşullarını temsil edebilmek için de bağımsız değişken olarak bireyin yaşadığı bölgedeki işsizlik oranı alınmıştır.

4. Bulgular

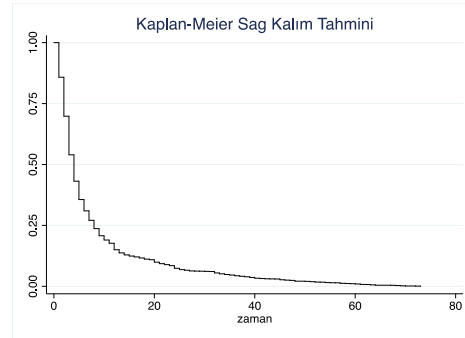
Analiz sonucunda elde edilen bulgular, öncelikle, parametrik olmayan testlerin bulguları, sonrasında ise parametrik modellerden elde edilen bulgular şeklinde verilmiştir.

4.1. Parametrik Olmayan Bulgular

Parametrik olmayan bulgularla ilgili olarak öncelikle Kaplan-Meier sağ kalım tahminleri verilmiştir. Sonrasında ise log-rank testi sonuçları sunulmuştur. Şekil 1'e göre, işsizlikten kurtulma ihtimali otuzuncu döneme kadar düşerken, kırkıncı dönemden sonra artmaktadır. Bu bulgu, kısa süre işsiz kalan bireylerin iş bulma ihtimallerinin azaldığını göstermektedir. Şekil 2'ye göre, dozuncu dönemde bireylerin %25'inin hala işsiz olduğu görülmektedir.

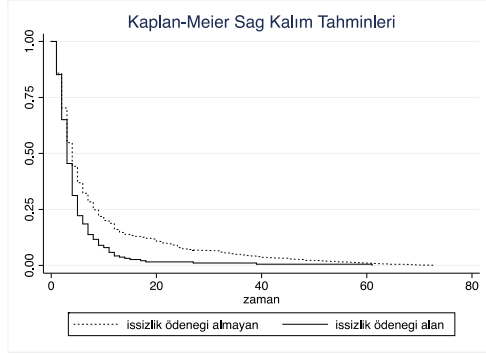
Şekil 1: Yumuşatılmış tehlike tahmini

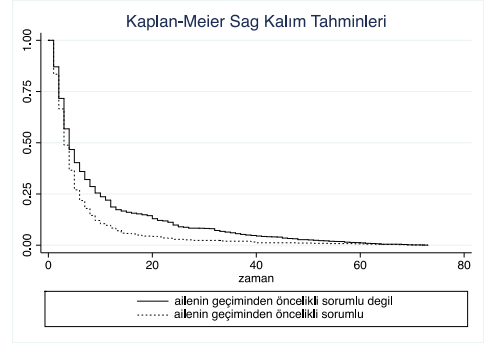
Şekil 2: Kaplan-Meier sağ kalım tahmini

Şekil 3'e göre, işsizlik ödeneği alanlar almayanlara göre her bir dönemde daha düşük sağ kalım oranına sahiptir. Yani, daha düşük süre işsiz kalma ihtimaline sahiptirler. Bu da işsizlik ödeneği alanların, en fazla 10 ay süre ile elde edilebilen bu geliri kaybetmeden işsizlikten kurtulduklarını göstermektedir. Bunun nedeni olarak, hiç geliri olmayan bireylere göre işsizlik ödeneği alanların kaybedeceği bir gelirlerinin bulunması ve iş bulamadığında refah düzeyinin daha da düşecek olması gösterilebilir.

Şekil 4'e göre, ailenin geçiminden öncelikli sorumlu olanlar, herhangi bir dönemde, daha düşük sağ kalım oranına sahiptir. Yani işsiz kalmaya daha az yatkındırlar. Bunun nedeni olarak, geçiminden sorumlu olduğu bir ailesi olanların, işsiz kalmaya tahammüllerinin daha düşük olması gösterilebilir. Ayrıca bu sorumluluk, bireylerin iş arama aşamasında karşılaştıkları iş fırsatlarına karşı daha az seçici davranmalarını da sağlayabilmektedir.

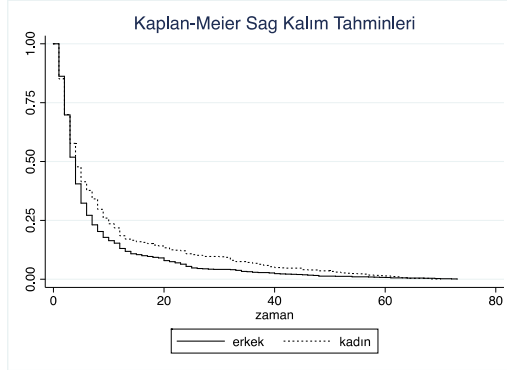

Şekil 3: İşsizlik ödeneği alma durumuna göre sağ kalım tahmini

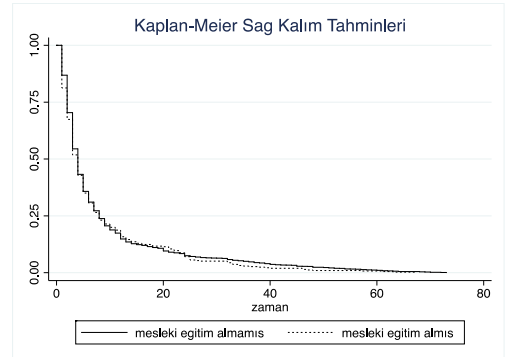

Şekil 4: Ailenin geçiminden öncelikli sorumlu olma durumuna göre sağ kalım tahmini

Şekil 5'e göre, kadınlar, herhangi bir dönemde, erkeklere göre daha yüksek sağ kalım oranına sahiptirler. Bu da işsiz kalmaya daha yatkın olduklarını göstermektedir. Sosyal yaşamda erkeklerin çalışmasının daha gerekli görülmesi ve kadınların çalışmadığı durumların daha normal karşılanabilir olması bu sonucun oluşmasını sağlayabilmektedir. Bu durum, erkeklerin üzerinde daha az süreyle işsiz kalmalarını sağlayan bir baskı da oluşturmaktadır. Şekil 6'ya göre, mesleki eğitim alanlar ile almayanlar arasında sağ kalım oranı açısından dikkat çekici bir farklılık görülmektedir.

Şekil 5: Cinsiyete göre sağ kalım tahmini

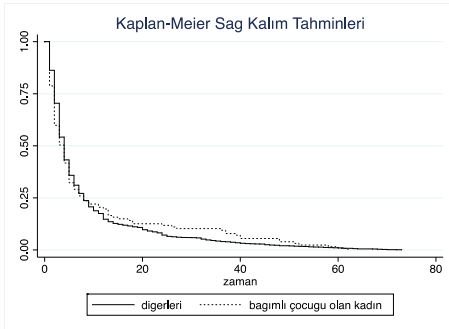

Şekil 6: Mesleki eğitim alma durumuna göre sağ kalım tahmini

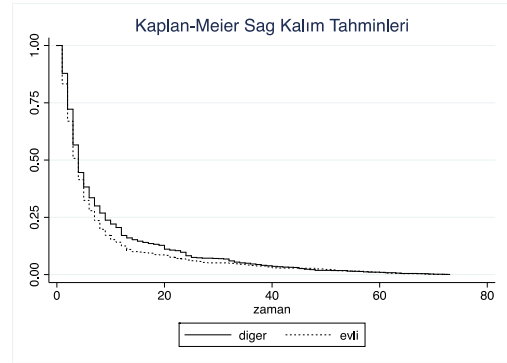
Şekil 7'ye göre, altı yaşından küçük (bağımlı) çocuğu olan işsiz kadınların, diğer tüm işsiz bireylere göre, ilk birkaç dönemde işsiz kalmaya daha az yatkın oldukları, ancak işsizlik süresi arttıkça işsiz kalmaya yatkınlıklarının arttığı belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak, işsizlik süresi arttıkça bağımlı çocuğu olan kadınların çocuklarıyla daha fazla ilgilenmeye başlamaları ve iş arama çabalarının azalması gösterilebilir.

Şekil 8'e göre, evli olanlar olmayanlara göre herhangi bir dönemde daha düşük sağ kalım oranına sahiptir. Yani işsiz kalmaya daha az yatkındırlar. Evli olanların ekonomik sorumluluklarının diğerlerine göre daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bu sorumlulukları yerine getirmek veya

aksatmamak için işsiz kalmaya tahammüllerinin olmadığı ve bu nedenle de daha düşük süre ile işsiz kaldıkları söylenebilir.

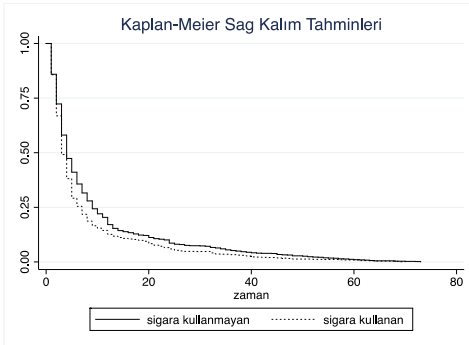
Şekil 7: Bağımlı çocuğa sahip olan kadınlar ve diğerleri için sağ kalım tahmini

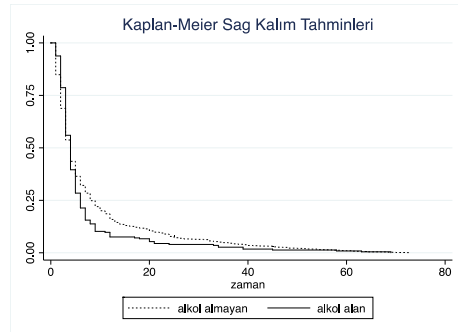
Şekil 8: Medeni hale göre sağ kalım tahmini

Şekil 9'a göre sigara kullananlar her dönemde kullanmayanlara göre daha düşük sağ kalım oranına sahiptir. Yani sigara kullananlar işsiz kalmaya daha az yatkındırlar. Sigara kullananların bağımlılık oluşturan bu ilave tüketimi devam ettirebilmeleri için gelirlerinde sürekliliğe sahip olmalarının gerekmesi buna neden olarak gösterilebilir.

Şekil 10'a göre, alkol kullananlar her dönemde kullanmayanlara göre daha düşük sağ kalım oranına sahiptirler. Yani alkol kullananlar işsiz kalmaya daha az yatkındırlar. Alkol kullananların da sigara kullananlara benzer şekilde alkol tüketimlerinde devamlılığı sağlayabilmeleri için, sürekli bir gelire sahip olmalarının gerekmesi buna neden olarak gösterilebilir.

Şekil 9: Sigara kullanma durumuna göre sağ kalım tahmini

Şekil 10: Alkol kullanma durumuna göre sağ kalım tahmini

Tablo 2: Sağ kalım fonksiyonları için log rank testi sonuçları

	chi2	Pr>chi2	Yorum
İşsizlik ödeneği	24,300	0,000	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır
Cinsiyet	19,280	0,000	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır
Medeni hal	10,050	0,002	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır
Ailenin geçim yükümlülüğü	53,880	0,000	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır
Bağımlı çocuk*cinsiyet	0,070	0,796	İki grup arasında anlamlı farklılık yoktur
Mesleki eğitim	0,970	0,324	İki grup arasında anlamlı farklılık yoktur
Sigara kullanma	20,650	0,000	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır
Alkol kullanma	3,470	0,063	İki grup arasında anlamlı farklılık vardır

Log rank testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Bu test, farklı grupların sağ kalım fonksiyonları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Kaplan-Meier sağ kalım tahminleri ile uyumludur. Test sonuçlarına göre, işsizlik ödeneği alanlar ile almayanların sağ kalım fonksiyonları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Benzer farklılık kadınlarla erkekler arasında, evli olanlar ile diğerleri arasında, ailenin geçiminde öncelikli sorumlu olanlar ile olmayanlar arasında, sigara kullananlar ile kullanmayanlar ve alkol kullananlar ile kullanmayanlar arasında da mevcuttur. Ancak mesleki eğitim almış olanlar ile almamış olanlar ve bağımlı çocuğu olan kadınlar ile diğerleri arasında sağ kalım fonksiyonları bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

4.2. Parametrik Bulgular

Parametrik bulgular kısmında dört farklı model¹ incelenmiştir. Bu modeller arasında seçim yapılırken Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bayesyan Bilgi Kriterinden (BIC) faydalanılmıştır². AIC ve BIC’den en düşük olanı seçildiğinde Gompertz modeli uygun model olarak belirlenmiştir³. Tablo 3, Gompertz modeli bulgularını, Tablo 4 ise tehlike oranları bulgularını içermektedir.

Elde edilen bulgulara göre, yüksek işsizlik oranına sahip bölgede yaşayan bireylerin (*ISSORN*) daha düşük işsizlik süresine sahip olduğu belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle, işsizliği daha hızlı sonlandırmaktadırlar. Bu bulgu beklentilerle uyuşmamaktadır. Ancak işsizlik oranı düşük olan bölgelerde işsiz bulunan bireylerin daha uzun süre işsiz kaldığını da göstermesi açısından önemlidir. Yani, bu bölgelerde, emek piyasası koşullarının işsiz olan bireylere yönelik iş imkânı oluşturmaktan uzak olduğu sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte, bireyin yaşındaki (*YAS*) artış işsizlik süresini artırmaktadır. Yani bireyler yaşlandıkça daha uzun süre işsiz olarak kalmaktadırlar. İşsizlik süresini belirleyen bir diğer etken bireyin sahip olduğu eğitim düzeyidir (*EGT*). Üniversite ve üzeri eğitim seviyesinde olanlar olmayanlara göre daha yüksek işsizlik süresine sahiptir. Bunun nedeni, eğitim seviyesindeki artışın yapılan işten beklentiyi de artırması ve böylece bireylerin daha seçici hale gelmesi olabilir. İşsizlik ödeneği alan bireylerin (*UI*) ise almayanlara göre daha düşük işsizlik süresine sahip oldukları belirlenmiştir. Bunun nedeni olarak, işsizlik ödeneği alanların gelir düzeyinde, işsizlik ödeneği almayanlar kadar düşük gerçekleşmemesi ve gelir düzeylerinin daha da düşmesine fırsat vermeden yeni bir iş bulma çabasında olmaları gösterilebilir. Ücret dışı kişisel gelirdeki (*lnKG*) artış ise işsizlik süresini artırmaktadır. Bireyin çalışmadan elde ettiği kira, faiz vb. gelir, hayatını devam ettirmesi için yeterli olduğunda, birey yeniden çalışmaya

¹ Bu modeller üssel, Weibull, Gompertz ve log-lojistikdir

² Akaike (1974) bilgi kriteri $AIC = -2\ln L + 2k$ ve Schwarz (1978) Bayesyan bilgi kriteri $BIC = -2\ln L + k\ln N$ şeklinde hesaplanır (burada $\ln L$ modelin maksimize edilmiş log-likelihood değerini, k tahmin edilen parametre sayısını ve N örneklem sayısını göstermektedir).

³ AIC ve BIC değerleri üssel model için sırasıyla 6386,33 ve 6505,59, Weibull modeli için sırasıyla 6383,20 ve 650852, Gompertz modeli için sırasıyla 6339,58 ve 6464,52, log-lojistik model için sırasıyla 28994,62 ve 29108,20’dir.

daha az istekli hale gelebilmekte ve böylece işsizlik süresi uzayabilmektedir. Bireyin akademik başarısını ifade eden mezuniyet derecesindeki (*DRC*) artış ise işsizlik süresinin azalmasına neden olmaktadır. Okul hayatında daha başarılı olan bireylerin daha kısa süre işsiz kalması beklenen bir durumdur. Ayrıca bireyin önceden elde ettiği ücretin (*InONCUCR*) yüksek olması ve asgari kabul ücretindeki (*InREZUCR*) artış, işsizlik süresinin azalmasına neden olmaktadır. Önceki ücretin yüksek olması, bireyin sahip olduğu özelliklerin emek piyasasında yüksek fiyatlandırıldığı bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ortak problemi olan vasıfsız işgücü içinde önemli vasıflara sahip bir işçinin daha az işsiz kalması olağan bir durumdur. Ancak, teoriye uygun şekilde asgari kabul ücretindeki artışın işsizlik süresini artırması beklenirken, elde edilen sonuç bunun tam tersidir. Ailenin geçiminden öncelikli sorumlu olan bireyler (*GECYUK*) diğerlerine göre daha düşük işsizlik süresine sahiptirler. Bunun nedeni olarak, bu sorumluluğu üzerinde taşıyan bireyin karşısına çıkan iş imkânları arasında seçici davranamaması gösterilebilir. Herhangi bir fiziksel engele sahip olanların (*ENGEL*), olmayanlara göre, daha düşük işsizlik süresine sahip oldukları da belirlenmiştir. Engelli bireylere emek piyasasında sağlanan özel avantajlar, (firmaların belirli oranda engelli çalıştırmalarının zorunlu tutulması gibi) söz konusu bireylerin daha kısa sürede iş bulabilmesini sağlamaktadır. Bireyin kullandığı iş arama yöntemlerinin sayısı (*ARMYOL*) arttıkça da işsizlik süresi azalmaktadır. Bireylerin iş arama yollarını çeşitlendirmesi işsiz kaldıkları sürenin azalmasını da beraberinde getirmektedir. Sigara kullananlar (*SIGARA*), kullanmayanlara göre, daha düşük işsizlik süresine sahiptir. Sigara kullananlar, tüketimine bağımlı oldukları bu ürünü tüketebilmek için düzenli gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle karşılaştıkları iş fırsatlarını kabul etme eğilimindedirler. Bu da işsizlik süresini azaltıcı etkide bulunabilmektedir. Alınan iş teklifi sayısındaki (*İSTEKLİF*) artış işsizlik süresini artırmaktadır. Bunun nedeni olarak, bireyin iş tekliflerini kabul etmeyerek daha iyi iş teklifleri ile karşılaşacağını düşünmesi gösterilebilir.

Tablo 3: Gompertz modeli bulguları

Değişken	Katsayı	St.hata	P değeri
<i>ISSORN</i>	0,091*	0,012	0,000
<i>YAS</i>	-0,011**	0,005	0,016
<i>CNS</i>	-0,011	0,055	0,839
<i>MHAL</i>	-0,030	0,063	0,639
<i>EGT</i>	-0,098***	0,054	0,070
<i>Uİ</i>	0,323*	0,082	0,000
<i>InKG</i>	-0,058*	0,008	0,000
<i>BCOCCNS</i>	-0,137	0,105	0,191
<i>COCSAY</i>	-0,046	0,029	0,113
<i>DRC</i>	0,545*	0,158	0,001
<i>MSLEGT</i>	0,041	0,057	0,472
<i>InONCUCR</i>	0,131*	0,013	0,000
<i>InREZUCR</i>	0,163**	0,077	0,034
<i>GECYUK</i>	0,280*	0,064	0,000
<i>ENGEL</i>	0,267**	0,109	0,014
<i>ARMYOL</i>	0,077*	0,020	0,000
<i>SIGARA</i>	0,097**	0,046	0,036
<i>ALKOL</i>	-0,045	0,078	0,567
<i>SIGSURE</i>	0,001	0,001	0,210
<i>İSTEKLİF</i>	-0,053*	0,020	0,010
<i>SABİT</i>	-4,865*	0,559	0,000

Not: ** ve *** sırasıyla katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlılığını göstermektedir.

Cinsiyet (CNS), medeni hal (MHAL), bağımlı çocuğa sahip kadın olma durumu (BCOCCNS), sahip olunan çocuk sayısı (COCSAY), mesleki eğitim almış olma durumu (MSLEGT), alkol kullanma durumu (ALKOL) ve sigortalı çalışılan sürenin (SIGSURE) ise işsizlik süresi ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır.

Tablo 4, olayın gerçekleşme olasılığı olarak da ifade edilen tehlike oranı ile ilgili bulguları vermektedir. Bu çalışmada olay iş bulma olduğundan, tehlike oranı da iş bulma ihtimalini göstermektedir. Burada tehlike oranı ile ilgili artış veya azalış bulunurken katsayıdan 1 çıkarılır ve elde edilen değer yorumlanır. Böylece sağ kalım analizinde elde edilen bulgulardan daha net bulgular elde edilmektedir. Bulgular şöyledir: bireyin yaşadığı bölgedeki işsizlik oranı 1 birim artığında, tehlike oranı veya bir başka deyişle iş bulma ihtimali %9,5 artmaktadır. Bireyin yaşındaki 1 birimlik artış, iş bulma ihtimalini %1,1 azaltmaktadır. Üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip olanların olmayanlara göre iş bulma ihtimali %9,3 daha düşüktür. İşsizlik ödeneği alanların iş bulma ihtimali almayanlara göre %38,1 daha yüksektir. Ücret dışı gelirden %1 artış gerçekleştiğinde, iş bulma ihtimali %5,6 düşerken, mezuniyet derecesindeki 1 birim artış, iş bulma ihtimalini %5,6, önceki ücretteki %1 artış %14 ve asgari kabul ücretindeki %1 artış ise %17,7 artırmaktadır. Ailenin geçiminden öncelikli sorumlu olan bireyler diğerlerine göre %32,3 daha yüksek iş bulma ihtimaline sahiptir. Fiziksel engeli olanların iş bulma ihtimali %30,6 daha yüksektir. Bireyin kullandığı iş arama yolu sayısı 1 birim arttığında iş bulma ihtimali %8 artmaktadır. Sigara kullananların iş bulma ihtimali %10,2 daha yüksekken, alınan iş teklifi sayısındaki 1 birimlik artış ise iş bulma ihtimalini %5,1 azaltmaktadır.

Tablo 4: Gompertz modeli tehlike oranları için bulgular

Değişken	Tehlike oranı	St. Hata	P değeri
ISSORN	1,095*	0,013	0,000
YAS	0,989**	0,005	0,016
CNS	0,989	0,055	0,839
MHAL	0,971	0,061	0,639
EGT	0,907***	0,049	0,070
Uİ	1,381*	0,113	0,000
lnKG	0,944*	0,007	0,000
BCOCCNS	0,872	0,092	0,191
COCSAY	0,955	0,028	0,113
DRC	1,056*	0,167	0,001
MSLEGT	1,042	0,060	0,472
lnONCUCR	1,140*	0,015	0,000
lnREZUCR	1,177**	0,090	0,034
GECYUK	1,323*	0,084	0,000
ENGEL	1,306**	0,142	0,014
ARMYOL	1,080*	0,021	0,000
SIGARA	1,102**	0,051	0,036
ALKOL	0,956	0,075	0,567
SIGSURE	1,001	0,001	0,210
İSTEKLİF	0,949*	0,019	0,010
SABİT	0,008*	0,004	0,000

Not: *, ** ve *** sırasıyla katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlılığını göstermektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, işsizliğin önemli bir unsuru olan işsiz kalınan süre üzerinde etkili olan bireysel faktörler Türkiye örneklemini için incelenmiştir. Türkiye'nin tümünü temsil etmesi amacıyla, farklı bölgelerde, toplam 15 ilde, yapılan 2162 anket ile elde edilen verilerin kullanıldığı çalışmada, daha önceki çalışmalara göre önemli katkıların sağlanması amaçlanmıştır. Bu katkılardan en önemlisi, bireyin çalışmak ile çalışmamak arasında kayıtsız kaldığı ücret düzeyi olan asgari kabul ücretinin de bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmesidir. Ayrıca çalışmaya yönelik olarak özel bir anketin oluşturulmuş olması sonucunda, işsizlik süresi üzerinde etkili olabileceği düşünülen birçok değişkenin de analize dâhil edilmesi sağlanmıştır.

Elde edilen bulgular göz önüne alındığında bireylerin işsizlik sürelerini azaltabilecek bazı öneriler geliştirilebilmesi mümkündür. İşsizlik oranı düşük olan bölgelerde yaşayan bireylerin daha yüksek işsizlik süresine sahip oldukları belirlenmiştir. Bireylere, daha düşük süre işsiz kalmaları için işsizlik oranı düşük olan bölgelerde yaşamayı tercih etmemeleri önerilebilir. İşsizlerin yaşı arttıkça işsizlik süresinin de arttığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, yaşlı bireylerin işsizlik süresini azaltmak için, bu bireylere yönelik daha düşük süre işsiz kalmalarını sağlayacak tedbirlerin alınması gereklidir. Eğitim düzeyindeki artış bireylerin işsiz kaldıkları süreyi artırmaktadır. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için eğitilmiş bireylerin beklentilerini karşılayabilecek iş imkânları oluşturulmalıdır. Ayrıca, eğitim hayatında daha yüksek derece ile mezun olan bireylerin daha düşük süre işsiz kaldıkları belirlenmiştir. Bireylerin akademik derecelerini yüksek tutmaları daha kısa süre işsiz kalmalarını sağlayacaktır. Eğitim ile ilgili dikkat çekici bir bulgu ise mesleki eğitim ile ilgilidir. Mesleki eğitim almış olanlar ile almamış olanlar arasında işsizlik süresi bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mesleki eğitim almış olmak bireylere işsizlik süresi bakımından herhangi bir avantaj sağlamamaktadır. Bu durum işgücü piyasasında mesleki eğitimin yeterli görülmemesinden kaynaklanabilir. Bu sorunun çözümü için mesleki eğitimin kalitesinin artırılması gerekmektedir.

İşsizlik ödeneği alan bireyler ise daha düşük süre işsiz kalmaktadırlar. Bu durum işsizlik sigortasının işgücünü tembelleğe itmediğini, aksine çalışmaya teşvik ettiğini göstermektedir. Bu yönüyle işsizlik sigortasının Türkiye'de olumsuz etkisinin olmadığını ve devam ettirilmesi gerektiği görülmektedir.

Bedensel engele sahip bireylerin daha düşük süre işsiz kaldıkları ortaya çıkarılmıştır. Türkiye'de uygulanan ve çalıştırılan kişi sayısının belirli bir oranı kadar engelli çalıştırılmasını zorunlu tutan düzenlemelerin olumlu etkisi bu bulgu ile görülebilmektedir. Bu uygulamanın işgücü piyasasındaki bireylere fayda sağladığı ve olumlu sonuçları olan bir politika olduğu ifade edilebilir.

Bireylerin iş aramak için kullandıkları yol sayısı arttıkça işsiz kaldıkları sürenin de azaldığı belirlenmiştir. Bu bulgudan yola çıkarak bireylerin iş ararken daha fazla çaba sarf etmeleri durumunda daha düşük süre işsiz kalabilecekleri söylenebilir. Bireyler iş arama yollarını çeşitlendirmelidirler. Emek talebi ile emek arzını buluşturacak yeni iş arama yöntemlerinin de işsizlik süresini azaltmak için oluşturulması gerekmektedir. Bu yönde özel istihdam bürolarının teşvik edilmesi fayda sağlayabilecektir.

Kaynaklar

- Addison, John T.; Portugal, Pedro (1989), "Job Displacement, Relative Wage Changes, and Duration of Unemployment" *Journal of Labor Economics*, 7 (3),281-302.
- Addison, John T.; Portugal Pedro (2003), "Unemployment duration competing and defective risks", *Journal of Human Resources*, 38: 156-191.
- Addison, John T.; Centeno Mário; Portugal Pedro (2004), "Reservation wages, search duration, and accepted wages in Europe", *IZA Discussion Paper*, 1252.
- Addison, John T.; Machado José A. F.; Portugal Pedro (2013), "The reservation wage unemployment duration nexus", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 75: 980-987.
- Akaike, Hirotugu (1974), "A new look at the statistical model identification", *IEEE Transactions on Automatic Control* 19: 716–723.
- Arulampalam, Wiji; Stewart Mark B. (1995), "The Determinants of Individual Unemployment Durations in an Era of High Unemployment", *The Economics Journal*, 105, 321-332.
- Begum, Nasima (2004), "Characteristics of the short-term and long-term unemployed", *Labour Market Trends*, 112(4), 139-144
- Björklund, Anders (1978), "On the duration of unemployment in Sweden, 1965-1976", *The Scandinavian Journal of Economics*, 421-439.
- Bover, Olympia; Gomez Ramon (1999), "Another Look at Unemployment Duration: Long-Term Unemployment and Exit to a Permanent Job", *Banco de Espana Working Papers*, 9903.
- Brown, Sarah; Taylor Karl (2009), "Reservation Wages, Expected wages and the duration of Unemployment: evidence from British Panel data", *IZA Discussion Paper*, 3981.
- Bulut, Volkan (2011), "Türkiye'de İşsizlik Süresini Etkileyen Faktörlerin Yaşam Çözümlemesi ile İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı
- Carling, Kenneth; Edin Per-Anders; Harkman Anders; Holmlund Bertil (1996) "Unemployment duration, unemployment benefits, and labor market programs in Sweden", *Journal of Public Economics*, 59: 313-334.
- Classen, Kathleen P. (1977), "The effect of unemployment insurance on the duration of unemployment and subsequent earnings", *Industrial and Labor Relations Review*, 438-444.
- Cripps, T. F.; Roger J. Tarling. (1974), "An analysis of the duration of male unemployment in Great Britain 1932-73", *The Economic Journal*, 84: 289-316.
- Crosslin, Robert L.; Stevens David W. (1977), "The asking wage-duration of unemployment relation revisited", *Southern Economic Journal*, 1298-1302.
- Dolton, Peter; O'Neill Donal (1995), "The Impact of Restart on Reservation Wages and Long-Term Unemployment" *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 57 (4) , 451-470.
- Ehrenberg, Ronald G.; Oaxaca Ronald L. (1976), "Impacts of Unemployment Insurance on the Duration of Unemployment and the Post-Unemployment Wage", *Industrial Relations Research Association Series, Proceedings Twenty-Eighth Annual Meeting*, 234-241
- Foley, Mark C. (1997), "Determinants Of Unemployment Duration In Russia", *Center Discussion Paper*, No:779, 1-36
- Ham, John C.; Rea Samuel A. (1987), "Unemployment Insurance and Male Unemployment Duration in Canada", *Journal of Labor Economics*, 5 (3), 325-353.
- Haurin, Donald R.; Sridhar Kala S. (2003), "The Impact of Local Unemployment Rates On Reservation Wages and The Duration of Search For a Job", *Applied Economics*, 35: 1469-1476.
- Heath, Alexandra; Swann Troy (1999), "Reservation Wages and The Duration of Unemployment", *Economic Research Department Reserve Bank of Australia*, Discussion Paper 1999-02.
- Holen, Arlene (1977), "Effects of unemployment insurance entitlement on duration and job search outcome", *ILR Review*, 30: 445-450.
- Hunt, Jennifer (1995), "The Effect of Unemployment Compensation on Unemployment Duration in Germany" *Journal of Labor Economics*, 13 (1) , 88-120.
- Jones, Stephen R. G. (1988), "The Relationship Between Unemployment Spells And Reservation Wages As A Test Of Search Theory", *The Quarterly Journal of Economics*, 741-765.
- Kaitz, Hyman B. (1970), "Analyzing the length of spells of unemployment." *Monthly Labor Review*, 93: 11-20.

- Katchova, Anna L. (2013), "Survival Analysis", *Econometrics Academy Website: <https://sites.google.com/site/econometricsacademy/>*, (Erişim: 10.12.2015).
- Katz, Lawrence F.; Meyer Bruce D. (1988), "The Impact of the Potential Duration of Unemployment Benefits on the Duration of Unemployment", *NBER Working Paper Series 2741*, 1-45.
- Kingston, Jerry L.; Burgess Paul L. (1974), "Job Availability, Work Incentives and Unemployment Duration", *The American Journal of Economics and Sociology*, 33: 237-242.
- Kuhlenkasper, Torben; Steinhardt Max F. (2011), "Unemployment Duration in Germany- A comprehensive study with dynamic hazard models and P-Splines", *Norface Migration Discussion Paper*, 2011-18, 1-26.
- Kupets, Olga (2006), "Determinants Of Unemployment Duration in Ukraine", *Economics Research and Outreach Center-Economics Education and Research Consortium*, 1-36.
- Lippman, Steven A.; McCall John J. (1976), "The economics of job search: A survey" *Economic inquiry*, 14(2), 155-189.
- Machin, Stephen; Manning Alan (1998), "The Causes and Consequences of Long-term Unemployment in Europe", (Ed. O. Ashenfelter ve D. Card), *Handbook of Labour Economics*, Volume 3C, Amsterdam: North-Holland.
- Meyer, Bruce D. (1990), "Unemployment Insurance and Unemployment Spells", *Econometrica*, 58 (4) , 757-782.
- Mortensen, Dale T. (1970), "Job Search, the Duration of Unemployment, and the Phillips Curve", *The American Economic Review*, 60(5): 847-862
- Pellizzari, Michele (2006), "Unemployment duration and the interactions between unemployment insurance and social assistance", *Labour Economics*, 13: 773-798.
- Prasad, Eswar (2003), "What Determines the Reservation Wages of Unemployed Workers? New Evidence from German Micro Data", *IZA Discussion Papers*, 694.
- Rogers, Cynthia L. (1997), "Job Search and Unemployment Duration: Implications for the Spatial Mismatch Hypothesis", *Journal of Urban Economics*, 42, 109-132.
- Schwarz, Gideon (1978), "Estimating the dimension of a model". *Annals of Statistics* 6: 461-464.
- Tansel, Aysit; Taşçı H. Mehmet (2004), "Determinants of Unemployment Duration for Men and Women in Turkey", *IZA Discussion Paper No.1258*, 1-39.
- Tansel, Aysit; Taşçı H. Mehmet (2010), "Hazard Analysis of Unemployment Duration By Gender in a Developing Country: The Case Of Turkey", *Economic Research Forum Working Paper Series No:521*, 1-32.
- Taşçı, H. Mehmet; Özdemir Ali Rıza (2006), "Trends in Long-Term Unemployment and Determinants of Incidence of Long-Term Unemployment in Turkey", *Journal of Economic and Social Research*, 7 (2) , 1-33.
- Taşçı, H. Mehmet; Tansel Aysit (2005), "Youth unemployment duration in Turkey" *METU Studies in Development*, 32, 517-545.
- Van den Berg, Gerard J.; van Ours Jan C. (1994), "Unemployment Dynamics And Duration Dependence in France, The Netherlands And The United Kingdom", *The Economic Journal*, 104, 432-443.

MIST Borsalarında Rassal Yürüyüş Hipotezi

Eray Gemici¹
Müslüm Polat²

MIST Borsalarında Rassal Yürüyüş Hipotezi

Öz

Borsalarda hisse senetlerinin fiyatı arz ve talebe göre belirlenmektedir. Eğer borsada rassal yürüyüş hipotezi geçerli ise geçmiş verilerden hareketle fiyat tahmininde bulunmak mümkün olmamaktadır. Aksi takdirde bu bilgileri kullanan kişiler fiyat tahmininde bulunabilmekte ve normalüstü kazanç elde edebilmektedirler. Bu makalenin amacı MIST ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) Ocak 1998 – Temmuz 2017 döneminde borsa endekslerinin zayıf formda etkin olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaçla MIST borsalarının rassal yürüyüş süreci 2016 yılında Furuoka tarafından literatüre kazandırılan birim kök testi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, incelenen piyasaların zayıf formda etkin olmadığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkin Piyasa, Rassal Yürüyüş Hipotezi, Birim Kök Testi

Random Walk Hypothesis in MIST Stock Markets

Abstract

Stock prices are determined by supply and demand in stock markets. If the random walk hypothesis is valid in the stock market, it is not possible to estimate the price from the historical data. Otherwise, those who use this information will be able to estimate the price and obtain abnormal earnings. The purpose of this article is to show whether stock market indices are efficient in weak form during the period from January 1998 to July 2017 in the target MIST countries (Mexico, Indonesia, South Korea and Turkey). For this purpose, the random walking process of MIST stock exchanges was examined in 2016 by Unit root test, which was acquired by Furuoka in literature. The findings show that the markets studied are not efficient in weak form.

Keywords: Efficient Market, Random Walk Hypothesis, Unit Root Test

1. Giriş

Finans literatüründe uzun yıllar tartışılmalı bir konu olan ancak üzerinde henüz ortak bir fikir birliğinin sağlanamadığı etkin piyasa hipotezi özü itibarıyla fiyat değişikliklerinin rassal yürüyüş fikrinden hareket etmektedir. Rassal yürüyüş fikrinin temel mantığı ise, bilgi akışının engellenemez olması ve söz konusu bilginin hisse senetleri fiyatlarına anında yansması olarak tanımlanabilmektedir. Bu anlamda yarın meydana gelebilecek fiyattaki bir değişim, sadece yarına ilişkin haberlerle ilişkili olduğundan bugünkü fiyat değişimleri tamamen bağımsız olmaktadır (Malkiel, 2003: 59). Dolayısıyla hisse senedine ilişkin fiyatlar rassal bir süreci takip ettiğinde, piyasadaki oyuncular getirilere ilişkin tarihsel fiyat değişimlerini tahmin edememekte ve o andaki hisse senedine ilişkin fiyat, gerçek değeri yansıtmaktadır.

Fama, (1965: 56) “Borsa Fiyatlarında Rassal Yürüyüş” isimli makalesinde rassal yürüyüş teorisinin etkin piyasa için iyi bir örnek olduğunu belirtmiş ve etkin piyasayı, tek tek menkul kıymetlerin gelecekteki değerini tahmin etmek üzere kar maksimizasyonu amacıyla çok sayıda rasyonel yatırımcının birbiriyle rekabet halinde olduğu ve güncel önemli bilgilerin tüm katılımcıların eline kolaylıkla geçtiği bir piyasa olarak tanımlamıştır. Ayrıca rassal yürüyüş modeli üzerine

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İslahiye İİBF, İşletme Bölümü, gemici@gantep.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-5449-0568>

² Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, mpolat@bingol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1198-4693>

yapılan ampirik araştırmaların ana kaygısının, birbiri ardına gelen fiyat değişikliklerinin birbirinden bağımsız olup olmadığının analiz edilmesine yönelik olduğunu ifade etmiştir.

Fama, 1970 yılındaki bir diğer makalesinde 3 tip piyasa etkinliğinden bahsetmiştir. Bunlar (Fama, 1970:383):

1. Menkul kıymetin geçmişine ilişkin tüm bilgilerin fiyata yansımış olduğu zayıf formda piyasa etkinliği,
2. Halka açık tüm bilginin menkul kıymet fiyatlarına yansımış olduğu yarı güçlü formda piyasa etkinliği,
3. Sadece halka açık bilgilerin değil aynı zamanda şirket içi bilgilerin de menkul kıymet fiyatlarına yansımış olduğu güçlü formda piyasa etkinliği.

Hemen belirtmek gerekir ki etkin bir piyasa, mükemmel bir piyasa anlamına da gelmemektedir (Bildik, 2000: 1). Bu noktada etkin piyasa kavramının daha iyi anlaşılması için mükemmel sermaye piyasaları için gerekli özellikleri incelemek gerekmektedir.

Mükemmel sermaye piyasaları için gerekli özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (Kıyılar, 1997:9):

- Piyasada yer alan katılımcılar, tüm bilgilere maliyetsiz olarak erişmektedir.
- Katılımcılar rasyoneldir ve seçimlerindeki temel güdü yüksek getiri, düşük risktir.
- Piyasada katılımcılar için herhangi bir işlem maliyeti söz konusu değildir.
- Vergi sistemi piyasa ile ilgili olan herkese tarafsızdır.
- Piyasada yer alan pek çok alıcı ve satıcının hiçbirinin piyasayı etkileyebilecek payı yoktur.
- Tüm finansal varlıklar bölünebilir niteliktedir.

Ancak günümüzde bu koşulların sağlanabildiği bir piyasanın varlığından bahsetmek oldukça güçtür. Çünkü her yatırımcı, piyasa hakkında tüm bilgilere ulaşamaz ve yatırımcılar yatırım kararı aldıktan sonra farklı oranlarda işlem maliyetine katlanmak durumundadırlar (Karan, 2011:276).

Bu makalenin amacı, MIST ülke borsalarında etkin piyasa hipotezinin geçerliliğini test ederek yatırımcıların bu borsalarda aldıkları yatırım kararlarında hisse senetlerinin gerçek değerine yatırım yapıp yapmadıklarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda giriş bölümünü takiben ikinci bölümde etkin piyasa hipotezinin geçerliliğini sınamaya yönelik Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen bulgular özetlenmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılacak veri seti, kullanılan yöntem ve elde edilen bulgular açıklanmış ve çalışma sonuç kısmı olan dördüncü bölüm ile sonlandırılmıştır.

2. Literatür Tarama

Literatürde farklı ülkeler için etkin piyasa hipotezinin geçerliliğine yönelik yapılan birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalarda kullanılan istatistiksel ve ekonometrik testler her ne kadar farklılık gösterse de hemen hemen hepsinde ortak olan nokta bu çalışmanın da konusunu oluşturan finansal serilerin rassal yürüyüş hipotezine uygunluğunu sınamak olmuştur. Tablo 1'de farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, çalışmalardan elde edilen bulgular ve çalışmalarda kullanılan istatistiksel ve ekonometrik yöntemler özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar/Yıl	Piyasalar	Veri	Yöntem	Bulgular
Chan vd. (1997)	18 uluslararası piyasa	Ocak 1961- Aralık 1992	PP Birim Kök ve Eşbütünleşme	Kabul
Buguk ve Brorsen (2003)	İMKB	1992-1999	ADF Birim Kök, GPH Testi, Variance Ratio Testi	Kabul
Narayan ve Smyth (2004)	Güney Kore	Ocak 1981- Nisan 2003	ADF Birim Kök, ZA Birim Kök, LP Birim Kök	Kabul
Narayan (2005)	Avustralya ve Yeni Zelanda	Avustralya Ocak 1960 Nisan 2003 Yeni Zelanda Ocak 1967 Nisan 2003	TAR Modeli	Kabul
Özdemir (2008)	İMKB	Ocak 1990- Haziran 2005	ADF Birim Kök, LP Birim Kök, Runs Testi, Variance Ratio Testi	Kabul
Atan vd. (2009)	İMKB	3 Ocak 2003- 30 Aralık 2005	ADF Birim Kök, KPSS Birim Kök, ELW	Kabul
Ergül (2009)	İMKB	1988-2007	ADF Birim Kök, PP Birim Kök,	Kabul
Borges (2010)	6 Avrupa Borsası (Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İspanya, Yunanis- tan ve Portekiz)	1 Ocak 1993 31 Aralık 2007	Runs test, Variance ratio test	Almanya ve İs- panya; Kabul
Munir vd. (2012)	5 Asya Borsası (Endonezya, Ma- lezya, Filipinler, Singapur ve Tay- land)	Ocak 1990- Ocak 2009	TAR Modeli	Malezya ve Tayland; Kabul Endonezya, Fi- lipinler ve Singapur; Red
Kapusuzoğlu (2013)	İMKB	26 Aralık 1996 30 Kasım 2012	ADF Birim Kök, PP Birim Kök	Red

Zeren ve Konuk (2013)	Gelişmekte Olan Ülke Piyasaları	Arjantin Brezilya Çin Endonezya Filipinler Hindistan Meksika Malezya Türkiye Rusya	ADF Birim Kök KSS Birim Kök	Hindistan, Rusya, Arjan- tin, Endo- nezya, Meksika ve Tür- kiye; Kabul Brezilya, Çin, Filipinler ve Malezya; Red
Gözbaşı vd. (2014)	Borsa İstanbul	1 Temmuz 2002- 7 Temmuz 2012	Doğrusal Olmayan Birim Kök Testleri	Kabul
Mishra vd. (2015)	Hindistan Borsası	Ocak 1995- Aralık 2013	LM Birim Kök, Na- rayan ve Popp Bi- rim Kök, Narayan ve Liu Garch Birim Kök	Red
Yang vd. (2015)	MIST Ülkeleri (Meksika, Endo- nezya, Güney Kore ve Türkiye)	Nisan 2004- Nisan 2012	Ardışık Panel Seçim Metodu, Fourier KSS, Fourier Panel KSS	Kabul
Tuna ve Öztürk (2016)	Borsa İstanbul	Ocak 2003- Eylül 2015	ADF Birim Kök, LP Birim Kök, Car- rion-i Silvestre Bi- rim Kök	ADF ve 5 yapı- sal kırılmaya izin veren Car- rion-i Silvestre test sonuçla- rına göre; Ka- bul İki yapısal kırılmalı LP bi- rim kök testi sonuçlarına göre; Red
Erdem (2016)	Avrupa ve Asya-Pasifik Piyasalar	1 Ocak 2013- 1 Eylül 2016	ADF Birim Kök PP Birim Kök, KPSS Birim Kök	Türkiye, Yeni Zelanda, Avustralya, Endonezya ve Hong Kong; Red

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Prosedür

Bu çalışmada, Furuoka (2016) tarafından önerilen birim kök testi kullanılmıştır. Bu test özelliği gereği ADF testi (Model A), Fourier ADF (FADF) testi (Model B), ADF-SB testi (Model C) ve FADF-SB testi (Model D) olmak üzere dört farklı ekonometrik yöntemin sınanmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen dört farklı ekonometrik yöntemden hangisinin kullanılmasına karar verilmesi noktasında testlerin birbirlerine karşı da sınanması bu testin üstünlüğüne işaret etmektedir. Testte kullanılan dört modele ilişkin denklem sistemleri aşağıda belirtilmiştir:

$$y_t = \mu + y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

y_t endeks kapanış fiyatlarını temsil etmektedir. μ deterministik terim ε_t ise hata terimini ifade etmektedir.

$$\text{Model A: } y_t = \mu + \beta_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\text{Model B: } y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\text{Model C: } y_t = \mu + \beta_t + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$\text{Model D: } y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \varepsilon_t \quad (5)$$

Modellerde yer alan β terimi trend için eğim parametresini, k terimi Fourier yaklaşımı için frekans sıklığını, γ terimi trigonometrik terimler için eğim parametresini, t terimi deterministik trendi, T terimi gözlem sayısını, $\pi = 3.1416$ ve δ terimi ise yapısal kırılma kuklaları için eğim parametresini göstermektedir.

T_B : Yapısal kırılmanın meydana geldiği kırılma noktasını göstermek üzere, eğer;

$t > T_B$ ise $DU_t = 1$ değilse, $DU_t = 0$

θ terimi tek seferlik kırılma kuklası için eğim parametresini göstermek üzere, eğer;

$t = T_B$ ise $D(T_B)_t = 1$ değilse, $D(T_B)_t = 0$

Birinci model olan ADF testinde (Model A) yalnızca deterministik terimin ve deterministik trendin eklendiği görülmektedir. İkinci model olan FADF testinde (Model B) deterministik bileşenlere ek olarak, doğrusal olmayan trigonometrik terimler eklenmiştir. Üçüncü model olan ADF-SB testinde (Model C) yapısal kırılmalar için kukla değişkenler ve tek seferlik kırılma için bir kukla değişken eklenmiştir. Son model olan FADF-SB testinde (Model D) ise yukarıda bahsi geçen dört deterministik bileşen eklenmiştir.

Daha sonra aşağıdaki 4 eşitlik tahmin edilmiştir;

$$\text{Model A: } \Delta y_t = \mu + \beta_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$\text{Model B: } \Delta y_t = \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (7)$$

$$\text{Model C: } \Delta y_t = \mu + \beta_t + \delta DU_t + \theta D(T_B)_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (8)$$

$$\begin{aligned} \text{Model D: } \Delta y_t = & \mu + \beta_t + \gamma_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \gamma_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta DU_t \\ & + \theta D(T_B)_t + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (9)$$

Yukarıda bahsi geçen eşitliklerde yer alan ρ terimi gecikmeli bağımlı değişken için eğim parametresidir, c terimi gecikmeli bağımlı değişkeninin birinci farkının eğim parametresidir, p terimi ise gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Dört modelin hepsinde $\rho = 0$ için t istatistiği kullanılarak boş hipotez test edilmiştir. Boş hipotez altında y_t serisi rassal yürüyüş (random walk) özelliği sergilemektedir. Dolayısıyla $\rho = 0$ ise seri durağan değildir.

Bu çalışmada Furuoka'yı (2016) takiben, optimal gecikme uzunluğu (\hat{p}) dört model için 1 (bir) olarak ayarlanmıştır ve maksimum frekans (k_{max}) Model B ve Model D için 2 (iki) olarak ayarlanmıştır.

FADF test yöntemi (Enders ve Lee 2012) takiben, Model B'deki optimal frekans (\tilde{k}), eşitlik (7)'deki hata kareleri toplamının (SSR) minimize edilmesiyle seçilmiştir.

$$SSR_{FDF}(\hat{k}) = \inf_k SSR_{FDF}(k) \quad (10)$$

ADF-SB prosedürüne göre (Zivot ve Andrews 1992; Perron vd. 1992), yapısal bir kırılma dışsal olarak değil, içsel olarak belirlenmektedir. Daha spesifik olarak, Model C'deki optimal kırılma konumu ($\tilde{\lambda}$) eşitlik (8)'de ADF-SB istatistiğini (τ_{DFS}) minimize ederek seçilmektedir.

Kırılma yansıması (λ) ise aşağıdaki şekilde hesaplanabilmektedir:

$$\lambda = \frac{TB}{T} \quad (11)$$

Optimal kırılma konumu ($\tilde{\lambda}$) içsel olarak aşağıdaki gibi seçilmektedir:

$$\tau_{DFS}(\tilde{\lambda}) = \inf_k \tau_{DFS}(\lambda) \quad (12)$$

FADF-SB prosedüründe, FADF-SB istatistiğinin (τ_{DFS}) hem kırılma pozisyonuna (λ) hem de frekansa (k) hassas olduğunu belirtmek gerekmektedir. Optimal kırılma pozisyonunun yeri ve sıklığı (Furuoka, 2016) tarafından şu şekilde belirlenmiştir:

$$\tau_{DFS}(\tilde{\lambda}, \tilde{k}) = \inf_{\lambda, k} \tau_{DFS}(\lambda, k) \quad (13)$$

(13) numaralı eşitlik, optimal kırılma noktasının yeri ve frekansının FADF-SB istatistiğinin minimum olduğu yerde seçildiği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada optimum kırılma pozisyonunun ($\tilde{\lambda}$) ve optimal frekansın \tilde{k} ortak kombinasyonu, (gözlem sayısı 235 ve frekans sayısı 2 için $235 \times 2 = 470$ olası kombinasyon) arasında bağımlı değişkenin gecikmesi için minimal t -istatistiğini üretecektir.

Enders ve Lee (2012) tarafından önerilen Fourier fonksiyonu en uygun modeli seçmek için dört alternatif standart F istatistiği kullanılabilir. Bu durumda, F-istatistikleri şu şekilde verilir:

$$F = \frac{(SSR_0 - SSR_1) / q}{SSR_1 / (T - s)} \quad (14)$$

Burada SSR_1 kısıtsız modeldeki kalıntı kareler toplamını (SSR) göstermektedir. SSR_0 kısıtlı modeldeki kalıntı kareler toplamını göstermektedir. q terimi kısıtların sayısını, s terimi ise kısıtsız modeldeki parametrelerin sayısını temsil etmektedir (Furuoka, 2016).

3.2. Veri Seti

Çalışmanın veri setini, MIST ülkelerinin (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) Ocak 1998–Temmuz 2017 dönemi borsa endekslerine ait aylık kapanış fiyatlarının logaritması oluşturmaktadır. Veriler www.finance.yahoo.com adresinden elde edilmiştir.

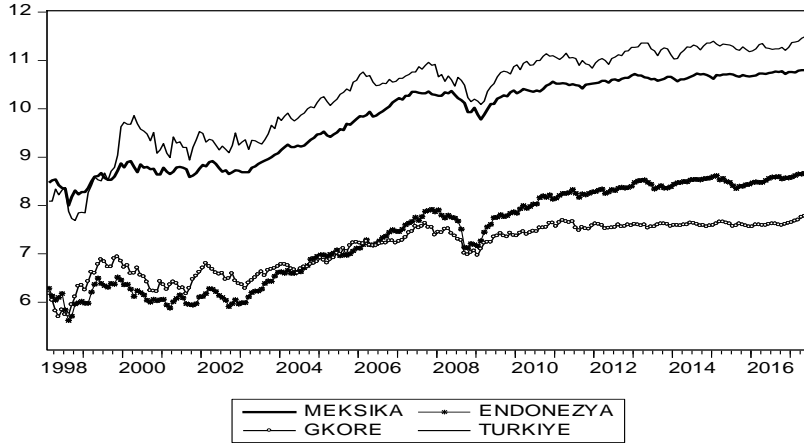
3.3. Veri Analizi

Çalışmada her bir seriye ilişkin gözlem sayısı 235 olarak belirlenmiştir. Furuoka (2016) tarafından 10.000 Monte Carlo tekrarlamaya uygulanarak elde edilen kritik değerler dört test türü (Model A, Model B, Model C ve Model D) için kullanılmıştır. Veriler Gauss 10 programında Furuoka'nın web sitesinden elde edilen kodlar ile analize tabi tutulmuştur.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Sonuçları

Çalışmada öncelikle MIST borsa endekslerine ait aylık logaritmik kapanış fiyatlarının zaman yolu grafiği Grafik 1'de verilmiştir. Daha sonra çalışmada ele alınan dört modele ilişkin analizden elde edilen bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Grafik 1: Borsa Endekslerinin Logaritmik Kapanış Fiyatları (1998M1-2017M7)

Tablo 2: Analizden Elde Edilen Bulgular

	Meksika	Endonezya	Güney Kore	Türkiye
ADF test Model A				
T_{DF} istatistiği	-1.652	-2.977	-2.987	-2.772
Fourier ADF (FADF) test: Model B				
T_{FDF} istatistiği	-3.102[1]	-3.891[1]	-3.638[1]	-3.355[1]
F_1 istatistiği (Model B vs. Model A)	4.611	4.390	2.192	1.870
ADF-yapısal kırılma (ADF-SB) test: Model C				
T_{FDF} istatistiği	-3.587* (2004M8, 0.34)	-4.070** (2004M7, 0.33)	-4.018** (2005M3, 0.37)	-4.217*** (1999M1, 0.05)
F_2 istatistiği (Model C vs. Model A)	5.504**	4.133*	3.9680*	6.196**
Fourier ADF- yapısal kırılma (FADF-SB) test: Model D				
T_{FDFs} istatistiği	-4.760[1]** (2008M5, 0.53)	-5.487[1]*** (2008M4, 0.52)	-5.009[1]*** (1998M8, 0.03)	-4.612[1]** (1999M1, 0.05)
F_3 istatistiği (Model D vs. Model A)	5.991**	6.104**	6.154**	4.341*
F_4 istatistiği (Model D vs. Model B)	7.125**	7.566**	9.945***	6.718***
F_5 istatistiği (Model D vs. Model C)	11.979***	11.967***	12.105***	8.588***

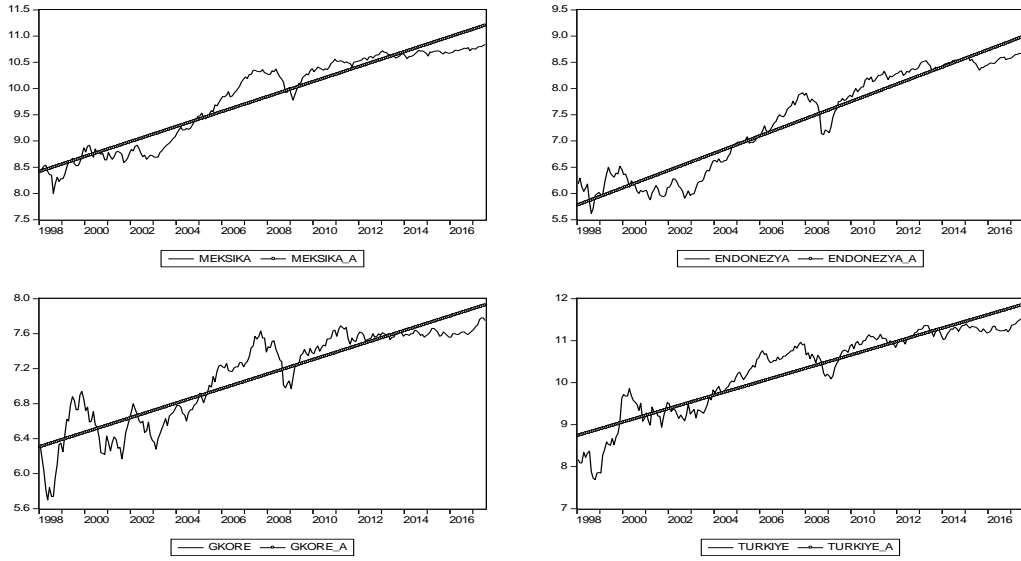
Not: Köşeli parantez içerisindeki sayılar optimal frekans sayısını göstermektedir.

Parantez içerisindeki sayılar kırılma noktasını (TB) ve kırılma pozisyonunu (λ) göstermektedir.

*** %1 düzeyinde anlamlı; ** %5 düzeyinde anlamlı; * %10 düzeyinde anlamlı

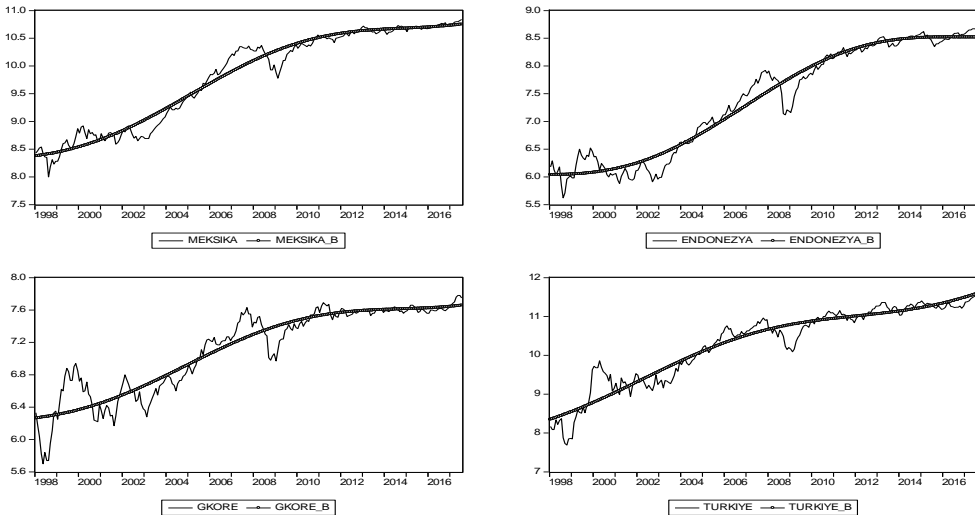
Tablo 2'de elde edilen bulgular incelendiğinde ADF test (Model A) sonuçlarının dört ülke borsası için rassal yürüyüş hipotezini reddemediğini göstermektedir. Bir başka ifade ile ADF testinden elde edilen sonuçlar yapısal kırılmalar ve doğrusal dışılık dikkate alınmadan dört ülkenin borsasının durağan olmadığını ve rassal yürüyüş hipotezini desteklediğini göstermektedir.

Grafik 2: Model A'ya göre Ülkelerin Zaman Yolu Grafiği

Benzer şekilde FADF testinden (Model B) elde edilen bulgular da dört ülke borsası için rassal yürüyüş hipotezini reddedemediğini göstermektedir. Hangi modelin geçerli olacağına karar verebilmek için Model A'ya karşı Model B'yi sınanan F_1 istatistik değeri dört ülke borsası için de anlamlı çıkmamıştır. Bu durum dört ülke borsası için de "Doğrusaldır" boş hipotezini reddedemediğini ve rassal yürüyüş hipotezini desteklediğini göstermektedir.

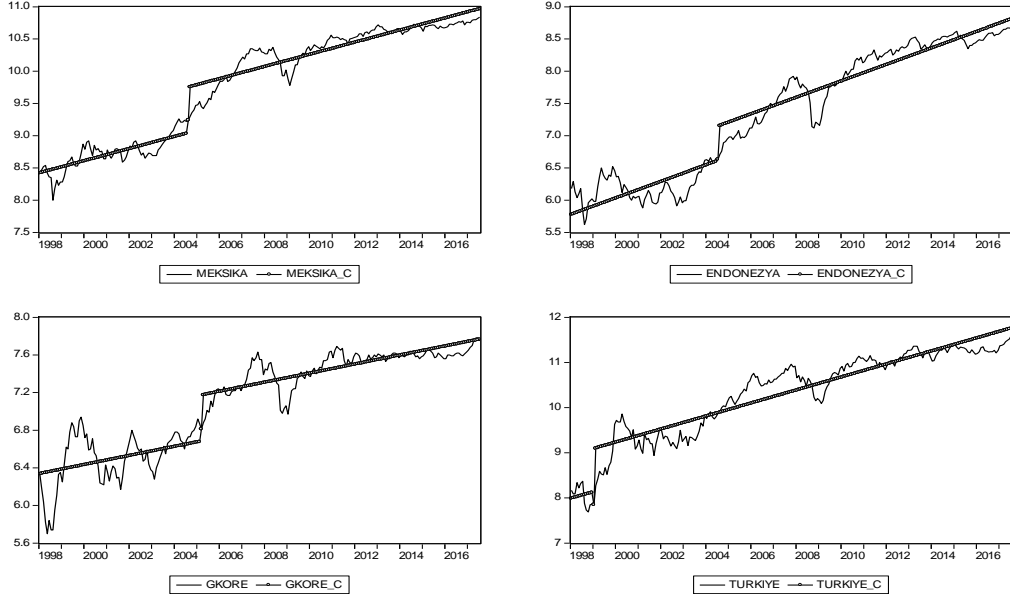
Grafik 3: Model B'ye Göre Ülkelerin Zaman Yolu Grafiği

Yapısal kırılmayı da dikkate alan ADF-SB testinden (Model C) elde edilen bulgular dört ülke borsasında yapısal kırılmaların olduğunu göstermektedir. Grafik 4'te görüldüğü üzere Meksika Borsası için ilk kırılma 2004'ün sekizinci ayında gerçekleşmiş ve ardından trend çizgisi yüksel-

miştir. Endonezya için ilk kırılma 2004'ün yedinci ayında gerçekleşmiş ve devamında trend çizgisi yükselmiştir. Güney Kore için ilk kırılma 1998'in sekizinci ayında gerçekleşmiş ve trend çizgisi yükselmiştir. Son olarak Türkiye için 1999'un birinci ayında gerçekleşmiş ve sonrasında trend çizgisi yükselmiştir.

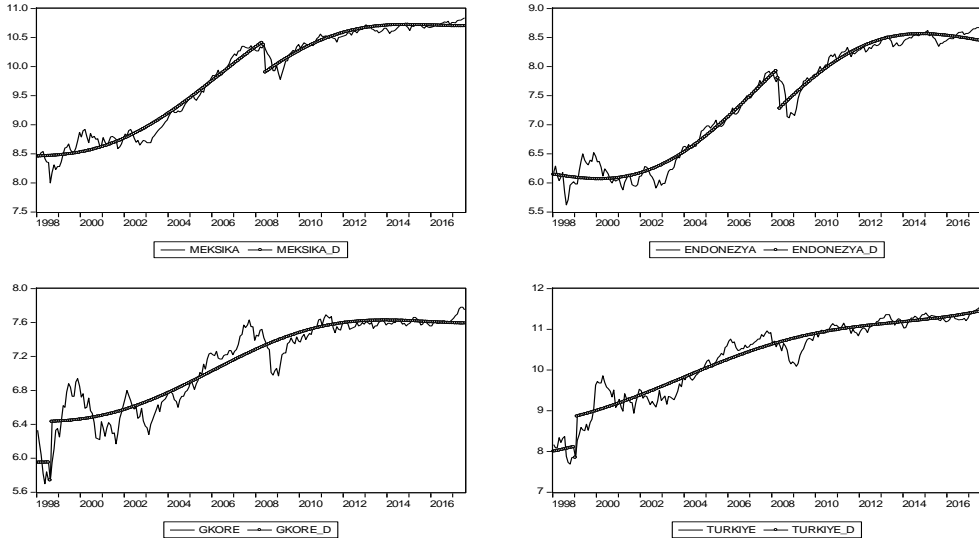
Grafik 4: Model C'ye Göre Ülkelerin Zaman Yolu Grafiği

Model C'den elde edilen test istatistikleri dört borsanın tamamı için incelenen serilerin yapısal kırılmalar etrafında durağan olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile dört ülkenin borsasına ilişkin seriler yapısal kırılmalar etrafında rassal yürüyüş özelliği göstermemektedir. Bu durum yapısal kırılmalar etrafında bu borsaların zayıf formda etkin olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Model A'ya karşı Model C'yi sınanan F_2 istatistiğinin dört ülke için de anlamlı çıkması yapısal kırılmayı dikkate alan ADF-SB (Model C)'nin standart ADF (Model A)'ya göre daha uygun bir model olduğunu göstermektedir.

Son olarak FADF-SB (Model D)'yi; Model A'ya karşı sınanan F_3 istatistiği, Model B'ye karşı sınanan F_4 istatistiği ve Model C'ye karşı sınanan F_5 istatistiği tüm ülkeler için de anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla tüm ülke borsaları için optimal modelin Model D olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Model D'nin test istatistikleri incelendiğinde ise tüm ülkeler için serilerin rassal yürüyüş özelliği gösterdiğini ileri süren boş hipotez reddedilmiştir. Bu anlamda serilerin durağan olduğunu ve incelenen ülke borsalarının zayıf formda etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Grafik 5: Model D'ye Göre Ülkelerin Zaman Yolu Grafiği

4. Sonuç

Günümüzde menkul kıymet borsalarındaki gelişmeler hız kazanarak devam etmektedir. Fon ihtiyacı olan firmalar ihtiyaç duydukları uzun vadeli fonları temin etmek amacıyla menkul kıymet borsalarına yönelirken yatırımcılar da daha fazla kazanç elde etmek için aynı şekilde borsalara yönelmektedirler. Menkul kıymet borsalarında yatırım yapan mevcut yatırımcılar veya yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar yatırım kararları alırken hisse senedi fiyatının olması gereken değerini hesaplamaktadırlar. Eğer hisse senedi olması gerek tutardan düşük ise alma, yüksek ise satma kararı alırlar. Şayet piyasa etkin bir piyasa ise hisse senedinin fiyatı bütün bilgileri barındırdığı için olması gereken fiyat ile mevcut fiyatı aynı olacaktır. Dolayısıyla böyle bir piyasada normalüstü bir kazanç elde etmek mümkün değildir. Zayıf formda etkin olan bir piyasa ise bütün bilgileri içermese de geçmiş dönemlere ait bilgiyi içermektedir. Dolayısıyla böyle bir piyasada da normalüstü kazanç sağlamak mümkün değildir.

Piyanın zayıf formda etkin olması bu piyasada fiyatların belirlenmesinde rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Rassal yürüyüş, hisse senedinin fiyatında kısa dönemde meydana gelen değişimlerin tesadüfü olduğunu savunur. Dolayısıyla rassal yürüyüş sergileyen bir hisse senedinin fiyatı uzun vadede yukarı ya da aşağı yönlü hareket edebilir. Bu nedenle bir borsada hisse senedi fiyatlarının geçmiş verilerini kullanarak gelecekteki fiyatını tahmin etmenin mümkün olmadığı savunulmaktadır.

Bu çalışmada MIST borsalarında rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Ocak 1998 – Temmuz 2017 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı çalışmada yöntem olarak rassal yürüyüş sürecini; doğrusal, doğrusal olmayan, kırılmalı ve kırılmasız formlarda incelemeye imkan veren Furuoka (2016) birim kök testi kullanılmıştır.

Furuoka (2016) birim kök testinde dört model bulunmaktadır. Bu modellerden birincisi olan Model A, serinin doğrusal olduğu varsaymakta ve kırılmaları dikkate almamaktadır. Çalışmada Model A'dan elde edilen test sonuçlarına göre MIST borsalarının hepsi için rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak gerçek hayatta seriler doğrusaldan ziyade

doğrusal olmayan biçimdedir. Bunun için ikinci modelde serilerin doğrusal olmadığı varsayımı ile sınama gerçekleştirilmekte ve birinci model ile ikinci modelin hangisinin geçerli olacağına F_1 istatistiğine bakılarak karar verilmektedir. Çalışmada ikinci modeli (Model B) kullanmanın birinci modele (Model A) göre daha doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu modele göre de MIST borsalarında rassal yürüyüş hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Fakat hem Model A'da hem de Model B'de serilerde zaman içinde meydana gelen kırılmalar dikkate alınmamıştır. Serilerin doğrusal ve kırılmalı olduğunu varsayan üçüncü modelde (Model C) incelenen borsalar için rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olmadığı belirlenmiştir. Aynı sonuç, serilerin doğrusal olmadığını ve kırılmalar içirdiğini varsayan dördüncü model (Model D) için de tespit edilmiştir. Daha sonra ilk üç model, dördüncü modele karşı sınanmış ve dördüncü modelin geçerli olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla MIST borsalarının zaman içindeki değişimlerinin doğrusal olmadığı ve zaman serilerinde kriz ve benzeri sebeplerle kırılmalar olduğu söylenebilir. Bu varsayımlar gerçek duruma oldukça uyumludur. Dolayısıyla bu varsayımlar altında MIST borsalarında rassal yürüyüş hipotezinin geçerli olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlar Buguk ve Brorsen (2003), Narayan ve Smyth (2004), Yang vd. (2015), Zengin ve Kurt (2004), Özdemir (2008) ve Atan vd. (2009), gibi çalışmalar ile farklılık gösterdiği görülmektedir. Fakat bu çalışmaların büyük kısmında doğrusal yöntemler kullanıldığı veya kırılmaları dikkate alınmayan yöntemlerle serilerin test edildiği görülmektedir. Bu çalışmada kırılmalar dikkate alınmadan yapılan ilk iki model (Model A ve Model B) için rassal yürüyüş hipotezi kabul edilirken, bu iki modelin de dördüncü modele karşı geçersiz olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Kapusuzoğlu (2013), Mishra vd. (2015) ve Erdem (2016) ile paralellik göstermektedir.

Kaynaklar

- Atan, Sibel Duman; Özdemir, Zeynel Abidin (2013), "Hisse Senedi Piyasasında Zayıf Formda Etkinlik: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2).
- Bildik, Recep (2000), *Hisse Senedi Piyasalarında Dönemsellikler ve İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma*, İstanbul: İMKB Yayınları.
- Borges, Maria Rosa (2010), "Efficient market hypothesis in European stock markets", *The European Journal of Finance*, 16(7), 711-726.
- Buguk, Cumhuri; Brorsen, B. Wade (2003), "Testing weak-form market efficiency: Evidence from the Istanbul Stock Exchange", *International review of financial analysis*, 12(5), 579-590.
- Chan, Kam C.; Gup, Benton E.; Pan, Ming-Shiun (1997), "International stock market efficiency and integration: A study of eighteen nations", *Journal of business finance & accounting*, 24(6), 803-813.
- Erdem, Meziyet Sema (2016), "Avrupa Ve Asya-Pasifik Hisse Senedi Pazarlarında Zayıf Formda Pazar Etkinliği Ve Takvim Anomalileri", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 3, 16: 149-166
- Ergül, Nuray (2009), "Ulusal Hisse Senedi Piyasasında Etkinlik", *Yönetim Bilimleri Dergisi* (7: 1), 101-117
- Fama, Eugene F. (1965), "Random Walks in Stock Market Prices", *Financial Analysts Journal*, Vol. 21, No. 5, 55-59.
- Fama, Eugene F. (1970), "Efficient capital markets: A review of theory and empirical work", *The journal of Finance*, 25(2), 383-417.
- Furuoka, Fumitaka (2016), "A new approach to testing unemployment hysteresis", *Empirical economics*, 1-28.
- Gözbaşı, Onur; Küçükkaplan, İlhan; Nazlıoğlu, Şaban (2014), "Re-examining the Turkish stock market efficiency: Evidence from nonlinear unit root tests", *Economic Modelling*, 38, 381-384.
- Kapusuzoglu, Ayhan (2013), "Testing Weak Form Market Efficiency on the Istanbul Stock Exchange (ISE)", *International Journal of Business Management and Economic Research*, 4(2), 700-705.
- Karan, Mehmet Baha (2011), *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kıyılar, Murat (1997), *Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi- Test Edilmesi*, Ankara: SPK Yayın No:86, Ağustos 1997.
- Malkiel, Burton G. (2003), "The efficient market hypothesis and its critics", *The Journal of Economic Perspectives*, 17(1), 59-82.
- Mishra, Ankita; Mishra, Vinod; Smyth, Russell (2015), "The random-walk hypothesis on the Indian stock market", *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(5), 879-892.
- Munir, Qaiser; Ching, Kok Sook; Furuoka, Fumitaka; Mansur, Kasim (2012), "The efficient market hypothesis revisited: Evidence from the five small open Asean stock markets", *The Singapore Economic Review*, 57(03), 1250021.
- Narayan, Paresh Kumar (2005), "Are the Australian and New Zealand stock prices nonlinear with a unit root?", *Applied Economics*, 37(18), 2161-2166.
- Narayan, Paresh Kumar; Smyth, Russell (2004), "Is South Korea's stock market efficient?", *Applied Economics Letters*, 11(11), 707-710.
- Özdemir, Zeynel Abidin (2008), "Efficient market hypothesis: evidence from a small open-economy", *Applied Economics*, 40(5), 633-641.
- Tuna, Gülfen; Öztürk, Mahmut (2016), "Piyasa Etkinliğinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri İle İncelenmesi: Türkiye Pay Senedi Piyasası Uygulaması", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 548-559.
- Yang, Ginny Ju-Ann; Lee, Chingnun; Lee, Chen-Hsun (2015), "Random Walk in the MIST", *Journal of Asia-Pacific Business*, 16(2), 92-104.
- Zeren, Feyyaz; Konuk, Filiz (2013), "Testing the random walk hypothesis for emerging markets: evidence from linear and non-linear unit root tests", *Romanian Economic and Business Review*, Vol. 8, No. 4, 61-71.

Sektör Düzeyinde Rekabet Edebilirlik ve Dünya Talebine Uyum: Türkiye ve Seçili Ülkeler için Bir Analiz *

Uğur Aytun¹
Yılmaz Kılıçaslan²

Sektör Düzeyinde Rekabet Edebilirlik ve Dünya Talebine Uyum: Türkiye ve Seçili Ülkeler için Bir Analiz

Öz

Bu çalışmada seçili on sekiz ülkenin farklı teknoloji yoğunluklarındaki alt endüstrilerinin ticaretinin ihracat payı performanslarını, bunların dünya ticaret payları ile karşılaştırarak görmeye imkân veren Sabit Pazar Payı analizi ile inceledik. 1995-2014 dönemini kapsayan BACI dış ticaret verilerine dayanan bulgular; düşük, orta ve yüksek teknoloji endüstrilerde birçok gelişmekte olan ülkenin pazar paylarını, kendi çabaları, yani rekabet edebilirlik etkisi yoluyla hızlı bir biçimde artırdığını göstermektedir. ABD, Japonya ve Almanya başta olmak üzere, yüksek gelirli ülkeler cephesinde de bu pazar payları ya azalmakta ya da durağan bir konumdadır. Bu iki bulgu küresel değer zincirlerinin yayılması sonucunda üretim sürecindeki birçok aşamanın gelişmiş ülkelere kaymış ve gelişmekte olan ülkelere kaydığına işaret etmektedir. Öte yandan, Vietnam ve bir dereceye kadar da Çin bu süreçte dünyada talebi artıran mallarda da rekabet edebilirliklerini güçlü bir şekilde artırmış ve toplam ihracat bakımından yüksek bir yakınsama performansı gösterebilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Edebilirlik, Sabit Pazar Payı Analizi, SPP, Türkiye, Gelişmekte Olan Ülkeler

Industry Level Competitiveness and Adaptation to World Demand: An Analysis on Turkey and Selected Countries

Abstract

In this paper, we examined the trade share performance of selected eighteen countries for each sub-sector with different technology intensities by using Constant Market Share analysis which allows to compare these shares with the world trade shares. The findings based on BACI trade data covering period 1995-2014 showed that most of developing countries in low-, medium-, and high-tech industries rapidly increased their market shares through their attempts called competitiveness effect. Among High-income countries, especially U.S, Japan and Germany, these trade shares have either decreased or been stable position. These two facts imply that many stages of production process in developed countries moved to developing countries due to spreading of global value chains. On the other hand, Vietnam and China, to a lesser extent, were able to improve their competitiveness in the products of which the world demand increase, and thus exhibit a strong convergence performance in total exports.

Keywords: Competitiveness, Constant Market Share Analysis, CMS, Turkey, Developing Countries

1. Giriş

Endüstrilerdeki ticari etkinliğin artırılması, bizi iktisat literatüründeki “rekabet edebilirlik” (competitiveness) kavramına götürür. Kavram sadece iktisat literatüründe değil siyasetçiler ve iş adamları arasında, -yukarıdaki tanımdan farklılıklar gösterse de- sıkça kullanılmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından yapılan ve literatürde sıkça kullanılan tanım: “Rekabet edebilirlik, bir ülkenin, serbest ve adil piyasa şartları altında, uzun dönemde halkın reel gelir düzeyi sürdürülürken ve artırılırken uluslararası rekabet edebilirliği sağlayan mal ve hizmetleri üretebilme derecesidir” biçimindedir (OECD, 1992: 237).

* Bu çalışma Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Yılmaz Kılıçaslan danışmanlığında Uğur Aytun tarafından “İmalat Sanayiinde Rekabet Edebilirlik ve Karşılaşılabilirlik: Ülkelerarası Bir Analiz” ismiyle tamamlanarak 17.01.2017 tarihinde savunulan doktora tezinden türetilmiştir. Değerli yorum ve katkıları için bu yazının hakemlerine teşekkürü bir borç biliriz.

¹ Arş. Gör. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, uguraytun@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-1622-0046>

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, yklicaslan@anadolu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-0222-2259>

Porter'a göre ise ekonomilerin bir bütün olarak rekabet edebilir olup olmadıklarını söylemek ve bunu endüstrilerin ürün farklılaştırması, kalite ve teknoloji gibi niteliksel özelliklerini yeterince dikkate almayan ölçütlere (döviz kuru, birim iş gücü maliyeti, doğal kaynak miktarı, dış ticaret dengesi, istihdam oranı, ihracat payı) dayandırmak yanıltıcı olacaktır (Porter 1990: 3-6). Ulusal düzeydeki tanıma eleştiri getiren bir diğer iktisatçı da Lall'dır. O da Porter gibi ulusal ekonominin bir bütün olarak değil de belirli endüstrilerde rekabet edebilir olup olmayacağını tartışılması gerektiğini önermektedir (Lall, 2001a: 1502-1503). Yapılan tanımlar ele alınan birim ve döneme ve bu tanımlara göre kullanılan ölçütler de farklılaşmasına rağmen, ücret düzeyi, döviz kuru gibi kısa dönemli olmayan ve yukarıda bahsedilen endüstriyel faaliyetlerdeki nispi performansın önemini de dikkate alan şu tanıma tercih etmek daha uygun olacaktır (Lall, 2001b s. 6-7): "Endüstriyel faaliyetlerdeki rekabet edebilirlik sürdürülebilir bir büyüme ile birlikte gelişen nispi etkinliktir. Bu anlamda rekabet edebilirlik nispi anlamda değerlendirilebilecek, mutlak bir durumdan ziyade bir süreçtir."

Bu çalışmada, Türkiye ile seçili ekonomilerin ihracat performansının belirleyicilerini, yukarıda Lall (2001b) tarafından yapılan tanıma da uygun bir biçimde, dünya ticaretinin kompozisyonunda meydana gelen değişimleri de dikkate alarak mikro düzeyde incelenmeye çalışacağız. Bunun için, literatürde sıkça kullanılan Sabit Pazar Payı (SPP) (Constant Market Share, CMS) analizini bölümlendirilmiş (disaggregated) bir yöntemle kullanarak uyguladık. Bu sayede, her bir ülkedeki her bir ana sektörün farklı teknoloji yoğunluklarında dünya piyasasındaki pay değişimlerinin kendi çabalarından mı, o teknoloji yoğunluğuna ait ilgili ana sektörün ürünlerinin o kategoriye ait dünya ticaretindeki payındaki değişimlerden mi, yoksa bu ikisi arasındaki uyumdan mı kaynaklandığını gördük. Literatürde yapılan CMS çalışmalarda ülkelerin toplam ihracat performanslarının kaynakları belirlenmeye çalışılırken, az sayıda çalışma teknoloji yoğunluklarına göre gruplandırmaya giderek benzer metodolojiyi uygulamıştır. Dolayısıyla, burada uygulayacağımız teknoloji yoğunluğu-sektör düzeyindeki ayrıştırma analizimiz daha mikro temellerde bulgular sağlayacak ve daha spesifik politika önermeleri sunacaktır. BACI (2016) verilerini kullanarak, 1995-2014 dönemi için yaptığımız analizler bize Türkiye'nin de dâhil olduğu gelişmekte olan ekonomilerin birçok sektörde dünya piyasalarındaki paylarını hızla artırdıklarını ancak bu süreçte dünyada talebi sabit seyirde olan veya düşen endüstrilerde de payını artırmasının analizdeki uyum etkisini ve bunun sonucunda dünya ticareti payında meydana gelen değişimi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Diğer yandan, Vietnam ve daha az ölçüde Çin bu bulgunun önemli ölçüde istisnasını oluşturmaktadır. Bu durum, üretim süreçlerinin dağılması sürecinde bu ülkelerin dünyada talebi artan ürünlerde uzmanlaştıklarını ve bu sayede toplam ihracatları hızlı bir şekilde artırarak diğer ülkelere yakınsayabilmıştır.

Çalışmada öncelikle ele alınan dönemdeki her bir sektörde ve farklı teknoloji yoğunluklarında ticaretin seçili ülkelerde ve dünyada nasıl evrildiğini ikinci bölümde makro bir perspektiften inceleyeceğiz. CMS modelinden ve literatürdeki çalışmalardan ve elde edilen bulgulardan üçüncü bölümde kısaca bahsettikten sonra, dördüncü bölümde kullandığımız CMS modelini ve kullandığımız veri setini tanıtacağız. Beşinci bölümde, geliştirdiğimiz modelin bulgularını sunarak son bölümde bunları yorumlamaya çalışacağız ve birkaç politika önermesi üzerinde duracağız.

2. Dünya Ticaretine ve Türkiye ile Seçili Ülkelerin İhracat Performansına Genel Bakış

Dünya ticaretini ve seçili ülkeleri analiz ederken, gerek bu kısımda gerekse daha sonraki kısımlarda Lall (2000)'in teknoloji ve yoğunluğuna göre geliştirdiği ürün sınıflama tablosundan ve

NACE (Nomenclature of Economic Activities) Rev. 2 Avrupa Topluluğu ekonomik faaliyet sınıflamasından yararlandık. NACE sınıflamasında her bir endüstri içerisine giren ürün grupları o endüstrinin isminden anlaşılabilirken, teknoloji yoğunluğu sınıflamasında bu durum söz konusu değildir. Bu yüzden, bu sınıflamada imalat sanayiine ait beş kategoriyi aşağıdaki gibi kısaca açıklamakta yarar vardır Lall (2000):

i) Birincil mallar: Bu kategori neredeyse herhangi bir işleme sürecinden geçmemiş ürünleri kapsamaktadır. Tarımsal ürünler (doğal meyveler, pirinç, kakao, çay, kahve), ham petrol, maden (kömür) ve diğer birçok endüstriye girdi sağlayan birçok hammadde (pamuk, lif, odun) bu kategori altında örneklendirilebilir.

ii) Kaynak yoğun ürünler: Buradaki ürünlerin rekabetçi üstünlükleri genel olarak doğal kaynakların erişilebilirliğine bağlıdır ve basit ve emek-yoğun nitelikte ürünlerdir. Ancak bu ürünlerin üretim aşamalarında sermaye, ölçek ve beceri yoğun teknolojilerin kullanılması rekabet edebilirliklerinin sürdürülmesini gündeme getirmektedir. Bu kategorideki ürünlere işlenmiş gıdalar (şeker, peynir, sebzeler), hurda halindeki camlar, optik kablolar, polyesterler, primitif halde plastik ürünler örnek gösterilebilir.

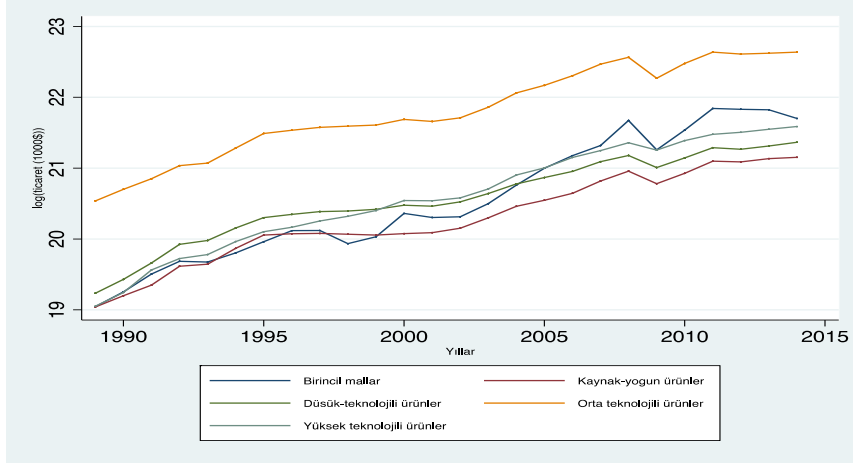
iii) Düşük teknoloji ürünler: Bu gruptaki ürünlerin üretiminde teknoloji sermaye ekipmanları aracılığıyla nüfuz etmektedir ve üretim düşük beceri düzeyi gerektirir. Rekabet genelde işgücü maliyetlerine fiyatlara dayalı iken, bazı düşük teknoloji ürünlerin markalaşma, dizayn ve teknolojik sofistikasyon gibi kaliteye dayalı segmentleri vardır. Ancak gelişmekte olan ekonomilerde kalite rekabetinden ziyade basit teknolojiler hâkimdir ve maliyet ön plandadır. Tekstil sektörü ve bu sektöre girdi sayılabilecek (elyaf, ipek) birçok ürün başta olmak üzere, kuyumculuk, kıymetli madenler (kobalt, magnezyum, berilyum), demir ve çelikten üretilen basit malzemeler (kancalar, vidalar) ve elektrikli ürünler (bataryalar, avizeler), ile saat malzemeleri bu kategori içerisinde yer almaktadır.

iv) Orta düzey teknoloji ürünler: Bu kategorideki ürünler gelişmiş ülkelerdeki endüstriyel faaliyetlerin ana merkezi konumunda olup sermaye ve ara mallarındaki beceri ve ölçek yoğun teknolojileri önemli ölçüde ihtiva eder. Özellikle otomotiv ve mühendislik endüstrileri yüksek düzeyde bağlantı-yoğun (linkage intensive) olduğundan, etkinlik düzeyini en yüksek düzeye çıkarmak için firmalar arasında etkileşim çok yüksek olmaktadır. Doğu Asya ve Latin Amerika'da ihracatın dönüşümünü sağlayan otomotiv, mühendislik (ev aletleri, bazı veri işleme ekipmanları ve baskı devreler) ve süreç ve proses (kimya ve temel metaller) endüstrilerindeki bir çok ürün bu kategoride başlıca endüstriler olurken, ticaretteki payı düşük de olsa petrol endüstrileri arasında sayılabilecek nükleer yakıtlar, yiyecek içecek sektöründe yer alan früktoz, tekstilde akrilik elyaf, ağaç ürünleri, basım ve yayında basılı ürünler ile bazı plastik oyuncaklar da orta teknoloji yoğunluğunda sayılmaktadır.

v) Yüksek teknoloji ürünler: Yüksek Ar-Ge yatırımlarına ve ürün tasarımına öncelik verilen ve çok hızlı teknolojik gelişime maruz kalan ürünler bu gruptadır. Bu teknolojiler karmaşık teknoloji altyapısı, yüksek düzeyde uzmanlaşılabilir teknik beceri ve firmalar ve firmalar ile araştırma enstitüleri arasında etkileşim gerektirmektedir. Bununla beraber, bu grupta yer alan elektronik sektörde emek yoğun nihai montaj aşamasına sahip olduğundan, farklı üretim süreçlerinin çok uluslu şirketlerin üretim maliyetlerindeki farklılıklara göre ayrıştığı uluslararası entegre üretim sistemlerinin gelişmesine yol açmıştır. Diğer yandan, bu grupta elektronik dışındaki endüstrilerde (havacılık, eczacılık, hassasiyet araçları ve elektrik üretim teçhizatları) üretim halen yüksek düzeyde beceri, teknoloji ve tedarik zincirlerinin olduğu ülkelerde devam etmektedir. Elektronik dışında bebek arabaları ve endüstride kullanılan eldivenler de bu kategori içerisinde yer almaktadır.

Şekil 1’de yukarıda sözünü ettiğimiz kategorilerin 1990’dan 2014’e kadar dünya ticaretindeki seyri görülmektedir. Buna göre, orta-teknolojili ürünler en yüksek ticaret hacmine sahipken, zamanla bu fark hafif bir eğilimle diğer kategoriler tarafından kapanmaktadır. Tarım sektörünün ve petrol ürünlerinin olduğu birincil mallar kategorisi 2000’li yılların ortalarından sonra hızlı bir yükseliş trendine geçmiş ve ikinciliğe yükselmiştir. 1990’lı yılların sonundan itibaren de yüksek teknoloji endüstriler düşük teknoloji ürünleri yakalamış ve son yıllarda birincil mallardan sonra yerini almıştır. Kaynak yoğun ürünler ise 2000 yılına kadar birincil mallar ile benzer seviyelere sahipken, daha sonra bu diğer kategorilerden ayrılmış ve en alt seviyeye gelmiştir.

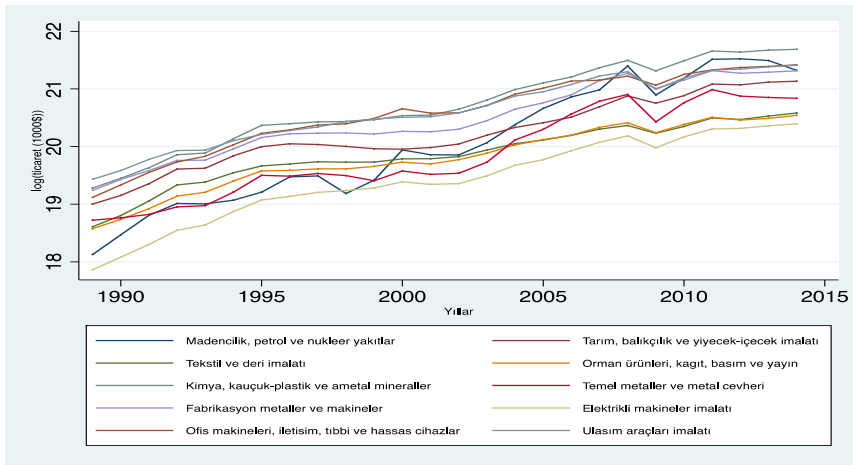
Şekil 1: Lall (2000) Sınıflamasına göre Dünya Ticareti, 1989-2014

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Dünya ticaretinin ana sektörler itibariyle dağılımını da Şekil 2’den görebiliriz. Madencilik ve petrol sektörünün dönem başında en altlarda yer almasına rağmen, dönem boyunca hızlı bir yükselme gösterdiğini açıkça görerek, yukarıdaki grafiklerde birincil mallardaki yükselişin de kaynağını bizlere işaret etmektedir. Diğer endüstrilerde ise, kimya, fabrikasyon metaller ve

Şekil 2: NACE Rev.2 Ana Sınıflamasına göre Dünya Ticareti, 1989-2014

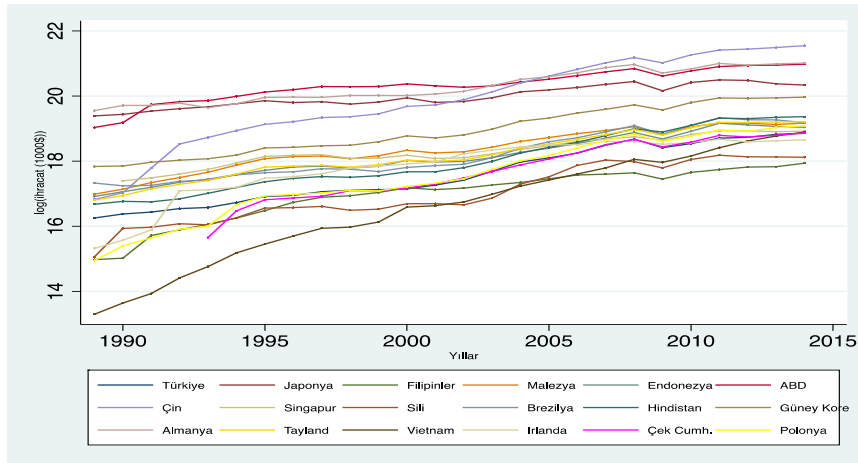

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

makineler, ofis makinaları, iletişim hassas cihazlar ve son olarak ulaşım araçlarının dönem boyunca dünya ticaretinde hep üst sıralardadır. Tarım, madencilik, tekstil ve deri, orman ürünleri ve basım-yayın ile elektrikli makineler dünya ticaretinde daha az yer kaplayan ana endüstriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplaştırılmış istatistiklere, seçili ülkelerin toplam ihracatları cinsinden bakacak olursak, Çin, ABD, Almanya, Japonya ve bir dereceye kadar Güney Kore'nin ele aldığımız diğer ülkelerden ayrıştıklarını, Şekil 3'e bakarak görebilmekteyiz. Bu yüksek ihracat yapan ülkeler arasında özellikle 2000 yılından sonra Çin'in performansı oldukça çarpıcıdır. Diğer yüksek ihracat yapan ülkeler ise daha yatay pozisyonda konumlarını sürdürmektedirler. Diğer gruptaki ülkeler arasında da karşımıza ilk çıkan ülke, dönem başında oldukça düşük ihracat seviyesine sahip olan ancak daha sonra bu gruptaki ekonomilere katılan Vietnam'dır. Grubun başka üyeleri de, Şili ve Filipinler hariç, daha yatay bir seyir izlediklerinden son yıllara doğru birbirlerine doğru yaklaşmaktadır (Bk. Şekil 3). Türkiye ise gelişmekte olan ülkelere benzer bir yükseliş trendi gösterebilmiştir.

Şekil 3: Türkiye ile Seçili Ülkelerin Toplam İhracatı, 1989-2014

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Aşağıdaki bölümlerde, Şekil-3'te gördüğümüz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki toplam ihracat performansının, Şekil-1 ve Şekil-2'de gördüğümüz dünyadaki ticaret eğilimleri ile ilişkisini, her bir teknoloji kategorisi altındaki ana endüstriler itibarıyla irdelemeye çalışacağız.

3. Sabit Pazar Payı Analizi Metodolojisi ve Bununla İlgili Yürütülen Ampirik Çalışmalar

Sabit pazar payı (CMS) analizi, bir ülkenin başka bir ülkeye, bölgeye veya dünyaya, bir mal grubu veya tüm mallara ilişkin ihracatının payında meydana değişimi "yapısal" ve "rekabet edebilirlik" olmak üzere farklı bileşenlere ayırabilmemize olanak sağlamaktadır. Bu ayrıştırma sayesinde söz konusu ülkenin belirli bir üründe veya belirli bir coğrafi piyasada pazar payını korumasına veya azalmasına rağmen, toplam ihracatının dünya ticareti içerisindeki payını hangi etmenlerden dolayı artırdığı veya azalttığı gözlemlenebilmektedir. Literatürde ilk olarak Tyszynski (1951: 288) tarafından kullanılan analiz yöntemine göre bir ekonominin belirli bir endüstrideki ihracatının partner ülkenin toplam ithalatı içerisindeki payında meydana gelen değişim dünya ticareti ve rekabet edebilirlik olmak üzere iki etmene ayrılmaktadır. Tyszynski (1951: 297)'nin 1899-1950 yılları arasında 11 gelişmiş ekonomi için yaptığı çalışmada dış ticarete söz konusu

imalat sanayii endüstrileri 16 gruba ayrılmıştır. Bulgulara göre farklı ürün gruplarında rekabetçi konumunu güçlendirerek dünya ticaretindeki ağırlığını en fazla artıran ülkeler sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Japonya ve Kanada'dır. Daha sonra bu model Baldwin (1958) ve Spiegelglas (1959) tarafından da kullanılmıştır.

Tyszynski (1951)'nin kullandığı iki faktörlü sabit pazar payı analizi daha sonra Leamer ve Stern (1970: 172-175) tarafından geliştirilmiştir. Pay değişkenleri yerine miktar değişkenlerinin kullanıldığı modelde bir dönem boyunca ihracattaki değişim üç faktörce açıklanmaktadır. Bunlardan ilki mal bileşimi etkisidir. İhracatın, uluslararası piyasalarda talep artışı yüksek mallarda ne kadar uzmanlaştığını temsil etmektedir. İhracat miktarını etkileyen bir diğer faktör ise piyasa dağılımı etkisidir. Ekonominin ihraç ettiği malların ne derece ithalat talebi yüksek olan piyasalarda yoğunlaştığını göstermektedir. İhracatı etkileyen son faktör olan rekabet edebilirlik etkisi bu modelde söz konusu ekonominin n ülkesine ihraç ettiği i malının pazar payının artışı ya da azalışıdır. Diğer faktörlerden farklı olarak rekabet edebilirlik etkisi bu modelde yalnızca ihraç mallarının fiyat düzeyiyle ilişkilendirilmektedir.

Leamer ve Stern (1970)'in geliştirdiği üç faktörlü modelin ampirik uygulamasını ilk yapanlar arasında Banerji (1974), Bowen ve Pelzman (1984), ve Merkies ve Meer (1988) gösterilebilir. Banerji (1974: 475)'nin 16 ülke için yürüttüğü çalışma gelişmekte olan ekonomilerin büyük ölçüde uluslararası talebinin yavaş büyüdüğü mal ve piyasalara odaklandığını ve bunun ihracat miktarında yavaşlamaya neden olduğunu ampirik olarak göstermektedir. Bowen ve Pelzman (1984) ise, Richardson (1971a, 1971b)'in Leamer ve Stern'in (1970) modeline getirdiği eleştirileri de test ettiği çalışmalarında ABD'nin 1962-1977 döneminde rekabet gücünde azalma tespit etmiş ve bunu aynı dönemdeki ihracat malları fiyatları artışının diğer ülkelere göre düşük kalmasına bağlamıştır. Merkies ve Meer (1988: 77-78) de 1972-1976 döneminde, Asya ve Pasifik Komisyonu (ESCAP) ABD ve diğer ülkeler arasında, imalat sanayiindeki beş kategorinin dikkate alındığı çalışmada piyasa dağılımı etkisinin en yüksek Endonezya'ya, en düşük ise diğer kategorisindeki ülkelere ait olduğu görülmektedir. Mal bileşimi bileşeni için, petrol ihracatçısı olmayan ülkeler arasında ABD en yüksek değere, Filipinler en düşük değere sahiptir. Son olarak, rekabet edebilirlik bileşeninde önemli ölçüde farkla Kore birinciyken, İran en sonda yer almaktadır.

Richardson (1971a, 1971b)'un bu model ile ilgili getirdiği eleştiriler (özellikle endeks numarası ve etkilerin hesaplanma sırası problemleri) literatürde Fagerberg ve Sollie (1987) tarafından dikkate alınarak beş etkiye sahip sabit pazar payı modeli geliştirilmiştir. Gösterge sayısı probleminin çözümü için Laspeyres indislerinin kullanılmasıyla ortaya çıkan artık terimler, mal bileşiminde ve pazardaki değişimlere uyumu gösteren daha dinamik bir rekabet edebilirlik etkisini temsil eden bir modelin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu yeni CMS modeli yukarıda bahsedildiği gibi kurgulandıktan sonra 1961-1983 yılları dönemi ele alınarak 20 OECD ülkesi için uygulanmıştır. Bulgular OECD ticaretinde meydana gelen yapısal değişimlerin oldukça önemli olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca gelişmiş ekonomilerin uyum potansiyelinin diğer OECD ekonomilerine göre daha az olduğu tespit edilmiştir (Fagerberg ve Sollie, 1987: 1580-1581). Modelin bir başka uygulaması da OECD (1996: 111-114) tarafından yürütülmüş, 24 üye ülkenin 1980-1993 yılları arasındaki ihracat performansı analiz edilmiştir. Sonuçlar ilk bakışta ihracat paylarında artışlar yaşayan ülkelerin –özellikle Türkiye, İspanya, Portekiz, İrlanda- bunu büyük ölçüde bireysel endüstriler içerisindeki piyasa payı etkileri aracılığıyla sağladıklarını göstermektedir. Küçük ölçekli ekonomiler için ise ihracat payındaki azalmanın en önemli kaynaklarından birisi mal bileşimi etkisidir. Öte yandan başlangıç mal bileşimi ve piyasa dağılımı bileşenleri dezavantajlı durumda olan Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerin de geleneksel sektörlerindeki ihracat paylarında ele

alınan dönem boyunca azalma tespit edilmiştir. Son olarak çalışmada uyum etkileri konusunda, Türkiye'nin her iki bileşende güçlü negatif değerlere sahip olduğu ve bunu piyasa payı etkisiyle önemli ölçüde telafi ettiği görülmüş ve vurgulanmıştır. Yukarıda Fagerberg ve Sollie (1987) modelinin uyum etkileri, mekânsal uyum bileşenleri çıkarılarak Laursen (1999: 348) tarafından yeniden uyarlanmıştır. Bizim de bu bölümde uygulayacağımız modelde uyum etkisi, "büyüme uyumu etkisi" ve "durağanlık uyumu etkisi" olmak üzere iki bileşene ayrılmıştır.

Türkiye ekonomisi için yapılan sabit pazar payı analizlerinde ilk olarak Ongun (1990)'dan bahsedilebilir. Hem Leamer ve Stern (1970)'in ve Fagerberg ve Sollie (1987)'nin tekniklerinin hem de miktar ve değer verilerinin uygulandığı çalışmada 1976-1987 dönemleri arasında Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ekonomilerindeki sebze ve meyve ihracatı performansı analiz edilmiştir. Her iki teknikle ve her iki veri tipiyle farklı bulgular elde edilmesine rağmen pazar payı etkisi tüm durumlarda negatif bulunmuştur. Ayrıca, mal adaptasyonu etkisi pozitif, piyasa adaptasyonu etkisi ise negatif çıkmıştır. Bu durum Türkiye'nin Avrupa Topluluğu pazarında doğru ürünler ihraç edebilirken, bu ürünleri doğru piyasalara yöneltmede başarısız olduğunu göstermektedir.

Kotan (2000) tarafından yapılan çalışma da Türkiye'deki tüm ihraç ürünlerini kapsamaktadır. Leamer ve Stern (1970)'in yaklaşımının uygulandığı çalışmada Türkiye ve Güney Doğu Asya ülkelerinin Avrupa Birliği pazarındaki ihracat performansları kıyaslanmış ve Türkiye'nin piyasaya coğrafi yakınlığının rekabet edebilirliğe bir katkısının olup olmadığı araştırılmıştır. Bulgular Türkiye'nin coğrafi yakınlık sayesinde fiyat cinsinden (özellikle tekstil, giyim eşyası ve teknoloji yoğun sektörlerde) görece bir avantaja sahip olduğunu göstermektedir.

Lohrmann (2000) Türkiye'nin 1980'den sonra geçirdiği yapısal dönüşüm sürecinde ihracat performansını Fagerberg ve Sollie (1987)'nin modelinden yararlanarak analiz etmiştir. Analiz sonuçları 1980 sonrasında Türkiye'nin dünya ihracat pazarındaki payında önemli artışlar görülmele birlikte OECD piyasalarının değişen talep yapısına iyi bir şekilde uyum sağlayamadığını göstermektedir.

Türkiye için Leamer ve Stern (1970)'in yaklaşımıyla yapılan bir başka çalışma da Temiz (2002) tarafından yürütülmüştür. Richardson (1971a, 1971b)'in modele yaptığı eleştirilerin de göz önünde bulundurulduğu analizde Türkiye'nin 1989 ile 1998 dönemleri arasında tarım ürünleri ihracatı performansı hem değer hem de miktar verileri ile ölçülmeye çalışılmıştır. Sonuçlara göre Türkiye mal bileşimi ve pazar dağılımı etkileri yönünden iyi bir konumdadır, yani "doğru" ürünleri "doğru" pazarlarda satabilmektedir. Bununla beraber, Türkiye'nin tarım ürünlerinde değer cinsinden elde edilen rekabet edebilirliği, ihracat yaptığı ekonomilerdeki ihracat paylarını zaman içerisinde sürdürmemesinden dolayı negatif olarak hesaplanmıştır. Bu durum Türkiye'nin rekabet edebilirlik sorununun talep kaynaklı olmadığını göstermektedir.

Tatarer (2004: 57-58) de Fagerberg ve Sollie (1987)'nin yaklaşımından yararlanarak 1992-2002 döneminde 261 imalat sanayii endüstrisi için Türkiye'nin Doğu Asya piyasalarındaki ihracat performansını analiz etmiştir. Analizden elde edilen bulgular Türkiye'nin ihracat yapısı için söz konusu dönemde pazar payı etkisinin hâkim olduğunu göstermektedir. Etkisi en az olan bileşen ise mal bileşimine uyum etkisidir. Ancak bu etkinin Japonya ve Kore için pozitif bulunması, Türkiye'nin ihracatını bu ülkelerin ithalat yapısına göre yönlendirebileceğine işaret etmektedir.

Yine Leamer ve Stern (1970)'in modeline benzer bir analiz Klasra ve Fidan (2007: 326-328) tarafından yapılmıştır. Belirli ülkelerin balık ürünleri ihracat paylarında rekabet gücünün ölçül-

mesi amacıyla oluşturulan modelde Laspeyres ağırlıklarının kullanılmasıyla dört etki daha ortaya çıkmıştır. Sabit pazar payı analizi sonuçları, pozitif piyasa dağılımı terimine sahip Türkiye'nin talebi artan piyasalarda ihracat yapmayı hedeflediğini, fakat Danimarka, Hollanda ve Türkiye'nin rekabet edebilirliği en düşük ülkeler olduğunu ve "yapısal artık" teriminin ihracata negatif katkı yapmaya devam ettikçe daha da azalacağını göstermektedir.

Şahan (2012: 86-87) tarafından yürütülen bir çalışmada da üçüncü düzey imalat sanayii endüstrilerine ait ihracat verileri kullanılarak sabit pazar payı analizi yapılmıştır. Fagerberg ve Sollié'nin (1987) modelinin Laursen (1999) tarafından geliştirildiği metodolojiden yararlanılan çalışmada 2003-2008 döneminde Türkiye'nin endüstrilerdeki ihracat paylarında meydana gelen önemli değişimlerin yapısal piyasa etkisinden kaynaklandığı görülmüştür. Ayrıca sektörlerin teknolojik yoğunluklarına göre kategorileştirildiği durumda ilgili dönem boyunca yüksek teknolojlü endüstrilerin toplam ihracata pozitif katkı sağlandığı gözlenmektedir.

Son olarak, Erlat ve Erlat (2012: 11) Fagerberg ve Sollié (1987)'nin metodolojisini endüstrileri toplulaştırarak kullanmışlar ve Türkiye'nin Orta Doğu ülkelerindeki performansını analiz etmişlerdir. Bu toplulaştırma işlemi sonucunda modelin üç bileşene indirildiği çalışmaya göre, Türkiye'nin bu ülkelerdeki ihracat payının düşmesindeki en büyük etken mal bileşimine uyum terimidir. Bu durum Türkiye'nin bu ülkelerde değişen talep kompozisyonlarına gerekli uyumu sağlayamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Aşağıdaki metodolojide, yukarıdakilerden farklı olarak ticarete konu olan tüm sektörleri içermekle birlikte, aynı zamanda CMS bulguları toplulaştırılmış değil, her bir teknoloji yoğunluğu altında yer alan sektörler için sunulacaktır. Dahası, Larsson (1999) modelinin kullanılması, ülkelerin rekabet edebilirliklerini değiştirirken dünya talebine göre uyumlu olup olmadığını görmemize yardımcı olacaktır. Bu sayede, ülkelerin hangi sektörlerde rekabet edebilirliğini artırırken bunun dünyada payı artan bir endüstri olup olmadığını görmemize imkân tanımaktadır.

4. Kullanılan Model ve Veri

Yukarıdaki literatür ışığında, çalışmada ticaretin mekânsal özelliklerini elimine ederek, dünya piyasalarına uyum etkilerini daha ayrıntılı görebilmek ve bunları yorumlayabilmek amacıyla, Laursen (1999)'in modelini kullanmaya karar verdik. Bu modele göre, bir ülkenin, belirli bir ürün grubuna ait dünya ticareti içerisindeki ihracat payındaki iki dönem arasındaki yüzdelik değişim (toplam değişim, TD), ülkenin bu ürünlerdeki ihracatının dünya ticaretindeki paylarının ayrı ayrı kendi çabalarından dolayı meydana gelen değişimden (rekabet edebilirlik etkisi, RE), bu ürünlerin dünya ticaretindeki payındaki değişimden (mal bileşimi etkisi, MBE) ve ülkenin bu ürün grubundaki ihracatının dünya ticareti içerisindeki payındaki değişimin, ürünlerin dünya ticaretindeki değişim ile aynı yönlü olup olmamasından (toplam uyum etkisi, TUE) kaynaklanmaktadır. Ayrıca, son etki de ülkenin dünyada talebi artan mallara doğru ticaret payını artırma (büyüme uyumu etkisi, BUE) ve dünyada talebi azalan mallarda ticaret payını azaltabilme (durağanlık uyumu etkisi, DUE) kabiliyetini göstermek üzere iki bileşene daha ayrılmaktadır.

i ve t alt indisleri sırasıyla bu ürün grubuna ait ürün grubu içerisinde yer alan tekil ürünler ve zaman, m üst indis de ihracat yapan ülkeyi ve son olarak da X de parasal değer cinsinden ihracat miktarını göstermek üzere, bu model aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\underbrace{\Delta \left(\frac{\sum_i X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right)}_{TD} = \underbrace{\sum_i \Delta \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right)}_{RE} + \underbrace{\sum_i \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right)}_{MBE}$$

$$+ \underbrace{\sum_i \Delta \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right)}_{TUE}$$

Diğer bir deyişle ifade edecek olursak, yukarıdaki eşitlikte de görüleceği gibi, her bileşendeki ilk terim ülkenin ilgili tekil malın toplam dünya ticareti içindeki ihracat payını, diğeri de o ürün grubunun dünya ticareti içerisinde tekil malın ticaret payını göstermektedir. Son olarak, eşitlikteki son ifade olan TUE de şu iki bileşene ayrılarak ülkelerin dünya ticaretinde paylarını değiştirirken bu ürünlerin ticaret paylarındaki değişime göre yapıp yapmamasına göre ne kadar uyumu olduğunu daha iyi görmemize yardımcı olmaktadır:

$$\underbrace{\sum_i \Delta \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right)}_{TUE} = \underbrace{\sum_i \Delta \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \left(\Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right) + \frac{\left| \Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right) \right|}{2} \right)}_{BUE} + \underbrace{\sum_i \Delta \left(\frac{X_{it}^m}{\sum_m X_{it}^m} \right) * \left(\Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right) - \frac{\left| \Delta \left(\frac{\sum_m X_{it}^m}{\sum_m \sum_i X_{it}^m} \right) \right|}{2} \right)}_{DUE}$$

Yukarıdaki CMS eşitliklerinin hesaplanmasında, CEPII tarafından 1989-2014 dönemini kapsayan ve altı haneli uyumlaştırılmış sistem (harmonized system, HS) sınıflaması kapsamında derlenen BACI (2016) dış ticaret verilerinden yararlandık. Bu altı haneli ürün sınıflamasını yukarıda da bahsettiğimiz Lall (2000)'nin teknoloji sınıflamasındaki her bir NACE Rev 2 ana sektörü için grupladık. Bu sayede beş teknoloji kategorisi için toplam 38 ürün grubu elde etmiş olduk. Ancak her ürün grubunu ayrı ayrı incelemek yerine, her bir teknoloji kategorisinin dünya ticaretinde en çok paya sahip ürün gruplarını ele aldık. Nitekim aşağıdaki bulgular dünya ticaretinin %76'sına denk gelen 11 ürün grubuna aittir. Seçili ülkeler ise farklı coğrafi bölgelerde, gelişmekte olan ve mamul ürün ihracatına dayalı olarak büyümeye çalışan ülkeler yanında³, kıyaslama yapabilmek amacıyla endüstriyel gelişimini tamamlamış ve yüksek düzeyde ihracat yapan beş ülkenin de dâhil olduğu toplam 18 ülkeyi içermektedir (ABD, Almanya, Japonya, Güney Kore, Singapur).

5. Bulgular

Birincil mallar içerisinde yer alan madencilik, petrol ve nükleer yakıtlar endüstrilerine ait seçili ülkelerin CMS bulguları Tablo 1 verilmektedir. Buna göre, çoğu ülkede ilgili dönemde toplam değişimi belirleyen en önemli faktör rekabet edebilirlik etkisidir. Bu bileşen, Türkiye ve Brezilya'nın payında meydana gelen büyük sıçramaya katkı sağlarken, Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Polonya, Çin, Hindistan ve Tayland'daki önemli pay kayıplarının başlıca nedeni olmuştur. Diğer bileşenler itibarıyla incelediğimizde, İrlanda'nın mal bileşimine uyum etkisi (MBE) seçili ülkeler arasında en düşük durumdadır. Bir diğer deyişle, İrlanda'nın bu ürünlerdeki uzmanlığına göre ağırlıklandırılmış dünya talebi azalmış ve bu ticaret payını önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Bu bileşenden %1'in üzerinde ticaret payı kazanan bir ülke yoktur. Uyum etkilerinde de benzer

³ Gelişmekte olan seçili ülkeler, buldukları bölgelerdeki (Güneydoğu Asya, Avrupa, Amerika) merkez ülkelerin üretim süreçlerinin üretim süreçlerinin kendilerine kaydığı ve bu sebeple daha dışa açık yapıya sahip ülkeler oldukları için örneklemeimize dâhil edilmişlerdir.

bir durum söz konusudur. Toplam uyum etkisinde yalnızca İrlanda ve Brezilya'nın değeri %1'in üzerindedir. Ancak İrlanda'nın bu performansı DUE'den kaynaklanırken, Brezilya BUE aracılığıyla bu uyumunu artırmıştır. Yani İrlanda dünyada payı düşen ürünlerden başarılı bir şekilde çıkarak, Brezilya da başarılı bir şekilde dünyada payı artan sektörlerde payını artırarak toplam ticaret payına katkı sağlamıştır. Türkiye ise bu ürünlerdeki payını yalnızca RE etkisiyle artırmış, dünyada talebi artan ürünlere doğru uyum performansı zayıf kalmıştır.

Tablo 1: Birincil Mallar Kategorisinin Madencilik, Petrol ve Nükleer Yakıtlar Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	0.65	-1.66	0.14	0.65	0.80	-0.20
Almanya	-0.71	-0.63	0.45	0.50	0.95	-0.00
Çek Cumhuriyeti	-3.95	-0.71	-0.48	1.01	0.53	-4.13
Güney Kore	1.83	-0.99	0.10	-0.53	-0.42	0.41
İrlanda	-2.16	-3.17	0.00	1.35	1.35	-3.99
Japonya	3.70	-0.69	-0.01	-2.37	-2.39	0.61
Polonya	-4.31	-1.58	-0.01	1.36	1.34	-4.54
Şili	2.22	-0.02	0.00	-0.45	-0.45	1.74
Singapur	-1.89	-0.38	-0.02	-0.56	-0.58	-2.86
Brezilya	150.42	-0.00	2.05	0.01	2.07	152.48
Çin	-4.45	-0.61	0.00	0.45	0.45	-4.61
Endonezya	-2.44	0.44	-0.44	-0.27	-0.72	-2.72
Filipinler	0.11	-0.82	0.04	0.83	0.88	0.16
Hindistan	-3.83	0.52	-0.81	0.09	-0.71	-4.03
Malezya	-1.41	0.43	0.12	0.18	0.31	-0.66
Tayland	-4.12	0.48	-0.89	0.31	-0.58	-4.21
Türkiye	34.35	-1.97	0.40	-1.27	-0.87	31.50
Vietnam	-0.55	-0.02	-0.00	-0.01	-0.02	-0.60

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tarım, balıkçılık ve yiyecek-içecek endüstrilerinin CMS bulgularını incelediğimizde, Tablo 1'de olduğu gibi RE bileşenin toplam değişimde önemli bir yere sahip olduğunu Tablo 2'den görebiliriz. Yani bu seçili ülkelerdeki pay değişimlerinin büyük bir bölümü kendi çabalarından kaynaklanmaktadır. Vietnam, Hindistan, Çin, Brezilya, Şili ve Polonya ve Çek Cumhuriyeti pazar paylarını önemli ölçüde artırmışlar, ancak bunlar arasında Brezilya talebi artan endüstrilere de yoğunlaşarak uyum etkisi sayesinde payını daha da artırabilmiştir. Bu ülkeler arasında Polonya ve Vietnam esasında dünyada talebi artan mallara doğru kendi dünya pazar paylarını uyumlu bir biçimde artırmışlar, ancak bu pazar paylarındaki artış dünyada talebi düşen mallarda da gerçekleştiği için uyum performansını olumsuz etkilemiş, dolayısıyla toplam Pazar payını azaltmıştır. Şili ise hem MBE hem de TUE sayesinde pazar payını artırmıştır. Payı dönem boyunca azalan

ülkelerde de gerek MBE gerekse de TUE bileşenleri ABD dışında zayıf kalmıştır. Bu ürünlerde, incelenen dönemde, Türkiye'nin Dünya ticaret payında çok önemli bir değişme olmamış (%0.53) ve neredeyse her bileşendeki değerleri %1'in altında kalmıştır. Bu gelişmenin aslında çok kötü olduğunu söyleyemeyiz. Payı dönem boyunca azalan ülkelerde de gerek MBE gerekse de TUE bileşenleri ABD dışında zayıf kalmıştır. MBE'nin tüm seçili ülkelerde düşük değerlere sahip olması bu endüstrilerin artık dünya ticaretinde bu ürün grubunun payını artıramadığına işaret etmektedir.

Tablo 2: Birincil Mallar Kategorisinin Tarım, Balıkçılık ve Yiyecek-içecek Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-2.05	1.02	-0.60	0.22	-0.38	-1.41
Almanya	0.12	-0.31	-0.05	0.10	0.05	-0.13
Çek Cumhuriyeti	3.42	-0.80	0.13	-0.78	-0.64	1.98
Güney Kore	-2.60	-1.06	-0.14	0.81	0.66	-3.01
İrlanda	-2.31	-0.53	-0.24	0.42	0.18	-2.67
Japonya	-1.03	-0.25	-0.32	0.11	-0.21	-1.50
Polonya	11.45	0.31	2.33	-1.51	0.82	12.59
Şili	0.92	1.13	1.24	0.10	1.34	3.40
Singapur	-3.97	-0.67	-0.61	1.16	0.55	-4.09
Brezilya	7.36	0.37	4.02	-1.34	2.68	10.41
Çin	2.33	0.52	-0.07	-0.30	-0.38	2.47
Endonezya	-0.67	-0.38	-0.13	0.06	-0.07	-1.12
Filipinler	1.24	0.01	-0.22	-0.69	-0.91	0.34
Hindistan	5.97	0.45	0.22	-1.74	-1.52	4.90
Malezya	-2.47	-0.55	-0.35	0.37	0.02	-3.00
Tayland	-0.98	-1.17	0.10	0.46	0.56	-1.59
Türkiye	0.70	-0.23	0.13	-0.06	0.06	0.53
Vietnam	14.21	-1.15	2.77	-3.45	-0.67	12.38

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3'te, tarım, balıkçılık ve yiyecek endüstrilerinin basit olarak işlenerek ticarete konu olduğu ürünlerin CMS bulguları yer almaktadır. Bulgulara göre, bu ürünlerde ABD, Almanya, Japonya, Güney Kore, İrlanda ve Singapur'un Dünya ticaret paylarında azalmalar görülmüştür. Diğer ülkelerin ise Dünya ticaret paylarında artışlar görülmüştür. Diğer bir ifade ile, gelişmiş ekonomilerin tarım, balıkçılık ve yiyecek endüstrisi ürünlerinde ticaret payları azalırken, Polonya, Endonezya, Vietnam, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ticaret paylarında artışlar görülmüştür. 1995-2014 yılları arasında, Polonya, Endonezya ve Vietnam'ın Dünya ticaret payındaki değişim %15 fazla olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin ticaret payı ise %2,78 artmıştır. Türkiye'nin zaman içerisinde uzmanlaştığı ürünler dünya talebi azalan ürünler olduğu için, MBE ve

TUE etkileri zayıf kalmış ve bu da ticaret payındaki toplam değişimin RE etkisinden daha küçük olmasına neden olmuştur. Endonezya'nın uzmanlaştığı ürünler ise Türkiye'nin aksine dünyada talebi artan mallar yönünde olmuş, bu sayede yıllık ortalama pay artış oranını %8,8'den %15,2'ye çıkarabilmiştir. Öte yandan, talebi düşen ürünlerdeki ticaret payını artırmaya devam ettiği için, TUE bileşeni toplam değişimi Polonya'da negatif etkilemiş Vietnam'da ise DUE'den dolayı etkisiz bırakmıştır.

Tablo 3: Kaynak-yoğun Mallar Kategorisinin Tarım, Balıkçılık, Yiyecek-içecek ve Tütün Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-1.48	-0.05	-0.12	0.53	0.40	-1.13
Almanya	0.15	0.11	-0.10	-0.19	-0.29	-0.03
Çek Cumhuriyeti	6.46	-0.13	0.45	-1.63	-1.18	5.14
Güney Kore	-0.12	-0.23	-0.02	-0.26	-0.28	-0.64
İrlanda	-2.05	0.15	-0.39	0.10	-0.28	-2.19
Japonya	-2.40	0.05	-0.58	0.48	-0.09	-2.44
Polonya	18.52	-0.20	2.07	-5.59	-3.51	14.79
Şili	0.40	-0.58	0.20	0.23	0.44	0.25
Singapur	-0.66	-0.41	-0.23	0.57	0.34	-0.73
Brezilya	1.71	-0.04	0.02	0.06	0.09	1.76
Çin	1.59	-0.69	0.29	-0.20	0.08	0.99
Endonezya	8.86	2.96	4.37	-0.99	3.38	15.21
Filipinler	-0.63	-0.94	0.06	0.10	0.17	-1.40
Hindistan	4.91	0.88	0.51	-0.56	-0.05	5.75
Malezya	-1.12	3.10	-1.05	-0.08	-1.13	0.83
Tayland	-0.00	0.66	0.15	-0.16	-0.00	0.65
Türkiye	3.21	-0.23	0.56	-0.76	-0.19	2.78
Vietnam	18.79	0.93	3.17	-2.93	0.23	19.95

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Kaynak-yoğun mallar grubundaki kimya, plastik ve ametal mineraller endüstrisindeki CMS bulgularından, İrlanda ve Brezilya dışında tüm gelişmekte olan ekonomilerin hepsinin toplam pazar payını, yani toplam değişimini artırdığını Tablo 4'e bakarak gözlemleyebiliriz. Gelişmiş ülkeler arasında ise yalnızca Güney Kore'nin toplam değişimi pozitif ve tüm bileşenler %1'den düşük düzeydedir. Ve her iki grupta (TD negatif ve pozitif olanlar) bu toplam değişimin en önemli kaynağı RE bileşenidir. Payını artıranlar arasında, Çin, Endonezya, Filipinler, Hindistan, Malezya ve Tayland talebi artan ürünlerde de kendi rekabet edebilirliklerini artırmışlar, ancak bu artış talebi düşen mallarda da gerçekleştiği için bunun net etkisi, yani toplam uyum etki (TUE) zayıf kalmıştır. Vietnam da BUE etkisi daha büyük olduğu için TUE'si oldukça yüksektir. Aynı

zamanda seçili ülkeler arasında RE değeri en yüksek değere sahip olması, bu ürün gurubunda önümüzdeki dönemde uzmanlaşma derecesinin de hızla artacağına işaretini vermektedir. Türkiye'nin de dâhil olduğu diğer gelişmekte olan ekonomilerde ise Şili dışında MBE ve TUE değerleri düşüktür. Bu ülkenin ticaret kompozisyonu talebi artan mallar yönünde olmasına rağmen, zaman içerisinde söz konusu ürün gurubunda daha da geliştirememiştir.

Tablo 4: Kaynak-yoğun Mallar Kategorisinin Kimya, Kauçuk-plastik ve Ametal Mineraller Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-1.27	0.66	-0.33	0.16	-0.16	-0.77
Almanya	-0.84	-0.16	-0.17	0.24	0.06	-0.94
Çek Cumhuriyeti	2.74	-0.70	0.17	-0.35	-0.17	1.86
Güney Kore	0.41	0.33	0.37	-0.01	0.35	1.10
İrlanda	-2.64	-0.50	-0.32	0.47	0.14	-3.00
Japonya	-2.18	-0.27	-0.05	0.62	0.56	-1.89
Polonya	10.64	0.03	0.78	-1.33	-0.54	10.13
Şili	1.91	1.56	-0.82	-0.02	-0.85	2.63
Singapur	-3.38	1.36	-2.06	1.51	-0.55	-2.56
Brezilya	0.15	0.12	-0.42	0.03	-0.38	-0.10
Çin	26.75	0.06	2.72	-4.80	-2.07	24.74
Endonezya	3.05	-0.82	1.09	-0.10	0.98	3.21
Filipinler	9.94	0.01	1.32	-3.96	-2.64	7.31
Hindistan	13.09	-0.27	1.23	-7.07	-5.84	6.97
Malezya	4.85	-0.21	1.49	-3.27	-1.77	2.85
Tayland	8.85	-0.48	2.60	-0.91	1.68	10.05
Türkiye	5.19	-0.28	0.11	-0.79	-0.67	4.22
Vietnam	210.42	-0.25	38.38	-20.97	17.40	227.56

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 5'da yer alan düşük teknoloji yoğunluğuna sahip tekstil, giyim ve deri endüstrilerindeki CMS bulguları, gelişmiş ülkelerin ticaret payını kaybettiklerinin yanı sıra, gelişmekte olan ekonomilerin bazılarında da benzer durumun geçerli olduğunu göstermektedir. Çek Cumhuriyeti, İrlanda, Polonya, Brezilya, Endonezya, Filipinler, Malezya ve Tayland bu grup içerisindeki seçili ülkelere örnek gösterilebilir. Bu durum dünya ticaretinde tekstil endüstrisinin, diğer endüstrilerden farklı olarak belirli bir olgunluğa ulaşması ve ticaret payını artıramaması ile ilişkilendirilebilir. Nitekim MBE bileşenine de baktığımızda yalnızca Vietnam ve Filipinler'de %1'in biraz üzerinde bir değere sahip olması bu durumu gösteren bir başka örnek olarak sayılabilir. Toplam ticaret payını artıran ülkeler arasında ise, yalnızca Vietnam ticaretini dünya talebi artan mallara yoğunlaştırmış ve uyum sağlayarak ticaret payını başarılı bir şekilde artırmıştır. Diğer yan-

dan, Türkiye, Hindistan, Çin ve Şili'nin payını artırmasının başlıca kaynağı RE olup, diğer bileşenlerin değerleri düşük kalmıştır. Bunlar arasında Çin talebi artan ürünlere doğru payını artırabilmesine rağmen, aynı zamanda talebi düşen mallara doğru da payını artırmış olması toplam değişimine olan katkısı neredeyse nötrlemiştir. Türkiye'nin, üretim, istihdam ve ihracatı için son derece önemli olan bu sektörde incelenen dönemde pazar payını artırmaya devam etmiştir. Bu artışta neredeyse tamamının RE etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Zira diğer etkilerin toplamı bir şekilde sıfıra eşitlenmiştir.

Tablo 5: Düşük teknoloji mallar kategorisinin tekstil, giyim eşyası ve deri endüstrilerinde seçili ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-2.52	0.36	-0.92	0.34	-0.58	-2.74
Almanya	-1.87	-0.57	-0.26	0.76	0.50	-1.94
Çek Cumhuriyeti	-0.09	-0.36	-0.03	-0.01	-0.05	-0.50
Güney Kore	-3.56	-0.19	-1.06	0.81	-0.25	-4.01
İrlanda	-2.31	0.60	-0.78	0.18	-0.60	-2.30
Japonya	-2.43	-1.38	-0.34	0.71	0.37	-3.45
Polonya	-1.38	0.01	-0.11	0.41	0.30	-1.06
Şili	1.96	-0.02	0.39	-0.88	-0.49	1.45
Singapur	-3.07	0.64	-0.90	0.58	-0.32	-2.74
Brezilya	-3.47	-0.33	-0.51	0.47	-0.037	-3.84
Çin	4.26	0.44	1.43	-0.86	0.56	5.27
Endonezya	-0.63	0.07	-0.21	0.11	-0.09	-0.64
Filipinler	-2.43	1.05	-1.17	-0.60	-1.77	-3.16
Hindistan	3.94	-0.94	0.64	-1.17	-0.53	2.46
Malezya	-3.30	0.76	-1.36	0.58	-0.77	-3.32
Tayland	-2.88	0.55	-1.10	0.40	-0.69	-3.02
Türkiye	2.39	0.34	0.54	-0.89	-0.35	2.38
Vietnam	39.56	1.51	12.78	-4.85	7.92	49.00

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 6 bu kategorinin ağaç, mobilya ve kâğıt ürünlerindeki CMS bulgularını göstermektedir. Gelişmiş ülkeler konusundaki yukarıdaki bulgularımız (yani toplam değişim bileşeninin negatif oluşu) burada da geçerliliğini korumakla birlikte, Türkiye ile Vietnam'ın yüksek performansı dikkat çekmektedir. Her iki ülke de ticaret payını sırasıyla yılda ortalama olarak %38,5 ve %74 artırırken, Türkiye mevcut ürün kompozisyonunda dünyada talebi artan mallardaki pozisyonunu koruyarak ve aynı zamanda talebi yüksek mallara da yönelerek bu ürünlerdeki fiyat avantajlarından yararlanabilmiştir. Vietnam ise talebi azalan mallardaki pazar payını daha fazla artırdığından uyum etkisi pazar payındaki gelişimi önemli ölçüde negatif etkilemiştir. Aynı zamanda bu ülkenin mevcut ihracat kompozisyonunun dünya talebi de zaman içerisinde azalmıştır. Bu iki

bulgu Vietnam'ın söz konusu ürün grubunda fiyat avantajlarından yararlanamamasına yol açabilecektir. Diğer payını artıran ülkelerde toplam değişimi belirleyen başlıca faktör RE'dir. Bununla birlikte, Çin, Çek Cumhuriyeti ve Polonya güçlü bir şekilde dünya pazar payı yükselmekte olan ürünlerde kendi rekabet edebilirliklerini yükseltmelerine karşın, dünya pazar payı düşen ürünlerde rekabet edebilirliğini düşürememiştir. Bu yüzden TD değeri olması gerekenden daha az bir değer almıştır.

Tablo 6: Düşük teknolojili Mallar Kategorisinin Ağaç, Kâğıt, Basım ve Yayın, Mobilya Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-2.00	-0.49	-0.36	0.68	0.32	-2.17
Almanya	-1.01	-0.12	-0.48	0.08	-0.40	-1.54
Çek Cumhuriyeti	7.33	0.11	2.77	-1.78	0.98	8.42
Güney Kore	-2.85	-0.95	-0.29	0.99	0.70	-3.10
İrlanda	-2.47	-2.31	-0.08	1.27	1.18	-3.59
Japonya	-2.50	-0.64	-0.65	0.43	-0.21	-3.36
Polonya	6.85	0.27	1.32	-1.36	-0.03	7.09
Şili	-2.82	0.10	-0.63	0.42	-0.20	-2.93
Singapur	-1.27	0.53	-0.69	-0.11	-0.81	-1.56
Brezilya	-2.14	2.10	-1.98	0.05	-1.92	-1.97
Çin	6.85	-1.01	1.57	-1.26	0.31	6.15
Endonezya	0.11	-0.51	-0.07	-0.18	-0.26	-0.65
Filipinler	8.60	-1.14	-0.50	-10.21	-10.72	-3.27
Hindistan	2.96	1.39	1.01	-0.09	0.91	5.27
Malezya	-1.04	0.33	-0.26	0.26	-0.00	-0.71
Tayland	-2.40	1.35	-1.14	0.33	-0.80	-1.85
Türkiye	29.88	1.58	9.87	-2.78	7.09	38.56
Vietnam	79.45	-0.68	8.41	-13.10	-4.68	74.08

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Orta düzeyde teknoloji yoğunluğuna sahip madencilik, taş ocakçılığı, plastik ve ametal ürünleri için uyguladığımız Tablo 7'deki CMS analizi sonuçlarına göre yalnızca üç ülkenin (ABD, Almanya ve Japonya) payını düşürdüğünü, diğer seçili ülkelerin hepsinin de ticaret payını artırdığını ve bunlar arasında Vietnam'ın yukarıdaki bazı ürün gruplarında olduğu gibi burada da yıllık olarak çok yüksek bir pazar payı büyümesi gerçekleştirdiğini onu Çin ve Türkiye'nin takip ettiğini görebiliriz. Diğer payını artıran ülkelerde İrlanda dışında hiçbir ülkenin mevcut üretim yapısı dünyada ticaret payı artan mallar aracılığıyla kendilerine ticaret payı kazandırmazken Vietnam, Singapur, Polonya ve İrlanda en azından bu mallara doğru bir dönüşüm sağlamışlar ve yılda ortalama %1'in üzerinde ticaret kazançları elde etmişlerdir. Bu uyum performansını genişletme-

leri onların pazar paylarını artırmalarında daha yüksek katkı sağlayacaktır. Bunlar dışında, Türkiye, Hindistan ve Çin bu ürünler arasında dünya pazar payı hem düşen hem de yükselen ürünlerde paylarını artırdıklarından, ancak ilki daha fazla olduğundan ticarete %1'den daha fazla pazar payı kayıpları yaşamışlardır. Diğer ülkelerin TUE bileşenleri %1'den düşük düzeydedir.

Tablo 7: Orta teknoloji Mallar Kategorisinin Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Kimya, Kauçuk-plastik ve Ametal Mineraller Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-1.09	0.08	-0.28	0.11	-0.17	-1.17
Almanya	-1.25	-0.11	-0.20	0.26	0.05	-1.31
Çek Cumhuriyeti	2.80	0.10	0.28	-0.42	-0.13	2.78
Güney Kore	5.15	-0.00	1.32	-0.93	0.39	5.54
İrlanda	0.03	1.04	1.62	0.48	2.11	3.19
Japonya	-1.20	-0.42	-0.19	0.14	-0.04	-1.67
Polonya	8.18	-0.46	1.98	-0.60	1.37	9.10
Şili	2.55	0.92	1.02	-0.61	0.41	3.89
Singapur	2.63	-0.16	2.13	0.27	2.40	4.88
Brezilya	-0.05	-0.20	0.02	0.31	0.34	0.08
Çin	17.12	-0.38	1.74	-3.76	-2.02	14.71
Endonezya	3.72	0.02	0.44	-0.83	-0.39	3.36
Filipinler	3.15	0.51	0.72	-0.67	0.04	3.71
Hindistan	16.01	-0.82	1.98	-5.00	-3.01	12.17
Malezya	4.01	0.09	0.60	-1.02	-0.41	3.69
Tayland	8.28	-0.06	1.98	-1.49	0.48	8.70
Türkiye	12.05	0.25	1.16	-2.33	-1.16	11.140
Vietnam	128.20	0.29	20.43	-13.71	6.71	135.20

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 8'deki fabrikasyon metaller ve makine endüstrilerindeki CMS bulgularında, pazar payı kaybedenler arasına Tablo 7'ye ek olarak Brezilya ve İrlanda eklenirken, diğer grupta Vietnam, Endonezya ve Çin ticaret paylarını başta RE ve daha sonra TUE aracılığıyla artırabilmiştir. Bununla birlikte, Polonya, Türkiye, Şili ve Çek Cumhuriyeti dünya pazar payı büyüyen hem de küçülen ürünlerde rekabet edebilirliklerini neredeyse aynı ölçüde (%1'in üzerinde) artırdıklarından bunun net etkisi TUE'nin sifıra yakın değerler almasına ve dolayısıyla toplam pazar paylarını artıramamalarına yol açmıştır. Bununla beraber, Filipinler'de bu durum ikinci lehine çok daha fazla olduğu için pazar payını yılda ortalama %20 olumsuz etkilemiştir. Ancak RE bileşeni de %39 olduğu için TD bileşeninin nihai sonucu %19,4 olarak elde edilmiştir. MBE bileşenlerine baktığımızda ise tüm seçili ülkelerin değerleri sifıra yakın olarak hesaplanmıştır. Bu durum bu ürün grubunda seçili ülkelerin ihracat kompozisyonlarının dönem başında ya yeteri kadar talebi artan

mallara yönelik olmadığını ya da bu ürünlerin ticaret paylarının artık artmadığını göstermektedir. Ancak bazı seçili ülkelerdeki yüksek RE değerleri dikkate alındığında ikinci durumun ihtimali daha ağır basmaktadır.

Tablo 8: Orta teknoloji Mallar Kategorisinin Fabrikasyon Metaller ve Makineler Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-1.59	0.3461	-0.4476	0.3350	-0.1126	-1.3654
Almanya	-0.72	-0.1244	-0.3212	0.1498	-0.1713	-1.0169
Çek Cumhuriyeti	9.18	-0.05	1.74	-1.55	0.18	9.31
Güney Kore	4.39	-0.27	1.05	-0.44	0.60	4.73
İrlanda	-1.66	0.45	-0.02	0.16	0.14	-1.06
Japonya	-2.29	-0.43	-0.01	0.54	0.52	-2.20
Polonya	15.37	0.08	2.78	-2.07	0.71	16.17
Şili	6.93	0.49	1.77	-1.03	0.73	8.16
Singapur	0.10	0.23	0.59	-0.15	0.44	0.77
Brezilya	-0.08	0.11	-0.12	0.09	-0.03	-0.00
Çin	32.62	-0.01	8.40	-6.56	1.83	34.44
Endonezya	15.69	0.32	4.41	-3.21	1.19	17.21
Filipinler	39.47	0.45	6.57	-27.07	-20.49	19.42
Hindistan	23.22	0.04	3.11	-4.94	-1.83	21.43
Malezya	2.39	0.81	1.47	-0.56	0.91	4.12
Tayland	5.98	0.18	1.43	-0.88	0.54	6.72
Türkiye	27.05	0.13	4.17	-4.98	-0.81	26.37
Vietnam	127.79	0.04	52.67	-22.79	29.87	157.72

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 9'a göre büyük bir çoğunluğu orta teknoloji kategorisinde yer alan ulaşım sektörü ürünlerinde seçili ülkelerin beş tanesinin (ABD, İrlanda, Japonya, Singapur ve Malezya) toplam pazar payları incelenen dönemde küçülmüştür. Almanya yukarıdaki birçok ürün guruplarından farklı olarak burada hafif de olsa payını artırmıştır. Payını artıranlar arasında, Çek Cumhuriyeti, Çin ve Türkiye payı artan ürünlerde uzmanlaşmıştır. Ancak bu ülkeler pazar paylarını dünyada talebi yükselen ürünlere doğru artırmalarına rağmen, mal bileşimleri ağırlıklı olarak halen talebi düşen mallardadır. Uyum performansını daha da artırmaları halinde MBE etkisi de artacak ve TD'ye daha yüksek katkılar sağlayacaktır. Aynı zamanda dünya talebi düşen mallarda da rekabet edebilirliklerini artırmak yerine azaltmaları da diğer dönemlerde MBE'yi pozitif etkileyebilecektir. Bu anlamda Endonezya'nın ağırlıklı mal bileşimi dünyada talebi yükselen mallardayken, ancak talebi düşen mallarda da payını yükseltme eğiliminde olduğu için, dış ticaret trendlerine uyum sağlayamamaktadır. Buna rağmen RE'nin oldukça yüksek olması nihai değişimi pozitif etkilemiştir. Son olarak, Filipinler, Hindistan, Malezya, Tayland ve en yüksek pazar payı artıran

Vietnam önemli ölçüde payı azalan ürünlerde uzmanlaşmıştır ve MBE bileşenleri de düşük düzeydedir.

Tablo 9: Orta teknoloji Mallar Kategorisinin Otomotiv, Demiryolları ve Gemicilik Ekipmanları Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-0.8340	0.1938	-0.2355	0.0474	-0.1882	-0.8283
Almanya	0.0152	-0.0048	0.2184	0.0878	0.3062	0.3166
Çek Cumhuriyeti	23.50	-0.03	5.17	-3.72	1.45	24.92
Güney Kore	7.61	-0.63	1.89	-1.43	0.45	7.43
İrlanda	-1.73	-0.05	-0.26	0.30	0.04	-1.75
Japonya	-2.19	-0.27	-0.42	0.39	-0.02	-2.49
Polonya	20.22	0.56	3.58	-3.50	0.07	20.86
Şili	2.99	0.27	1.10	-0.43	0.67	3.94
Singapur	-1.06	2.65	-2.03	-0.02	-2.06	-0.47
Brezilya	0.68	0.71	-0.05	-0.58	-0.64	0.76
Çin	43.58	0.66	7.86	-6.55	1.30	45.55
Endonezya	22.02	2.53	1.62	-5.15	-3.52	21.03
Filipinler	26.26	-0.08	0.74	-17.70	-16.95	9.22
Hindistan	21.79	0.28	3.58	-4.61	-1.02	21.06
Malezya	-0.43	2.32	-2.18	-0.20	-2.38	-0.50
Tayland	55.50	0.33	8.27	-10.42	-2.14	53.69
Türkiye	32.22	0.10	8.12	-4.83	3.29	35.62
Vietnam	178.68	0.09	12.31	-23.72	-11.41	167.37

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 10'daki ilaç endüstrisinde ise seçili ülkeler arasında yalnızca dört ülkenin dünya ticaretindeki pazar payları azalırken, diğerleri farklı boyutlarda artırmıştır. TUE yoluyla %1'in üzerinde pazar payını artıran ülkeler İrlanda ve Singapur'dur. Bu ürün grubunda, dünya ticaret payını artıran ülkeler arasında özellikle Asya'dan Vietnam, Hindistan ve Singapur ile Doğu Avrupa'dan Polonya ve Çek Cumhuriyeti dikkati çekmektedir. Bu endüstride Türkiye'nin performansı da dikkat çekmektedir. Zira 1995-2014 döneminde Türkiye bu sektördeki ticaret payını ortalama yıllık %6.15 artırmıştır. Aslında bu daha fazla olabilirdi, fakat MBE bu dönemde oldukça yüksek bir oranda negatif gerçekleşmiştir. Türkiye'ye benzer bir şekilde Polonya, Brezilya ve Hindistan dünya talebi artan ürünlerde rekabet edebilirliklerini de artırarak toplam değişimi %1'in üzerinde pozitif etkileyebilecekken, yukarıda benzer durumdaki bir çok ülkede olduğu gibi talebi düşen pazarlardan başarılı bir şekilde çıkamadığı için toplam değişimi bundan negatif etkilenmiştir. Diğer yandan, MBE'nin toplam değişime katkısı birçok ülkede negatiftir. Bu durumda seçili ekonomiler uyum performanslarını artırarak MBE'deki negatif durumun etkisini ortadan kaldıracırlar.

Tablo 10: Yüksek teknoloji Mallar Kategorisinin İlaç Sanayii Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	0.29	1.25	-1.01	0.28	-0.72	0.82
Almanya	-0.61	0.12	0.20	0.40	0.61	0.12
Çek Cumhuriyeti	7.65	-0.63	0.96	-2.54	-1.58	5.44
Güney Kore	3.95	-1.98	0.44	-2.58	-2.14	-0.16
İrlanda	2.43	-0.28	1.60	0.09	1.70	3.85
Japonya	-2.91	-1.96	-0.23	1.63	1.40	-3.47
Polonya	5.28	0.19	1.12	-0.54	0.57	6.06
Şili	1.25	0.18	0.06	-0.45	-0.38	1.04
Singapur	7.41	-2.08	3.38	-1.11	2.26	7.58
Brezilya	3.80	-1.64	1.19	-0.34	0.85	3.00
Çin	14.57	-3.00	0.16	-10.75	-10.58	0.97
Endonezya	3.56	-0.76	0.72	-1.54	-0.82	1.97
Filipinler	-0.82	-0.19	-0.20	-0.10	-0.30	-1.31
Hindistan	15.93	-1.84	2.24	-5.72	-3.48	10.60
Malezya	0.82	-0.84	-0.23	-1.33	-1.56	-1.59
Tayland	1.18	-1.74	-0.08	-1.10	-1.18	-1.75
Türkiye	7.36	-1.36	1.83	-1.67	0.15	6.15
Vietnam	87.04	-0.76	7.90	-30.65	-22.75	63.52

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Yüksek teknoloji yoğunluğuna sahip iletişim, medikal ve optik araçlar endüstrisi ürünlerinde ABD, Almanya, Japonya ve Singapur gibi yüksek gelirli ülkelerin Dünya ticaretindeki pazar paylarının küçüldüğü Tablo 11’de görülmektedir. Ancak yukarıdaki ürün gruplarında olduğu gibi, gelişmekte olan her ülke burada toplam pazar payını artırmamıştır. Bununla birlikte, payını artıranlar arasında Vietnam oldukça yüksek düzeyde büyüme sağlamış ve bununda nerdeyse yarısını BUE etkisi aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Öte yandan %1’in üzerinde TUE etkisi aracılığıyla pazar payını artıran diğer ülkeler Çin, Polonya ve Malezya ve Güney Kore’dir. Şili, Endonezya, Filipinler ve Hindistan’ın DUE değerleri büyük olduğundan toplam değişimi olumsuz etkilemiştir. Güney Kore, Japonya, Hindistan ve Türkiye dışında kalan diğer seçili ülkeler MBE’den %1’den daha fazla oranda olumsuz etkilenirken, TUE zayıf kalmıştır. Türkiye’nin çoğunlukla kendi çabalarından kaynaklanan RE dolayısıyla elde ettiği yıllık ortalama %7,9 olan pazar büyümesi, talebi yükselen ürünlerde uzmanlaşma sağlanarak, tıpkı Vietnam’ın durumunda olduğu gibi, artırılabilir.

Tablo 11: Yüksek teknolojlili Mallar Kategorisinin İletişim, Medikal, Ölçüm ve Optik Araçlar Endüstrilerinde Seçili Ülkelerin CMS Analizi Bulguları, 1995-2014

Ülke	RE (%)	MBE (%)	BUE (%)	DUE (%)	TUE (%)	TD (%)
ABD	-2.05	1.08	-1.45	0.38	-1.07	-2.04
Almanya	-0.91	0.68	-1.09	0.05	-1.03	-1.26
Çek Cumhuriyeti	20.99	-1.21	7.66	-6.84	0.81	20.60
Güney Kore	1.32	-0.78	2.67	0.70	3.37	3.91
İrlanda	-0.40	2.71	-0.36	-0.02	-0.39	1.92
Japonya	-3.25	-0.50	-1.37	1.62	0.25	-3.50
Polonya	23.15	-1.71	9.95	-2.70	7.24	28.69
Şili	11.41	0.67	2.25	-7.57	-5.32	6.76
Singapur	-1.86	-1.66	-0.04	0.98	0.93	-2.58
Brezilya	-1.84	-1.92	-0.05	1.48	1.43	-2.34
Çin	20.41	-1.19	11.03	-7.67	3.36	22.58
Endonezya	3.63	-1.47	-0.14	-2.99	-3.14	-0.98
Filipinler	5.04	0.70	-1.12	-3.57	-4.70	1.05
Hindistan	17.19	-0.99	4.10	-7.38	-3.28	12.91
Malezya	-1.70	-1.49	-0.03	1.08	1.04	-2.14
Tayland	2.26	-0.46	-0.07	-1.47	-1.55	0.24
Türkiye	7.77	-0.03	0.87	-0.69	0.17	7.91
Vietnam	776.36	-1.78	789.04	-144.94	644.09	1418.67

Kaynak: BACI (2016) verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Yukarıdaki bulgularımızı özetleyecek olursak, ilk olarak, seçili ülkeler arasında yüksek gelirli ülkelerin pazar paylarını birçok endüstride kaybettiğini söyleyebiliriz. Nitekim ABD ve Japonya yukarıdaki endüstriler arasında on, Almanya dokuz, bu ülkelere göre daha geç endüstrileşen Singapur ve Güney Kore sırasıyla yedi ve altı endüstride pazar paylarını kaybetmişleridir. Bu kayıpların büyük bir çoğunluğu rekabet edebilirlik etkisinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak, gelişmiş ekonomiler dışındakilerin birçoğu, yukarıdaki ürün gruplarının çoğunda, pazar paylarını farklı boyutlarda artırmışlardır. Bu artışın önemli bir kısmında yine rekabet edebilirlik etkisinin belirleyici rolü bulunmaktadır. Bu iki bulgu, literatürdeki “*üretim süreçlerinin coğrafi olarak ayrı bölgelere ayrılması*” (Krugman ve diğerleri, 1995: 332) olarak tanımlanan “*ürün parçalanması*” kavramı ile açıklanabilir. Bu kavram üzerine literatürde yapılan çalışmalarda, üretim maliyetlerindeki ülkeler arasındaki farklılıkların uluslararası ticarete önemli bir faktör olduğu ve düşük maliyet yapısına sahip ekonomilerin, merkezi gelişmiş ülkelerdeki çok uluslu firmalarının üretim süreçlerine katılmalarının kendilerine kazançlar sağlayacağı iddia edilmektedir (Cantwell, 1994; Jones, 2000, Baldwin, 2001; Athukorala, 2005). Bununla beraber yukarıdaki bulgunun, geliş-

mekte olan ülkeler cephesinde bazı istisnaları bulunmaktadır. Örneğin, Filipinler, Malezya, Brezilya ve Tayland düşük ve orta teknoloji ürünlerde, İrlanda, Singapur, Endonezya, Malezya ve Tayland da birincil ve kaynak yoğun ürünlerde pazar paylarını düşürmüşlerdir.

Yürüttüğümüz analiz ile ilgili olarak paylaşmamız gereken bir diğer bulgu ise, rekabet edebilirlik etkisi dışında, gelişmekte olan ülkelerin ticaret kompozisyonlarını dünyada talebi değişen ürünlere doğru kaydırarak, uyum sağlama potansiyeli bakımından önemli ölçüde ayrıştırdığıdır. Özellikle orta ve yüksek teknoloji endüstriler arasında en hızlı biçimde pazar payını artıran ekonomiler arasında bile, birçok ülke ürün kompozisyonunu dünyada talebi artan ürünlere doğru kaydıramamakta ve dolayısıyla piyasalara uyum sağlayamamaktadır. Yine bu ülkeler, uyum performansı konusunda, yükselen ürünlerde kendi rekabet edebilirliklerini artırsalar dahi, ürün kompozisyonlarında talebi düşen ürünlerinin ağırlığından dolayı, bu durum uyum performansının toplam pazar payı değişimine etkisi negatif olmaktadır. Türkiye'nin orta teknoloji endüstrilerdeki durumu bunun tipik bir örneğidir. Özellikle 2000'lerden sonra bu endüstrilerdeki toplam ihracat payını önemli ölçüde yükseltmesine rağmen, ağırlığını otomotiv endüstrisi dışında bu kategorideki yükselen ürünlere verememiş ve fiyat avantajlarından da yararlanamamıştır. Bu bakımdan, ele aldığımız ülkeler içerisinde Vietnam'ın -ve bir dereceye kadar da Çin'in- düşük, orta ve yüksek teknoloji endüstrilerdeki performansı dikkat çekmektedir. Nitekim ilk kısımdaki betimsel analizlerde de bu ülkeler toplam ihracat cinsinden, diğer yüksek ihracat düzeyine sahip ülkelere doğru yüksek bir yakınsama performansı göstermişlerdir.

6. Sonuç

Giriş bölümünde rekabet edebilirliği, sürdürülebilir büyümeyi endüstriyel faaliyetler aracılığıyla sağlayan, nispi süreç olarak tanımlamıştık. Bu sürdürülebilir büyümenin sağlanması için de, özellikle gelişmekte olan- ekonomilerin uzmanlaşma kalıplarını dünyadaki ürünlerin talep trendlerine uygun olarak değiştirmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşip gerçekleşmediğini veya ne derece gerçekleştiğini görebilmek için, bu çalışmada seçili on sekiz ülkenin, farklı teknoloji yoğunluklarına sahip alt endüstrilerinin ticaret performanslarını, dünya ticaret paylarını göz önünde bulundurarak sabit pazar payı analizinden faydalanarak inceledik.

Elde ettiğimiz bulgular, düşük, orta ve yüksek teknoloji endüstrilerde birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin pazar paylarını, kendi çabaları, yani rekabet edebilirlik etkisi yoluyla hızlı bir biçimde artırdıklarını göstermektedir. ABD, Japonya ve Almanya başta olmak üzere, yüksek gelirli ülkelerin pazar paylarının ya azalmakta ya da durağan bir konumda olduğunu tespit ettik. Bu iki bulguya literatürde "*ürün parçalanması*" kavramı ile açıklama getirdik. Küresel ekonomide üretim süreçlerinin kaydırılması genel olarak ABD, Japonya ve Almanya'nın çok uluslu firmalarının Asya ülkelerine yabancı yatırımları veya bu firmaların-özellikle son yıllarda- bu ülkelerdeki yerel firmalarla yaptıkları anlaşmalar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Athukorala, 2005: 1-6). 1960'lı yılların sonlarında, elektronik ve tekstil sektöründe başlayan bu süreç daha sonra üretim teknolojisinin emek yoğun segmentlerine ayrılmasına izin verdiği diğer tüm sektörlerle yayılmıştır. Elektrikli aletler, otomobil parçaları, elektrikli makine ve optik ürünleri, müzik aletleri, saatler ve kameralar bu genişleyen sektörler için örnek olarak gösterilebilir. Nitekim bu sektörlerin Lall (2000)'in sınıflamasında ihtiva edildiği orta veya yüksek teknoloji yoğunluklu mallar kategorisi burada ele aldığımız Asya ekonomilerinin (son dönemlerde Hindistan ve Vietnam da olmak üzere) toplam ihracatında yüksek paylara sahiptir. Bununla beraber, Brezilya, İrlanda, Filipinler ve Tayland gibi ekonomilerin küresel değer zincirlerinin yoğun olduğu bu gruplarda pazar paylarını düşürmesi, sektör-spesifik sanayi politikalarının sorgulanması gereğine işaret etmektedir.

Öte yandan, rekabet edebilirlik etkisi dışında, ülkelerin dünya talebine uyum performansları, diğer ülkeleri de analize dâhil ettiğimizde, birbirlerinden farklılaşmaktadır. Buradan, Türkiye ve benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin ihracatta daha başarılı olabilmesi için, ihracatta son dönemlerde başarılı olan Çin ve Vietnam'a benzer şekilde, Taymaz ve diğerlerinin (2011: 91-92) de öne sürdüğü gibi, ticaretten yüksek gelir elde edebilmesi bakımından uluslararası üretim zincirleri ile olan bağlantısını en az orta düzey teknoloji endüstriler kadar yüksek teknoloji endüstrilerle de kurmasını ve aynı zamanda mevcut bağlantıların da dünya ticaretindeki eğilimlere uyumlu bir biçimde değiştirmesi gerektiğini önerebiliriz. Gelecek çalışmalar, bu uyumun küresel değer zincirleri ve yaşam standartlarının en önemli göstergesi olan üretkenlik ile olan bağının araştırılmasına yönelecektir.

Kaynaklar

- Athukoral, P. (2005). Product fragmentation and trade patterns in East Asia. *Asian Economic Papers*, 4 (3), 1-27.
- Baldwin R. E., (1958). The Commodity composition of trade: Selected industrial countries, 1900-1954. *The Review of Economics and Statistics*, 40 (1), 50-68.
- Baldwin, R. E. (2001). The implications of increasing fragmentation and globalization for the World Trade Organization. L. K. Cheng and H. Kierzkowski (Eds) içinde, *Global production and trade in East Asia* (s. 249-71). Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Banerji, R. (1974). The export performance of less developed countries: a constant market share analysis. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 110, 447-481.
- Bowen, H. P. and Pelzman, J. (1984). US export competitiveness: 1962-77. *Applied Economics*, 16 (3), 461-473.
- Cantwell, J. (1994). The relationship between international trade and international production. D. Greenway and L. A. Winters (Eds.) içinde, *Survey in International Trade*, (s. 303-28). Oxford: Basil Blackwell.
- Erlat, G., ve Erlat, H. (2012). *Türkiye'nin orta doğu ülkeleri ile olan ticareti, 1990-2012*. Tartışma Metni 2012/26, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Fagerberg, J. and Sollie, S. (1987). The method of constant market shares analysis reconsidered. *Applied Economics*, 19 (12), 1571-1583.
- Gauiler, G. and Zignango, S. (2010). BACI: International Trade Database at the Product-Level. The 1994-2007 Version. CEPII Working Paper 2010-23
- Jones, R. W. *Globalization and the theory of input trade*. Cambridge: MIT Press.
- Klasra, M. A. and Fidan, H. (2007). Competitiveness of major exporting countries and Turkey in the world fishery market: A constant market share analysis. *Aquaculture Economics & Management*, 9 (3), 125-138.
- Kotán, Z. (2000). *Export performance of Turkey in the European Union market compared to the South Easian countries*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, METU, Department of Economics, Ankara.
- Krugman, P., Cooper, R. N. and Srinivasan, T. N. (1995). Growing world trade: Causes and consequences. *Brooking Papers on Economic Activity*, 1995 (1), 327-377.
- Lall, S. (2000). The technological structure and performance of developing country manufactured exports, 1985-98. *Oxford Development Studies*, 28 (3), 213-243.
- Lall, S. (2001a). Competitiveness indices and developing countries: an economic evaluation of the Global Competitiveness Report. *World Development*, 29 (9), 1501-1525.
- Lall, S. (2001b). *Competitiveness, technology and skills*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Laursen, K. (1999). The impact of technological opportunity on the dynamics of trade performance. *Structural Change and Economic Dynamics*, 10 (3-4), 341-357.
- Leamer, E. E. and Stern, R. M. (1970). *Quantitative international economics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Lohrmann, A.-M. (2000). On Turkey's export performance: a decomposed constant market shares analysis. *Russian and East European Finance and Trade*, 36 (4), 80-90.
- Merkies, A. Q. and Meer, T. (1988). A theoretical foundation for constant market share analysis. *Empirical Economics*, 13 (2), 65-80.
- OECD. (1992). *Technology and the economy: the key relationships*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD. (1996). *Industrial competitiveness*. Paris: OECD.
- Ongun, Ş. E. (1990). *Turkey's fresh fruit and vegetable exports to the European Community: a constant market shares analysis*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, METU, Department of Economics, Ankara.
- Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press.
- Richardson, J. D. (1971a). Constant-market shares analysis of export growth. *Journal of International Economics*, 1 (2), 227-239.
- Richardson, J. D. (1971b). Some sensitivity tests for a "constant-market-shares" analysis of export growth. *The Review of Economics and Statistics*, 53 (3), 300-304.
- Spiegelglas, S. (1959). World exports of manufactures, 1957 vs. 1937. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 27 (2), 111-139.

- Şahan, F. (2012). *The impact of technology level and structural change of exports on the dynamics of international competitiveness: a sectoral disaggregated analysis of turkish manufacturing sector*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Middle East Technical University, The Department of Economics, Ankara.
- Tatarer, Ö. (2004). *The export performance of the Turkish manufacturing industries with respect to selected countries*. Yüksek Lisans Tezi, METU, Department of Economics.
- Taymaz, E., Voyvoda, E. ve Yılmaz, K. (2011). *Uluslararası üretim zincirlerinde dönüşüm ve Türkiye'nin konumu*. TÜSİAD Yayın no:No: T/2011,12; 522, TÜSİAD-Koç Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Forumu, İstanbul.
- Temiz, D. (2002). *Turkey's agricultural exports (1989-1998): constant market shares analysis*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, METU, Department of Economics, Ankara.
- Tyszynski, H. (1951). World trade in manufactured commodities, 1899-1950. *The Manchester School*, 19 (3), 272-304.